چاپی پێنجەم

بەشێک لە پەیامەکانی نوور

موعجیزائەحمەدی

بەدیعوززەمان

سەعیدی نوورسی

داینەوە

فارووق ڕەسووڵ یەحیا

کردوویە بە کوردی

بەشێک لە پەیامەکانی نوور

موعجیزائەحمەدی

بەدیعوززەمان

سەعیدی نوورسی

دایناوە

فاورووق ڕەسووڵ یەحیا

کردوویە بە کوردی

ئەم کتێبە:

* مامۆستا (بەدیعوززەمان سەعیدی نوورسی) بە زمانی تورکی دایناوە.
* مامۆستا (ئیحسان قاسم صالحی) لە زمانی تورکییەوە کردوویەتی بە عەرەبی.
* (فارووق ڕەسووڵ یەحیا) لە عەرەبییەوە کردوویە بە کوردی.
* مامۆستا (حسەین حسەن کەریم) بەم کوردییەدا ڕۆشتووەتەوە و لەگەڵ دەقی عەرەبییەکەدا بەراوردی کردووە.
* مامۆستا (عەبدولکەریم عەبدوڵلا ڕەفعەت) پیایدا ڕۆشتووەتەوە و لەگەڵ دەقە تورکییەکەدا بەرامبەری کردووە.
* چاپی یەکەم: ئەستەمبوڵ ١٤١٣ک-١٩٩٢ز.
* چاپی (شەرعی و بژارکراوی) پێنجەم: بەیرووت ١٤٣٣ک-٢٠١٢ز.
* لەسەر ئەرکی وەرگێڕ لە چاپ دراوە.

وتەیەکی پێویست

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيدنا محمد الأمين المبعوث رحمة للعالمين، وعلى آله وأصحابه وأتباعه إلى يوم الدين.

بە پێویستی دەزانم لە پێش خوێندنەوەی ئەم پەیامەدا خوێنەری بەرێز لە هەندێ لایەنی سەبارەت بە فەرموودەکان و وەرگێڕانی ئەم پەیامە ئاگادار بکەمەوە.

وەك ئاشکرایە سەرچاوەکانی باسی موعجیزاتی پێغەمبەر ﷺ بریتین لە کتێبەکانی فەرموودە و مێژووی ژیانی پیرۆزی. جا کاتێ مامۆستا نوورسی ئەم پەیامەی داناوە هیچ سەرچاوەیەکی لەوانە لە بەردەستدا نەبووە و، بۆ هێنانی ئەو فەرموودە زۆرانەی لەم پەیامەدان پشتی بە توانای لەبەربوونی خۆی بەستووە کە زووتر لە سەرچاوە باوەڕ پێکراوەکانی فەرموودە و مێژووی ژیانی پێغەمبەردا ﷺ خوێندوونیەتەوە، لەگەڵ ئەمەشدا، کە بەراوردی فەرموودەکان لەگەڵ ئەو سەرچاوانەدا کراون، وەکو یەك دەرچوون. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە خوای گەورە بەهرەیەکی باشی لەم لایەنەشدا داوەتێ و، بۆ دانانی ئەم پەیامە گەلێ چاودێریی کردووە.

هەندێ لەو ڕیوایەت و فەرموودانە مامۆستا نوورسی بە عەرەبی هێناونی و، هەندێکی تریشیان وەری گێڕاون بۆ زمانی تورکی، وەرگێڕی عەرەبیی ئەم پەیامە، ئەمانەشی گێڕاوەتەوە بۆ ئەسڵە عەرەبییەکە، یان بە دەستەواژەیەکی نزیکتر لە دەقی فەرموودەکان دایڕشتوونەتەوە. منیش لە کاتی وەرگێڕانی ئەم پەیامەدا سەبارەت بە فەرموودەکان ئەم ڕێبازەم گرتەبەر:

ئەو فەرموودانەی کە لە تورکییەکەدا دانەر بە عەرەبی نووسیونی، هەر بە عەرەبی هێشتمنەوە و لە پەراوێزدا واتام لێ داونەتەوە. خۆ ئەگەر لە هەر جێگایەکدا دەقی عەرەبییەکە وەك سەرچاوەکانی فەرموودە نەبووبێت - با لە واتایشدا یەك بووبن – ئەوا

وەك سەرچاوە باوەڕ پێکراوەکان نووسیومەتەوە و، لەمەشدا پشتم بە چاپـە عەرەبی‌یەکە بەستووە کە "تەخریج"ی فەرموودەکانی تێدا کراوە.

ئەو فەرموودانەش کە لە تورکی‌یەکەدا تەنها واتاکـەیان بـە تورکی هێـنراوە و پاشـان وەرگێڕی عـەرەبی کردوونیەتـەوە بە عـەرەبی، ئێـمە وەك تورکی‌یەکـەمان کـرد؛ واتـای فەرموودەکانمان بە کوردی هێناوە و، ئیتر لە پەراوێزدا واتامان لـێ نەداوەتەوە.

دانـەر لـە سـەرەتای هـەندێ ڕیوایەتدا وتـەی زاناکـان لـە بـارەی ڕیوایەتەکـەوە بـاس دەکـات و، لـە هـەندێکی تریشـدا بێدەنـگ دەبێـت، بـە تایبـەت ئەگـەر فـەرموودەکان "صەحیح" بن و هیچ گومانێك لە "صحــــة"یاندا نەبێت. لـە هـەندێ جێگاشـدا نـاوی سـەرچاوەکان دەبـات و لـە هـەندێکی تـردا ناویـان نابـات. بۆ هـەموو ئـەم حاڵەتانـە لـە پەراوێزدا سەرچاوەکانمان دەستنیشان کردووە.

هەندێ زاراوەی زانستەکانی فەرموودە (مصطلحات علوم الحديث) کە لەم پەیامەدا هەن، مامۆستا نوورسی پێناسەی کردوون و واتـای لـێ داوەتـەوە، هـەندێکی تریشیان ئێمە لە پەراوێزدا واتامان لـێ داوەتەوە. ئنجا لەم بارەیەوە لە هەر جێگایەکی پەیامەکەدا هەر زاراوەیەکی فەرموودە بێتـە ڕێمـان، هـەر بە وشـە عەرەبی‌یەکەی دەیهێنین، چونکـە زاراوەکانی زانستی فەرموودە - بەڵکو زانستە ئیسلامی‌یەکان بە گشتی - تـا ئێسـتا بـە زمـانی کـوردی ئـاوڕی پێویسـتیان لــێ نەدراوەتـەوە. کەواتـە کاتـێ دەوترێـت ئـەم فەرموودەیـە "صـەحیح"ە، مەبەسـت واتـا زاراوەییەکـەی وشـەی "صـەحیح"ە نـەك واتـا زمانەوانی‌یـە ڕووتەکـەی. هـەروەها کاتێ دەوترێت ئەم فەرموودەیـە "مشـهور"ە تەنـها مەبەست لە وشەی "مەشهوور" واتای "بەناوبانگ" نی‌یە، بەڵکو مەبەست واتاکەیەتی لە زاراوەی زانستی فەرموودەدا. هەروەها هەموو زاراوەکانی تر.

دوو جۆر پەراوێز لە پەیامەکەدا هـەن. چونکـە لـە هـەندێ جێگـادا دانـەر پـەراوێزی داناوە و، ئێمەش لە هەندێ جێی تردا (بە تایبەتی بۆ لێکدانەوەی واتای فەرموودەکان و، دەستنیشان کردنی سەرچاوەکانیان و، هەندێ شتی تری پێویست) ناچار بووین پـەراوێز دابنێین. جا لەبەر ئەوەی پەراوێزەکانی دانەر لەچاو پەراوێزەکانی وەرگێڕدا زۆر کەمن، ئـەوا بـەوە لـە یـەکتر جیامـان کردنـەوە کـە لــە کۆتـایی پـەراوێزەکانی دانـەردا وشـەی (دانەر)مان نووسـیوە، لـەوانی تـردا کـە هـی وەرگێـڕن هیچمـان نەنووسـیوە، مەگـەر لـە

داوێنی لاپەڕەیەکدا پەراوێزی هەردوو لا کۆبینەوە، ئەوا لە حاڵەتێکی وادا وشەی (وەرگێڕ)مان لە کۆتایی پەراوێزی وەرگێڕەوە داناوە.

لە چاپە عەرەبی‌یەکەی ئەم پەیامەدا لە لایەن بەڕێز "فلاح عبدالرحمن عبدالله"وە تەخریجێکی تێروتەسەل و پێویستی فەرمووده‌کان کراوە. بە پێویستم نەزانی بە درێژی ئەو تەخریجانە بکەم بە کوردی یان هەر بە عەرەبی لە پەراوێزدا بیاننووسمەوە، چونکە زۆربەی خوێنەران ئەوەندەیان بەسە کە "پلە" یان "سەرچاوە"ی فەرمووده‌کان بزانن. لەبەر ئەوە تەنها ناوی سەرچاوەکان و لە هەندێ جێگادا پلەی فەرموودەکانم لەو تەخریجە ناوبراوانە وەرگرت و لە پەراوێزدا دامنان.. هەر کەسێکیش بەو ئەندازەیە تینوێتیی نەشکێت و بیەوێت زیاتر لە بارەی فەرموودەکانەوە شارەزا بێت و زانیاری‌یەکی زیاتر بەدەست بهێنێت، با بفەرموێت سەر لە چاپە عەرەبی‌یەکە بدات، چونکە یارمەتی‌یەکی باشی بۆ ئەم مەبەستە دەدات[1].

لە کۆتایی ئەم وتەیەدا لە خوای گەورە داواکارین کە نیازی پاك و ئیخلاصمان لە کردار و گوفتاردا پێ ببەخشێت. ئامین.

وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين.

والحمد لله رب العالمين.

فارووق رەسووڵ یەحیا

١٩٨٩/٢/٤ز

---

(١) بۆ چاپی دووهەم بە پەراوێزەکاندا ڕۆشتمەوە و، لە هەر شوێنێکدا پێویستی کردبێت زانیاریی نوێم لەبارەی سەرچاوەکانەوە بۆ خوێنەری بەڕێز نووسیوە.

مەکتووبی نۆزدەهەم
لە کتێبی مەکتووبات
پەیامی (موعجیزاتی ئەحمەدی)

ئەم پەیامە زیاتر لە سێ سەد دانە لە موعجیزەکانی پێغەمبەری ئازیز ﷺ ڕوون دەکاتەوە، کە هەموویان بەڵگەن لەسەر ڕاستیی پێغەمبەرێتییەکەی. لە هەمان کاتیشدا دەری دەخات کە خۆی لە خۆیدا یەکێکە لە کەرامەتەکانی ئەو موعجیزانە و بەخششێکە لە بەخششەکانی ئەوان. بەم جۆرە، ئەم پەیامە شتێکی "خاریق" واتە دەراسا و لە عادەت بەدەرە، لە سێ ڕووەوە:

یەکەم: دانانی ئەم پەیامە، بێ هیچ گومانێك، کارێکی لە عادەت بەدەر بوو. چونکە سەرەڕای هێنان و ڕیوایەت کردنی ئەو فەرمووده زۆرانەی کە لە سەد لاپەڕە زیاتردا هەن، بە بێ گەڕانەوە بۆ هیچ سەرچاوەیەك دانراوە و، لەم کارەدا تەنها پشت بە "لەبەربوون" بەستراوە. سەرەڕای ئەوەش کە لە دەرەوەی ئاوەدانی و لەناو دۆڵ و چیا و لە دەوروبەری باخ و بێستانەکاندا و، لە نزیکەی چوار ڕۆژ و، ڕۆژی بۆ ماوەی سێ سەعات (واتە لە دوازدە سەعاتدا) دانراوە!

دووهەم: سەرەڕای دوورودرێژیی ئەم پەیامە، هەر کەسێك دەینووسێتەوە، چەندەش نوسخەی زۆری لەبەر بگرێتەوە، هەر لە نووسینەوەی بێزار نابێت و.. خوێندنەوەی بەردەوامیشی تام و لەزەتەکەی لەناونابات.

هەر لەبەر ئەمەش بوو کە هیممەتی نووسەرەوە تەمبەڵەکانیشی بزواند و هانی دان بۆ نووسینەوەی، بە ڕادەیەك کە هەر لە دەوروبەری خۆمان و لە ماوەی تەنها یەك ساڵ و لەو کات و بارودۆخە دژوارەدا، نزیکەی حەفتا دانەیان لێ نووسییەوە. ئەمەش قەناعەتی بە کەسانی ئاگاداری بارودۆخ بەخشی کە ئەم پەیامە یەکێکە لە کەرامەتەکانی ئەو موعجیزانە.

سێهەم: وشەی: "ڕەسوولی ئەکرەم"(پێغەمبەر) ﷺ لە هەموو پەیامەکەدا، لەگەڵ وشەی: "قورئانی پیرۆز" لە کەرتی پێنجەمدا، لە لای یەکێك لە نووسەرەوەکان بە یەك ئەندازە دەرچوون، بێ ئەوەی خۆی بەمەی زانیبێت. هەمان "تەوافوق" لە ژمارەی ئەم

وشانەدا لە لای هەشت نووسەرەوەکەی تریش ڕووی دا، بێ ئەوەی کەسیان بە کەسی تریان گەیشتبن، تەنانەت پێش ئەوەش خۆمان بمەمان زانیبێت. جا هەر کەسێك خاوەنی کەمێك ویژدان بێت، هەرگیز ئەم دیاردەیە ناخاتە ئەستۆی ڕێکەوتەوە. بەڵکو هەموو کەسێك لەوانەی کە ئاگاداری ئەم کارە بوون، بە یەکێك لە نهێنییەکانی "غەیب"و کەرامەتێك لە کەرامەتەکانی موعجیزەی پێغەمبەریان ﷺ لە قەڵەم دا.

ئەمە لە لایەکەوە..

لە لایەکی تریشەوە: بنچینەکانی سەرەتای ئەم پەیامە گەلێ گرنگن و.. ئەو فەرموودانەش کە لەم پەیامەدان، سەرەڕای ئەوەی هەموویان "صەحیح"ن و، لە لای زانایانی "زانستی فەرمووده" باوەڕ پێ کراون، سەرەڕای ئەمە و، لە هەمان کاتیشدا، ئەم پەیامە زیاتر ئەو ڕیوایەتانەی هێناوە کە لە هەموویان چەسپاوتر و بێ گومانترن.

جا ئەگەر بمانەوێ سەرجەم سیفەتەکانی ئەم پەیامە باس بکەین، ئەوا پێویستمان بە پەیامێکی تر دەبێت! لەبەر ئەوە، داوا لەو بەڕێزانە دەکەین کە بەتاسەوەن بۆ ئەم پەیامە، دەست بە خوێندنەوەی بکەن و، گەر بۆ یەك جاریش بووە بیخوێننەوە، تاکو خۆیشیان هەست بەو سیفەتانە بکەن کە لەم پەیامەدا هەن.

سەعیدی نوورسی

ئاگادارکردنەوەیەك:

لەم پەیامەدا چەندین فەرموودەی پیرۆزی زۆرم هێناوە. لە کاتی دانانیشیدا هیچ کتێبێکی فەرموودەم لە لا نەبوو. جا ئەگەر لە وشەی هەر فەرموودەیەکدا هەڵەیەکم کردبێت، یا چاك بکرێتەوە، یان بە "الرواية بالمعنى" وەربگیرێت. چونکە وتەی پەسەندکراوی زانایان لەم بارەیەوە ئەوەیە کە دروستە فەرموودە بە مەعنا ڕیوایەت بکرێت. واتە گێڕەرەوەی فەرموودە بۆی هەیە واتای فەرموودەکە بە وشەی خۆی دەربهێنێت. جا هەر هەڵەیەك لە وشەی فەرموودەکاندا هەبوو، با بەم چاوە سەیر بکرێت.

سەعیدی نوورسی

موعجیزاتی ئەحـمەدی

جوانترین درووود و سلاو لەسەر خاوەنەکەیان بێت

باسمه سبحانه

﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ﴾

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَى بِاللهِ شَهِيداً ۞ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّآءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعاً سُجَّداً يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللهِ وَرِضْوَاناً سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْئَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْراً عَظِيماً﴾ (الفتح: ٢٨-٢٩).

(لەبەر ئەوەی لە وتەی "نۆزدەهەم" و "سی و یەکەم"دا پێغەمبەرێتی پێغەمبەرمان ﷺ بە چەندین بەڵگەی توندوتۆڵ و بەهێز چەسپاند، ئەوا با خوێنەری بەڕێز لە کێشەی چەسپاندنی پێغەمبەرێتی‌یەکەیدا سەیری ئەو دوو وتەیە بکات. بەڵام لێرەدا بۆ مەبەستی تەواوکردنی ئەوانەی لەوێدا باس کراون، چەند بریسکەیەك لەو ڕاستی‌یە گەورەیە ڕوون دەکەینەوە، لە نێوان "نۆزدە" ئاماژەی ڕەوان و پڕ لە واتادا).

ئاماژەی ڕەوانی یەکەم

گومان لەوەدا نی‌یە کە پەروەردگار و دەستەڵاتداری ئەم گەردوونە، هەر کارێك دەکات، بە زانایی و دانایی دەیکات. کەواتە هەموو شت و لایەنێکی ئەم گەردوونە دەبینێت و تەگبیر و پلانی بۆ دادەڕێژێت و بە زانستی خۆیشی هەموو شتێك چارەسەر و

پـەروەردە دەكـات. ئەمەش بۆ مەبەسـتی ئاشـكرا كـردن و دەرخسـتنی چـەند دانـایی و ئامانجێك كە لەو شتانەدا دەبینرێن.

جا لەبەر ئەوەی بەدیهێنـەر زانایـە، ئـەوا دەبـێ گۆیـاش بێـت، واتـە بیشـدوێت. دیـارە گوفتار و قسەكردنیشی لەگەڵ ئەوانەدا دەبێت كە خاوەنی هەسـت و بیر و تێگەیشـتنن. تەنانەت لەگەڵ ئەوانـەدا دەدوێـت كـە باشـترین جۆرەكـانی خـاوەن هەسـت و شـعوور و تێگەیشتنن كە "مرۆڤ"ە. جا مادەم گوفتار و قسەكردنی لەگەڵ مرۆڤدایـە، ئـەوا لەگـەڵ ئەو كەسانەدا دەدوێـت كـە شایسـتەی ئـەوەن خـواوەنـد گوفتاریـان ئاراسـتە بكـات و لـە پێگەیشـتووانی نـەوەی مرۆڤـن و، خـاوەنی توانـا و لێـهاتوویی و ئامادەییـەكی بـەرزن و، چەندین ڕەوشتی جوان و شیرینیان هەیە و، شیاوی ئەوەن كە پێشەوا و پێشڕەوی بـەرەی مـرۆڤ بـن. كەواتـە هیـچ گومـانێك لـەوەدا نییـە كـە لـەو خـواوەنـدە لەگـەڵ كەسێكدا دەدوێت (مەبەست حەزرەتی محەممەدە ﷺ) كـە هـەموو دۆسـت و دوژمنێكـی شـایەتیی بۆ دەدەن لەسەر ئەوەی خاوەنی بەرزترین توانا و لێهاتن و جوانترین ئاكار و ڕەوشـتە.. ئـەو كەسەی كە پێنج یەكی خەڵكی جیهان شوێنی كەوتوون و شوێن پێیان هەڵگرتووە و، لـە ژێـر سـایەی ئـاڵا مەعنەوییەكـەی ئـەودا نیـوەی دانیشـتووانی ڕووی زەوی ڕیزیـان بەستووە و، بـەو نـوورەی كـە لـە لای خواوەنـدەوە هێنـای، بـە درێژایـی سـیازدە سـەدەی ڕەبەق، ئایندەی ڕووناك كردەوە.. ئەو كەسەی كە هـەرچی ڕۆژە ئیمـانداران پێـنج جـار پـەیمانی لەگـەڵدا نـوێ دەكەنـەوە و، داوای میـهرەبانی و بەختـەوەری و سـتایش و خۆشـەویسـتیی لـە خـوای گـەورە بۆ دەكەن.. ئـەو كـەسـەی كـە خـواوەند خۆشـی ویستووە و، هەڵی بژاردووە و، ستایشی كردووە.

بـەڵێ، لەگـەڵ ئـەو پێغەمبـەرەدا ﷺ دەدوێـت، وەك لـە ڕاسـتیدا لەگـەڵی دوا.. دەیشی كات بە پێشەوای خەڵكی، هەروەك لە ڕاستیدا كردی بەو پێشەوایە.

ئاماژەی ڕەوانی دووهەم

پێغەمبەر ﷺ پێغەمبەرێتیی خۆی ئاشكرا كردووە و، بەڵگەشی لەسـەر ئەمـە پێشـكەش كردووە، كە بریتییە لە "قورئانی پیرۆز". نزیكەی هەزار موعجیزەشی بـە ڕوونـی پیشـان داوە، هەروەك لە لای زانا لێكۆڵەرەكان چەسپاوە[1].

---

(١) بڕوانە: "فتح الباری" لابن حجر العسقلاني (٦/٥٨٢ - ٥٨٣) و "صحيح مسلم بشرح النووي" ٢/١.

ئەم موعجیزانەش بە گشتی و بە چەشنی چەسپاویی دەعوای پێغەمبەرێتی‌یەکەی، بێ گومان و چەسپاون. بەڵکو ئەوەش کە قورئانی پیرۆز لەسەر زمانی کافرەکانەوە دەیگێڕێتەوە و دەفەرموێ: ئەو کافرانە موعجیزاتی پێغەمبەریان بە "سیحر" لە قەڵەم داوە، ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە تەنانەت ئەو کافرانەش دانیان بە ڕوودانی موعجیزەکانی پێغەمبەردا ﷺ ناوە و نەیانتوانیوە ئینکاریی بکەن. بەڵام لەبەر خۆخلافاندن و لەخشتەبردنی شوێنکەوتووانیان، ناوی "سیحر"یان لەو موعجیزانە ناوە!

بەڵێ، بە ئەندازەی سەد دانە "تەواتور" موعجیزەکانی پێغەمبەر ﷺ موتەواتر و بێ گومان و چەسپاون، کەواتە هیچ ڕێگایەك نی‌یە کە بۆ ئینکاری کردنی ئەو موعجیزانە بگیرێتەبەر.

موعجیزەش - خۆی لە خۆیدا - تەسدیقی خواوەندی پەروەردگارە بۆ دەعوای پێغەمبەرەکەی. واتە وەك ئەوە وایە خواوەند بفەرموێ: (ئەم بەندەیەی من ڕاست دەکات، دەسا ئێوەش بە گوێی بکەن)!

نموونەیەك بۆ ڕوونکردنەوەی ئەمە:

ئەگەر لە دیوەخانی پادشا و بە ئامادەبوونی خۆی، بە کەسانی دەوروبەری خۆتت وت: "پادشا فلانە کاری بە من سپاردووە ئەنجامی بدەم". کەسانی دەوروبەریشت داوای بەڵگەیان لەسەر ئەم قسەیە لێ کردیت و، لەو کاتەدا پادشا ئاماژەی کرد کە: بەڵێ ڕاست دەکات ئەو کارەم پێ سپاردووە، ئایا ئەم ئاماژەیەی پادشا باشترین و ڕاسترین بەڵگە نایێت بۆ دەعواکەی تۆ؟ خۆ ئەگەر پادشا لەوەش زیاتری بۆ کردیت و، لەسەر داوای خۆت یاسا ئاساییەکانی ڕۆژانەی خۆی بۆ گۆڕییت، ئایا ئەم کارەی پادشا باشترین تەسدیق و سەلماندن نایێت بۆ دەعواکەت؟ یان ئایا لەوە بەهێزتر نی‌یە کە بلێت: (بەڵێ، ڕاست دەکات)؟

دەعوای پێغەمبەریش ﷺ لە پێغەمبەرێتیدا هەر بەو جۆرەیە، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: من نێرراوی پەروەردگاری هەموو جیهانیانم، بەڵگەشم لەسەر ئەم دەعوایەم ئەوەیە کە کاتێ پەنا و هانا بۆ خواوەند دەبەم و لێی دەپاڕێمەوە، ئەو خواوەندە یاسا ئاساییەکانی خۆی دەگۆڕێت. ئەوەتا سەیری "پەنجەکانم" بکەن کە بە وێنەی پێنج سەرچاوە ئاویان لێ هەڵدەقوڵێت.. سەیری "مانگ" بکەن کە چۆن خواوەند تەنها بە ئاماژەیەکی پەنجەم دوو کەرتی دەکات.. سەیری ئەو "درەخت"ە بکەن کە چۆن دێت بۆ لام و تەسدیقم دەکات و شایەتی لەسەر پێغەمبەرێتیم دەدات.. بۆ ئەو مشتە خۆراکە

بروانن کە تەنانەت بەشی دوو سێ کەسیش ناکات، کەچی وای لـێ دێـت بەشـی دووسەد و سێ سەد کەس بکات..

بەم جۆرە، پێغەمبەر ﷺ سەدان موعجیزەی وەك ئەمانەی پیشان داوە.

ئـەوەش بزانـە کـە بەڵگـەکانی ڕاسـتی و پێغەمبـەرێتیی پێغەمبـەر ﷺ تەنـها لـەو موعجیزانەدا نی‌یە، بەڵکو زانا وردەکار و لێکۆڵەرەکان ڕایان وایە کـە هـەموو ڕەفتار و کاروبار و ئاکار و گوفتار و ژیان و شـێوەیەکی پێغەمبـەر ﷺ ئیخـلاس و ڕاستگۆیی ئەو دەچەسپێنن. تەنانەت بەشێکی زۆری زانا جوولەکـەکان، وەك "عـەبدوڵڵای کـوڕی سـەلام" تەنها بـە چاو کەوتنیان بـە پێغەمبـەر ﷺ باوەڕیـان پێ هێنـا. ئەوەتا "عـەبدوڵڵای کوڕی سـەلام" دەڵێت: (هـەر کـە چـاوم بـە ڕوخسـاری پـیرۆزی ئـەو کـەوت، زانیـم ڕوخساری مرۆڤی درۆزن نی‌یە).

هەرچـەند زانـا لێکۆڵـەرەکان نزیکـەی هـەزار بەڵگـەیان لەسـەر پێغەمبـەرێتی و موعجیزەی پێغەمبەر ﷺ هێناوەتەوە. بەڵام نەك هەزار بەڵکو هەزاران بگرە سەدان هەزار بەڵگەی لەسەر هەیە.. ئنجا سـەدان هـەزار کەسی وا کـە لـە بیرکردنـەوەدا لـە یـەك جیاوازن، لە سەدان هەزار ڕێگاوە، ڕاستیی پێغەمبەریان ﷺ بۆ دەرکەوتووە و باوەڕیـان پێ هێناوە، تەنانەت هەر قورئان خۆی هەزار دانە بەڵگە لەسەر پێغەمبەرێتیی پێغەمبـەر ﷺ دەردەخات. جگە لەو چل ڕووی ئیعجازەش کە لە خۆیدا هەیە.

جا لەبەر ئەوەی "پێغەمبەرێتی" لـە بـەرەی مرۆڤدا شـتێکی چەسپاوە و هەیـە و ڕووی داوە و، لەبـەر ئـەوەی سـەدان هـەزار مـرۆڤ هـاتوون و پێغەمبـەرێتیی خۆیـان بـە خـەڵك ڕاگەیاندووە و چەندین موعجیزەشیان لەم پێناوەدا پیشان داوە، ئەوا گومان لەوەدا نی‌یـە کە پێغەمبەرێتیی حـەزرەتی محەممەد ﷺ لـە هی هـەموویان چەسپاوترە. چونکـە چۆنێتیی هەڵسوکەوتی پێغەمبـەران لەگـەڵ نەتـەوەکانیاندا و، ئـەو شتانەی کـە بەڵگـەن لەسـەر پێغەمبەرێتیی پێغەمبەرانی وەك حـەزرەتی مووسـا و عیسـا - دروودی خوایـان لەسـەر بێـت - هـەموو ئـەو شتانە، بـە جوانـترین و باشـترین شێوە و چاکـترین ناوەرۆکەوە، لـە پێغەمبەری ئیسلامدا ﷺ هاتوونەتەدی.

جا لەبەر ئەوەی کە هۆی پێغەمبەرێتی لەم پێغەمبـەرەدا ﷺ زۆر ڕوونـتر هاتووەتـەدی، ئەوا بێ هیچ گومانێك پێغەمبەرێتیی ئەم لـە هی ئـەوان گەلـێ ڕوونـتر و چەسپاوتر و بێ گومانترە.

ئاماژەی ڕەوانی سێهەم

موعجـیزاتی پێغەمبـەر ﷺ گەلـێ زۆر و جۆراوجـۆرن. چونکـە لەبـەر ئـەوەی پێغەمبەرێتیەکەی گشتیە و هـەموو بوونـەوەران دەگرێتـەوە، ئـەوا لەگـەڵ زۆربـەی جۆرەکانی بوونەوەردا موعجیزەی هەیە.

با ئەمە بە نموونە ڕوون بکەینەوە:

ئەگەر نوێنەرێکی بەرێز لە لایەن پادشایەکی گەورەوە بۆ شارێك بچێت، کە چەندین کۆمەڵی جۆراوجۆری تێدا بێت و، چەند دیاریەکی بەنرخی جیاجیای بـۆ هـەموو ئـەو کۆمەڵانە هێنابێت، ئەوا هەموو چین و کۆمەڵێك لە کۆمـەڵانی شـار نوێنـەرێك بـە نـاوی خۆیانەوە دەنێرن بۆ بەخێرهاتن و پێشوازیکردن لەو نوێنەرەی پادشا.

هەر بەو جۆرەش کە جیهان بە هاتنی نوێنەری پادشای ئەزەل و ئەبەد، کـە پێغەمبـەری سـەرورەرە ﷺ، شـاد و بەهرەمـەند بـوو و، ئـەم پێغەمبـەرە ﷺ لـە لایـەن خواوەنـدی پەروەردگاری هەموو جیهانەکانەوە بۆ لای سەرجەم خـەڵکی سـەر ڕووی زەوی ڕەوانـە کـرا و، چـەندین دیـاریی مەعنـەوی و ڕاستیی ڕوونـی ئەوتۆشـی لەگـەڵ خـۆدا هێنـا کـە پەیوەندییان بـە هـەموو بوونەوەرانـەوە هەیـە.. لـەم کاتـەدا، لـە لایـەنی هـەموو دەسـتە و تاقمێك لەم جۆرانەی بوونەوەرەوە – هەر یەکەیان بە زمانی تایبـەتیی خـۆی – نوێنـەریان بۆ پێشوازی لێکردن و بەخێرهاتنی ئەم پێغەمبەرە ﷺ هات و، هەر یەکەشیان موعجیزەی دەستە و تاقمی خۆیان لە بەردەم پێغەمبەردا ﷺ پێشکەش کرد. بەمـەش تەسـدیق کـردن و بەخێرهاتنی پێغەمبـەریان ﷺ دەربڕی. لەوەبوو هـەر لـە بـەرد و دار و ئـاو و مرۆڤـەوە، تـا دەگاتـە مـانگ و خـۆر و ئەسـتێرەکان، هـەموو ئـەم کارەیـان لـەنجام دا. وەكبڵێـی هـەر یەکەیان بە زمانیحاڵی خۆی دەڵێت: "یاخوا بەخێربێیت"!

لە ڕاستیدا باسکردنی ئەو موعجیزانە پێویستی بە نووسـینی چـەندین بـەرگ کتێـب هەیە، چونکـە گەلـێ زۆر و جۆراوجۆرن. ئـەوەتا زانـا پـاك و خواناسـەکان چـەندین بەرگی گەورەیان سەبارەت بە بەڵگەکانی پێغەمبەرێتی و موعجیزاتی پێغەمبـەرەوە ﷺ بـە درێژی نووسیوە.

بەڵام ئێمە لێرەدا، لـەناو جۆرە هەمەکی‌یەکانی ئـەو موعجیزانـەی پێغەمبـەردا ﷺ بـە چەند پوختە ئاماژەیەك وازدەهێنین و، ئاماژە بۆ ئەو موعجیزانە دەکەین کە بە تـەواوی و قەطعی چەسپاون و موتەواتیری مەعنەوین.

بەڵگەکانی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ دوو بەشن:

(یەکـەم): ئـەو حاڵەتانـەی کـە بـە "ئیرهـاص" نـاونراون و بریتـین لـەو ڕووداوە دەراسایانەی لە پێش پێغەمبەرێتیدا ڕوویان داوە و پەیوەندی‌یان بە پێغەمبەرێتی‌یەکەیـەوە هەیە. هەروەها ئەو حاڵەتانەش کە ڕووداوی لە عادەت بەدەرن و لە کاتی لـەدایکبوونیدا ڕوویان داوە.

(دووهەم): بەڵگەکانی تری پێغەمبەرێتی ئەو، ئەمانەش دوو بەشن:

یەکێکیان: ئەو ڕووداوە لە عادەت بەدەرانەیە کە پاش لـەدایکبوونی و بۆ تەسدیقی پێغەمبەرێتیی ئەو ڕوویان داوە.

دووهـەمیان: ئـەو ڕووداوە لـە عـادەت بەدەرانـەی کـە لـە سـەردەمی ژیـانی پـیرۆزیدا دەرکەوتوون. ئەمانەش دەکرێن بە دوو بەشەوە:

یەکـەم: بەڵگـەکانی پێغەمبـەرێتیی ئـەو، کـە لـە خـودی پێغەمبـەردا ﷺ و لـە ژیـان و شێوە و ڕەوشت و کەماڵی عەقڵیدا دەرکەوتوون.

دووهـەم: ئـەو بەڵگانـەی کـە لـە دەرەوەی زاتی پیرۆزیدا ﷺ واتـە: لـە دەوروبـەر و گەردووندا دەرکەوتوون. ئەمانەش دیسان دوو بەشن:

بەشی یەکەم: مەعنەوی و قورئانی‌یە.

بەشی دووهەم: ماددی و گەردوونی‌یە. ئەمەش دەبێت بە دوو بەش:

بەشـی یەکـەم: ئـەو موعجیزانـەی کـە لـە سـەردەمی بانگـەوازی پێغەمبـەرێتیدا دەرکەوتوون. ئەمانەش یان لەبەر شکاندنی فیز و دەمار و سەرسەختیی کافران بووە، یان بۆ بەهێزکردنی ئیمانی ئیمانداران. وەك: لەت بوونی مانگ و.. هەڵقوڵانی ئاو لە نێـوان پەنجـە پیرۆزەکانی و.. تێربوونی خـەڵکێکی زۆر - بە بەرەکەتی ئـەو - لـە خۆراکێکی کـەم و.. قسـەکردنی ئـاژەڵ و بـەرد و دار لـە خزمـەتیدا و.. چـەندین موعجـیزەی هاوچەشنی تری وەك ئەمانە لەو موعجیزانەی کە دەگەنە بیست جۆر و، هەر جۆرەشیان لە پلەی تەواتوری مەعنەویدایە و، لە هەر یەکەشیان چەند نمونەیەك دووپات بوونەتەوە.

بەشی دووهەم: ئەو ڕووداوانەن کە خواوەند پێغەمبەری ﷺ لە بارەیانەوە ئاگادار کردووەتەوە و، لە پێش ڕوودانیان پێغەمبەر ﷺ هەواڵی ڕوودانیانی داوە و، پاشانیش چۆنی فەرمووە هەر بەو جۆرە هاتوونەتە دی.

وا ئێمەش ئێستا دەست بەم بەشەی دوایی دەکەین، بۆ ئەوەی بگەینە پێرستێکی گشتیی یەك لە دوای یەك[1].

ئاماژەی ڕەوانی چوارەم

ئەو هەواڵە غەیبی‌یانەی کە خوای ئاگاداری غەیب پێغەمبەری ﷺ لە بارەیانەوە ئاگادار کردووەتەوە و ئەویش ڕایگەیاندوون، هێندە زۆرن کە لە ژمارە نایەن. لە وتەی بیست و پێنجەمدا - کە تایبەتە بە "ئیعجازی قورئان"ەوە - ئاماژەمان بۆ جۆرەکانی کردووە و بەڵگەکانیشیمان هەر لەوێ هێناوەتەوە. لەبەر ئەوە، هەرچی هەواڵدانی شتی پەنهان هەن و پەیوەندی‌یان بە خوایەتیی خوا و گەردوون و قیامەت و سەردەمە ڕابوردووەکان و پێغەمبەرە پێشووەکانەوە - درووديان لەسەر بێت - هەیە، هەموویان لەوێ باس کراون و، هەر کەسێك دەیەوێت لەم بارەیەوە ئاگادار و شارەزا بێت، با سەیری ئەو وتەیە بکات.

بەڵام لێرەدا چەند نموونەیەك لەو هەواڵدانە غەیبی‌یە ڕاستانە دەهێنینەوە، کە پێش ڕوودانیان، پێغەمبەر ﷺ هەواڵی لە بارەیانەوە داوە، لەوانەی کە دوای خۆی و لە ڕۆژانی داهاتوودا دێنە ڕێی ئالی بەیت و هاوەڵان و نەتەوەکەی.

جا بۆ تێگەیشتنی تەواوەتی لەم ڕاستی‌یە، وا لە پێشدا - وەك پێشەکی‌یەك - شەش بنچینە باس دەکەین:

● بنچینەی یەکەم

دەگونجێ هەموو حاڵەتێکی پێغەمبەر ﷺ بکرێت بە بەڵگەی ڕاستیی پێغەمبەر و شایەت لەسەر پێغەمبەرێتی‌یەکەی. بەڵام ئەم قسەیە ئەوە ناگەیەنێت کە هەرچی ڕەفتار و حاڵەتی پێغەمبەر ﷺ هەیە هەموویان لە عادەت بەدەر بن. چونکە خوای گەورە کە پێغەمبەری ﷺ ناردووە، وەك "مرۆڤێکی پێغەمبەر" ناردوویەتی. بۆ ئەوەی بە کردار و

---

(١) بەڵام بە داخەوە نەمتوانی بەو جۆرەی مەبەستم بوو بیانووسم، بەڵکو بە بێ ویستی خۆم چۆنم بە دڵدا هات هەروەهاش نووسیمن، بێ ئەوەی بتوانم چاودێریی ئەم دابەشکردنە بکەم. (دانەر)

ڕەفتارەکانی بێت بە ڕابەر و پێشـەنگی سـەرجەمی مرۆڤایـەتی لـە گشـت ڕەفتـار و جموجووڵێکیـاندا، تـاکو بەم پێشـەوایەتی‌یەی خۆی، بەختـەوەریی هـەردوو دنیایـان بـۆ بهێنێتـەدی و، لایەنـە نائاسـایی و لــە عــادەت بــەدەرەکانی ســنعەتی پــەروەردگار و کاروبـاری توانستی خواوەندیشیان لـە شتە ئاسـاییەکاندا پیشـان بـدات، ئـەو شـتە ئاساییانەی کە هەریەکەیان موعجیزەیەکە بۆ خۆی.

خۆ ئەگەر هەموو ڕەفتار و کردارێکی پێغەمبەر ﷺ لـە عـادەت بەدەر و لـە سـەرووی توانای مرۆڤەوە بووایە، ئەوا بۆی نەدەگونجا کە ببێـت بـە پێشـەنگ و پێشڕەوێکی ئـەوتۆ کە شوێن پێی هەڵبگیرێت و، هەڵسوکەوت و حاڵـەت و کـردار و ڕەفتارەکانی چاویـان لـێ بکرێـت.. لەبەر ئەمە، پێغەمبـەر ﷺ جاربـەجار و بـەپێی پێویسـت و بـۆ مەبەسـتی چەسپاندنی پێغەمبەرێتی‌یەکەی نەبوایە لـە بەردەم کـافرە سەرسـەختەکاندا، پـەنای بـۆ پیشاندانی موعجیزات نەدەبرد.

جـا لەبـەر ئـەوەی یـەکێك لـە داخوازی‌یـەکانی ئـەو تەکلیفـەی کـە خـواوەنـد لـە بەندەکانی دەکـات، بریتی‌یـە لـەوەی کـە مـرۆڤ ڕووبەڕووی تاقیکـردنەوە(الإبتـلاء) ببێتەوە و، خاوەنی ویست و ئیختیار بێت لە کردەوەکـانیدا، ئـەوا خـواوەند موعجیزەی بەسەر مرۆڤدا زاڵ نـەکردووە، بۆ ئـەوەی تەسـدیق و بـاوەڕ بـە زۆر لـە مرۆڤـدا دروسـت نەبێت. چونکە نهێنیی تاقیکردنەوە و حیکمەتی تەکلیف داخـوازی ئـەوەن کـە دەرگـای ویسـت و ئیختیـار لـە بـەردەم ژیریـدا بخرێتـە سەرپشـت و ئـەم ئیختیـار و ویسـتەی لـێ دانـەماڵرێت. خۆ ئەگـەر موعجیـزە بـە چەشـنێکی زۆر بەدیهی دەربکەوتایە، ئـەوا هیـچ ئیختیـار و ویسـتێك لـە بەردەم ژیریـدا نەدەمایـەوە و، ئـەو کاتـە ئەبوجـەهلیش وەکـو ئەبووبەکر - خـوای لـێ ڕازی بێـت - تەسـدیقی دەکـرد و، ئنجا هیـچ سـوودێك لـە تەکلیف و هیچ ئامانجێکیش لە تاقیکردنەوەی مرۆڤـدا نـەدەما و، خەڵووزی بێ بایـەخ و ئەڵماسی بەنرخ وەکو یەکیان لـێ دەهات.

بەڵام ئەو شتەی مـرۆڤ دەخاتـە سەرسووڕمانەوە، ئەوەیـە کـە لـە کـاتێکدا هـەزاران کەس، لەوانەی کە ڕەگەزی هەریەکەیان لەوانی تر جیایە، تەنها بە ڕێنمـاییەکی پێغەمبەر ﷺ، یان بە فەرموودەیەکی ئەو، یان تـەنها بـە تەماشـاکردنێکی دیـداری پیرۆز و جوانی، یان بە شتێکی تری هاوچەشنی ئەمانـە، ئیمانیـان پێ هێنـاوە.. هـەروەها لـە کـاتێکدا کـە هـەزاران زانـای وردەکـار و ڕۆشـنبیری لێکۆڵـەر، بـەهۆی ئـەو هەواڵـە ڕاسـت و

موتەواتیرانەی کە لە بارەی ڕاستیی پێغەمبەر ﷺ و ڕەفتارە جوانەکانیەوە پێیان گەیشتووە، هەموو ئیمانیان پێ هێناوە..

لە کاتێکدا کە هەموو ئەوانە ئیمانیان هێناوە، ئایا جێی سەرسوورمان نییە کە بەدبەختانی سەردەمی خۆمان ئەم هەموو بەڵگە ڕوون و ئاشکرایانە دەبینن، کەچی وەك بڵێی هێشتا پێیان کەم بێت و هانیان نەدات بۆ ئیمان پێ هێنان و تەسدیق کردنی، ئەوەتا دەبینیت بەرەو هەڵدێری گومڕایی هەڵدەخلیسکێن و ئیمان ناهێنن..

بەڵێ، ئایا ئەمە جێی سەرسوورمان نییە؟!

● بنچینەی دووهەم

پێغەمبەر ﷺ "مرۆڤ"ە، کەواتە لە ڕوانگەی مرۆڤێتییەکەیەوە مامەڵە لەگەڵ خەڵکیدا دەکات.. لە هەمان کاتیشدا "پێغەمبەر"ێکی ئەمینە و، لە لایەن خوای گەورەوە ڕەوانە کراوە و، بە ناوی خواوە دەدوێت و ڕاگەیەنەرێکی ڕاستگۆی فەرمانەکانی خواوەندە. کەواتە پێغەمبەرێتییەکەی پشت بە ڕاستیی سرووش(الوحی) دەبەستێت. "سرووش"یش دوو بەشە:

یەکەم: سرووشی ڕاشکاو(الوحـي الصريـــح). وەك قورئانی پیرۆز و چەند "حەدیث"ێکی قودسی. پێغەمبەر ﷺ لەم جۆرە سرووشەدا هەر تەنها ڕاگەیەنەرە، بێ ئەوەی هیچ دەستکارییەکی تێدا بکات.

دووهەم: سرووشی ناوەکی(الوحي الضمني). پوختە و کورتەی ئەم بەشەیان پشت بە ئیلهام و سرووش دەبەستێت، بەڵام درێژەپێدان و ڕوونکردنەوەکەی دەگەڕێتەوە بۆ پێغەمبەر ﷺ. واتە ڕوونکردنەوەی ئەم جۆرە سرووشە لە لایەن پێغەمبەرەوەیە ﷺ. هەندێ جار لەم ڕوونکردنەوەیەدا پشت بە ئیلهام و سرووش دەبەستێت و، هەندێ جاری تریش بە فیراسەتی تایبەتیی خۆی. ئەم جۆرە ڕوونکردنەوانەش کە پێغەمبەر ﷺ بە ئیجتیهادی تایبەتیی خۆی دەیانکات، یان ئەوەیە بەو هێز و توانا قودسییەی کە لە پێغەمبەرێتییەکەیدان دەیانکات، یان وەکو مرۆڤێك و بەپێی ئەو ئاستەی کە عورف و داب و نەریت و بیری خەڵکیی تێدایە، ڕوونیان دەکاتەوە.

کەواتە نابێت لە ڕوانگەی سرووشی ڕووتەوە سەیری گشت لایەنەکانی هەموو فەرموودەیەك بکرێت و، لەو مامەڵە و بیرکردنەوەیەدا کە لەسەر خواستی "مرۆڤێتی"یەکەی لە پێغەمبەرەوە ﷺ پێنراوە و وەرگیراوە نابێ بۆ ئاسەواری "پێغەمبەرێتی"یەکەی بگەڕێین.

جا لەبەر ئەوەی هەندێ ڕووداو هەن کە "سرووش" بە شێوەیەکی پوخت و ڕەها لە بارەیانەوە دەدوێت و، پاشان پێغەمبەر ﷺ بە فیراسەتی تایبەتیی خۆی، یان بە گوێرەی ڕوانینی عورفی گشتی[1]، ڕوونیان دەکاتەوە، ئەوا هەندێ جار پێویست بە لێکدانەوەی ئەم جۆرە کێشە و موتەشابیهانە دەکات کە لەو ڕوونکردنەوەیەدا هەن. چونکە هەندێ "ڕاستی" هەن بە لێکدانەوە و نموونەهێنانەوە نەبێت ناتوانرێت خەڵکیان لێ تێبگەیەنرێت.

نموونەی ئەمەش وەك ئەوەی کە جارێکیان ئەوانەی لە دەوروبەری پێغەمبەردا ﷺ دانیشتبوون، گوێیان لە زرمە و دەنگێکی بلند و گەورە بوو. پێغەمبەر ﷺ ڕووداوەکەی بۆ ڕوون کردنەوە و فەرمووی:

(ئەوە دەنگی بەردێکە حەفتا ساڵە بەر دەبێتەوە، وا ئێستا گەیشتە بنکی دۆزەخ)!

هێشتا سەعاتێك بە سەر ئەمەدا تێنەپەڕیبوو، یەکێك هاتە کۆڕەکە و وتی:

(فلانە موونافیقی بەناوبانگ، کە تەمەنی گەیشتبووە حەفتا ساڵ، مرد و بەرەو دۆزەخ کەوتە ڕێ)!

ئەمەش لێکدانەوەی ئەو تەشبیهە پڕ لە بەلاغەت و جوانەی پێغەمبەر بوو ﷺ کە زووتر لە ڕوونکردنەوەی ڕووداوەکەدا باسی کردبوو.

● بنچینەی سێهەم

ئەو فەرموودە و ڕووداوانەی کە دەماودەم گێڕراونەتەوە، ئەگەر "موتەواتیر"[2] بوون، ئەوا بە "قەتعی"(بێ گومانی) چەسپاون و دڵنیایی دەبەخشن.

"موتەواتیر"یش دوو بەشە:

یەکەم: تەواتوری صەریح(ڕاشکاو)، کە پێشی دەوترێت: تەواتوری لەفزی.

دووهەم: تەواتوری مەعنەوی. ئەمەش دوو بەشە:

---

(١) وەك لە ڕێکخستنی سوپا و کاروباری جەنگ و بازرگانی و کشتوکاڵ و.. هتد.

(٢) "موتەواتیر": بەو ڕیوایەتە دەڵێن کە کۆمەڵێکی زۆر لە کۆمەڵێکی زۆری ترەوە دەماودەم هێنابێتیان و بەو جۆرە لە هاوەڵانەوە تا گەیشتبێتە سەردەمی تایبەتی تابیعین (کە تەدوینی سوننەتی تێدا کراوە) و، هەر یەك لەو کۆمەڵانەش لەوانە بن کە هەرگیز نەگونجێ لەسەر درۆکردن و هەواڵی دەمهەڵبەست بەکیان گرتبێت. زانایانی زانستی "أصول الفقه" خەبەری موتەواتیر بە "قطعي الـــورود" لە قەڵەم دەدەن. واتە: هیچ گومانێك لەوەدا نییە کە لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕراوەتەوە.

بەشی یەکەم پێی دەوترێت: "سکووتی". واتە دەربڕینی ڕەزامەندی بە بێ قسەکردن لە ئاستیدا. نموونەی ئەمە زۆرە، وەك ئەوەی کە ئەگەر یەکێك لەناو دەستە و کۆمەڵەکەی خۆیدا ڕووداوێکی گێڕایەوە کە لە بەرچاوی ئەواندا ڕووی دابوو، هیچ کەسێکیش لەو کۆمەڵە بە درۆی نەخستەوە و هەموویان لە ئاستیدا بێ دەنگ بوون، ئەوا ئەم بێ دەنگ بوونەیان ئەوە دەگەیەنێت کە ئەوانیش تەسدیقی دەکەن و ئەو ڕووداوە لە ڕاستیدا بووە و ڕووی داوە. بە تایبەتی ئەگەر ئەو ڕووداوە پەیوەندیی بەو کەسانەوە بێت و ئەوانیش ئامادەی ئەوە بن کە ئەگەر ڕووداوەکە بە درۆ یان بە هەڵە بگێڕرێتەوە ڕەخنەی لێ بگرن و بەرپەرچی بدەنەوە و هەرگیز بە هەڵە ڕازی نەبن، تەنانەت "درۆ" بە لایانەوە شتێکی زۆر ناشیرین و ناڕەوا بێت.. جا ئەگەر لەم چەشنە کاتەدا ئەوان بێ دەنگ بن، ئەوا ئەم بێ دەنگ بوونەیان بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەو ڕووداوە بە بێ گومانی ڕووی داوە.

بەشی دووهەمی تەواتوری مەعنەوی: بریتییە لەوەی کە ئەو کەسانەی ڕووداوێك دەگێڕنەوە، لە ئەندازەیەکی هاوبەشی ئەو ڕووداوەدا یەکیان گرتبێت، هەرچەندەش دانە دانەی ڕیوایەتەکانیان جۆراوجۆر بن.

نموونەی ئەمە وەك ئەوەی کە ئەگەر بوترێت: یەك "هۆقە"[1] خواردەمەنی، دووسەد کەسی تێر کردووە. ئەو کەسانەی کە ئەمە دەگێڕنەوە، بە چەند شێوە و دەستەواژەیەکی جیاجیا باسی دەکەن. دەبینیت هەندێکیان سەد کەس باس دەکات و هەندێ دووسەد و هەندێ سێ سەد و، هەندێکی تر دوو "ئۆقیە" خواردەمەنی باس دەکات.. هەروەها بەم جۆرە.

دەبینیت هەموویان لە ئەندازەیەکی هاوبەشی ڕووداوەکەدا یەکیان گرتووە، کە بریتییە لە: "تێربوونی خەڵکێکی زۆر بە خۆراکێکی کەم". کەواتە ڕووداوەکە بە شێوەیەکی ڕەها ڕووی داوە و موتەواتیری مەعنەوییە و دڵنیایی دەبەخشێت، ئیتر جۆراوجۆریی شێوەکانی لە ڕیوایەتە جیاجیاکاندا هیچ زیانێك بەو دڵنیاییە ناگەیەنێت.

"خەبەری ئاحاد"یش[2] کاتی وا هەیە لە ناوەندی چەند مەرجێکی تایبەتیدا وەکو موتەواتیر "قەتعییەت"(واتە: بێ گومانی) دەبەخشێت. بەڵکو هەندێ جار بە بۆنەی چەند نیشانە و بەڵگەیەکی دەرەکییەوە ئەم قەتعییەتە دەگەیەنێت.

---

(١) یەك هۆقەی ئەوێ دەکاتە (١٢٨٢ گرام). بڕوانە فەرهەنگی تورکیی: (Yeni Lugat). (وەرگێڕ)

(٢) "خەبەری ئاحاد" بەو ڕیوایەتە دەڵێن کە ژمارەیەکی کەمتر لە ژمارەی تەواتور گێڕاویانەتەوە.

ئیتر بەم جۆرە، بەشی هەرە زۆری بەڵگەکانی پێغەمبەرێتی و موعجیزاتی پێغەمبەر ﷺ لە ڕێی تەواتوری صەریح، یان مەعنەوی، یان سکووتییەوە (کە جۆرێکی تەواتوری مەعنەوییە) بە دەستمان گەیشتوون. بەشێکی تریشیان لە ڕێگای "خەبەری ئاحاد"ەوە گەیشتووەتە دەستمان کە پێشەوایانی زانستی "جەرح و تەعدیل" لە نێوان چەند مەرجێکی تایبەتیدا وەریانگرتووە و پێی ڕازی بوون و، بەم بۆنەیەوە بووە بە "قەتعی" و وەك دەلالەتی فەرموودەی موتەواتیری لێ هاتووە.

جا ئەگەر چەندین زانای لێکۆڵەری "زانستی فەرموودە" وەك خاوەنانی "صیحاحی سیتتە"[(١)] و لە پێشەکییانەوە هەڵکەوتووانی وەك ئیمامی بوخاری و موسلیم کە هەریەکەیان - بە لای کەمەوە - سەد هەزار فەرموودەی لەبەر بووە، هەروەها هەزاران پێشەوا و زانای خواناس، لەوانەی کە نزیکەی پەنجا ساڵ نوێژی بەیانییان بە دەستنوێژی عیشاوە ئەدا کردووە..

ئەگەر ئەمانە و زانایانی تری هاوچەشنیان "خەبەری ئاحاد"یان بەلاوە صەحیح بێت، ئەوا هیچ گومانێك لەوەدا نامێنێتەوە کە خەبەری ئاحاد قەتعییە و، لەم ڕووەوە حوکمی لە هی "موتەواتیر" کەمتر نییە.

بەڵێ، زانایانی "زانستی فەرموودە" و ڕەخنەگرانی ئەم بوارە، بە ڕادەیەکی وا کارامەیی و پسپۆڕییان لەم هونەرەدا پەیدا کرد، کە لە ئەنجامدا توانییان وتەی پێغەمبەر ﷺ و ڕەوانبێژیی گوزارشت و شێوەی ڕوونکردنەوەکانی، لە وتەی غەیری ئەو جیا بکەنەوە، بە چەشنێ کە ئەگەر یەك وتەی "هەڵبەستراو"(موضـــوع) لە نێوان سەد فەرموودەدا ببینن، یەکسەر جیای دەکەنەوە و دەیگێڕنە دواوە و دەڵێن: (ئەمە هەڵبەستراوە) و هەرگیز ناکرێت فەرموودەی پێغەمبەر بێت ﷺ.

بەم جۆرە ئەو زانایانە وەك "صەڕراف"ی شارەزا و کارامەیان لێ هات و، فەرموودەی ڕاستەقینەی پێغەمبەریان ﷺ لەو خڵتانە پاك و جیا کردەوە کە تێکەڵی بووبوون.

---

(١) خاوەنانی ئەو کتێبانە ئەم شەش پێشەوایەن: "ئیمامی بوخاری و موسلیم و ئەبوداوود و تیرمیذی و نەسسائی و ئیبن ماجە". چوار کتێبەکەی ئەم چوار پێشەوایەی دوایی پێیان دەوترێ: (السنن). جگە لەمانیش چەندین زانای تری فەرموودە هەن، وەك: ئیمامی مالیك و ئیمامی ئەحمەد و دارەمی و بەیهەقی و تەبەرانی و حاکم.. هتد

بەڵام هەندێ لە زانا لێکۆڵەرەکانی چەشنی "ابن الجوزي" هێندە توندوتیژییان لە ڕەخنەسازیی فەرموودەکاندا نواند کە هەندێ فەرموودەی "صەحیح"یان بە "هەڵبەستراو" لە قەڵەم دا!

دەبێ ئەوەش بزانین کە ئەگەر بە هەر وتەیەك وترا: "مەوضووع" ئەوە ناگەیەنێت کە واتاکەی هەڵە و خراپە، بەڵکو ئەوە دەگەیەنێت کە وتەی پێغەمبەر ﷺ نییە!

پرسیار:

ئایا چ سوودێك لە باسکردنی "سەنەد"ی [1] دوور و درێژی وەك: "عن فلان.. عن فلان"دا هەیە و، چ کەڵکێك لە ناوبردنیاندا دەست دەکەوێت؟

وەڵام:

سوودی زۆری تێدایە. چونکە باسکردنی ئەم سەنەدە درێژە جۆرە یەکدەنگییەکی تایبەتی دەردەخات لە نێوان ئەو زانایانەی لە سەنەدەکەدا ناویان هاتووە، کە تابلێی ڕاستگۆ و جێی باوەڕ و متمانەن. کەواتە باسکردنی ئەو ناوانە لە سەنەدەکەدا، بە یەك گەیشتن و پشتگیری کردنی یەکتریی زانا لێکۆڵەرەکان لەو فەرموودەیەدا دەگەیەنێت و، وەکو ئەوە وایە کە هەر زانا و ئیمامێك ناوی لە سەنەدەکەدا هەیە، مۆری خۆی لەو فەرموودەیە دابێت و، ئیمزای "صەحیح" بوونی کردبێت.

پرسیار:

بۆچی هەموو موعجیزاتی پێغەمبەر ﷺ بە وێنەی حوکمە شەرعییە پێویستەکانی تر، بە گرنگییەکی زۆرتر و، هەموویان بە تەواتور و لە ڕێگای جیاجیاوە نەگێڕراونەتەوە؟

وەڵام:

لەبەر ئەوەیە کە زۆرینەی خەڵکی، زۆربەی کاتەکان، پێویستییەکی زۆریان بە حوکمە شەرعییەکان هەیە، کەواتە ئەم حوکمە شەرعییانە سەبارەت بەوان "فەرزی عەین"ن[2]. چونکە ئەم حوکمانە پەیوەندییان بە هەموو کەسێکەوە هەیە. بەڵام مرۆڤ لە هەموو کاتێکدا پێویستیی بە موعجیزات نییە. خۆ ئەگەر واش دابنێین کە پێویستیان بە بیستنی موعجیزات بێت، ئەوا گەر یەك جار ئەو موعجیزانە ببیسترێن سەروزیادە و،

---

(١) "سەنەد": لە زانستی حەدیثدا بە ناوی ئەو زنجیرە زانایانە دەوترێت کە یەك لە دوای یەك هەر لەو هاوەڵەوە کە لە زاری پێغەمبەری ﷺ بیستووە تا دەگاتە کۆتایی زنجیرەکە، فەرموودەکەیان دەماودەم هێناوە.

(٢) "فەرزی عەین": بەو حوکمە شەرعییانە دەوترێت کە لەسەر هەموو موسڵمانێکی بالغی عاقڵ فەرزە جێبەجێیان بکات.

پێویست ناکات هەموو کەسێك بیانبیستێت. واتە "فەرزی کیفایەت"ن[1]، کەواتە ئەوەندە بەسە کە هەندێ کەس ئەو موعجیزانە بزانن.

هەر لەبەر ئەمەیە کە هەندێ جار دەبینیت ڕوودانی موعجیزەیەك چەندین ئەوەندەی حوکمێکی شەرعی و بە چەشنێکی بەهێزتر و بێ گومانتر چەسپاوە، کەچی یەك کەس یان دوان ڕیوایەتیان کردووە. بەڵام ئەوانەی حوکمە شەرعیەکەیان ڕیوایەت کردووە دەگەنە دە کەس، کاتی وا هەیە بیستیش.

● بنچینەی چوارەم

بەشێك لەو ڕووداوانەی کە پێغەمبەر ﷺ هەواڵی داوە لە ئایندەدا دێنەدی، چەند ڕووداوێکی هەمەکی(کُلّي)ن و، لە چەند کاتێکی جیاجیادا دووپات دەبنەوە. واتە هیچ کام لەوانە ڕووداوێکی تاك و هەندەکی(جُزئي) نییە. کەواتە جاری وا دەبێت پێغەمبەر ﷺ چەند حاڵەتێکی هەندێ لەو ڕووداوانە ڕوون دەکاتەوە، چونکە ئەم چەشنە ڕووداوە هەمەکیانە، چەندین ڕووی زۆریان هەیە و، لە هەر جارێکدا پێغەمبەر ﷺ یەکێك لەو ڕووانە باس دەکات. بەڵام گەر ئەو کەسەی کە فەرموودەکە دەگێڕێتەوە لە یەك شوێندا ئەو هەموو ڕووانە کۆ بکاتەوە، ئەوا بە ڕواڵەت پێچەوانەی واقیع دەردەکەوێت.

بۆ نموونە:

گەلێ ڕیوایەتی جیاجیا سەبارەت بە "مەهدی"یەوە هەیە، بە چەشنێك کە درێژەپێدان و ڕوونکردنەوەکانیان جیا جیا و جۆراوجۆرن. پێغەمبەریش ﷺ کاتێ کە باسی "مەهدی" دەکات پشت بە سرووش دەبەستێ. ئەم باسکردنەش بۆ ئەوەیە کە هێزی مەعنەویی ئەهلی ئیمان لە هەموو سەردەمێکدا بپارێزێت و، لە بەردەم ئەو ڕووداوە سامناکانەدا - کە دێنە ڕێیان - نائومێدی سەریان تێنەکات و، نەتەوەی ئیسلام بە پەیوەندییەکی توندوتۆڵی مەعنەوی بە زنجیرەی نوورانیی ئالی بەیتەوە ببەستێتەوە (هەروەك لە وتەی بیست و چوارەمدا ئەمەمان چەسپاندووە).

هەر لەبەر ئەوەشە کە خەڵکی هەموو سەردەمێك جۆرە (مەهدی)یەك، بەڵکو چەندین (مەهدی)یان، وەك ئەوەی لە ئاخر زەماندا دێت، لە ئالی بەیتدا بە خۆیانەوە

---

(١) "فەرزی کیفایەت": بەو جۆرە حوکمە شەرعییانە دەوترێت کە ئەگەر هەندێ کەس لە کۆمەڵدا جێبەجێیان بکەن، وەك ئەوە وایە کە هەموو کۆمەڵ جێبەجێیان کردبێت و لە ئەستۆیان لادەچێت.

دیوە، بە ڕادەیەك کە بەشێکی زۆری وەسفەکانی مەهدیی گەورەی ئاخر زەمانیان لە خەلیفە مەهدیی عەبباسیدا بینیوە، کە ئەویش لە ئالی بەیت بوو.

بەم جۆرە، وەسفەکانی ئەوانەی پێش مەهدیی گەورە هاتوون و دێن و، لە سەردەمەکانی خۆیاندا نوێنەری مەهدیی گەورەن (وەك خەلیفە و ئەقتابە مەهدییەکان) لەگەڵ وەسفەکانی "مەهدیی گەورە"دا تێکەڵ بە یەکتر بوون. ئا لێرەوە ئیختیلاف لە ڕیوایەتەکاندا دروست بووە.

● بنچینەی پێنجەم

پێغەمبەر ﷺ ئەوەی خوای گەورە فێری نەکردایە هیچی لە غەیب نەدەزانی، چونکە: "لا یعلم الغیب الاّ الله". (واتە: خوا نەبێت کەس غەیب نازانێت). کەواتە خوای گەورە چی فێری پێغەمبەر ﷺ دەکات ئەویش هەر ئەوە بە خەڵکی ڕادەگەیەنێت.

جا لەبەر ئەوەی خوای گەورە دانا و میهرەبانە، ئەوا دانست و میهربانییە فراوانەکەی داخوازی ئەوەن کە زۆربەی شتانی غەیبی بشارێنەوە و ئاشکرا نەکرێن، چونکە زۆربەی ڕووداوەکانی ئەم ژیانەی دنیا دڵخۆشکەر نین، زانینی ئەو شتانەش لە پێش ڕوودانیاندا، ئازاری زۆر بە دڵی مرۆڤ دەگەیەنن.

هەر لەبەر ئەم حیکمەتەیە کە مردن و ئەجەل لە زانستی مرۆڤ شاراونەتەوە و، هەر بەڵا و گیروگرفتێکیش دێنە ڕێی، پەردەی غەیبیان بەسەردا دادراوەتەوە.

یەکێك لە داخوازییەکانی ئەم دانست و میهرەبانییەی پەروەردگار ئەوەیە کە: هەرچی موسیبەت و ڕووداوی ناخۆش لە دوای پێغەمبەر ﷺ بەسەر ئالی بەیت و هاوەڵانیدا دێن، خواوەند پێغەمبەرەکەی ﷺ لە یەك بە یەکیان ئاگادار نەکاتەوە، بەڵکو - لەبەر چەند حیکمەتێك - پێغەمبەرە خۆشەویستەکەی خۆی ﷺ تەنها لە چەند ڕووداوێکی گرنگ و دوور لە ئازاری دوارۆژی نەتەوەکەی ئاگادار کردووەتەوە، تاکو ئەو بەزەییە گەورە و فراوانەی کە پێغەمبەر ﷺ بەرامبەر نەتەوەکەی و ئالی بەیت و هاوەڵەکانی هەیەتی، زامدار نەبێت.. هەروەك چەند مزگێنییەکی خۆشیشی پێ داوە.

خواوەند هەندێك لەم هەواڵانەی بە پوختی و هەندێکی تریشیانی بە دوور و درێژی بە پێغەمبەر ﷺ ڕاگەیاندووە[1].

---

(١) بەڵگە لەسەر ئەوەی کە خواوەند بە (تەواوی) پێغەمبەری ﷺ ئاگادار نەکردووەتەوە لەوەی کە حەزرەتی عائیشە - خوای لێ ڕازی بێت - بەشداریی جەنگی "الجمل" دەکات، ئەوەیە کە بە خێزانەکانی فەرموو: "دەبێ کامتان بێت کە سەگەکانی "حەوئەب" پیایدا بوەڕن"؟ واتە لەو جەنگەدا بەشداری بکات. ئەمەش بۆ

ئنجا هەر شتێك کە خوای گەورە بە پێغەمبەرەکەی خۆی ﷺ ڕاگەیاندووە، ئەویش گەیاندوویەتی بە نەتەوەکەی خۆی. پاشـان زانـا ڕاستگۆ و دادگـەرەکانی زانسـتی فەرمودە، بە چەند ڕیوایەتێکی صەحیح و دەمـاودەم، بـە ئێمـەیان گـەیاندووە. ئـەو زانایانەی کە تابلێی لەخواترس بوون و زۆر لەوە دوورتر بوون کە بـەر ئەو هەڕەشەیەی پێغەمبەر ﷺ بکەون کە دەفەرموێ: "مَن كذبَ عليّ متعمداً فليتبوأ مقعده من النـار"(١)، ئەوانەی کە لە ترسی سزای ئەم ئایەتە پیرۆزە هەمیشە هەڵدەهاتن:

﴿فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللهِ﴾(٢)؟!

● بنچینەی شەشەم

حاڵـەت و ئەوسـافی پێغەمبـەر ﷺ لـە شێوەی مێژوودا بـاس کـراون. زۆربـەی ئـەو حاڵـەت و ئەوسافانەش تەنـها لایەنی مرۆڤێتیی ئەویان دەرخستووە. چونکە کەسـێتیی مەعنەویی زاتی پیرۆزی پێغەمبەر ﷺ و ماهییەتی بەرز و نوورانیی ئەو بە ڕادەیەکی وایە کە هەرچی لە کتێبەکانی ژیان و مێژووی ئەحواڵ و وەسفی ئـەودا نووسراون، هـەرگیز ناگەنە ئەو پلە بەرز و بڵندەی کە لە ڕاستیدا پێغەمبەر ﷺ هەیەتی..

ئەوەتا هەرچی ڕۆژ هەیە، بەپێی دەستووری: "السبب كالفـاعل" هـەر لـە سەرەتای پێغەمبەرێتییەوە تـا ئێستا، بـە ئـەندازەی پەرستشـی نەتەوەکـەی پاداشـتی پەرستش و بەندایەتی دەخرێتە سەر لاپەڕەی کـەماڵی ئەو پێغەمبـەرە ﷺ.. ئنجا هـەروەك سـرووەی میهرەبانیی بێ کۆتایی خواوەند بە شـێوە و توانایەکی بێ کۆتـایی دەورەی پێغەمبـەر ﷺ دەدات، هـەر بـەو جـۆرەش هـەرچی ڕۆژە، لـە ملیۆنـەها کەسـی نەتـەوە لـە ژمارەبەدەرەکەیەوە نزا و دوعای لە ژمارەبەدەری پێ دەگات.

کەواتە هەرچی بەسەرهات و حاڵەتی مرۆڤێتیی پێغەمبەر ﷺ هەیە و، کتێبەکانی مێژوو باسیان کردوون، هەرگیز ناگەنە ماهییەتی تەواوەتی و ڕاستیی کەماڵاتی ئەو

ئەوەی ئەو خۆشەویستییە زۆر بەهێزەی کە پێغەمبەر ﷺ بەرامبەر بە حەزرەتی عائیشە هەیبوو، زامدار نەبێت. لەگەڵ ئەوەشدا دوایی خواوەند (بە پوختی) پێغەمبەری ﷺ لەمە ئاگادار کردەوە. چونکە بە حەزرەتی عـەلیی فەرموو: "ارفق بـها وبلّغها مأمنـها". واتە: لەگەڵیدا نەرمونیان بە و بیگەیەنەرە شوێنی ئەمین و بێ وەیی خۆی. (دانەر)

(١) حديث صحيح متواتر. واتە: ئەوەی بە ئەنقەست درۆم بە دەمەوە هەڵبەستێت، بـا جێگایەك بۆ خۆی لە ئاگری دۆزەخدا ساز بکات. (واتە: بۆی سازکراوە و دەڕواتە ناوی).

(٢) (الزمر: ٣٢) واتە: کێ لەوە ستەمکارترە کە درۆ بە دەم خواوە هەڵبەستێت؟

پێغەمبەرە پیرۆزەی ﷺ کە بەرێزترین ئەنجام و پێگەیشتووترین بەروبوومی بوونەوەرانە و، ڕاگەیەنەری فەرمانەکانی بەدیهێنەری بوونەوەرە و خۆشەویستی پەروەردگاری هەموو جیهانەکانە!

لە کوێ ئەم کەسێتییە پیرۆز و بەرزەی کە هەریەك لە جیبریل و میکائیل لە غەزای بەدردا هاوەڵی ئەمینی بوون، بەو حاڵەتە ئاشکرایانەی ژیانی دەردەکەوێت کە تەنها لایەنی مرۆڤێتیی ئەو دەردەخەن، وەك ئەو ڕووداوەی کە بەسەر پێغەمبەردا ﷺ هات لەگەڵ ئەو خاوەن ئەسپەی کە ئەسپەکەی بە پێغەمبەر ﷺ فرۆشت و دوایی ئینکاریی ئەوەی کرد پێی فرۆشتبێت و، داوای شایەتی لە پێغەمبەر ﷺ کرد و، لەو کاتەدا حەزرەتی خوزەیمەی هاوەڵی پێغەمبەر ﷺ هاتە پێشەوە و شایەتیی بۆ دا[1]. بەڵێ، لە کوێ ئەو کەسێتییە پیرۆزە لە چەشنی ئەم ڕووداوەدا دەردەکەوێت؟

جا بۆ ئەوەی ئەو کەسەی وەسفە مرۆڤانە و ئاساییەکانی پێغەمبەر ﷺ دەبیستێت، نەکەوێتە هەڵەوە، ئەوا دەبێ هەمیشە سەر بەرز بکاتەوە و بۆ ماهییەتی بەرزی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ بڕوانێت و، سەیری کەسێتیی مەعنەوی و نوورانی و بەرزی پێغەمبەر ﷺ بکات، کە لە چڵەپۆپەی پلەی بەرزی پێغەمبەرێتیدایە. دەنا - خوا نەخواستە - یان بێئەدەبیی بەرامبەر دەنوێنێت، یان دەکەوێتە ناو وەهم و گومانەوە.

بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم مەسەلەیە، سەرنج لەم نموونەیەی خوارەوە بدە:

(وا دابنێین کە) ناوکە خورمایەك لە ژێر خاکدا نێژرا و، لە پاشاندا بوو بە دارخورمایەك کە هەردەم لە گەشەکردن و نەشونمادا بوو.. یان هێلکە تاوسێك پاش ئەوەی گەرمیی ئاراستە کرا، جووچکە تاوسێکی لێ هاتە دەرەوە، کە هەتا گەورە بوایە و نەشونمای بکردایە، بەو نەخشونیگارانەی کە قەڵەمی توانستی خواوەند تیایدا کێشابوون، جوانتر دەبوو..

چەندین سیفەت و حاڵەتی تایبەت هەن کە هی ئەو دەنکە خورما و هێلکە تاوسەن و، هەر یەك لەم دوانە چەندین ماددەی ناسك و وردیان تێدایە.. هەر بەو چەشنە، دارخورما و تاوسەکەش چەندین سیفەتی بەرز و چۆنێتی و باروودۆخی ئەوتۆیان هەیە، کە لە چاو هی ناوکە خورما و هێلکەکەدا زۆر بەرز و بڵند و جیاوازن..

---

(١) صحيح. رواه أبو داود والنسائي وابن ماجه وأحمد.

جا هەرکاتێ وەسفی ناوکە خورما و هێلکە تاوسەکە لەگەڵ وەسفی دارخورما و تاوسەکەدا دەکرێن و بە یەکەوە دەبەسترێنەوە، دەبێ ژیریی مرۆڤ سەر لە ناوکە خورماکەوە بەرز بکاتەوە و سەیری دارخورماکە بکات و، لە هێلکە تاوسەکەشەوە سەر بەرز بکاتەوە و بۆ تاوسەکە بڕوانێت، بۆ ئەوەی مرۆڤ ئەو وەسفانەی دەیانبیستێت وەریان بگرێت و لە ژیریدا جێیان بکاتەوە. دەنا ئەگەر کەسێك بڵێت: هەزار "باغمان" خورمام لە مشتێك ناوکە خورما چنی، یان بڵێت: ئەم هێلکەیە شای باڵندەکانە، ئەوا یەکسەر ژیری بە درۆی دەخاتەوە.

"مرۆڤێتی"ی پێغەمبەریش ﷺ وەك دەنکە خورما و هێلکەکەی ناو نموونەکە وایە.. ئەو ماهییەتەش کە بەهۆی "پێغەمبەرێتی"یەکەوە پرشنگ دەداتەوە، وەك درەختی تووبا و باڵندەی بەهەشت هەمیشە لە گەشە کردن و بەرزبوونەوەدایە.

کەواتە ئەو کاتەی کە بیر لەو هەرایە دەکەینەوە لە بازاڕ لەگەڵ دەشتەکییەکەدا رووی دا، دەبێ چاوی ئەندێشەمان بەرز بکەینەوە و، تەسەووری ئەو زاتە نوورانییە بکەین کە سواری ڕەفرەف(بوراق) بووە و بەرەو: "قاب قوسين أو أدنى" ڕۆشتووە و، جیبریلی لە ڕێگادا بەجێ هێشتووە. دەنا "دەروونی بەدخواز" یان بێ ئەدەبیی لە بەرامبەرەوە دەکات و ئەوەندە دادەبەزێتە خوارەوە کە ڕێز و ئیحتیرامی کەم بکاتەوە، یان بە تەواوی پێی دەخلیسکێت و وای لێ دێت تەسدیقی نەکات.

ئاماژەی ڕەوانی پێنجەم

ئەم ئاماژەیە تایبەتە بە چەند ڕووداوێکی وەهاوە کە پەیوەندییان بە چەند شتێکی غەیبییەوە هەیە. وا لێرەدا چەند نموونەیەکیان لێ باس دەکەین:

نموونەی یەکەم:

* لە وتار(خوتبە)ێکدا کە کۆمەڵێك لە هاوەڵە بەڕێزەکان ئامادە و گوێ بیستی بوون و، ئەم وتارەش بە جۆرێکی صەحیح و موتەواتیر پێمان گەیشتووە، پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی:

"إنّ ابني هذا سيّدٌ ولعلّ الله أن يُصلحَ به بين فئتين من المسلمين"[1] لە ڕیوایەتێکی تردا: "عظيمتين".

(١) حديث صحيح رواه البخاري والترمذي والنسائي وأحمد والطيالسي. واتە: ئەم کوڕەم – حەسەن – سەرورە و، لەوانەیە خواوەند بیکات بە هۆی سوڵحی نێوان دوو کۆمەڵی موسڵمان.

ئەوەبوو پاش تێپەڕبوونی چل ساڵ، دوو سوپای گەورەی ئیسلام لە بەرامبەر یەك ڕاوەستان. بەڵام حەزرەتی حەسەن لەگەڵ معاویەدا - خوایان لێ ڕازی بێت - ڕێککەوت و سوڵحی کرد. بەم سوڵحەش تەسدیقی موعجیزە غەیبییەکەی باپیری بەڕێزی خۆی ﷺ کرد.

نموونەی دووهەم:

* بە نەقڵی صەحیح پێمان گەیشتووە و بۆمان چەسپاوە، کە پێغەمبەر ﷺ بە حەزرەتی عەلیی فەرمووە: "ستقاتلُ الناكثين والقاسطين والمــارقين"(١). بەمەش هەواڵی جەنگی "جەمەل" و، "صِفّین" و، "خەواریج"ی پێ داوە.

* جارێکی تر پێغەمبەر ﷺ حەزرەتی عەلی و حەزرەتی زوبەیری بینی بەکەیان خۆش دەویست. بە زوبەیری فەرموو: "لتقاتلَنَّه وأنتَ ظالِمٌ له"(٢).

* هەروەها بە خێزانەکانی خۆی فەرموو: "كيف بإحداكن تنبحُ عليــــها كــلابُ الحوأب" (٣). "يقتل عن يمينها وعن يسارها قتلى كثيرة"(٤).

ئەوەبوو لە پاش سی ساڵ لە جەنگی "جەمەل"دا کە لە نێوان حەزرەتی عەلی لە لایەکەوە و حەزرەتی عائیشە و تەڵحە و زوبەیردا - خوایان لێ ڕازی بێت - لە لاکەی ترەوە ڕووی دا و.. لە جەنگی "صِفّین" کە لە نێوان حەزرەتی عەلی و معاویەدا ڕووی دا و.. لە جەنگی "حەرووراء" و "نەهرەوان"دا کە لە نێوان حەزرەتی عەلی - خوای لێ ڕازی بێت - و خەواریجەکاندا ڕووی دا، هەموو ئەم فەرموودە صەحیحانە هاتنەدی.

* پێغەمبەر ﷺ هەواڵی بە حەزرەتی عەلی داوە و پێی فەرمووە: "ئەو کەسەی کە دەتکوژێت، دەکێشێت بە سەرتدا و بە خوێنی سەرت ڕیشت تەڕ دەکات"(٥). حەزرەتی

(١) رواه الحاكم والــــبزار والطـــبراني في الأوســـط. واتە: جەنگ لەگەڵ پەیمانشکێنان و ناحەقڕەوان و دەرچوواندا دەکەیت.

(٢) أخرجه الحاكم ٤١٢/٣ بڕوانە: (شرح الشفا لعلي القـــاری ٦٨٦/١- ٦٨٧). واتە: لەگەڵ عەلیدا دەجەنگێت و لەمەشدا ستەمی لێ دەکەیت.

(٣) حديث صحيح رواه أحـــمد وابن حبان والحاكم وأبو يعلى والبزار وابن أبي شيبة.

(٤) حديث صحيح رواه البزار. واتای هەردوو فەرموودەکە بەیەکەوە: "دەبێ حاڵی ئەو یەکەتان چۆن بێت کە سەگەلی حەوئەب (گوندێکە لەسەر ڕێی مەدینە - بەسرەدا) لێی دەوەڕن و، لە ڕاست و چەپیەوە کوشتارێکی زۆر دەکرێت"!

(٥) حديث صحيح رواه الطبراني والحاكم.

عەلیش - خوای لـێ ڕازی بێت - ئەو کەسەی دەناسـی کـە "عەبدوڕڕەحـمانی کـوڕی موڵجیمی خاریجی" بوو.

* هەروەها هەواڵی "ذو الثدية" (واتە خاوەن مەمك)ی ڕاگـەیاندووە و نیشـانەیەکی جیاکـەرەوەی ئەویشـی بـاس کـردووە و، هـەواڵی داوە کـە لـە کوژراوەکـانی خـەواریج دەبێت. لە ڕاستیشدا وابوو لە ناو کوژراوەکانیاندا بوو. ئەو نیشانەیەش کە پێغەمبەر ﷺ باسی کردبوو، ئەوە بوو کە فەرمووبووی: "پیاوێکی ڕەش پێستە و یەکێك لـە قۆڵـەکانی وەك مەمکی ئافرەت وایە"[١]. لـە پاشـان حـەزرەتی عـەلی ئەمـەی کـرد بـە بەڵگـە لەسـەر ئەوەی کە خۆی لەسەر حەقە و، موعجیزەکەی پێغەمبەریشی ﷺ ئاشکرا کرد.

* هـەروەها پێغەمبـەر ﷺ هـەواڵی داوە - وەك ئـوم سـەلەمە دەیگێڕێتـەوە - کـە حـەزرەتی حسـەین - خـوای لـێ ڕازی بێـت - لـە "الطـــــف" واتـە لـە "کەربـەلا"دا دەکوژرێـت[٢]. ئـەوە بـوو پـاش پـەنجا سـاڵ ئـەو ڕووداوە دڵتەزێنـە ڕووی دا و، هەواڵـە غەیبی یەکەی پێغەمبەریش ﷺ هاتەدی.

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ چەند جارێك فەرموویەتی: "إن أهل بيتي سيلقون بعدي من أمتي قتلاً وتشريداً"[٣]. هەروەهاش بوو کە هەواڵی دا.

* * *

لێرەدا پرسیارێکی گرنگ دێتەپێش کە ئەمەیە:

دەڵێـن حـەزرەتی عـەلی - خـوای لـێ ڕازی بێـت - لەبـەر ئـەوەی خزمـی نزیکـی پێغەمبەرە ﷺ و، خـاوەنی ئازایەتی‌یـەکی کـەم وێنـە و زانستێکی زۆر بـووە، شـایانتر بـوو بکرێت بە جێنشینی پێغەمبەر ﷺ، ئەدی بۆچی (لە جێنشینیدا) پێش نەخرا؟

بۆچی لە سەردەمی ئەودا حاڵی موسڵمانان شڵەژا و تێکچوو؟

وەڵام:

یەکێك لە قوتبە گەورەکانی ئالی بەیت فەرموویەتی: پێغەمبەر ﷺ ئاواتـەخوازی ئـەوە بوو کە حەزرەتی عەلی جێنشینی بێت، بەڵام لە غەیبەوە ئاگـادار کراوەتـەوە، کـە ویسـتی

(١) حديث صحيح رواه البخاري ومسلم.

(٢) حديث صحيح رواه الإمام أحـمد والطبراني. وانظر كذلك: (صحيح الجامع الصغير ٢١٧).

(٣) بروانه: (علي القاري ٦٨٥/١) ، (الخفاجي ١٨١/٣) ، وثبت في الحديث الصحيح الذي بمعناه ما رواه الطبراني في الكبير. انظر: (صحيح الجامع الصغير وزيادته ٢٥٥٨). واتە: ئەهلی بەیتی مـن دوای خۆم لەسەر دەستی نەتەوەکەم کوشتار و دەربەدەرییان دێتەڕێ.

خوای گەورە شتێکی تری غەیری ئاواتەکەی ئەوە. ئیتر پێغەمبەر ﷺ لەبەر ویستی خوای گەورە، وازی لەو ئاواتەی خۆی هێنا.

وا (لە خوارەوەدا) یەکێك لەو حیکمەتە زۆرانەی ویستی خوای گەورە کە لەم کارەدا هەیە، باس دەکەین:

کاتێ پێغەمبەر ﷺ کۆچی دوایی کرد، هاوەڵەکانی زیاتر پێویستیان بە یەکێتی و پشتگیریی یەکتر هەبوو. ئیمامی عەلییش - خوای لێ ڕازی بێت - چەند ڕەوشتێکی هەبوو، وەك: تەقلید نەکردنی کەس و شوێن پێ هەڵنەگرتنی خەڵك و، زوهدێکی زۆر و، ئازایەتییەکی بێ وێنە و، پێویستی‌نەبوونی بە هیچ کەسێك..

جا ئەگەر بهاتایە و ئیمامی عەلی - کە ئەم ڕەوشت و سیفەتانەی هەیە - لەو کاتەدا ببوایە بە جێنشین، ئەوا ئەم ڕەوشتانەی، دەماری مونافەسەی لای گەلێ کەس و لەناو زۆر دەستە و تیرەدا دەجووڵاند و، بەم جۆرە دووبەرەکی و ناکۆکی لەناو موسڵماناندا پەیدا دەبوو، بە وێنەی ئەو ئاشووب و ڕووداوانەی کە دوایی لە سەردەمی خەلافەتەکەیدا ڕوویان دا.

یەکێکیش لە هۆکارەکانی دواکەوتنی جێنشینیی ئیمامی عەلی - خوای لێ ڕازی بێت - ئەمەیە:

لەو کاتەدا کە ئەوی تێدا بوو بە جێنشین، نەتەوەی ئیسلام چەندین نەتەوە و کۆمەڵی جۆراوجۆر بوون و هەریەکەشیان تۆوی دووبەرەکیی لەگەڵ خۆیدا هەڵگرتبوو، وەك پێغەمبەریش ﷺ هەواڵی دابوو، دەگەیشتنە حەفتا و سێ بەشی جیاجیا[1]..

ئا لەم کاتەدا کە گێژەڵووکەی ئاشووب و فیتنە لە هەموو لایەکەوە بەسەر نەتەوەی ئیسلامدا هەڵی کردبوو، موسڵمانان پێویستیان بە کەسێتییەکی گەورە و بەرزی وەها بوو کە خاوەنی چەندین سیفەتی وەك: هەیبەت و، ئازایەتیی زۆر و، فیراسەتی ڕاست بێت و، خاوەنی نەسەبێکی ڕەسەن و لە ئالی بەیت و نەوەی هاشم بێت. بۆ ئەوەی بتوانێت لە بەردەم ئەو هەموو فیتنە و ئاشووبانەدا خۆی پێ ڕاگیر بکرێت..

جا ئەم جۆرە کەسێتییە تەنها لە ئیمامی عەلیدا - خوای لێ ڕازی بێت - هاتبووە دی. ئەوەبوو توانیی لە بەردەم ئەو هەموو گێژەڵووکانەدا خۆی ڕابگرێت. پێشتریش پێغەمبەر ﷺ هەواڵی ئەوەی پێ دابوو کە: هەروەك خۆی (واتە پێغەمبەر ﷺ) لە پێناوی

(١) هەموو ئەو فەرموودانەی کە لە بارەی دابەشبوونی نەتەوەی ئیسلامەوە بۆ حەفتا و سێ دەستە و کۆمەڵ دەدوێن، هەموویان "صەحیح"ن.

نازڵ بوونی قورئاندا لەگەڵ دوژمنانیدا کەوتووەتە جەنگەوە، ئەویش (واتە ئیمامی عەلی) لە پێناوی تەئویلی قورئاندا لەگەڵ دوژمنانیدا دەکەوێتە جەنگەوە[1].

پاشان ئەگەر ئیمامی عەلی نەبوایە، ئەوا دەستەڵاتداریی دنیا، ئەمەوییەکانی - بە تەواوی - لە ڕێی ڕاست دەترازاند و لە خشتەی دەبردن. بەڵام کە ئیمامی عەلی و ئالی بەیتیان لە بەرامبەری خۆیانەوە دەبینی، ئەوانیش هەوڵیان دەدا بگەنە ئاستیان و هاوشانی پلە و پایەیان بن، تاکو ئەو ڕێزەی لە لایەن نەتەوەی ئیسلامەوە دەستیان کەوتبوو، لە دەستی نەدەن. ئەوەبوو زۆربەی سەرۆکەکانی دەوڵەتی ئەمەوی ناچار بوون کە شوێنکەوتووانی خۆیان هەڵبنێن و هانیان بدەن بۆ پاراستنی ڕاستییەکانی ئیمان و ئەحکامەکانی قورئان و ئیسلام، هەرچەندەش بۆ خۆیان هیچ کارێکیان لەم ڕووەوە ئەنجام نەدا! لەبەر ئەوە، لە ژێر سایەی دەوڵەتەکەیاندا سەدان هەزار لە زانا لێکۆڵەرەکان و موجتەهیدان و ئەولیا و پیاوچاکان و لێبڕاوان بۆ ئایینی خوا، پەیدا بوون و گەشەیان کرد. کەواتە ئەگەر چەند کەماڵات و صەلاحەت و ئاییندارییەک نەبوایە کە لە ئالی بەیتدا هەبوون، ئەوا ئەمەوییەکان پێیان دەترازا و، بە تەواوی لە ڕێی ڕاست لایان دەدا، هەروەك لە کۆتایی حوکمڕانیی ئەوان و عەبباسییەکاندا ڕووی دا.

ئەگەر پرسیار بکرێت و بوترێت:

خۆ ئالی بەیت لە هەموو کەس زیاتر شایانی جێنشینی بوون، لەدی بۆچی لەم جێنشینییەیان تێدا نەمایەوە؟

وەڵام:

دەستەڵاتداریی دنیا مرۆڤ لە خشتە دەبات. ئەهلی بەیتیش لە ڕاستیدا ئەرکی پاراستنی ڕاستییەکانی ئیسلام و ئەحکامەکانی قورئانیان پێ سپێرراوە. ئەو کەسەش کە کاروباری جێنشینی دەگرێتە دەست، دەبێ بە هیچ جۆرێك دنیا نەیخەڵەتێنێت. واتە یان وەك پێغەمبەر ﷺ "مەعصووم" بێت، یان وەك خەلیفە ڕاشیدەکان و عومەری کوڕی عەبدولعەزیزی ئەمەوی و مەهدیی عەبباسی، تەقوایەکی گەورە و زوهدێکی زۆری بێت، بۆ ئەوەی لە خشتە نەچێت و لە خۆی بایی نەبێت..

جا لەم ڕووەوە دەستەڵاتداریی دنیا بۆ ئالی بەیت دەست نادات، چونکە ئەرکە سەرەکییەکەی خۆیان لە بیر دەباتەوە کە بریتییە لە پاراستنی ئایین و خزمەتکردنی ئیسلام. خەلافەتی دەوڵەتی فاتیمی، کە لە میسردا بە ناوی ئالی بەیتەوە دامەزرا و،

(١) حديث صحيح رواه الإمام أحمد.

حکوومەتی "موەحیدەکان" لە ئەفریقیا و، دەولەتی سەفەوی لە ئێران، هەریەکەیان باشترین بەلگەن لەسەر ئەوەی کە دەستەلاتداری و حوکمرانی بۆ ئالی بەیت دەست نادات. بەلام لەو لاوە دەبینین کە هەرکات ئالی بەیت وازیان لە دەستەلاتداری هێنابێت، ئەوا هەول و کۆشش و تەقەلایەکی زۆریان بۆ خزمەتی ئیسلام و بەرزکردنەوەی ئالای قورئان داوە.

ئەگەر دەتەوێت ئەمەت بە جوانی بۆ دەربکەوێت، ئەوا فەرموو سەرنج لەو قوتبانە بدە کە لە بەرەی حەزرەتی حەسەن هاتوون، بە تایبەت چوار قوتبەکان و، لەناو ئەوانیشدا بە تایبەت: شێخی گەیلانی (قُدِّسَ سِرُّهُ).. یان فەرموو سەرنج لەو پێشەوایانە بدە کە لە بەرەی حەزرەتی حسەینن، بە تایبەت "ئیمام زەینولعابدین" و "ئیمام جەعفەری صادق" و هاوچەشنیان.. دەبینیت هەریەك لەوانە (لە کاتی خۆیاندا) وەکو "مەهدی"یەکی مەعنەوی بوون و، بە بۆنەی خەریك بوونیانەوە بە بلاوکردنەوەی نووری قورئان و ڕاستییەکانی ئیمان، هەرچی ستەم و تاریکایی مەعنەویی دەوروبەریان بووە، ڕەواندوویانەتەوە و نەیانهێشتووە. بەمەش چەسپاندوویانە کە بە ڕاستی میراتگری باپیری گەورە و سەروەریانن، هەزاران دروودی لەسەر بێت.

ئەگەر بوترێت:

"حیکمەت" لەو ئاشووبە خوێناوییە سامناکەدا چییە کە لە سەردەمی جێنشینیی خەلیفە ڕاشیدەکاندا – کە چاکترین سەردەمی مێژووی موسلمانانە – تووشی نەتەوەی ئیسلام بوو، خۆ ئەو بەڕێزانە شایانی ئەو گرفت و بەلایە نەبوون کە بێتە ڕێیان؟.. ئایا کامەیە لایەنی "میهرەبانی"ی خواوەند لەم کارەدا؟

وەلام:

هەروەك هەورە بروسکە و بارانی زۆری بەلێزمە و تۆفی بەهار، توانا و لێهاتنی هەموو جۆرەکانی ڕووەك دەبزوێنێت و دەری دەخات و، بەمەش تۆوەکان دەکرێنەوە و گولەکانیان دەپشکوێن و هەریەکەیان کاری سروشتیی خۆی پێ دەسپێرێت..

هەر بەو جۆرەش ئەو فیتنەیەی کە هاتە ڕێی هاوەلان و شوێنکەوتووانیان – خوایان لێ ڕازی بێت – تۆوی توانا و لێهاتنی ئەوانی هەژاند و، هەموو دەستە و کۆمەلێکی بێدار کردەوە کە: ئایینی ئیسلام لە مەترسیدایە و خەریکە ئاگر لە موسلمانان بەردەبێت!

ئەم بێدارکردنەوەیەش وای لە هەموو دەستە و تـاقمێکی موسـڵمانان کـرد کـە فریـای پاراستنی ئیمان و ئیسلام بکەون. ئەوە بـوو هەریەکەیان بـەپێی توانـای خـۆی ئـەرکێکی لەو ئەرکە زۆرانەی پاراستنی ئیمان و یەکێتیی موسڵمانانی لە ئەستۆ گـرت و، بەوپـەڕی ئیخلاس و لێبڕانـەوە ئـەو ڕێبـەی گرتەبەر.. دەستە و تـاقمی وایـان هـەبوو پاراسـتنی فەرموودەی پیرۆزی پێغەمبەر ﷺ و، هەندێکیان پاراستنی شـەریعەت و، هـەندێکی تریـان پاراستنی ڕاستییەکانی ئیمـان و، هـەندێکی تریـان پاراسـتنی قورئـانی پیرۆزیـان خسـتە ئەستۆی خۆیان..

بەم جۆرە، هەریەکەیان ئەرکێکی لەو ئەرکانـەی کـە پاراستنی ئیمـان و ئیسـلام لـەو ڕۆژەدا داخوازی بوو، ئەنجام دا و، بە تەواویش بۆ ئەم کارانەی خۆیان لـێ بڕان.

کەواتە ئەو تۆوانەی کە گـەردەلوولی فیتنـە و ئاشـووبەکانی ئـەو سـەردەمە بە هـەموو لایەکدا وەشـاندنی، چـەندین گوڵـی ڕەنگاوڕەنگیـان لـە هـەموو جێیـەکی جیـهانی ئیسلامدا بەرهەم هێنا، بە چەشنێ کە هەموو شوێنێکی جیهانی ئیسلام وەك باخچەی لـێ هات و، بە گوڵزار خەملاّ و ڕازایەوە..

بەلاّم بە داخەوە لە ناوەندی ئەو باخچە و گوڵزارە پشکووتووانەدا دڕکودالّی ئەهلی بیدعەتیش سەریان هەڵدا! وەك بڵێی دەستی توانستی خواوەند ئـەو چـەرخ و سـەردەمەی بە سام و شکۆمەندیی خۆی و بە توندی ڕاتەکاند و، ئەمەش هیممەت و هەستی کەسـانی خاوەن هیممەت و غـیرەتی جووڵاند. چونکـە ئـەو بزووتنەوەیـەی کـە لـە نـاو جەرگـەی وڵاتی ئیسـلامەوە تیشکی هاویشت، بەشێکی زۆری لـە پێشـەوا و موجتـەهید و زانایـانی فەرموودە و ئەقتاب و ئەولیا و پیاوچاکانی بە هـەموو لایەکی وڵاتـی ئیسـلامدا پرژانـد و بڵاوی کردنەوە و ناچاری کۆچ و ڕەوی کردن، موسڵمانانیشی هان دا کـە بـەم لاو ئـەو لادا بـڕۆن و دەرگـای دڵانیـان بکەنـەوە و، لای ئـەوان لـە گەنجینـەکانی قورئـانی پـیرۆز زانست هەڵبگۆزن.

* * *

با بڕۆینەوە سەر باسەکەی خۆمان:

ئەو ڕووداوانەی کە پێش ڕوودانیان پەنهان بوون و پێغەمبەر ﷺ هـەواڵی ڕوودانیـانی دا و، پاشان وەك چۆن هەواڵی دابـوو وەهـا هاتـەدی، ئەمانـە لـە هـەزاران ڕووداو تێپـەڕ دەبن. بەلاّم ئێمە تەنها ئاماژە بۆ چەند نموونەیەکیان دەکەین، لەوانەی کە خاوەنـانی هـەر

شـەش کتێبـە صەحیحـەکانی فـەرمووده لـە بارەیانــەوه یـەکیان گرتـووه، کـە لـە پێـش هەموویانـەوه ئیمـامی بوخـاری و ئیمـامی موسـلیمن. تەنانـەت بەشـێکی زۆری ئـەو ڕووداوانه بە تەواتوری مەعنەوی پێمـان گەیشتوون و زانایان و لێکۆڵـەرانی ئەم بواره لەسەر "صەحیحی"ی هەندێکیان یەکیان گرتووه، کە ئەمـش وەکو تـەواتوری صـەریح وایە.

* پێشەوایان و خاوەنانی کتێبە صەحیحەکان هەموو ئەو هەواڵانەیان گێڕاوەتەوە کە پێغەمبەر ﷺ بەڵێنی بە هـاوەڵانی داوه بەسـەر دوژمنـاندا سـەردەکەون و، مەککـە[1] و، بەیتولمەقدیس[2] و، یەمەن و شام و عێراق[3] و، خەیبەر[4] فەتح دەکەن، هەروەها هـەواڵی پێ دابوون کە گەنجینەکانی کیسـرا و قەیسـەر لـە نێـوان خۆیـاندا دابـەش دەکـەن[5]، کـە دەوڵەتەکانی ئەم دوانەش گەورەترین دوو دەوڵەتی جیهانی ئەو سەردەمە بوون.

پاشان دەبێ بزانین کە پێغەمبەر ﷺ کاتێ ئەم هەواڵانـەی داوه، هـەرگیز نەیفـەرمووه: "وا گومـان دەبـەم".. یـان: "لام وایـە".. یـان: "لەوانەیـە"، بـەڵکو بەوپـەڕی زانـین و دڵنیاییەوه، وەك ئەوەی چاوی لـێ بێـت، ئەم هەواڵانەی ڕادەگەیاند و، لە دواییشدا وەها دەرچوون کە ڕایگەیاندن.

ئەوەشمان لە یاد نەچێت کـە لـەو کاتـەدا پێغەمبـەر ﷺ ئـەم هەواڵانـەی ڕادەگـەیاند لـە لایەن خواوەندەوە فەرمانی کۆچ کردنی بەرەو مەدینـە پێ درابـوو، هاوەڵەکانیشـی کـەم بوون و، دەوروبەری مەدینە و هەموو جیهانیش دوژمنیان بوون!

* لە ڕیوایەتێکی صەحیحدا دەرکەوتووه کـە چـەندین جـار فەرموویـەتی: "إقتـــدوا باللَّذَيْن من بعدي أبي بكر وعمر"[6]. واتە هەواڵی ئەوەی داوه کە ئەم دوانە دوای خۆی

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم..

(٢) صحيح، رواه البخاري.

(٣) صحيح، رواه البخاري ومسلم ومالك.

(٤) صحيح، رواه البخاري ومسلم.

(٥) صحيح، رواه مسلم.

(٦) صحيح، رواه الترمذي وابن ماجه والحاكم وأحـــمد والبيـــهقي. واتـە: "لـە پاش خۆم شوێن ئەو دوانـە بکەون کە لە دوای من دێن، کە ئەبووبەکر و عومەرن".

دەمێنن و دەبن بـە جێنشینی و، بە چەشنێ کە خوا پێی ڕازی بێت، ئەرکی جێنشینی ئەنجام دەدەن و، ئەبوبەکر ماوەیەکی کەم جێنشین دەبێت، بەڵام عومەر ماوەیەکی زیاتر.. چەندین فتوحاتی زۆریش دەکات.

* هەروەها فەرموویەتی: "إنّ الله زَوى لي الأرضَ فرأيت مشارقها ومغاربها، وإنّ أمتي سيبلغ ملكها ما زُويَ لي منها"(١). هەر بەو جۆرەش کە فەرمووی، هاتەدی.

* ڕیوایەتێکی صەحیح(٢) دەڵێت: پێش دەست پێکردنی جەنگی بەدر، پێغەمبەر ﷺ شوێنی کوشتنی کافران و سەرکردەکانیانی لە بەدردا دەستنیشان کرد و فەرمووی: "ئەبوو جەهل لێرەدا دەکوژرێت.. عوتبە لێرەدا دەکوژرێت.. ئومەیە لێرەدا دەکوژرێت و.. فلان لێرەدا و فیساریش لەوێدا.. هتد. پاشان فەرمووی: "بیشزانە کە ئوبەیی کوڕی خەلەف دەکوژرێت"(٣).. کوشتنی هەموویان هەر بەو جۆرە هاتەدی کە لە پێشدا فەرمووی.

* هەروەها لە فەرموودەی صەحیحدا چەسپاوە کە لەو کاتەدا هاوەڵەکانی پێغەمبەر ﷺ لە غەزای "موئتە"دا بوون، کە جێگایەکە لەسەر سنووری وڵاتی شام و مانگە ڕێیەك لە مەدینەوە دوورە، پێغەمبەر ﷺ وەك چاوی لێ بێت، هەواڵی ئەوانی بە خەڵکی مەدینە ڕاگەیاند و فەرمووی: "أخذ الراية زيدٌ فأصيب، ثم أخذ جعفرٌ فأصيب، ثم أخذ ابن رواحة فأصيب، وعيناه تذرفان.. حتى أخذ الراية سيف من سيوف الله حتى فتح الله عليهم"(٤). لە پاش چەند حەفتەیەك "یەعلای کوڕی مونەبیە"ی هاوەڵی لە گۆڕەپانی جەنگەوە هاتەوە و ڕۆشتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ. پێش ئەوەی ئەو هیچ شتێك

---

(١) صحيح، رواه مسلم والترمذي وأبو داود وابن ماجه وأحمد. واتە: "خوای گەورە زەویی بۆ هێنامەوەیەك بە چەشنێ خۆرهەڵات و خۆرئاوایم دی و، ئەتەوەکەشم بە موڵك و دەستەڵاتداریی ئەو جێگایانە دەگەن کە هێنرانە پێش چاوم".

(٢) صحيح، رواه مسلم وأحمد والحاكم.

(٣) رواه البيهقي. بڕوانە: الشفا ١/٣٤٣.

(٤) صحيح، رواه البخاري وأحمد والنسائي. واتە: "زەیدی کوڕی حاریسە ئاڵاکەی هەڵگرت، ئنجا پێکرا.. پاش ئەو جەعفەر ئاڵاکەی هەڵگرت، ئەویش پێکرا.. ئنجا عەبدوڵڵای کوڕی ڕەواحە ئاڵاکەی هەڵگرت، ئەویش پێکرا" تا لەم کاتەدا فرمێسك بە چاوەکانیدا دەهاتە خوارەوە. پاشان فەرمووی: "شمشێرێك لە شمشێرەکانی خوا ئاڵاکەی هەڵگرت و سەرکەوتنیان بەدەست هێنا".

بگێڕێتەوە، هەرچی لە جەنگەکەدا ڕووی دابوو پێغەمبەر ﷺ لەبەر چاوی یەعلادا هەمووی گێڕایەوە. یەعلاش سوێندی خوارد و وتی: "بەو کەسەی تۆی بە حەق کردووە بە پێغەمبەر، یەك حەرفت لە قسەکانی ئەوان نەپەڕاند"[١].

✱ هەروەها لە ڕیوایەتێکی صەحیحدا پێغەمبەر ﷺ هەواڵی داوە کە خەلافەت لە دوای خۆی سی ساڵ بەردەوام دەبێت، پاشان دەبێت بە پاشایەتی‌یەکی گەزندە[٢]، دەفەرموێ: "وإنّ هذا الأمر بدأ نبوّة ورحمة، ثم يكون رحمة وخلافة، ثم يكون ملكاً عضوضاً، ثم يكون عتواً وجبروتاً وفساداً في الأمة"[٣]. بەمەش ماوەی جێنشینیی ڕاشیدانەی بە سی ساڵ دەستنیشان کرد، کە بە شەش مانگەکەی خەلافەتی حەزرەتی حەسەن - خوای لێ ڕازی بێت - هەر سی ساڵەکە پڕ دەبێتەوە، ئنجا پادشایەتی و ستەمکاری و فەساد لەناو نەتەوەی ئیسلامدا یەك لە دوای یەك دێن و پەیدا دەبن. هەر بەو جۆرەش هاتەدی کە ئەو فەرمووی.

✱ بە ڕیوایەتی صەحیح چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ هەواڵی داوە حەزرەتی عوسمان - خوای لێ ڕازی بێت - لە کاتێکدا دەکوژرێت کە قورئان دەخوێنێت[٤]. هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "إن الله عسى أن يلبسه قميصاً وأنهم يريدون خلعه"[٥]. واتە: "نزیکە خواوەند کراسێك بکاتە بەر عوسمان، بەڵام ئەوان دەیانەوێت لەبەری داماڵن". هەر بەو جۆرەش کە پێغەمبەر ﷺ فەرموو بووی، هاتەدی.

✱ لە ڕیوایەتێکی صەحیحی تردا، دەگێڕنەوە کە لەو کاتەدا پێغەمبەر ﷺ کەڵەشاخ(الحجامة)ی دەگرت، عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیر لە خوێنی پێغەمبەری ﷺ بۆ پیرۆزی خواردەوە و ڕۆی نەکردەوە، پێغەمبەر ﷺ پێی فەرمووە: "ويل للناس منك، وويل لك من الناس"[٦]. بەمەش ئەوەی ڕاگەیاند کە: عەبدوڵڵا بە ئازایەتی‌یەکی بێ وێنە کاروباری خەڵکی دەخاتە ئەستۆی خۆیەوە و هێرشێکی سەختی دەکرێتەسەر و، بەهۆی

(١) بروانە: زاد المعاد بتحقيق الأرناؤوط (٣/٣٨٥).
(٢) صحيح، رواه أحمد والترمذي والدارمي وأبو يعلى وابن حبان.
(٣) صحيح، رواه أحمد والبزار والطبراني في الأوسط.
(٤) صحيح، بروانە: "فضائل الصحابة" للإمام أحمد ١/٥٠١ الحديث رقم ٨١٧.
(٥) صحيح، رواه الترمذي وابن ماجه.
(٦) حديث حسن، رواه الطبراني وأبو يعلى والبزار والحاكم.

ئەوەوە بەڵا و موسیبەت تووشی خەڵکی دێت.. لە پاشە ڕۆژدا، بەو جۆرەی پێغەمبەر ﷺ هەواڵی دابـوو، هاتەدی. ئەوە بوو لـە سـەردەمی ئەمەوی‌یەکاندا، عـەبدوڵڵای کـوڕی زوبەیر لە شاری مەککەدا جێنشینیی خۆی ڕاگەیاند و، حەججاجی کوڕی یووسفی ستەمکاریش بە سوپایەکی زۆر گەورەوە ئابڵۆقەی شاری مەککەی دا، لـە پاش چەند شەڕێکی سەخت و چەند جەنگێکی خوێناوی و پاش دەرخستنی ئازایەتی‌یەکی بێ وێنە، عەبدوڵڵا شەهید کرا.

* هـەروەها پێغەمبـەر ﷺ هـەواڵی پەیدابوونی دەوڵـەتی ئەمەوی و سـەرکارچوونی معاویـەی ڕاگـەیاندووە و، وەسیەتیشـی بـۆ کـردووە و فەرمووی‌ـەتی[1]: "ئەگـەر حوکمڕانیت گرتە دەست، نەرمونیان و لێبوردە بە و، ئامۆژگاریی باش بکە"..

هـەروەها هـەواڵی ئەوەشـی داوە کـە ئەمەوی‌یـەکان مـاڵی خـوا لـەناو خۆیـاندا دەستاودەست پـێ دەکـەن[2] و، پادشـا و سـەرکردەکانیان سـتەمکار دەبـن و، چـەند کەسێکی وەك "یەزید" و "وەلید"یان تێدا پەیدا دەبێت[3].

* هـەروەها هـەواڵی ئەوەشـی داوە کە "عەبباسـی‌یەکان بـە ئاڵای ڕەشـەوە پەیدا دەبن و، موڵکیـان چـەندین ئـەوەندەی ئەوانـەی پێش خۆیـان زیـاد دەکـات"[4]. بەمـەش ڕایگەیاند کە عەبباسی‌یەکان دوای ئەمەوی‌یەکان پەیدا دەبن و لە ئەمەوی‌یەکانیش زیاتر لە حوکمدا دەمێننەوە. هەر بەو جۆرەش هاتەدی کە پێغەمبەر ﷺ هەواڵی دابوو.

* بە فەرموودەی صەحیح چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "ویل للعرب مـن شرّ قد اقترب"[5]. ئەمـەش هـەواڵدانی ئاشـووبەکانی جـەنگیزخان و هۆلاکۆ بوو، کە دەوڵەتی عەبباسیی عەرەب لەناودەبەن. چۆنیشی فەرموو، هەر بەو جۆرە هاتەدی.

---

(١) رواه أحـمد مرسلاً ورجاله رجال الصحيح، ورواه أبو يعلى موصلاً ورجاله رجال الصحيح.

(٢) رواه الترمذي والحاكم والبيهقي. لە واتای ئەم فەرموودەیەدا بڕوانە: (صحيح الجامع الصغير ٤١٢).

(٣) حديث حسن، رواه أبو يعلى. بڕوانە: (صحيح الجامع الصغير ٢٧٥٩)، (المطالب العالية لابـن حجـر ٤٥٢٨-٤٥٢٩).

(٤) رواه أحمد والطبراني والحاكم. وصحح إسناده العلامة أحمد شاكر في المسند.

(٥) صحيح، رواه البخاري ومسلم. واتە: بەدبەختی بۆ عـەرەب، لەبەر ئەو شەڕ و ئاشووبەی لێیان نزیك بووەتەوە.

* ڕیوایەتێکی صەحیح دەڵێت: لە کاتێکدا سەعدی کوڕی ئەبوو وەققاص لە نەخۆشییەکی سەختدا بووە، پێغەمبەر ﷺ پێی فەرمووە: "لعلّك تُخلّفُ حتى ينتفع بك أقوام ويستضرّ بك آخرون"(١). ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ ڕایدەگەیەنێت کە: سەعد دەبێت بە پێشەوایەکی گەورە و، خواوەند لەسەر دەستی ئەودا چەندین وڵات فەتح دەکات و، چەندین تیرە و دەستە و کۆمەڵیش بەهۆی ئەوەوە دێنە ڕیزی ئایینی ئیسلامەوە و بەمەش سوودێکی زۆریان دەست دەکەوێت، هەروەها چەند تاقمێکی تریش بەهۆی سەعدەوە زیانیان پێ دەگات و دەوڵەتەکەیان تیادەچێت.

لە ڕاستیدا هەر بەو جۆرە ڕووی دا کە پێغەمبەر ﷺ هەواڵی دابوو. ئەوەبوو سەعد بوو بە پێشەوای سوپای ئیسلام و، دەوڵەتی فارسەکانی لەناوبرد و، بوو بەهۆی ئەوەی کە چەندین تیرە و نەتەوەی زۆر موسڵمان بین.

* هەروەها چەسپاوە کە لەو ڕۆژەدا نەجاشیی پادشای حەبەشە لە ساڵی حەوتەمی کۆچیدا، کۆچی دوایی کرد، هەر لەو ڕۆژەدا پێغەمبەر ﷺ هەواڵی مردنی ئەوی بە خەڵك ڕاگەیاند(٢) و، نوێژی مردووشی، لە دوورەوە، لەسەر کرد.. پاش تێپەڕبوونی حەفتەیەك لەو هەواڵدانەی پێغەمبەر ﷺ، دەنگوباس گەیشتە مەدینە، کە نەجاشی لەو ڕۆژەدا پێغەمبەر ﷺ فەرمووبووی کۆچی دوایی کردووە!

* هەروەها لەو کاتەدا کە پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ چەند هاوەڵێکی هەڵبژاردەی خۆیدا، لەسەر چیای ئوحود ڕاوەستابوون (یان لەسەر ئەشکەوتی حیراء، وەك لە هەندێ ڕیوایەتدا هەیە) چیاکە کەوتە جموجوڵ. پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: "أُثبت، فإنما عليك نبيٌّ وصدّيق وشهيد"(٣). بەمەش ئەوەی ڕاگەیاند کە حەزرەتی عومەر و عوسمان و عەلی، شەهید دەکرێن. کۆتایی ژیانی ئەو سیانە بەو جۆرە بوو کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی.

ئەی ئەو مرۆڤە لاوازەی کە دڵی مردووە! ئەی سەر لێ شێواو!

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم. واتە: "لەوانەیە بمێنیتەوە تاکو چەند قەومێك سوودت لێ وەربگرن و چەند قەومێکی تریش لە تۆوە تووشی زیان دەبن".

(٢) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأبو داود ومالك والشافعي وأحمد والبيهقي.

(٣) صحيح، رواه البخاري وأبو داود والترمذي وأحـمد وأبو يعلى وابن حبان. واتە: "ئەی چیای ئوحود! جێگیربە و مەجووڵێ، چونکە ئێستا لەوانەی لە سەرت ڕاوەستاون، پێغەمبەر و صیددیق و شەهیدن".

لەوانەیە بڵێت: محەممەد ﷺ مرۆڤێکی بلیمەت(عبقري) بـووە و بـەو هۆیـەوە ئـەم شتە غەیبییانەی زانیوە. لەوانەیە ئەمە بڵێت و ئیتر لە ئاستی ڕاستیی "پێغەمبەریێتی"ی ئەودا - کە وەك خۆر دەدرەوشێتەوە - چاوت بنووقێنیت!

ئەی داماوی هەژار!

باش بزانە ئەوەی کە بیستت، تەنـها بەشێکە لـە پازدە جۆر لـە جۆرە گشتییەکانی موعجیزاتی ئەو پێغەمبەرە ﷺ. خۆ بە باشی زانیت کە بە چەندین ڕیوایەتی صەحیح و بە تەواتوری مەعنەوی هەموویان چەسپاون. کەواتە هێشتا بەشێکی کـەم نـەبێت لـەو موعجیزانەی کە پەیوەندییان بە شتە غەیبییەکانەوە هەیە، هیچی ترت نەبیستووە.. جا ئایا ئیتر دوای ئەوەی کە مرۆڤ ئەم موعجیزانـە دەبیستێت، هـەر بـە خـاوەنی ئـەو موعجیزانە دەڵێت: (ئەمە مرۆڤێکی بلیمەت بووە و بەو بۆنەیـەوە توانیویـەتی ئایندەی بۆ دەربکەوێت و ڕووداوەکانی بزانێت)؟!

گریمان ئێمەش وەك تۆ وتمان: بەڵێ بلیمەتە. بەڵام ئایا کەسێك خاوەنی زیرەکییـەکی ئاوا پیرۆز و بلیمەتییەکی بەرزی سەدان جارەی کەسانی تر بێت، وەکـو ئـەو پێغەمبـەرە ﷺ، هەرگیز سەری لـێ تێکدەچێت و ئەو شتانەی دەبـینێت لـێی دەئاڵۆزێن؟ یـان ئایا لەو ئاستە بـەرزەی خۆی دادەبەزێتە خـوارەوە کـە چـەندین هـەواڵی وا ڕابگەیـەنێت لـە ڕاستییەوە دوور بن؟

ئایا ئەوپەڕی شێتی و گەمژەیی نییە کە ئێمە پشت لـەو هەواڵانە هەڵبکەین، کە ئـەم مرۆڤە (بلیمەتە) سەبارەت بە بەختەوەریی هەردوو دنیا پێمان ڕادەگەیەنێت؟!

ئاماژەی ڕەوانی شەشەم

* چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ بە فاتیمەی کچی ڕاگەیاندووە کە ئەو: "أول أهله لحوقاً به"(١). واتە: کـە حەزرەتی فاتیمە یەکەم کەس دەبێت لە ئالی بەیت لە دوای پێغەمبـەر ﷺ کۆچی دوایی دەکات.

پاش تێپەڕبوونی شەش مـانگ بەسـەر کۆچـی دوایی پێغەمبـەردا ﷺ حـەزرەتی فاتیمـە وەفاتی کرد.

---

(١) صحیح، رواه البخاري ومسلم وأحـمد والترمذي.

* هەروەها چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ هەواڵی بە "ئەبووذەڕ" داوە، کە ڕۆژێـك دێت ئەبووذەڕ لە مەدینە نەفی دەکرێت و بە تـەنیایی دەژی و لـە تەنیاییشـدا دەمرێـت[١].. پاش بیست ساڵ فەرموودەکەی پێغەمبەر ﷺ وەك چۆنی فەرمووبوو، وەها هاتەدی.

* هـەروەها چەسپاوە کـە جارێکیـان پێغەمبـەر ﷺ لـە مـاڵی "ئوم‌حـەرامی" پـووری ئەنەسی کوڕی مالیکدا نوستبوو، بە زەردەخەنەوە هەڵسا و فەرمووی: "ناسٌ من أمـــتي عُرِضوا عَلَيَّ غُزاةً في سبيلِ اللهِ يركبون ثَبَجَ هذا البحر ملوكاً على الأســـرة"[٢]. واتـە: "چـەند کەسێکیان لـە نەتەوەکـەم پیشـان دام کـە لـە پێنـاوی خـوادا غـەزایان دەکـرد و سواری پشتی(کەشتیی) ئەم دەریایە دەبـوون و پادشـای سـەر تـەخت بـوون". ئوم‌حـەرام وتی: "ادع يا رسولَ اللهِ أنْ أكون معهم. فدعا لـــها"[٣].. چل ساڵ پاش ئـەم ڕووداوە، ئوم‌حەرام لەگـەڵ "عوبـادەی کـوڕی صامیت"ی مێردیدا ڕۆشـتن بـۆ فـەتحی دوورگـەی "قوبرص" و لـەوێ کۆچی دوایی کرد. تا ئێستاش گۆڕەکەی لەوێ ئاشـکرایە و خـەڵکی زیارەتی دەکەن.

* هەروەها چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "إنَّ في ثقيفَ كذاباً ومُبـــيراً"[٤]. ئەمـش هـەواڵـدان بـوو بۆ پەیـدا بوونی "موختاری ئەقەفی" کـە لافی پێغـەمبـەرێتیی لـێ دەدا و، "حەججاجی خوێنڕێژی ستەمکار"یش کە سەد هەزار کەسی کوشت.

* هەروەها چەسـپاوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "لَتُفْتَحَنَّ الْقُسْطنطينية، فَلَنِعْـــمَ الأميرُ أميرُها ولَنِعْمَ الْجَيْشُ ذلك الجيش"[٥].

بەم هەواڵدانە ئەوەی ڕاگەیاند کە شاری ئەسـتەمبوڵ موسـڵمانان فـەتحی دەکـەن و، "محەممەدی فاتیح"یش پلەیەکی بەرزی دەبێت: "نعم الأمـــير". هـەروەهاش دەرچـوو کـە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی.

---

(١) حسن، رواه أحـــمد والبيهقي وغيرهما.

(٢) صحيح، رواه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي وأبو داود وابن ماجه وأحمد ومالك والدارمي.

(٣) تەواوکەری فەرموودەکەیە کە لە پەراوێزی پێشوودا تەخریج کرا. واتـە: ئـەی پێغەمـبەری خـوا! لـە خـوا داوا بکە منیش یەکێك بم لەوانە. پێغەمبەریش ﷺ دوعای بۆ کرد.

(٤) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأحـــمد واللفظ لمسلم. واتە: هـۆزی سـەقیف درۆزنێـك و پیاوکوژێکی تێدا هەیە.

(٥) صحيح، رواه أحـــمد والحاكم وقال صحيح الإسناد والبخـــاري في التـــأريخ الصغـــير. واتـە: شـاری قوستەنتینیە (ئەستەمبوڵی ئێستا) فەتح دەکرێت و، چاکترین میر و سوپا ئەو میر و سوپایەن کە فەتحی دەکەن.

* هەروەها چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "إن الدِّينَ لو كان منوطاً بالثريا لتناولَه رجالٌ من أبناءِ فارس"(١). ئەمەش ئاماژەیە بۆ ئەو زانا و ئەولیا و پیاوچاکانەی هاوچەشنی "ئیمامی ئەبوحەنیفە: نوعمانی کوڕی ثابت"، کە خەڵکی وڵاتی "فارس"ە.

* هەروەها فەرموویەتی: "عالِمُ قُرَيْشٍ يَمْلأُ طباقَ الأرضِ عِلْماً"(٢).. ئەمەش ئاماژەیە بۆ ئیمامی شافیعی.

* هەروەها هەواڵی داوە کە:

"إن الأمة ستفترق إلى ثلاث وسبعين فرقة وإن الناجية منها أهل السنة والجماعة"(٣).

* هەروەها فەرموویەتی: "القَدَرية مجوسُ هذه الأمة"(٤).

ئەمەش ئاماژەیە بۆ کۆمەڵی "قەدەرییە" کە ئینکاریی قەدەری خوایان دەکرد و لەناو خۆیاندا چەند تاقم و کۆمەڵێك بوون.

* هەروەها هەواڵی پەیدابوونی چەند کۆمەڵ و تاقمێکی زۆری داوە، چونکە چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ لە فەرموودەیەکیدا (کە ئەمە واتاکەیەتی) بە حەزرەتی عەلیی فەرمووە:

"تۆ وەك عیسا وایت، دەبێت بەهۆی تیاچوونی دوو کۆمەڵ، یەکێکیان لە زیادە خۆشەویستیدا و ئەوی تریان لە زیادە دوژمنایەتیدا. چونکە گاورەکان ئەوەندە لە خۆشەویستیی عیسادا لە سنوور دەرچووبوون، دەیانوت: "عیسا کوڕی خوایە"! جوولەکەکانیش ئەوەندە دوژمنایەتییان کرد کە ئینکاریی پێغەمبەرێتیی و پلەی بەرزی ئەویان کرد.. هەروەها کۆمەڵێکیش ئەوەندە لە خۆشەویستیی تۆدا ڕۆدەچن کە سنوور دەشکێنن و تیادەچن. چونکە پێغەمبەر ﷺ لە بارەی ئەمانەوە فەرمووی: "لهم نبزٌ يقال

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم والترمذي وأحمد. واتە: ئەگەر ئاینی ئیسلام تەنانەت بە ئەستێرەی کۆ(ثريا)یشەوە هەڵواسرابێت، چەند پیاوێکی خەڵکی وڵاتی فارس دەستی خۆیانی دەخەن.

(٢) ضعيف، لكن الترمذي حسنه. وقال البيهقي وابن حجر: طرق هذا الحديث إذا ضُمت بعضها إلى بعض أفادت قوة وعُلم أنَّ للحديث أصلاً. واتە: زاناکەی تیرەی قورەیش سەر زەوی لە زانست پڕ دەکات.

(٣) هەموو ئەو فەرموودانەی کە لە بارەی دابەشبوونی نەتەوەی ئیسلامەوە بۆ حەفتا و سێ بەش دەدوێن، هەموویان صەحیحن، وەك پێشتر باسمان کرد. واتە: نەتەوەی ئیسلام دەبن بە حەفتا و سێ بەشەوە، تەنها ئەوەیان لە سزای خوای گەورە ڕزگاری دەبێت، کە شوێن پێی سوننەتی پێغەمبەر ﷺ هەڵدەگرن و لە کۆمەڵی موسڵمانان لا نادەن.

(٤) حسن، رواه أبو داود والحاكم.واتە: دەستە و پێڕی "قەدەرییە" مەجووسی ئەم نەتەوەیەن.

لهم الرافضة"[١].. کۆمـەڵێکی تریـش لـە ڕادەبـەدەر دوژمنایـەتیت دەکـەن، کـە بریتـین لـە "خەواریج" و هەندێ لەو کەسانەی لە ڕادەبەدەر پشتگیریی ئەمەویییەکانیان دەکـرد کـە پێیان دەوترێت: "الناصبة".

ئەگەر بوترێت:

قورئانی پیرۆز فەرمانی بە خۆشویستنی ئالی بەیت داوە و پێغەمبەریش ﷺ خەڵکیی بـۆ ئـەم کـارە هـان داوە، لەوانەیـە ئەمـە ببێـت بـە بەهانەیـەك بـۆ هـەندێ کـەس و بڵێـن : ئـەم خۆشەویستی‌یە خوا فەرمانی پێداوە و، ئەهلی خۆشەویستیش وەك مەست وان و ئاگایان لە واقیع نی‌یە. کەواتە بۆچی ئەو کەسانە سوود لەم خۆشەویستی‌یە وەرناگرن و لە سزای خوا ڕزگاریان ناکات؟ بەڵکو بە پێچەوانـەوە، وەك فەرموودە کە ئاماژەی بۆ کـردووە، ئەم خۆشەویستی‌یە لەڕادەبەدەرە زیانیان پێدەگەیەنێت و تووشی ئازاریان دەکات؟!

وەڵام:

خۆشەویستی دوو جۆرە:

یەکێکیان: خۆشەویستی‌یەکە بە (واتـای حـەرفی). کـە ئەمـەش بریتـی‌یە لـەوەی ئـەو کەسە حەزرەتی عەلی و حەسەن و حسەین و ئالی بەیتی تەنها لەبـەر خـوا و پێغەمبـەر و لـە پێناوی ڕەزامەندیی خـوا و پێغەمبـەردا ﷺ خـۆش بوێـت. ئـەم جـۆرە خۆشەویستی‌یە، لـە خۆشەویستیی پێغەمبـەر ﷺ زیـاد دەکـات و دەبێتـە هـۆی خۆشەویستیی خـوای گـەورە. کەواتە ئەم خۆشەویستی‌یە شتێکی ڕەوایە و هیچ زیانێك لە زۆربوونیدا نی‌یە ، چونکە لە سنووری خۆی تێپەڕ نابێت و داخوازی زەمکردن و دوژمنایەتیی غەیری خۆشەویستەکە نابێت.

دووهـەمیان: خۆشەویستی‌یەکە بە (واتـای ئیسـمی). واتـە ئـەو کەسـە هـەموو ئـەو زاتانەی لەبەر خودی خۆیان خۆش بوێت! وەك ئەوەی حەزرەتی عەلیی لەبەر ئازایەتی و کەماڵی خۆش بوێت. یان حەزرەتی حەسەن و حسەینی تەنها لەبەر ڕەوشتە بـەرزەکانیان خۆش بوێت، بە بێ یادکرنەوەی پێغەمبەر ﷺ ، تەنانەت هـی وا هەیـە خـوا و پێغەمبـەریش ﷺ ناناسێت، کەچی ئەوانی خۆش دەوێت! دیارە ئەم جۆرە خۆشەویستی‌یە نابێتە مایەی

---

(١) جزء من حديث رواه الطبـــراني واســـناده حســـن. واتـە: لەوانە نازناوێکیان هەیە و پێیان دەوترێت ڕافزی‌یەکان.

خۆشەویستیی خوا و پێغەمبەر ﷺ. جا ئەگەر لەم خۆشەویستییەدا زیـادەڕەوی بکرێـت، ئەوا دەبێتە هۆی زەمکردن و دوژمنایەتیی غەیری خۆشەویستەکە.

بەم جۆرە - وەك لە فەرموودەکەدا باس کرا - دەرکەوت کە:

هەندێ لەوانەی زیادەڕەوییان لە خۆشـەویستیی حەزرەتی عەلیدا نواند و خۆیان لـە حەزرەتی ئەبووبەکر و عومەر بەری کرد، گرفتـاری زەرەرمەندییەکی بـەکجار گـەورە بوون و، ئەم خۆشەویستییە سەلبییە - نائیجابییە - بوو بەهۆی زەرەرمەندییان.

* هەروەها بە چەشـنێکی ڕاسـت و بێ گومـان پێمـان گەیشتووە، کـە پێغەمبـەر ﷺ نەتەوەی ئیسلامی بێدار کردووەتەوە کە: "إذا مشوا المطيطاء، وخدمتهم بنات فـــارس والروم، ردَّ الله بأسَهم بينهم وسلَّط شرارَهم على خيارهـم"(١). لە پاش سی ساڵ چۆنی فەرموو، وەها هاتەدی.

* هەروەها چەسپاوە کە پێغەمبـەر ﷺ هاوەڵـەکانی خۆی ئاگـادار کردووەتـەوە کـە "قـەڵای خەیبـەر لەسـەر دەستی حـەزرەتی عـەلیدا - خـوای لـێ ڕازی بێـت - فـەتح دەکرێت"(٢). یەك ڕۆژ دوای ئەو فەرموودەیە، موعجیزەکەی پێغەمبـەر ﷺ زیـاتر لـەوەی چاوەڕوان دەکرا، هاتەدی. ئەوەبوو حەزرەتی عەلی - خوای لێ ڕازی بێت - دەرگـای قەڵاکەی بە دەستەوە گرت و کـردی بـە قـەڵغانی خۆی هـەتا فـەتحی خەیبـەر تـەواو بـوو، پاشـان فڕێی دا. هێنـدەش ئـەو دەرگایـە گـەورە بـوو کـە لـە دوایـدا هەشـت کـەس، لـە ڕیوایەتێکی تردا: چل کەس، نەیانتوانی بەرزی بکەنەوە(٣).

* هەروەها پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: "لاتقوم الساعةُ حتى تقتتلَ فئتـــان دعواهمـــا واحدة"(٤). بـەمـە هـەواڵی ئـەو جەنگـەی ڕاگەیاند کە لە (صِفِّـــين) لـە نێـوان حـەزرەتی عەلی و معاویەدا ڕووی دا، خوایان لـێ ڕازی بێت.

---

(١) صحيح، رواه الترمذي. بڕوانە: (صحيح الجامع الصغير ٨١٣). واتـە: هـەر کـات موسـڵمانان وایـان لـێ هات کە بە فیز و دەمارەوە بە ڕێگـادا بڕۆن و کچـانی فـارس و ڕۆم خزمـەتیان بکـەن، ئـەوا خـوا دەیانکـات بـە دوژمنی یەکتر و خراپکارانیان بەسەر چاکەکارانیاندا زاڵ دەکات.

(٢) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأحـــمد.

(٣) ضعيف، بڕوانە: (کشف الخفاء ١١٦٨).

(٤) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأبو داود والترمذي وأحـــمد. واتە: تـاکو دوو کۆمـەڵ کـە بانگەشـە بـۆ یەك شت دەکەن، لەگەڵ یەکتردا نەجەنگن، قیامەت بەرپا نابێت.

* هەروەها یەکێکی تر لـەو شتانەی کە پێغەمبەر ﷺ پێش ڕوودانی هەواڵی داوە، ئەوەیە کە فەرموویەتی: "إن عماراً تقتله الفئة الباغيـــة"(١). ئەوەبوو پاشان لـە جەنگی (صِفّين)دا کوژرا و حەزرەتی عـەلیش فەرموودەکـەی پێغەمبەر ﷺ و کوشتنی عـەمماری لـەم جەنگـەدا کـرد بـە بەڵگـە لەسـەر ئـەوەی کـە شـوێنکەوتووانی معاویـە پـێرە یاخیبووەکەن. معاویـەش حەدیثەکەی تەئویل کـرد و، عـەمری کـوڕی عـاصیش وتـی: یاخیبووەکان تەنها ئەوانەن کە عەمماریان کوشتووە و هەموومان ناگرێتەوە.

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "إن الفتن لا تظهر مادام عمر حيـــاً"(٢). هـەر بەو جۆرەش بوو کە فەرمووی.

* هەروەها لە ڕۆژی غەزای "بەدر"دا کە سوهەیلی کوڕی عەمر دیـل کـرا و هێشتا موسڵمان نەبووبوو، حەزرەتی عومەر - خوای لـێ ڕازی بێت - عەرزی پێغەمبـەری ﷺ کرد: "ئەمە پیاوێکی قسەزان و زۆربڵێیە، ڕوخسەتم بدە با هەردوو کەڵبەی خـوارەوەی هەڵبکێشم، تاکو لەمڕۆ بە دواوە نەتوانێت قسـەت پـێ بڵێـت"! پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: "وعسى أن يقوم مقاماً يسرّك يا عمر"(٣). ئەوەبوو فەرموودەکەی پێغەمبەر ﷺ هاتـەدی، چونکـە کاتێ کارەسـاتی گـەورە و دڵتەزێنی کـۆچی دوایی پێغەمبـەر ﷺ ڕووی دا، صەبر و ئارام لە لای موسڵمانان نەما. حەزرەتی ئەبووبەکر - خوای لـێ ڕازی بێت - لە شـاری مەدینـە موسـڵمانانی کۆکردەوە و وتـارێکی ڕەوان و جوانـی بۆ خوێندنـەوە و تیایدا سەرەخۆشـیی لـێ کردن و هـەوڵی دا دڵـی هـاوەڵانی پێغەمبـەر ﷺ بهێنێتـەوە جێـی خۆی و ئارامی بە دڵانیان بدات. لە هـەمان کـاتدا "سـوهەیلی کـوڕی عـەمر" لـە شـاری مەککەدا هەمان ڕۆڵی حەزرەتی ئەبووبەکری بینـی و، وتـارێکی هاوچەشنی وتارەکـەی ئەوی بۆ خوێندنەوە، تەنانەت تا ڕادەیەکیش وشەکانی هەردوو وتارەکە یەك مەبەست و واتایان ڕادەگەیاند!

---

(١) صحيح، رواه مسلم وأحـــمد ورواه البخاري بغير الألفاظ السابقة. واته: "عەممار کـۆمەڵی یاخیبووان دەیکوژن".

(٢)صحيح، رواه البخاري ومسلم والترمذي وغيرهم. واته: "هەتا عومەر لە ژیاندا مـابێت، فیتنـە و ئاشووب هەڵناگیرسێت و سەرهەڵنادات.

(٣) رواه البيهقي وشيخه الحاكم عن الحسن بن محمد مُرسلاً. واته: "ئەی عومـەر! بەشکو ڕۆژێك بێت هـەر ئەم پیاوە هەڵوێستێکی وای بێت کە دڵی تۆی پێ شاد بێت".

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ بە "سوراقە"ی فەرموو: "كيف بك إذا أُلبسْتَ سِواري كسرى"[١]! ئەوەبوو لە سەردەمی حەزرەتی عومەردا - خوای لێ ڕازی بێت - دەوڵەتی کیسرا تەفروتوونا کرا و، بەرگ و پۆشاك و گەنجینە و بازنەکانی کیسرایان بۆ لای حەزرەتی عومەر هێنا. ئەویش کردنیە دەستی "سوراقە" و فەرمووی: "الحمد لله الذي سلبهما كسرى وألبسهما سراقة"[٢]. ئەمەی وت بۆ ئەوەی تەسدیقی هەواڵەکەی پێغەمبەر ﷺ بکات کە زووتر فەرموو بووی.

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "إذا هَلَكَ كِسْرى فلا كسرى بعده"[٣]. لە ڕاستیشدا هەروەها بوو کە فەرمووی.

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ بە نێرراوەکەی کیسرای وت: "خواوەند شێرۆیەی کوڕی کیسرای بەسەر کیسرادا زاڵ کرد و لە فلان کاتدا کوشتی"[٤]. پاشان کە ئەم نێرراوە لە کاتی کوشتنی کیسرای کۆڵیەوە، بۆی دەرکەوت: لەو کاتەدا کوژراوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووبووی! ئیتر بەهۆی ئەمەوە موسڵمان بوو. هەندێ ڕیوایەت دەڵێن ئەم نێرراوە ناوی: "فەیرووز" بووە.

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ هەواڵی ئەو نامەیەی بە هاوەڵەکانی گەیاند کە "حاتەبی کوڕی ئەبوو بەلتەعە" بە نهێنییەوە بۆ کافرانی قورەیشی ناردبوو. ئنجا حەزرەتی عەلی و میقدادی نارد و پێی وتن: لە فلان شوێندا ئافرەتێکی لێیە و نامەیەکی پێیە، نامەکەی لێ بسێنن و بۆم بهێنن. کە هاتنەوە نامەکەیان لەو جێگایەوە هێنا کە پێغەمبەر ﷺ فەرموو بووی و، ئنجا دایانە دەستی. پێغەمبەریش ﷺ ناردی بە دوای حاتەبدا و لێی پرسی: بۆ وات کردووە؟ ئەویش عوزر و بەهانەی هێنایەوە و، پێغەمبەر ﷺ عوزرەکەی لێ قبووڵ کرد[٥]. ئەمەش ڕیوایەتێکی صەحیح و چەسپاوە.

---

(١) رواه البيهقي. واتە: "دەبێ حاڵت چۆن بێت کاتێ کە بازنەکانی کیسرا دەکرێنە دەستت؟"!

(٢) واتە: سوپاس بۆ ئەو خوایەی کە ئەمانەی لە کیسرا سەندەوە و کردنیە دەستی سوراقە. بڕوانە: (الشفا ٣٤٤/١).

(٣) صحيح، رواه البخاري ومسلم والترمذي. واتە: "کە ئەم کیسرایە لەناوچوو، ئیتر کیسرای تری بە دوادا نایەت".

(٤) صحيح، رواه البيهقي.

(٥) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأبو داود والترمذي وأحمد.

* هەروەها چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ لە بارەی عوتبەی کوڕی ئەبولەهەبەوە فەرموویەتی: "یاکلـه کلـبُ الله"(١). بەمەش هەوالی دوارۆژێکی دژواری بۆ عوتبە ڕاگەیاند. پاش ماوەیەك "عوتبە" ڕۆشت بۆ یەمەن و، لە ڕێگادا درندەیەك(شێرێك) هەڵمەتی بۆ برد و خواردی و، بەمەش تەسدیقی هەواڵ و دوعاکەی پێغەمبەری ﷺ لە بارەی عوتبەوە کرد.

* هەروەها بە جۆرێکی صەحیح پێمان گەیشتووە کە لەو کاتەدا پێغەمبەر ﷺ فەتحی مەککەی کرد، فەرمانی بە بیلال دا - خوای لێ ڕازی بێت - بچێتە سەربانی کەعبە و بانگ بدات. لەو کاتەشدا "ئەبوسوفیانی کوڕی حەرب" و "عەتتابی کوڕی ئوسەید و حاریسی کوڕی هیشام" - کە لە سەرکردە و پیاوماقووڵانی قورەیش بوون - لە نزیکی کەعبە و دەوروبەری دانیشتبوون. عەتتاب وتی: "خوا بەزەیی بە ئوسەید(واتە باوکی)دا هاتەوە، کە ئەم ڕۆژەی نەدی"! حاریسیش وتی: "محەممەد کەسی نەدۆزیەوە جگە لەم قەلە ڕەشە"؟! ئەبوو سوفیانیش وتی: "من هیچ ناڵێم، چونکە ئەگەر هەرچییەك بڵێم ئەم بەردە وردانە بۆ محەممەدی دەگێڕنەوە"! کتوپڕ پێغەمبەر ﷺ بەرەو ڕوویان هات و، فەرمووی: دەزانم چیتان وت، ئاوا و ئاواتان وت، چییان وتبوو هەمووی بۆ گێڕانەوە! حاریس و عەتتاب کە ئەمەیان بیست، یەکسەر وتیان: شایەتی دەدەین کە تۆ پێغەمبەری خوایت. چونکە هیچ کەسێکی ترمان لەگەڵدا نەبووە تاکو بڵێین ئەو بۆی گێڕاویتەوە(٢).

* * *

دەسا ئەی ئەو مولحیدەی کە باوەڕ بەم پێغەمبەرە ﷺ ناکات!

سەرنج لەم دوو سەرۆکە سەرسەختانەی قورەیش بدە کە چۆن تەنها بە یەك هەواڵی غەیبیی پێغەمبەر ﷺ لەو سەرسەختییە دابەزینە خوارەوە و ئیمانیان هێنا. دەبێ دڵی تۆ چەندە لە کەڵك کەوتبێت کە هەزاران موعجیزەی هاوچەشنی ئەمە دەبیستێت، کە هەموویان لە ڕێگای تەواتوری مەعنەوییەوە چەسپاون، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا دڵت لەسەر ئیمان دانامەزرێت و سەقامگیر نابێت..

با بگەڕێینەوە سەر باسەکەمان:

---

(١) رواه الحاكم والبيهقي وغيرهما من طرق صحيحة. واتە: "یەکێك لە سەگەکانی خوا دەیخوات"!

(٢) بڕوانە: زاد المعاد (المحقق): (٣/٤٠٩-٤١٠)، ابن هشام: (٢/٤١٣).

* هەروەها چەسپاوە کە دوای ئەوەی عەبباسی مامی پێغەمبەر ﷺ ئینکاریی ئەوەی کرد هیچ پارە و پوولێك شك ببات، پێغەمبەر ﷺ هەواڵی ئەو پارەیەی پێ دا کە مامی بە نهێنی لای (أم الفضـل)ی خێزانی دایناب‌وو[1]! ئەوەبوو عەبباسی مامی (کە هێشتا موسڵمان نەبووبوو) لە غەزای بەدردا دیل کرا و، پێغەمبەر ﷺ داوای لێ کرد بە پارە خۆی لە دیلی ڕزگار بکات. ئەویش وتی: پارە شك نابەم. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "ئەی ئەو ماڵ و سامانەی لای دایکی فەزڵ دات نا، چیی لێ هات"؟ عەبباس وتی: جگە لە من و ئەو کەسی تر بەو پارەیەی نەزانیوە! ئەمەش بوو بەهۆی ئەوەی عەبباس موسڵمان ببێت[2].

* هەروەها چەسپاوە کە جوولەکەیەکی سیحربازی چەپەڵ کە ناوی: "لوبەیدی یەهوودی" بووە، بۆ ئەوەی ئازاری پێغەمبەر ﷺ بدات، سیحری لە پێغەمبەر ﷺ کرد و، تاڵە مووی بە شانەیەکەوە بەستبوو و خستبوویە ناو بیرێکەوە. پێغەمبەری خۆشەویستیش ﷺ فەرمانی بە حەزرەتی عەلی و هاوەڵەکانی دا کە بڕۆن بۆ فڵانە بیر و ئەو ئامێرانەی سیحرەکەیان پێ کراوە بیانهێنن. ئەوانیش ڕۆشتن هێنایانن. جا هەر کە گرێیەکیان لێ دەکردەوە، کەمێك لە ئازارەکەی پێغەمبەر ﷺ کەم دەبوو.. تا هەموویان کردەوە[3].

* هەروەها چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ بە کۆمەڵێکی فەرموو، کە ئەبوو هورەیرە و حوزەیفەشیان تێدا بوو: "ضِرسُ أحدِكُم في النارِ مثـلُ أُحُـدٍ"[4]. بەمە، پێغەمبەر ﷺ هەواڵی پاشگەزبوونەوەی یەکێکی لەوانە ڕاگەیاند و، پاشەڕۆژی سامناکی ئەوی دەرخست. ئەبوو هورەیرە دەفەرموێ: "ئەو کۆمەڵە هەموویان مردن و من و پیاوێك ماینەوە، ئەویش لە جەنگی یەمامەدا بە مورتەددی کوژرا"[5]. بەم جۆرە، هەواڵدانەکەی پێغەمبەر ﷺ دەرکەوت و هاتەدی.

---

(١) رواه أحـمد والحاكم وصححه، والبيهقي بسند صحيح.

(٢) بڕوانە: (الشفا للقاضي عياض ١/٣٤٣). مەرج نییە بەکسەر موسڵمان بوویێت، بەڵکو مەبەست ئەوەیە کە ڕووداوە کە هۆکارێکی سەرەکی بووە لە موسڵمان بوونی حەزرەتی عەبباسدا.

(٣) صحيح، رواه البخاري ومسلم وابن ماجه وأحـمد.

(٤) رواه الطبراني بسند صحيح. واتە: خڕێی یەکێکتان لە دۆزەخدا هێندەی چیای ئوحود دەبێت.

(٥) بڕوانە: (الشـفا) ١/٣٤٢. کاتێ ئەبوو هورەیرە دەفەرموێت: "من و پیاوێك ماینەوە" واتە جگە لە حوزەیفەش. لەبەر ئەوەی حوزەیفە لە کاتی جەنگی یەمامەدا مابوو، چونکە لە ساڵی سی و شەشی کۆچیدا وەفاتی کردووە.

* هەروەها بەسەرهاتەکەی نێوان (عومەیری کوڕی وەهب) و (صەفوانی کوڕی ئومەییە)ش چەسپاوە، کە دەگێڕنەوە صەفوان بە دزییەوە مەرجی لەگەڵ عومەیردا کرد لەسەر ئەوەی کە ئەگەر عومەیر پێغەمبەر ﷺ بکوژێت، ئەم ئەندازەیەکی زۆری لە ماڵ و سامانی خۆی بداتێ. کاتێ لەسەر ئەمە ڕێك دەکەون، عومەیر دێت (بۆ مەدینە) بۆ کوشتنی پێغەمبەر ﷺ. پێغەمبەریش ﷺ هەموو بەسەرهاتەکەی نێوانی صەفوان و عومەیر، بۆ عومەیر دەگێڕێتەوە و دەستی پیرۆزی بەسەر سنگی عومەیردا دەهێنێت و، ئەویش موسلمان دەبێت[1]!

سەرەڕای ئەمانە، چەندین ڕووداوی تری هاوچەشنی ئەم هەواڵدانە غەیبییە ڕاستانە، ڕوویان داوە و، شەش کتێبە صەحیحە بەناوبانگەکان - بە سەنەدەوە - باسیان کردوون. زۆربەی ئەوانەی لەم پەیامەدا هێنراون، لە حوکمی تەواتوری مەعنەویدان و بە قەتعی و دڵنیایی چەسپاون و، صەحیحی ئیمامی بوخاری و موسلیم، کە بەپێی باوەڕی زانایان و لێکۆڵەران، ڕاسترین کتێبن لە دوای قورئانی پیرۆز، گێڕاویانەتەوە. ئەمە جگە لەوەی کە لە کتێبە صەحیحەکانی تردا، کە پێیان دەوترێت: (السُنن) باس کراون. وەك سونەنی تیرمذی و نەسسائی و ئەبوداوود و موستەدرەکی حاکم و موسنەدی ئیمامی ئەحمەدی کوڕی حەنبەل و دەلائیلی بەیهەقی، کە هەر هەموویان بە سەنەدەوە باسیان دەکەن.

کەواتە ئەی مولحیدی بێ ئاگا!

هەروا بە گۆترە قسە فڕێ مەدە و مەڵێ:

محەممەد پیاوێکی ژیر و زیرەك بووە! ئەمە بڵێیت و ئیتر هەر وا بڕۆیت..

نەخێر.. چونکە ئەم هەواڵدانە غەیبییە ڕاستانە لە دوو شت بەدەر نین:

یان ئەوەیە دەڵێیت: ئەم پیاوە خاوەنی بلیمەتییەکی فراوان و وردبین بووە. واتە: چاوێکی ئەوتۆی هەیە کە دەتوانێت ڕابوردوو و ئایندە و هەموو دنیا بە یەکەوە ببینێت و، هەموو شت و هەموو ڕووداوێك دەزانێت و، هەموو لایەنێکی زەوی و جیهانی - بە خۆرهەڵات و خۆرئاوایەوە - لە بەرچاودایە و، ئەوەندە وریایە کە دەتوانێت هەرچی شت و کاروباری ئایندە و ڕابوردوو هەیە دەریان بخات..

---

(١) رواه الطبراني ورجاله رجال الصحيح. وللحديث شواهد أخرى من حديث محمد بن جعفر بن الزبير رواه الطبراني مرسلاً وإسناده جيد، وروي عن عروة بن الزبير بإسناد حسن مرسل.

ئەگەر وا دەڵێت، ئەوا بزانە ئەم چەشنە حاڵەتە - وەك لە بەرچاودایە - هەرگیز لە توانای هیچ مرۆڤێکدا نییە. خۆ ئەگەر لە هەر تاکێکی مرۆڤدا بێت و ڕوو بدات، ئەوا دیارە شتێکی لە عادەت بەدەرە و بەهرەیەکی بەرزە خواوەند پێی بەخشیوە. کە ئەمەش لە خۆیدا موعجیزەیەکی گەورەیە..

یان ئەوەیە دەبێ باوەڕ بهێنێت کە ئەم مرۆڤە: قوتابی و کار پێ سپێرراوێکە؛ ڕێنمایی و ئامۆژگاریی لە لایەن کەسێکەوە پێ دەگات کە چاوی لە هەموو شتێکە و، توانای بەسەر هەموو شوێنێکی گەردوون و سەرجەم کاتەکاندا هەیە و، هەر شتێك لە لەوحی پارێزراوی ئەودا تۆمار کرابێت، لە هەر کاتێکدا و بە هەر ئەندازەیەك بیەوێت، بە قوتابییە خۆشەویستەکەی دەڵێت و فێری دەکات.

کەواتە بۆمان چەسپا کە: حەزرەتی محەممەد ﷺ وانەکانی لە لای مامۆستا ئەزەلییەکەی خۆی دەخوێنێت و لەو مامۆستایەوە بە خەڵکیان ڕادەگەیەنێت.

* هەروەها چەسپاوە کە کاتێ پێغەمبەر ﷺ خالیدی کوڕی وەلیدی نارد بۆ جەنگ کردن لەگەڵ "ئوکەیدەر"ی سەرۆکی "دومة الجندل"دا، پێی فەرموو: "إنك ستجده يصيد البقر"(١). هەروەها هەواڵی پێ دا کە بە بێ هیچ بەرگری کردنێك دیلی دەکات و دەیهێنێت، کە خالید ڕۆشت و گەیشتە ئەوێ، بینیی وەك پێغەمبەر ﷺ هەواڵی دا، خەریکی ڕاو بوو. یەکسەر دیلی کرد و هێنای بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ!

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ قورەیشییەکانی ئاگادار کردەوە کە ئەو لاپەڕەیەی دەنگدابڕینی خۆیانیان لەگەڵ بەنی هاشمدا تێدا تۆمار کرد و لە کەعبەدا هەڵیانواسیبوو، هەواڵی پێ دان کە "مۆرانە" هەمووی خواردووە جگە لەو جێگایانەی کە ناوی خوای گەورەی تێدایە! کە ڕۆشتن بۆ سەیر کردنی، بینییان بەو جۆرە بوو کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووبووی(٢)!

* هەروەها چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ هەواڵی داوە: کاتێ "بەیتولمەقدیس" فەتح دەکرێت، تاعوون پەیدا دەبێت. ئەوە بوو لە سەردەمی حەزرەتی عومەردا - خوای لێ

---

(١) رواه ابو اسحاق والبيهقي. بڕوانە: (الشفا ١/٣٤٤)، (زاد المعاد المحقق ٥/٥٦٨-٦٣٩). واتە: کە دەگەیتە لای، دەبینیت خەریکی ڕاوی گاکێوییە.

(٢) رواه البيهقي. بڕوانە: الشفا ١/٣٤٥، البداية والنهاية: ٣/٩٦-٩٧.

ڕازی بێت - لـە کـاتی فـەتحی "بەیتولمەقدیس"دا تـاعوون بـە شـێوەیەکی سـامناك بـڵاو بووبووەوە. بە ڕادەیەکی ئەوتۆ کە بەهۆی ئەو نەخۆشییەوە حەفتا هەزار کەس لە ماوەی سێ ڕۆژدا مردن.

* هـەروەها چەسـپاوە کـە پێغەمبـەر ﷺ هـەواڵی پـەیدابوونی شـاری "بەصرە"(١) و "بەغدا"ی(٢) داوە، پێش ئەوەی دروست بکرێن. هەروەها هـەواڵی ئەوەشی داوە کە گەنجینەی سەرزەوی بۆ شاری بەغدا دەبرێت.

* هـەروەها پێغەمبـەر ﷺ هـەواڵی بـە هاوەڵـەکانی داوە کـە لەگـەڵ "تـورك"(٣) و نەتەوەکانی دەوروبەری دەریای "قـەزوێن"دا دەجـەنگن و، پاشـان زۆربـەی ئـەو نەتەوانـە موسڵمان دەبن و حوکمی عەرەب دەکەن، فەرموویەتی: "یوشِكُ أن یكثرَ فیكم العجمُ، یأكلون فیئَكُم ویضربون رقابَكم"(٤).

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "هلاكُ أمتي على یدي أُغَیلمةٍ من قریـش"(٥). بـەم چەشنە هـەواڵی (یـەزید) و (وەلیـد) و هاوچەشنی ئـەوانی لـە سـەرۆکە خراپکـار و زیانبەخشە ئەمەوییەکان داوە.

* هەروەها هەواڵی داوە کـە پاشـگەزبوونەوە لـە ئیسـلام لـە چـەند جێگایـەکی وەك یەمامەدا ڕوودەدات(٦).

* هەروەها لە غەزای "خەندەق"دا لە بارەی قورەیش و ئەحزابـەوە فـەرمووی: "الآن نغزوهم ولایغزوننا، نحن نسیر إلیهم"(٧).

هەروەهایش بوو کە هەواڵی دا.

---

(١) صحیح، رواه أبو داود واللفظ له، وابن حبان.

(٢) الشفا ١/٣٤٤ رواه أبو نعیم وضعفه ابن كثیر.

(٣) صحیح، رواه البخاري ومسلم وأبو داود والترمذي وابن ماجه.

(٤) صحیح، رواه أحمد والبزار والطبراني بسند صحیح. واتە: نزیکـە عەجـەمتان تێدا زۆر ببێت، باجتان لـێ دەسێنن و لە گەردنتان دەدەن.

(٥) صحیح، رواه البخاري وأحـمد. واتە: نەتەوەکەم لەسەر دەستی چەند هەرزەیەکی قورەیشدا تیادەچن (تووشی لەشکەنجە دەبن).

(٦) صحیح، رواه البخاري ومسلم.

(٧) صحیح، رواه البخاري وأحمد. واتە: "ئیتر لەمەولا قورەیش و ئەو تیرانەی لەگەڵیدان، نایەنە سەرمان و غەزامان ناکەن. بەڵکو ئێمە غەزای ئەوان دەکەین".

* هەروەها چەسپاوە کە دوو مانگ پێش وەفاتی، هەواڵی کۆچی دوایی خۆی ڕاگەیاندووە و فەرموویەتی:

"إن عبداً خُيِّرَ فاختارَ ما عند الله"(١).

* هەروەها لە بارەی "زەیدی کوڕی صووحان"ەوە فەرموویەتی:

"يسبقه عضوٌ إلى الجنة"(٢). ئەوەبوو لە جەنگی نەهاوەندا دەستی قرتا و شەهید بوو. بەم جۆرە دەستی پێش خۆی ڕۆشت بۆ بەهەشت.

* * *

تا ئێستا هەرچی‌یەکمان لە بارەی هەواڵدانە غەیبی‌یەکانەوە باس کردووە، تەنها جۆرێکە لە نێوان "دە" جۆری موعجیزەکانی پێغەمبەردا ﷺ. کەواتە ئێمە هێشتا یەك لە دەی ئەم جۆرەمان نەزانیوە. لە وتەی بیست و پێنجەمدا، کە تایبەتە بە ئیعجازی قورئانەوە، بە کورتی چوار جۆرمان لە هەواڵدانە غەیبی‌یەکان باس کردووە.

جا تۆیش ئێستا سەرنج لەم جۆرە بدە و بیخەرە سەر ئەو چوار جۆرەی کە پێغەمبەر ﷺ بە زمانی قورئانەوە ڕایگەیاندوون. ئیتر سەیر بکە و بزانە چۆن دەبێتە بەڵگەیەکی بێ گومان و پرشنگدار لەسەر پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ بە چەشنێ کە هەر کەسێك ژیری و دڵی تێك نەچوویێت، سەری بۆ دادەنەوێنێت و، تەسدیقی ئەوە دەکات کە ئەم پێغەمبەرە بەڕێزە ﷺ ڕەوانەکراوی خوایە و، لە لای زانای پەنهان و بەدیهێنەری هەموو شتێکەوە، ئەم هەواڵانە ڕادەگەیەنێت.

ئاماژەی ڕەوانی حەوتەم

ئاماژە بۆ چەند نموونەیەك دەکەین کە بە چەند ڕیوایەتێکی صەحیح و بە جۆرێکی قەتعی و بە "تەواتوری مەعنەوی" چەسپاون و، لەو موعجیزانەی پێغەمبەر ﷺ دەدوێن کە لە بارەی بەرەکەت پەیدابوون لە خواردندا ڕوویان داوە. جا وا بە باش دەزانین کە لە پێشدا پێشەکی‌یەك لەو بارەوە باس بکەین:

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم والترمذي. واتە: "بەندەیەکی خوا سەرپشك کراوە، ئەویش لای خوای هەڵبژاردووە".

(٢) الشفا ١/٣٤٣ واتە: ئەندامێکی پێش خۆی دەچێتە بەهەشت.

پێشەکی

هەریەك لـەو نموونانـەی کە لـە بـارەی موعجیزەی زۆربـوون و بەرەکـەت تێکـەوتنی خواردنەوە باسیان دەکەین، بە چەند ڕێگایەکی جیا جیا چەسپاون. تەنانـەت هـەندێکیان لە شازدە ڕێگاوە ڕیوایەت کراون. کەواتـە زۆربـەی ئـەو نموونانـەی باسـیان دەکـەین لـە بـەردەم کۆمـەڵێکی زۆر لـە هاوەڵـە بـەڕێزەکاندا ڕوویـان داوە و لـە دەمـی ئەوانـەوە بیسـتراونەتەوە، کە ئەوانیش خاوەنی پلەیەکی تابڵێی بەرز بوون و، لە ڕاستی و ئەمانـەتدا ناوازە بوون.

نموونەیەك بۆ ڕوونکردنەوە:

یەکێك لەوانە دەگێڕێتەوە و دەفەرموێ: "حەفتا کەس لە یەك "صاع"[1] خواردەمەنی تێریان خواردووە".

ئەو حەفتا کەسەش کە ئەم موعجیزەیەیان دیـوە، کاتێ دەیبیستنەوە یـەکێکیان ئەمـەی گێڕاوەتـەوە، هیچ کامیـان گێڕانەوەکـەی ئـەو کەسـە بـە درۆ ناخاتـەوە. واتـە ئـەوان بـەم بێدەنگ بوونەیان تەسدیقی گێڕانەوەکەی ئەو دەکەن.

دەبێ ئـەوەش بزانـین کـە ئـەو هاوەڵـە بەڕێزانـەی پێغەمبـەر ﷺ لـە چڵەپۆپـەی حـەق و ڕاستیدا بوون و، لە چاکترین سەدە و سەردەمدا ژیاون و هەرگیز چاوپۆشییان لـە شتی ناڕەوا نەکردووە، بە چەشنێ کـە ئەگـەر - خوانەخواستە - هـەرکامێکیان هەستیان بـە درۆیەك بکردایە، با بچووکیش بوایـە، بێ دەنـگ دانەدەنیشـت و بـە بێ هـیچ گومـانێك بەرپەرچی دەدایەوە.

جا ئەو ڕیوایەتانەی کە لەمەولا باسیان دەکەین، سەرەڕای ئەوەی لە چەندین ڕێگـای جیاجیاوە پێمان گەیشتوون، چەندین ڕێگای تریش لێیـان بێ دەنـگ بـوون، کـە ئەمـەش تەسدیقی ئەو ڕێگایانە دەگەیەنێت و دەری دەخات ئەوان بەم بێ دەنگییـەیان ڕیوایـەتیان کردووە! کەواتە وەکو تەواتوری مەعنەوی - بە قەتعی - چەسپاون.

مێژووی ئیسلام، بە تایبەت مێژووی بەسەرهات و ژیـانی پێغەمبـەر ﷺ شایەتە لەسـەر ئەوەی کـە هـاوەڵانی پێغەمبـەر ﷺ دوای پاراسـتنی قورئـانی پـیرۆز، خۆیـان بـۆ پاراسـتنی سوننەت و فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ تەرخان کردووە. واتە هەموو حاڵەت و کـردار و

---

(١) صاع: پێوەرێکە چوار مشت دەگرێت.

گوفتارێکی پێغەمبەر ﷺ. ئیتر ئەو سـونەتانە پەیوەندی‌یان بـە ئەحکامـە شـەرعی‌یە‌کانەوە بوو‌بێت، یـان بـە موعجیزاتـەوە، ئـەوان، بـێ جیـاوازی، پاراسـتوویانن. هـاوەڵان لـەم کارەیـاندا - خـوا پاداشـتیان بداتـەوە - هیـچ ڕەفتـارێکی پیرۆزی پێغەمبـەریان ﷺ - بـا بچـووکیش بووبێت - پشتگوێ نەخستووە. بەڵکو بایەخیان پێ داوە و گێڕاویانەتەوە و لـە لای خۆیشـیان نووسـیویانەتەوە. بـە تایبـەت حـەوت "عـەبدوڵڵا" ناوەکـان کـە بـە: (العبادلة السـبعة) بەناوبانگـن و، لـەناو ئەوانیشـدا بـە تایبـەت "عـەبدوڵڵای کوڕی عەبباس" و "عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی عاص" چونکە لای خۆیان ئەو فـەرموودە پیرۆزانەیان نووسیوەتەوە.

بەم جۆرە لە سەردەمی هاوەڵە بـەڕێزەکاندا فەرموودەکان پـارێزران. ئنجـا سـی چـل ساڵ دوای ئەوان هـەزاران کـەس لـە زانـا لێکۆڵـەرەکانی "تـابعین" هـاتن و لـەوانیان وەرگرتن و ئەم کارەیـان بەوپـەڕی ئیخـلاس و ئەمانەتـەوە گرتەئەستۆ و فـەرموودەکانیان پاراسـت و نووسـی‌یاننەوە. پـاش ئـەوانیش پێشـەوا موجتـەهیدەکان و هـەزاران زانـای لێکۆڵەر و زانایانی "فەرموودە" لەوانیان وەرگرتن و، لە ڕێی نووسینەوە و تۆمارکرنـەوە ئـەو فەرموودانـەیان پاراسـت. ئنجـا پـاش تێپـەڕبوونی دوو سـەد سـاڵ بەسـەر کۆچـی پێغەمبەردا ﷺ لـە مەککـەوە بۆ مەدینـە، خاوەنـانی هـەر شـەش کتێبـە صـەحیح و سـونەنە بەناوبانگەکانی فەرموودە کە لە پێش هەموویانەوە ئیمامی "بوخاری" و "موسلیم"ن، ئەو فەرموودە و موعجیزانەیان لـەوانی پێش خۆیان وەرگـرت و ئـەرکی پاراسـتنی سـونەتیان خستە ئەستۆی خۆیان.

پـاش ئـەمان دەوری زانایـانی ڕەخنەسـازی و (جـەرح و تـەعدیل) هاتـە پێشـەوە، کـە ئـەوانیش زانـای توندوتیـژی وەك "ئیبنولجـەوزی"یـان تێـدا هەڵکـەوت و، توانی‌یـان ئـەو گوفتارانـەی هەڵبەسـتراو(مـەوضووع)ن و چـەند مولحیـد و نـەزانێك تێکـەڵی فـەرموودە پیرۆزە "صەحیحەکان"یان کردوون، جیا بکەنەوە و فەرموودەیان لـێ پاڵفتە بکـەن. پـاش ئـەمانیش چـەند زانایـەکی لـەخوا‌ترس و خـاوەن وەرع و هەڵکـەوتوو هـاتن، وەك "جەلالـەددینی سیووتی" کـە - وەك پیاوچاکـەکانی ئەهلی کەشف دەڵێـن - هـەر لـە حاڵەتی بێداریدا، حەفتا جار بە بینینی پێغەمبەر ﷺ شـادبووە. ئەم زاتـە و چـەندین زانـای تـری وەك ئـەم، هـاتن و گەوهـەر و مرواریی "فـەرموودە صەحیحـەکان"یـان لـە هـەموو

وتەیەکی درۆ و دەست هەڵبەست کە بە دەمی پێغەمبەرەوە ﷺ کرابێت، یان هەر قسەیەك درابێتە پاڵ ئەو، جیا کردەوە.

بەم جۆرە، دەبینیت ئەو فەرموودە و موعجیزانەی باسیان دەکەین، هەموویان لە ڕێگای چەندین دەستی خاوێن و ئەمینی لەژمارەبەدەرەوە، بە پاکی و ڕاستی، بە دەستمان گەیشتوون. کەواتە هەزاران سوپاس بۆ خوا لەسەر ئەم نیعمەتە و، پڕ بە دەم دەڵێین: "هذا من فضل ربـــي".

ئەمەش تێمان دەگەیەنێت کە ئیتر نابێ مرۆڤ ئەوەی بە دڵدا بێت و بڵێت: ئایا چۆن دەزانین ئەم ڕووداوانەی کە لە سەردەمێکی زۆر کۆندا ڕوویان داوە، بە سەلامەتی بە دەستمان گەیشتوون و دەستکاری نەکراون؟ بەڵێ، نابێ وا بڵێت، چونکە بۆمان دەرکەوت کە چۆن بە دەستمان گەیشتوون.

چەند نموونەیەك لە بارەی موعجیزاتی بەرەکەتی خواردەمەنییەوە

○ نموونەی یەکەم:

هەر شەش کتێبە صەحیحەکانی فەرموودە، لە پێش هەموویانەوە کتێبەکانی ئیمامی بوخاری و موسلیم، لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە دەگێڕنەوە کە دەفەرموێ:

"پێغەمبەر ﷺ ژنی هێنا و، دایکم(أم سليم) خواردنێکی بەم بۆنەیەوە دروست کرد کە پێی دەڵێن: "حەیس" (خواردنێکە لە خورما و ڕۆن و کەشك دروست دەکرێت) ئنجا خستیە ناو دەفرێکەوە و، وتی: بڕۆ ئەمە بیە بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و عەرزی بکە: دایکم سەلامی لێ دەکردیت و ئەمەی بۆ ناردیت و، عەرزیشی بکە: ئەمەی کە ئێمە هێناومانە زۆر کەمە.

ئەنس دەفەرموێ:

بردم بۆ پێغەمبەر ﷺ ئەویش فەرمووی: بڕۆ فلان و فلان و فلان و هەر کەسێکی تریشت لە ڕێگادا پێ گەیشت بانگیان بکە. منیش ڕۆشتم ئەوانەی پێغەمبەر ﷺ ناوی بردن و هەرکەسێکی ترم بینی، بانگم کردن. کاتێ گەڕامەوە بینیم ماڵەکە پڕبووە.

لەم کاتەدا یەکێك لە ئەنەسی پرسی ژمارەیان چەند بوو؟ وتی: نزیکەی سێ سەد کەس دەبوون. پاشان وتی: چاوم لێ بوو پێغەمبەر ﷺ دەستی پیرۆزی لەسەر خواردنەکە دانا و چی خوا حەز بکات خوێندی بەسەریدا و ، پاشان دە کەس دە کەس بانگی دەکردن بۆ خواردن و، پێی دەفەرموون: ناوی خوا بهێنن و هەر کەس لە بەردەمی

خۆیەوە بخوات. ئەوانیش ئەوەندەیان خوارد هەتا تێر بوون. بەم جۆرە دەستەیەك دەهات و دەستەیەك دەڕۆشت تا هەموویان تێر بوون. ئنجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "ئەنس! وەرە هەڵی بگرە".

ئەنس دەفەرموێ: نازانم کە یەکەم جار دامنا زیاتر بوو یان کە هەڵمگرت[1]!

○ نموونەی دووهەم:

کاتێ پێغەمبەر ﷺ کۆچی بۆ مەدینە کرد، میوانی ئەبوو ئەییوبی ئەنصاری بوو، خوای لێ ڕازی بێت. ڕۆژێکیان ئەبوو ئەییوب خواردنێکی بۆ پێغەمبەر ﷺ و حەزرەتی ئەبووبەکر دروست کرد، ئەوەندەی بەشیان بکات. پێغەمبەر ﷺ بە ئەبوو ئەییوبی فەرموو: "أدعُ ثلاثين من أشراف الأنصار". واتە: سی کەسم لە پیاوماقووڵانی یاریدەدەران بۆ بانگ بکە. ئەویش بانگی کردن و هاتن و تێریان خوارد و لێیان مایەوە. ئنجا فەرمووی: "ادعُ ستين". واتە: شەست کەسی ترم بۆ بانگ بکە. ئەوانیش تێریان خوارد و لێیان مایەوە. پاشان فەرمووی: "ادعُ سبعين". واتە حەفتا کەس بانگ بکە. ئەوانیش بە هەمان جۆر تێریان خوارد و لێشیان مایەوە.. هەموو ئەوانەی کە هاتن و لەو خواردنەیان خوارد، موسڵمان بوون و بەیعەتیان لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ کرد. جا ئەبوو ئەییوب - خوای لێ ڕازی بێت - دەفەرموێ: "سەد و هەشتا کەس لەو خواردنەی منیان خوارد"[2].

○ نموونەی سێهەم:

ئەو ڕووداوەیە کە سەلەمەی کوڕی ئەکوەع و ئەبوو هورەیرە و عومەری کوڕی خەتتاب - خوایان لێ ڕازی بێت - دەیگێڕنەوە. ئەوەتا دەفەرموون:

لە یەکێك لە غەزاکانی پێغەمبەردا ﷺ برسێتی ڕووی کردە ئەو خەڵکەی کە لە خزمەتیدا بوون. پێغەمبەر ﷺ داوای لێ کردن هەرچی خواردنیان پێ ماوە بیهێنن. جا هی وا بوو مشتێك یان زیاتری پێ مابوو، دەیهێنا. ئەوەی کە زۆری پێ مابوو صاعێك خورمای پێ مابوو دەیهێنا.. بەم جۆرە تا هەمووی هێنرا و ئامادە کرا. ئنجا لەسەر پارچەیەك کۆی کردنەوە..

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم وغيرهما.

(٢) رواه الطبراني والبيهقي. بڕوانە: (الشفا) ١/٢٩٢.

"سەلەمە" دەفەرموێ: قەبارەی بزنێك بەچۆكدا هاتبێت چەندە جێ دەگرێت، ئەو خورما و خواردەمەنییەش هێندە جێیان گرتبوو. ئنجا پێغەمبەر ﷺ داوای لە سوپاکەی کرد دەفرەکانیانی لێ پڕ بکەن، بە ڕادەیەك کە هیچ توورەکە و دەفرێك لە سوپاکەدا نەما پڕ نەکرێت. سەرەڕای ئەمەش، بە ئەندازەی ئەوەی یەکەم جار کۆ کرایەوە یان زیاتری لێ مابووەوە. خۆ ئەگەر هەموو خەڵکی سەر زەویش بهاتنایە بەشی دەکردن[1]!

○ نموونەی چوارەم:

لە کتێبە صەحیحەکانی فەرموودەدا، لە پێش هەموویانەوە صەحیحی بوخاری و موسلیم، ئەم ڕووداوە چەسپاوە کە عەبدوڕڕەحمانی کوڕی حەزرەتی ئەبووبەکر دەیگێڕێتەوە. دەڵێت:

لە سەفەرێکدا سەد و سی کەس لەگەڵ پێغەمبەردا بووین ﷺ. پاشان دەڵێت: چوار مشت ئاردیان شێلا و مەڕێکیشیان سەربڕی و جگەرەکەیان برژاند.. سوێند بە خوا هەر یەکە لەو سەد و سی کەسە بەشی خۆی بە چەقۆ لەو جگەرە کردەوە و خواردی. پاشان خواردنەکە لە دوو قاپی گەورەدا دانرا و هەموومان لێمان خوارد و لێشمان مایەوە و، ئەو زیادەیەشم لە حوشترەکەم بارکرد[2].

○ نموونەی پێنجەم:

ئەو ڕووداوەیە کە جابیر - خوای لێ ڕازی بێت - دەیگێڕێتەوە: کە لە ڕۆژی غەزای خەندەقدا پێغەمبەر ﷺ هەزار کەسی لە یەك صاع ئاردی جۆ و گۆشتی کارژۆلەیەك تێر کرد. جابیر دەفەرموێ: بە خوا ئەو هەزار کەسە تێریان لێ خوارد و لێشیان مایەوە و هێشتا مەنجەڵەکەمان هەر وەکو خۆی بە پڕی مابوو، هەویرەکەشمان هەر نانی لێ دەکرا[3]! هۆکەیشی ئەوەبوو کە پێغەمبەر ﷺ هەندێك لە ئاوی پیرۆزی دەمی خۆی کردبووە ناو قازان و هەویرەکەوە و دوعای بەرەکەتی بەسەردا خوێندبوون.

جا کاتێ جابیر لە بەردەم هەزار کەس لەو هاوەڵانەدا سوێند دەخوات و دەری دەخات کە ئەم موعجیزەیە پەیوەندیی بە هەموویانەوە بووە، ئەوا ئەم ڕیوایەتە شتێکی بێ گومانە و وەك ئەوە وایە کە ئەو هەزار کەسە هەموویان ڕیوایەتیان کردبێت.

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم.

(٢) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأحـمد.

(٣) صحيح، رواه البخاري ومسلم.

○ نموونەی شەشەم:

هـەروەها لـە کتێبە صەحیحەکانی فەرموودەدا چەسپاوە کە ئەبوو تەلحـەی مـامی ئەنەسی خزمەتگوزاری پێغەمبەر ﷺ دەگێڕێتەوە و دەفەرموێ:

ئەو نەختە نانەی کە لە ئاردی جۆ دروست کرابوو، ئەنەس لـە بنبالی خۆیدا هەڵی گرت و هێنای بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ، پێغەمبەریش ﷺ هەشتا کەسی لـێ تێر کرد. لـە پێشدا فەرمانی دا ئەو نانە لەت لەت بکرێت و ئنجا دوعای بەرەکەتی بە سەردا خوێنـد. پاشان ئەوەندە خەڵکی لـێ کۆبوونەوە کە لە خانووەکەدا جێیان نـەدەبووەوە، ناچـار دە کـەس دە کـەس لێیـان دەخـوارد، بەم جۆرە دەهاتنە ژوورەوە هـەتا هـەموویان بـە تـێری دەگەڕانەوە[1].

○ نموونەی حەوتەم:

لە صەحیحی موسلیم و کتێبـی (الشـفا) و غـەیری ئەمانەشـدا چەسپاوە کـە جابیری ئەنصاری دەگێڕێتـەوە کـە: جارێکیـان پیـاوێك هاتـە خزمـەتی پێغەمبـەر ﷺ و داوای خواردنی لـێ کرد. ئەویش نیو بار جۆی پێ دا. ئەم پیاوە خۆی و ژن و میوانی ماوەیەکی زۆر لێیان دەخوارد. هەتا جارێك بۆ ئەوەی بزانن چـەندەی کـەم کـردووە پێوایـان. پـاش پێوانەکە، دەرکەوت بەرەکەتەکەی نەما و وردە وردە کـەم بووەوە. ئنجـا هاتـە خزمـەتی پێغەمبەر ﷺ و بۆی گێڕایەوە. ئەویش فەرمووی: "لو لم تكله لأكلتم منه ولقام بكم"[2].

○ نموونەی هەشتەم:

کتێبە صەحیحـەکانی فـەرموودە، وەك: تـیرمیذی و، نەسـائی و، بەیهـەقی و، کتێبـی (الشـفا)، لـە "سـەمورەی کـوڕی جونـدوب"ەوە دەگێڕنـەوە، کـە: "جارێکیـان قـاپێك خواردنیـان بـۆ خزمـەتی پێغەمبـەر ﷺ هێنـا کـە هـەندێ گۆشتی تێدابوو، ئنجـا هـەر لـە بەیانییەوە تا شەو دەستە بە دەستە خەڵك دەهاتن لێیان دەخوارد و دەڕۆشتن"[3].

جا هەروەك لە پێشەکییەکەدا باسمان کرد، ئەم ڕووداوەی کە لە بـارەی بەرەکەتـەوە دەیگێڕنەوە، بە تەنها ڕیوایەتی سەمورە نییە. بەڵکو سەمورە وەك نوێنەرێکی ئەو کۆمەڵـە زۆرانە وایە کە لەو خواردنەیان خواردووە و، ئەم لـە بریـی هـەموو ئەوانـە دەیگێڕێتـەوە و ڕایدەگەیەنێت.

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأحـــمد.

(٢) صحيح، رواه مسلم. واتە: ئەگەر نەتپێوایە هەر لێتان دەخوارد و بەشیشی دەکردن.

(٣) صحيح، رواه الترمذي.

○ نموونەی نۆهەم:

چەند پیاوێکی بڕوا پێ کراوی وەك: خاوەنی کتێبی (الشفا) و "ئیبن ئەبی شەیبە" و "تەبەرانی" و چەند زانایەکی لێکۆڵەری تر، بە سەنەدێکی باشەوە دەگێڕنەوە کە ئەبوو هورەیرە دەفەرموێ: "پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێ دام هەموو ئەهلی (صوففە)ی بۆ بانگ بکەم. ئەهلی صوففەش هەزارە کۆچ کردووەکان بوون کە لە سەد کەس زیاتر دەبوون و لە صوففەدا - کە سەکۆیەکی مزگەوت بوو - نیشتەجێ بووبوون. ئەبوو هورەیرە دەفەرموێ: یەکە یەکە بە شوێنیاندا گەڕام تا هەموویانم کۆکردەوە و هێنامن. ئنجا قاپێك خواردنمان لە بەردەمدا دانرا. ئێمەش هەتا توانیمان لێمان خوارد، کە لێبووینەوە، وەك چۆن یەکەم جار دانرابوو، هەر وەهابوو، ئەوەندە نەبێت کە جێگا پەنجەکانی تێدا دیار بوون"[1]!

کە ئەبوو هورەیرە - خوای لێ ڕازی بێت - ئەم هەواڵە دەگێڕێتەوە، ئەوا بە ناوی هەموو ئەهلی صوففەوە دەیگێڕێتەوە و پشت بە تەسدیقی ئەوان دەبەستێت. وەك بڵێی هەموو ئەهلی صوففە گێڕاپێتیانەوە. جا ئایا دەگونجێ ئەم هەواڵە پێچەوانەی حەق و ڕاستی بێت و، ئەو مرۆڤە کامڵ و ڕاستگۆیانەش لە ئاستیدا بێ دەنگ بن و بەرپەرچی نەدەنەوە؟

○ نموونەی دەهەم:

بە ڕیوایەتی صەحیح چەسپاوە کە ئیمامی عەلی فەرموویەتی:

"پێغەمبەر ﷺ هۆزی "بەنی عەبدولموتەلیب"ی کۆکردەوە، کە چل کەس دەبوون و، ئەمانەش هەندێ کەسانی وایان تێدا بوو کە بەچکە حوشترێکی نۆبەرەیان دەخوارد و چوار ئۆقییەش شیریان دەخواردەوە. ئنجا یەك مشت خواردنی بۆ دروست کردن. ئەوانیش تا تێربوون لێیان خوارد و، پاشان وەکو خۆی مایەوە. ئنجا داوای کرد لە قاپێکی وەهادا کە بەشی سێ چوار کەس بکات، شیری بۆ بهێنن. کە هێنایان هەموویان تێریان لێ خواردەوە و، ئەوەشی مایەوە، وەك بڵێی هیچی لێ نەخوراپێتەوە وابوو"[2].

---

(١) رواه الطبراني باسناد حسن.

(٢) (الشفا) ١/٢٩٣ (فضائل الصحابة) ١٢٢٠.

ئەمە تەنها یەك نموونەیە لە موعجیزەی بەرەکەتی خواردن و، بە ئەندازەی ئازایەتی و ڕاستگۆیی ئیمامی عەلی - خوای لێ ڕازی بێت - قەتعی و بێ گومانە.

○ نموونەی یازدەهەم:

بە ڕیوایەتێکی صەحیح چەسپاوە کە: کاتێ پێغەمبەر ﷺ فاتیمەی کچی لە ئیمامی عەلی مارە کرد، فەرمانی بە بیلال دا بچێت چوار پێنج مشت خۆراك لە قاپێکدا ئامادە بکات و، یەك سەر حوشتریش بهێنێت تا سەری ببڕێت بۆ ئاهەنگ و زەماوەندەکەیان. بیلال دەفەرموێ: هێنامن و، پێغەمبەر ﷺ حوشترەکەی سەربڕی و، پاشان فەرمانی دا میوانەکانی دەستە دەستە بێنە ژوورەوە. ئەوانیش هاتن و، لەو خواردنەیان خوارد هەتا تێربوون. ئنجا بەشێکیشی لێ زیاد بوو، پێغەمبەر ﷺ دوعای بەرەکەتی بەسەردا خوێند و، فەرمانی دا ببرێت بۆ خێزانەکانی و پێی فەرموون: "خۆتان و ئەوانەش دێن بۆ لاتان لێی بخۆن"(١).

بەڵێ، ئەم ژنهێنانە بەفەڕ و پیرۆزە، بە ڕاستی شایانی ئەم موعجیزە پڕ پیت و بەرەکەتەیە!

○ نموونەی دوازدەهەم:

ئیمام جەعفەری صادق، لە ئیمام محەممەد باقری باوکیەوە، لەویش لە ئیمام زەینولعابیدینی باوکیەوە، ئەویش لە ئیمامی عەلیەوە - خوا لە هەموویان ڕازی بێت - دەگێڕێتەوە کە:

"حەزرەتی فاتیمە - خوای لێ ڕازی بێت - قازانێك خواردنی بۆ خۆی و حەزرەتی عەلی لێنابوو. پاشان داوای لە ئیمامی عەلی کرد بچێت بە دوای پێغەمبەردا ﷺ تاکو ئەویش بەشداریی ئەو خواردنەیان بکات. کاتێ کە پێغەمبەر ﷺ تەشریفی هێنا، فەرمانی بە فاتیمە دا بۆ هەریەکە لە خێزانەکانی قاپێك تێبکات. ئنجا بۆ خۆی و حەزرەتی عەلی و بۆ فاتیمە خۆیشی. پاشان کە خواردنەکە هەڵگیرا، قازانەکە هەر لێوان بوو. فاتیمە - خوای لێ ڕازی بێت - دەفەرموێ: تا خوا حەز بکات لێمان خوارد"(٢).

---

(١) (الشفا) ١/٢٩٧.

(٢) (الشفا) ١/٢٩٤.

جا ئەی ئادەمیزاد!

تۆ مرۆڤێکی گەلـێ سـەیریت! دەنا بۆچـی بـاوەڕ بـەم موعجیزەیـە ناکـەیت، کـە موعجیزەیەکە وەك بە چاو ببینرێت ئاشکرا و ڕوونە. بە تایبەت دوای ئەوەی کە زنجیرەی پاك و خاوێنی ڕیوایەتەکەت بیست؟ تەنانـەت خـودی شـەیتانیش هیـچ ڕێگایـەکی بـۆ ئینکاریی ئەم موعجیزەیە لە بەردەمدا نییە!

○ نموونەی سیازدەهەم:

پێشەوایانی وەك: ئەبوو داوود و ئەحـمەدی کوڕی حەنبەل و بەیهەقی، لـە "دوکـەینی ئەحـمەسیی کوڕی سەعیدی موزەین"ەوە و، لە نوعمانی کوڕی موقـەڕڕینی ئەحـمەسیی موزەینـەوە - کـە خۆی و هەر شـەش براکـەی بـە هـاوەڵێتیی پێغەمبـەر ﷺ شــەرەفمەند بوون - هەروەها لە ڕیوایەتی جورەیر و چەند ڕێیەکی ترەوە دەگێڕنەوە کە:

"پێغەمبەر ﷺ فەرمانی بە حەزرەتی عومەری کوڕی خەتتاب دا تێشوو بـە چـوار سـەد سوارەی تیرەی ئەحـمەس بدات. حەزرەتی عومەر عەرزی کرد: ئـەی پێغەمبـەری خـوا! هەرچییەك هەیە تەنها چەند صاعێکە. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بڕۆ بیـاندەرێ. حـەزرەتی عومەر ڕۆشت و لەو خورمایەی کە بە ئەندازەی جێی بەچکـە حوشـترێك (یـخ بوویێـت) جێی گرتبوو، بەشی هەموویانی دا و، پاشان وەك خۆیشی مایەوە"[1]!

ڕووداني ئەم بەرەکەتە، بەم جۆرە ڕووی داوە کە پـەیوەندیی بـە چـوار سـەد کەسـەوە هەیـە، بـە تایبـەت حـەزرەتی عومـەر، خـوای لـێ ڕازی بێـت. ئـەو چـوار سـەد کەسـە هەموویان بە گێڕەرەوەی ڕووداني ئەم بەرەکەتە دەژمێررێن. چونکـە بێ دەنگ بوونیـان لە بەرامبەر گێڕانەوەی ئەم ڕووداوە، تەسدیقە بۆ ڕووداني.

هـەرگیز مـەڵێ: چـەند کەسێکی کـەم ڕیوایـەتیان کـردووە و "خەبەری ئاحـاد"ە و، پاشـان بڕۆیـت و ئـاوڕ نەدەیتـەوە.. نـەخێر، ئـەم ڕووداوە و ڕووداوەکـانی هاوچەشـنی، هەرچەند خەبەری ئاحادیش بن، هەر دڵنیایی بە دڵی مرۆڤ دەبەخشن. چونکە لـە جێـی "تەواتوری مەعنەوی"دان.

---

(١) رواه أحمـــد والطبراني، ورجاله رجال الصحيح.

○ نموونەی چواردەهەم:

لە کتێبە صەحیحەکانی فەرموودەدا و لە پێش هەموویانەوە لە صەحیحی بوخاری و موسلیمدا، ئەو حەدیثەی جابیر - خوای لێ ڕازی بێت - لە بارەی قەرزەکەی باوکیەوە، ڕیوایەت کراوە کە:

"پاش مردنی باوکی جابیر، هەرچی موڵك و ماڵێك کە باوکی بەجێی هێشتبوو هەموویانی دا بە خاوەن قەرزەکانی باوکی، بەڵام ئەوان قبووڵیان نەکرد. خۆ بەروبوومی دوو ساڵی باخەکەش قەرزەکەی ئەوانی پڕ نەدەکردەوە. پێغەمبەریش ﷺ تەشریفی بۆ لای جابیر هێنا و فەرمانی پێ دا کە بەروبوومەکە بېڕێت و لە جێی خۆیدا بیکات بە خەرمان. ئنجا پێغەمبەر ﷺ بە ناو خەرمانەکەدا هاتوچۆی کرد و دوعای بەسەردا خوێند. پاشان جابیر قەرزی هەموو خاوەن قەرزەکانی باوکی لێ دایەوە و هێشتا بە ئەندازەی بەری هەموو ساڵێکیشی لێ مایەوە. لە ڕیوایەتێکدا دەڵێت: بە ئەندازەی ئەوەی لێ مایەوە کە دایەوە بە خاوەن قەرزەکان.

جابیر دەفەرموێ: خاوەن قەرزەکان جوولەکە بوون، زۆر سەریان لەوە سوورمابوو"[1]!

بەم چەشنە، ئەم موعجیزە ڕوونەی کە لە بارەی "بەرەکەتی خواردن"ەوە لەسەر دەستی پێغەمبەردا ﷺ ڕووی داوە، تەنها یەك ڕیوایەت نییە کە تەنها جابیر و چەند کەسێکی کەم بیگێڕنەوە، بەڵکو لە واتا و ناوەرۆکدا ڕووداوێکی موتەواتیرە و وەك ئەوە وایە کە هەموو ڕاوییەکان گێڕابێتیانەوە و، جابیر لەم گێڕانەوەیەدا نوێنەری هەموو ئەو کەسانەیە کە ئەم ڕیوایەتە پەیوەندیی پێیانەوە هەیە.

○ نموونەی پازدەهەم:

زانا لێکۆڵەرەکان، لە پێش هەموویانەوە ئیمامی تیرمیذی و ئیمامی بەیهەقی بە ڕیوایەتێکی "صەحیح" لە ئەبوو هورەیرەوە - خوای لێ ڕازی بێت - دەگێڕنەوە کە فەرموویەتی:

"لە غەزایەکدا - لە ڕیوایەتێکدا: لە غەزای تەبووکدا - برسێتی زۆری بۆ خەڵك هێنابوو. پێغەمبەر ﷺ لێی پرسیم: "هل من شيء"؟ واتە: هیچ شتێکت لە لا هەیە؟ عەرزم

(١) صحيح، رواه البخاري وأحـــمد.

کرد: بەڵێ، نەختێك خورما – لە ڕیوایەتێکدا پازدە دەنـك خورمـا – لـە توێشـەبەرە کەدا هەیە. فەرمووی: بۆم بهێنە. منیش بۆم هێنا و، ئەویش دەستی پیـادا کـرد و مشتێکی لــێ دەرهێنا و بڵاوی کردەوە و دوعای بەرە کەتی بەسەردا خوێند. ئنجا فەرمووی: دە کەسم بۆ بانگ بکە. منیش بانگم کردن، ئەوانیش هاتن و تێریان لـێ خوارد. پاشان دە کەسـی تر.. بەم چەشنە تا هەموو سوپاکە تێریان لـێ خوارد. پاشان پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "خُذْ ما جئتَ به، وأدخِلْ يدكَ واقبض منه ولا تكبه"(١).

ئەبوو هورەیرە دەفەرموێ: کە لێم وەرگرت زیاتر بوو لەو ئەندازەیەی هێنابووم و، لە ژیانی پێغەمبەر ﷺ و ئەبووبەکر و عومەریشدا هەر لێم دەخوارد و تەواو نـەدەبوو. تـا ئـەو کاتەی عوسمـان کـوژرا ئـەو تێشـووەم لــێ دزرا. لـە ڕیوایـەتێکدا دەفـەرموێ: ئـەوەندە و ئەوەندە (وەسق)م(٢) لەو خورمایە لە ڕێی خوادا کرد بە خێر "(٣).

بـەم جـۆرە، ئـەم موعجیزەی بەرە کەتـە کـە ئـەبوو هورەیـرە دەیگێڕێتـەوە، ئـەو ئـەبوو هورەیرەیەی کە قوتابیی سەردار و مامۆستای گـەردوون: حـەزرەتی محەمـەد ﷺ بـووە و، بەوپەڕی چوست و چالاکی و لێبڕانەوە لە قوتابخانەی صوففـەدا دەوامـی کـردووە و، بـە بۆنەی دوعای پێغەمبەرەوە ﷺ بۆ لەبەر کردن(الحفظ) پێش هـاوەڵانی کـەوتبووەوە.. ئـەم هــاوەڵە گــەورە و بەڕێزەی پێغەمبــەر ﷺ ئەم ڕیوایەتە لــەناو کـۆمەڵێکی زۆری خەڵکدا – وەك جـەنگاوەرانی غـەزای تـەبووك – دە گێڕێتـەوە. کـەواتـە دەبــێ ئـەم ڕیوایەتـە لــە ناوەرۆکدا موتەواتیر بێت و، بە ئەندازەی هێزی هەموو سوپاکە خاوەنی هێز بێـت. واتـە وەکو ئەوە وایە کە هەموو یەکێکی ناو ئەو سوپایە گێڕابێتیانەوە.

○ نموونەی شازدەهەم:

لە صەحیحی بوخاری و صەحیحە کانی تردا چەسپاوە کـە: "جارێکیـان برسـێتی زۆر بۆ ئەبوو هورەیرە دەهێنێت، پێغەمبەریش ﷺ دەیخاتە شـوێن خـۆی تـا لـە ماڵـەوە دەبینێـت پەرداخێك شیری بە دیاری پێشکەش کراوە. ئنجـا پێغەمبـەر ﷺ داوای لــێ دە کـات کـە هەموو ئەهلی صوففە بانگ بکات. ئـەبوو هورەیـرە دەفـەرموێ: لـە بەرخۆمـەوە وتم: ئـەم نەختە شیرە چی بۆ ئەوان دە کات؟ باش وابوو مـن قومێکـم لــێ بخواردایەتـەوە تـا نـەختێ

(١) واتە: ئەوەی هێنات بیبەرەوە، کاتێ کە لێت خوارد دەستی پێدا بکە و لێی دەربهێنە و مەیڕێژەرە دەرەوە.
(٢) وەسق: شەست صاعە کە باری حوشترێکە.
(٣) (الشفا) ١/٢٩٥.

هێزم دەهاتەوەبەر! پاشان بانگم کـردن، کـە ئـەوانیش لـە سـەد کـەس زیـاتر بـوون، ئنجـا پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێ دام بەسەریاندا بیگێڕم، منیش یەك بە یەك پەرداخەکەم دەدانـێ و هەر کەسەش پەرداخەکەم دەدایە دەست تا تێر دەبوو لێی دەخـواردەوە. پاشـان یـەکێکی تـر وەری دەگـرت.. بـەم جۆرە تـا هـەموویان تێریـان لـێ خـواردەوە. ئنجـا پێغەمبـەر ﷺ پەرداخەکەی وەرگـرت و فـەرمووی: بـەس مـن و تـۆ ماوین، دانیشـە بخـۆرەوە. منیـش خواردمـەوە. پاشـان فـەرمووی: بخۆرەوە، دیسـان خواردمـەوە. ئـەو هـەر دەیفـەرموو: بخۆرەوە، منیش دەمخواردەوە تا تێرم لـێ خـواردەوە و وتـم: بەو کەسەی کە تـۆی بـە حـەق کردووە بە پێغەمبەر تێرم خواردووەتەوە و جێ نەماوە تێی بکەم! ئنجا پەرداخەکـەی لـێ وەرگرتم و، سوپاسی خوای کرد و، ناوی خوای هێنا و، پاشماوەکەی خواردەوە"[1].

سەد هەزار جار نۆشی گیانت بێت ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ!

ئـەم موعجیزەیـەی کـە لـە هـەموو گومانێکـەوە دوورە و وەکـو شـیر خاوێنـە، کتێبـە صەحیحەکان ڕیوایەتیان کردووە، بە تایبەت صەحیحی ئیمـامی بوخـاری کـە پێنـج سـەد هـەزار فـەرموودەی لەبـەر بـووە. کەواتـە ڕیوایـەتێکی ڕاسـت و چەسپاوە و هیـچ جـۆرە گومانێکی تێدا نییە و وەك بە چاو ببینرێت وایە. هـەروەك قوتـابیی قوتابخانـەی پیرۆزی ئەحـمەدی، قوتابخانـەی "صوففـە"، حـەزرەتی ئـەبوو هورەیـرەی باوەڕپێ کراو(ثقـة) و (حافظ)، بە ناوی کـۆمەڵی "صـوففە"وە، گێڕاویـەتەوە و ئـەوانی کـردووە بـە شـایەت لەسەری.

جـا ئـەو کەسـەی کـە ئـەم هەواڵـە دەبیسـتێ، وەك بـە چـاو ببینێـت ئـاوا بـاوەڕی پـێ نەکات، دەبێ یان دڵی تێکچووبێت و مردبێت، یان ژیریی لەدەست دابێت.

ئاخۆ دەگونجێ هاوەڵێکی گەورە و بەڕێز و ڕاستگۆی وەك ئـەبوو هورەیـرە - خـوای لـێ ڕازی بێـت - کە هەموو تەمەنی خۆی لە پێناوی پاراستنی فەرموودەی پێغەمبەردا ﷺ بردووەتە سەر، لە ڕیزی فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ کەم بکاتەوە و شتێك بـهێنێت جێی گومان بێت و، بە پێچەوانەی حەق و واقیعەوە قسە بکـات؟ ئەو ئـەبوو هورەیرەیـەی کـە هەرخۆی لە پێغەمبەری ﷺ بیستووە کە دەفەرموێ: "من كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّـداً فَلْيَتَبَـوَّأْ مقعَدَهُ مِن النار"؟[2] نەخێر.. هەرگیز شتی وا ڕوو نادات.

---

(١) صحيح، رواه البخاري والترمذي.

(٢) واتا و پلەی ئەم فەرموودەیە لە پەراوێزی لاپەڕە (٢٦)دا ڕابورد.

دەسا ئەی پەروەردگارا لەبەر خاتری بەرەکەتی ئەم پێغەمبەرە بەرێزە ﷺ بەرەکەت بخەرە ناو ئەو رۆزییە ماددی و مەعنەوییانەی کە خۆت پێت بەخشیوین.

سەرنجێکی گرنگ:

شتێکی روون و بەڵگەنەویستە کە هەرکات چەند شتێکی لاواز کۆ ببنەوە، ئەوا بەهێز دەبن و، هەرکات چەند تاڵێك دەزوو بە یەکەوە ببەسترێن و یەکبگرن، ئەوا دەبن بە پەت و، ئەگەر چەند پەتێکیش یەکبگرن، ئەوا هیچ کەسێك ناتوانێت بیپچڕێنێت.

ئێمەش لێرەدا شازدە نموونەمان بۆ بەشێك لە پازدە بەشی (یەکێك) لە جۆرەکانی بەرەکەت باس کرد، کە ئەویش یەکێکە لە (پازدە) جۆری موعجیزاتی پێغەمبەر ﷺ. هەریەك لەو نموونانەش لە خۆیدا تابڵێی بەهێزە و سەروزیادە بۆ چەسپاندنی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ. خۆ ئەگەر بە فەرزی "مەحاڵ"یش وا دابنرێت کە هەندێکیان لە خۆیاندا لاواز بن، ئەوا ناتوانرێت بوترێت: ئەو نموونەیە نابێت بە بەڵگەی موعجیزەکە. چونکە بە بۆنەی یەکگرتنیەوە لەگەڵ نموونە بەهێزەکاندا، ئەمیش هێز بەدەست دەهێنێت.

پاشان کۆبوونەوەی ئەم شازدە نموونەیەی کە لە پلەی "تەواتوری مەعنەوی"دان، بەڵگەی موعجیزەیەکی گەورەی مەحکەم و بەهێزە. خۆ ئەگەر ئەم موعجیزە بەهێزە لەگەڵ چواردە بەشەکەی تری موعجیزەی بەرەکەتدا – کە لێرەدا باس نەکراون – تێکەڵ بکرێن، ئەوا دەبێتە موعجیزەیەکی گەورەی وەك ئەوەی کە چەند پەتێك وەها یەکیان گرتبێت کەس نەتوانێت بیپچڕێنێت..

ئنجا گەر ئەم موعجیزە گەورە و بەهێزە لەگەڵ (چواردە) جۆرەکانی تری موعجیزاتدا ریز بکرێن، دەبێت بە بەڵگەیەکی گەلێ روون و بەهێز و توندوتۆڵ لەسەر پێغەمبەرێتی و راستیی پێغەمبەر ﷺ، کە هەرگیز لە جێی خۆیدا نابزوێت.

بەم جۆرە دەرکەوت کە سنووری پێغەمبەرێتیی پێغەمبەری سەروەرمان ﷺ وەك چیایەکی بڵندی گەورە وایە، کە لەم هەموو موعجیزانە پێکهاتووە.

خوێنەری بەرێزا

بێ گومان ئێستا رادەی گەوجی و گەلحۆیی ئەو کەسەت بۆ دەرکەوت کە ئەم کۆشکە بەرز و ئاوەدانەی پێغەمبەرێتی دەبینێت، کەچی پێی وایە بە چەند گومانێکی لاواز کە لە چەند نموونەیەکی جوزئییەوە بە زەینیدا دێت، ئەم کۆشکە دەرووخێت و نامێنێت!

بەڵێ، ئەو موعجیزانەی کە تایبەتن بە بەرەکەتی "خواردن"ەوە، بەڵگەیەکی گومان لێ نەکراون لەسەر پێغەمبەرێتیی حەزرەتی محمد ﷺ هەروەك بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە پێغەمبەر ﷺ کار پێ سپێرراوێکی خۆشەویستە لە لایەن خواوەندی میهرەبان و بەخشندەوە. ئەو خوایەی کە ڕۆزی دروست دەکات و دەیبەخشێت.. ئەم پێغەمبەرە ﷺ ئەوەندە بەندەیەکی بەڕێزە لە لای کە - بە پێچەوانەی عادەتەوە - لە "نەبوون"ەوە و لە گەنجینە بێ کۆتاییەکانی غەیبەوە، چەندین سفرە و خوانی میوانداری بۆ خۆشەویستەکەی دەنێرێت.

ئاشکرایە کە نیوە دوورگەی عەرەب شوێنێکی بێ کشتوکاڵ و کەم ئاوە، بە چەشنێ کە دانیشتووانیبە تایبەت لە سەرەتای ئیسلامدا، لە ژیانێکی کولەمەرگی و بێ ئاوی و تینوویی و برسێتیدا دەژیان. جا لەسەر بناغەی ئەم حیکمەتە، گرنگترین موعجیزە روون و ئاشکراکانی پێغەمبەر ﷺ لە بواری "خواردن" و "ئاو"دا دەرکەوتوون.

ئەم موعجیزانە وەك ڕێزلێنانێکی پەروەردگاری و بەخششێکی خوایی و میوانداریيەکی میهرەبانیی خوای گەورە وان بۆ پێغەمبەر ﷺ کە لە کاتی پێویستیدا بەو موعجیزانە ڕێزی لێ دەگرێت. کەواتە ئەم موعجیزانە زیاتر ڕێزلێنانن تا ئەوەی بەڵگەی پێغەمبەرێتیی ئەو بن. چونکە ئەوانەی کە ئەو موعجیزانەیان بینیوە، تابڵێی ئیمانیان بە پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ بەهێز و دامەزراو بووە. دیارە موعجیزەش هەتا زیاد بکات ئیمانیش پتر زیاد دەبێت. بەم جۆرە، ئەو موعجیزانە نوور و ڕووناکیی زیاتریان بەو ئیماندارانە بەخشیوە.

ئاماژەی هەشتەم

(ئەم ئاماژەیە، بەشێك لەو موعجیزانە ڕوون دەکاتەوە کە پەیوەندییان بە "ئاو"ەوە هەیە)

پێشەکی:

ئەگەر ئەو ڕووداوانەی کە لە بەرچاوی خەڵکی و لە ناویاندا ڕوودەدەن، لە ڕێی "ئاحاد" واتە: یەکە یەکەوە، بە دەستمان بگەن و کەسیش بە درۆیان نەخستبنەوە، ئەوا ئەم بەدرۆنەخستنەوەیە بەڵگەیە لەسەر ڕاستیی ڕوودانیان. چونکە سروشتی مرۆڤ وایە کە ئەگەر درۆ ببیستێت ئاشکرای دەکات و دەری دەخات. بە تایبەت ئەوانەی کە

هەرگیز لە ئاستی درۆدا بێ دەنگ نابن کە هاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبـەری سـەروەرن ﷺ بە تایبەتیش کە ڕووداوەکان پەیوەندییان بە خودی پێغەمبـەرەوە ﷺ بێـت. هـەروەها بـە تایبەتی ئەگەر گێڕەرەوەی ڕووداوەکان لە هاوەڵـە بەناوبانگـەکان بـن. لـە کـاتێکی وادا گێڕەرەوەی ڕووداوەکە وەك نوێنەری هەموو ئەوانە وایە کە بە چاوی خۆیان بینیویانە.

دەبێ ئـەوەش بزانین کە هەریـەك لـە نموونـەکانی ئـەو موعجیزانـەی پـەیوەندییان بـە "ئاو"ەوە هەیە و لەمەولا باسیان دەکەین، لـە چەند ڕێیەکی جیاجیـا و لـە زۆر هـاوەڵی پێغەمبـەرەوە ﷺ ڕیوایـەت کـراون. ئنجـا ئیمـام و زانایـانی "تـابعین" وەریـانگرتوون و پاراستوونیان و، هەموو یەکێك لە ڕیوایەتەکانی ئـەو ڕووداوانـەیان بەوپـەڕی ئەمانەتـەوە تەسلیمی کەسانی تری سەردەمی دوای خۆیان کردووە. پاشان چـەرخ و سـەردەمەکەی دوای ئەوان، بەوپەڕی ئەمانـەت و لێزانـەوە وەریـانگرتوون و، ئنجا ئـەوانیش تەسـلیمی زانایانی سـەردەمی دوای خۆیـان کـردوون.. بەم جـۆرە، هـەزاران زانـا، لـە هـەموو سەردەم و چینێکی زانایـان، یـەك لـە دوای یـەك، ئـەو ڕیوایەتانـەیان هێنـاوە تـا سـەردەمی ئێستامان.

ئەمە سەرەڕای ئەوەی کە چەندین کتێبی "صەحیح" هەر لە سەردەمی پێغەمبەرەوە ﷺ نووسراونەتەوە و، دەستاودەسـت هـاتوون تـا کەوتوونەتـە دەسـتی زانایـان و پێشـەوایانی فەرمووده، وەك ئیمامی بوخاری و موسلیم. ئەوانیش بـە تـەواوی لێیـان تێگەیشـتوون و، پاشـان هـەموو ئـەو ڕیوایەتانـەیان بـە گوێرەی پلـەکانیان لـە یـەکتر جیـا کردووەتـەوە و، هـەرکامێکیان "صـەحیح" بـووە و هیـچ جـۆرە گومـانێکی تێـدا نـەبووە، لـە کتێبـە صەحیحەکانیاندا تۆماریـان کـردوون. بـەم کارەشـیان ئێمـەیان بـۆ فـەرموودە و ڕووداوە ڕاستەکان ڕێنمایی کردووە، خوا پاداشتی چاکەیان بداتەوە.

نموونەیـەك بـۆ ئەمـە: وەك هـەڵقوڵانی ئـاو لـە نێـوان پەنجـەکانی پێغەمبـەرەوە ﷺ و خواردنـەوەی زۆر کـەس لـەو ئـاوە. ئەمـە ڕووداوێکـی موتـەواتیرە، کۆمـەڵێکی زۆر لەوانەی کە هەرگیز ناگونجێ لەسەر درۆکردن یەکیان گرتبێت، بەڵکو هەر مەحاڵـە درۆ بکەن، گێڕاویانەتەوە. کەواتە ئەم موعجیزەیە بێ گومـان و چەسپاوە. سـەرەڕای ئـەوەی کە سێ جار لە بەردەم سێ کۆمەڵی زۆر گەورەدا دووپات بووەتەوە.

ئەم ڕووداوە، کۆمـەڵێك لـە هاوەڵـە بەناوبانگـەکان، کـە لـە پێـش هەموویانـەوە "ئەنەس"ی خزمەتگوزاری پێغەمبەر ﷺ و "جابیر" و "ئیبن مەسعوود"ن، بە ڕیوایـەتێکی

صەحیح گێڕاویانەتەوە. پاشان لە چەند زنجیرە ڕێگایەکەوە پێشەوایانی فەرموودە وەك: ئیمامی بوخاری و موسلیم و ئیمامی مالیك و ئیبن شوعەیب و قەتادە - خوایان لێ ڕازی بێت - گێڕاویانەتەوە.

وا تەنها (نۆ) نموونە باس دەکەین، لەو موعجیزانەی کە پەیوەندییان بە "ئاو"ەوە هەیە:

❖ نموونەی یەکەم:

لە صەحیحی بوخاری و موسلیم و غەیری ئەوانیشدا چەسپاوە کە: ئەنەسی کوڕی مالیك دەفەرموێ:

"جارێك لە کاتی نوێژی عەسردا خەڵك بۆ ئاوی دەستنوێژ دەگەڕان و دەستیان نەدەکەوت. چاوم لە پێغەمبەر بوو ﷺ ئاویان بۆ هێنا کە دەستنوێژی پێ بگرێت. لەو کاتەشدا لە بازاڕ لە لای "زەوراء"دا بوو. پێغەمبەر ﷺ دەستی خستە ناو ئاوەکە و فەرمانی بە خەڵکەکە دا بێن دەستنوێژی لێ بگرن. ئەنەس دەفەرموێ: ئاو لە نێوان پەنجەکانی پێغەمبەرەوە ﷺ هەڵدەقوڵا و ئەو هەموو خەڵکە دەستنوێژیان لەو ئاوە گرت.

قەتادە دەڵێت: لە ئەنەسم پرسی چەند کەس بوون؟ وتی: "سێ سەد یان لەو نزیکەدا بووین"(١).

دەبینیت ئەنەس - خوای لێ ڕازی بێت - کە ئەم ڕووداوە دەگێڕێتەوە، وەك نوێنەری ئەو سێ سەد کەسە وایە. چونکە ئایا دەگونجێ، لە ناوەڕۆکدا، ئەم سێ سەد کەسە بەشداریی گێڕانەوەی ئەم هەواڵە نەبن لەگەڵ ئەنەسدا؟ یان ئایا دەگونجێ، گەر ئەمە ڕووی نەدابێت، بە درۆی نەخەنەوە؟

❖ نموونەی دووهەم:

لە صەحیحی بوخاری و موسلیمدا چەسپاوە کە: "سالیمی کوڕی ئەبولجوعد لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە دەگێڕێتەوە دەفەرموێ:

لە ڕۆژی حودەیبییەدا خەڵك زۆریان تینوو بوو، پێغەمبەریش ﷺ کوندەیەك ئاوی لە بەردەستدا بوو دەستنوێژی لێ گرت، ئنجا خەڵکەکە هەموو بەرەو ڕووی پێغەمبەر ﷺ

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم والنسائي والترمذي وأحمد.

ڕۆشتن. ئەویش فەرمووی: چی ڕووی داوە؟ وتیان: ئاومان لە لا نییە چ بۆ دەستنوێژ چ بۆ خواردنەوە مەگەر ئەوەی بەردەستت! پێغەمبەریش ﷺ دەستی خستە ناو کوندەکەوە، یەکسەر ئاو لە نێوان پەنجەکانیەوە وەك کانی هەڵقوڵا. ئێمەش تێرمان لێ خواردەوە و دەستنوێژمان لێ گرت.

سالم دەڵێت لە جابیرم پرسی: چەند کەس بوون؟ لە وەڵامدا وتی: ئەگەر سەد هەزار کەسیش بووینایە بەشی دەکردین، هەزار و پێنج سەد کەس بووین"(١).

وا بۆت دەرکەوت کە ئەوانەی ئەم موعجیزەیان – لە مەعنادا – گێڕاوەتەوە، دەگەنە هەزار و پێنج سەد کەس. چونکە سروشتی مرۆڤ وایە کە درۆ دەردەخات و دەڵێت: "ئەمە درۆیە". نەخوازەڵا ئەو هاوەڵە بەڕێزانەی کە گیان و سامان و باوك و کوڕ و خزم و هۆزی خۆیان لە پێناوی حەق و ڕاستیدا بەخت کرد. چ جای ئەوەی کە لە ئاستی درۆدا بێ دەنگ بن، بە تایبەت دوای ئەو هەڕەشە ترسناکەی لە پێغەمبەریان ﷺ بیستووە کە فەرموویەتی: "هەرکەسێ بە ئەنقەست درۆم بە دەمەوە بکات، با جێیەك بۆ خۆی لە ئاگری دۆزەخدا ساز بکات"!

جا مادەم ئەوان بەم هەواڵدانەی جابیر ڕازی بوون و بە درۆیان نەخستەوە، ئەوا هەموویان لە ناوەرۆکدا بەشداری ئەم ڕیوایەتەن و تەسدیقیان کردووە.

❖ نموونەی سێهەم:

صەحیحی بوخاری و موسلیم و صەحیحەکانی تر لە باسی غەزای "بـــواط"دا دەگێڕنەوە کە: جابیر وتوویەتی: "پێغەمبەر ﷺ بە منی فەرموو: "ناد بِوَضُوءٍ" واتە: داوای ئاوی دەستنوێژ لە خەڵك بکە. عەرزم کرد: ئاو دەست ناکەوێ. پێغەمبەریش ﷺ داوای ئاوێکی زۆر کەمی کرد. بۆیان هێنا و دەستی خستە ناوی و شتێکی لەبەر خۆیەوە فەرموو نازانم چی بوو. پاشان فەرمووی: "نـــاد بجفنـــة الركـــب". واتە: داوا بکە "جفنە"(تەشت)ێك(٢) بهێنن. منیش هێنام و لە بەردەستیدا دامنا. جابیر دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ دەستی خستە ناو تەشتەکەوە و پەنجەکانی تێدا بڵاوکردەوە، ئنجا جابیر ئاوەکەی کرد بەسەر دەستی پێغەمبەردا ﷺ و پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: "بسم الله".

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم.

(٢) جەفنە: قاپێکی گەورەیە، خواردنی دە کەس دەگرێت.

جابیر دەفـەرموێ: دەمبینـی ئـاو لـە نێـوان پەنجـە پیرۆزەکانیـەوە هـەڵدەقولا هـەتا تەشتەکەی پڕ کرد. ئنجا فەرمانی دا کە خەڵکەکە بێن ئاو بەن. ئەوانیش تا تێراوبوون لێیان خواردەوە، منیش وتم: ئایا کەس نەماوە پێویستیی بە ئاو بێت؟ ئنجا پێغەمبەر ﷺ دەستی لە تەشتەکە هەڵگرت، هێشتا هەر پڕبوو"[1].

جا ئەم موعجیزە ئاشکرایە: موتەواتیری مەعنەوییە. چونکە لەبەر ئەوەی جابیر لە پێشەنگی بینەرانی ئەم موعجیزەیەوە بووە، مافی خۆیەتی کە بە ناوی بینەرانەوە و لە بریی ئەوان بیگێڕێتەوە و ڕایبگەیەنێت. چونکە لەو کاتەدا ئەو خزمەتی پێغەمبەری ﷺ دەکرد.

لە ڕیوایەتەکەی (ئیبن مەسعوود)دا[2] - کە لە صەحیحی بوخاریدایە - دەفەرموێ: "بە چاوی خۆم دەمبینی کە ئاو لە نێوان پەنجەکانی پێغەمبەرەوە ﷺ هەڵدەقولا".

ئایا ئەگەر چەند هاوەڵێکی بەڕێز و باوەڕ پێ کراوی وەك "جابیر" و "ئەنەس" و "ئیبن مەسعوود" بڵێن: "بە چاوی خۆمان بینیمان" ئایا دەگونجێ کە بە چاوی خۆیان نەیانبینیبێت؟

پاشان ئەم نموونانە بە یەکەوە ببەستە و یەکیان بخە، با بۆت دەربکەوێت کە ئەم موعجیزە گەورە و ئاشکرایە چەندە بەهێز و توندوتۆڵە. چونکە ئەگەر هەر سێ ڕێگاکە یەك بگرن، ئەوا ڕیوایەتەکە دەبێت بە "تەواتوری مەعنەوی" و بە بێ گومانی دەچەسپێت کە: ئاو لە نێوان پەنجەکانی پێغەمبەرەوە ﷺ هەڵدەقولا.

ئەم موعجیزەیە گەلێ لە موعجیزەکەی حەزرەتی مووسا - درووودی لەسەر بێت - گەورەتر و بەرزترە، کە دوازدە کانیی لەناو بەرددا هەڵقولاند، چونکە تەقینی کانیاو لەناو بەرددا شتێکی مومکینە و بە گوێرەی عـادەت هاوچەشنی هەیە. بەڵام هەڵقولانی ئاو، بە وێنەی کەوسەر و سەلسەبیل، لەناو گۆشت و ئێسکدا، شتێکە هاوچەشنی نییە.

❖ نموونەی چوارەم:

ئیمامی مالیك لە کتێبە بەنرخەکەیدا: "الموطأ"[3] لـە هـاوەڵی بـەڕێزی وەك "موعـاذی کوڕی جەبەل"ەوە، دەگێڕێتەوە کە: "لە غەزای تەبووکدا ڕۆشتنە سەرکانییەك ئـاوێکی یەکجار کەمی تێدا بوو کە بە ئەندازەی بنی پێڵاو جێی گرتبوو. پێغەمبـەر ﷺ فـەرمانی دا هەندێك لە ئاوەکەی کۆ بکەنەوە. ئەوانیش بە دەست نەختێکیان لە شتێکدا کۆ کردەوە.

(١) صحيح، رواه مسلم في حديث طويل.

(٢) صحيح، رواه البخاري والترمذي والنسائي.

(٣) صحيح، رواه مسلم وأحمد أيضا.

ئنجا پێغەمبەر ﷺ دەست و دەموچاوی لەو ئاوەدا شۆرد و پاشان ڕۆی کردە ناو کانییەکە. ئیتر ئەو کانییە ئاوەکەی تەقییەوە و زۆر بوو، خەڵکەکەش لە ئاوەکەیان بەکارهێنا.

تەنانەت لە ڕیوایەتەکەی "ئیبن ئیسحاق"دا دەڵێت: ئاوەکە ئەوەندە بە هوروژم بوو کە دەنگێکی وەك دەنگی هەورە بروسکەی لێ بەرز بووەوە.

پاشان پێغەمبەر ﷺ بە موعاذی فەرموو:

"یوشك یا معاذ إن طالت بك حیاة أن تری ما هاهنا قد مُلئ جناناً"[١].

هەر وەهایش بوو کە ئەو فەرمووی.

❖ نموونەی پێنجەم:

ئیمامی بوخاری لە "بەڕڕاء" و "سەلەمەی کوڕی ئەکوەع"ەوە و، کتێبە صەحیحەکانی تریش لە چەند ڕێیەکی ترەوە، دەگێڕنەوە کە ئەو هاوەڵانە دەفەرموون: "لە ڕۆژی حودەیبییەدا هەزار و چوار سەد کەس دەبووین. حودەیبییەش بیرێکە هەڵمان گۆزی و دڵۆپێك ئاومان تێدا نەهێشت. ئنجا پێغەمبەر ﷺ لەسەر لێواری بیرەکە دانیشت و داوای ئاوی کرد، بۆیان هێنا. پاشان دەمی پیرۆزی بە ئاوەکە تەڕ کرد و، ئنجا کردیەوە ناو بیرەکە. ئێمەش زۆرمان پێ نەچوو ئاومان لێ هەڵگۆزی، بە جۆرێ کە خۆمان و وڵاخەکانمان تێراو بووین"[٢].

"بەڕڕاء" دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمانی دا دۆڵچەیەك ئاوی بۆ بهێنین. ئێمەش بۆمان هێنا. ئەویش ئاوی دەمی پیرۆزی خۆی تێکرد و دوعای بەسەردا خوێند. پاشان دۆڵچە ئاوەکەی کردە ناو بیرەکەوە. ئیتر بیرەکە تەقییەوە و تا لێواری پڕ بوو لە ئاو. خەڵکەکەش تێریان لێ خواردەوە و وڵاخەکانیشیان لێ ئاودا.

❖ نموونەی شەشەم:

پێشەوایانی فەرموودە، وەك ئیمامی موسلیم و ئیبن جەریری تەبەری و غەیری ئەوانیش، لە ئەبو قەتادەوە دەگێڕنەوە کە دەفەرموێ:

"پاش ئەوەی هەواڵی کوشتنی میرەکانی سوپای موسڵمانان لە غەزای "موئتە"دا بە پێغەمبەر ﷺ گەیشت، پێغەمبەر ﷺ ئێمەی بۆ یارمەتیدانی ئەو سوپایە برد کە لە "موئتە"دا

(١) واتە: ئەی موعاذ! ئەگەر تەمەنت درێژ بێت، نزیکە ئەم دەوروبەرە ببینیت پڕبووبێت لە باخ و بێستان.

(٢) رواه البخاري ومسلم وأحـمد.

بوو. منیش "میضەئە"یەکەم[(١)] پێ بوو. پێغەمبەرﷺ فەرمووی: "إحفظ علینا میضـــأتك فسیكون لها نبأ"[(٢)] پـاش ئـەوە تینوێتـی تـەنگی پـێ هـەڵچنیین، ژمارەشـمان حـەفتا و دوو کەس - لـە ڕیوایەتەکـەی تەبەریدا: نزیکـەی سـێ سـەد کـەس - دەبوویـن، پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: "میضەئەکـەت بهێنـە". کـە هێنـام پێغەمبـەر ﷺ دەمـی پـیرۆزی نـا بـە دەمـی دەفرەکەوە، ئیتر نازانم فووی پێدا کرد یـان نـا؟ پاش ئـەوە حـەفتا و دوو پیـاو هـاتن لێیـان خواردەوە و دەفرەکانیشیان لـێ پڕ کرد. ئنجا میضەئەکەم هەڵگرتەوە وەکو یەکەم جـار پڕ بوو"[(٣)]. دەسا تۆیش سەرنج لەم موعجیزەیە بدە و بڵێ:

"اللهم صلّ وسلم علیه وعلی آله بعدد قطرات الماء".

❖ نموونەی حەوتەم:

ئیمامی بوخاری و موسـلیم، لـە باسـی گێڕانـەوەی ئـەو تینوێتیـیەی کـە لـە هـەندێ سـەفەردا تووشـی پێغەمبـەر ﷺ و هـاوەڵانی بووە، لـە "عیمرانی کـوڕی حوصـەین"ەوە - خوا لێی ڕازی بێت و لە ئێمەش خۆش بێت - دەگێڕنەوە کە دەفەرموێ:

لـە سـەفەرێکدا لەگـەڵ پێغەمبـەردا بوویـن ﷺ خەڵکەکـەش هانـای تینوێتیـیان بـردە خزمـەتی پێغەمبـەر ﷺ. ئـەویش دابەزییـە خـوارەوە. پاشـان مـن و عـەلیی بـانگ کـرد و فەرمووی بڕۆن لـە فڵانـە شـوێندا ئـافرەتێك دوو کونـدە ئـاوی لـە ئـاژەڵێك بـار کـردووە بیهێنن بۆ ئێرە. کە ڕۆشتین لەو شوێنەدا ئافرەتێکمان بینی دوو کونـدەی پڕ لـە ئـاوی پێ بـوو، هێنـــامان بـۆ خزمـەتی پێغەمبـەر ﷺ. پـێغەمبـەریش ﷺ داوای کـرد شـتێك بـهێنن ئاوەکەی تێ بکەن. کە هێنایان دەمی هەردوو کوندەکەی کرایە سەر و دوعای بەسـەردا خوێند و ئنجا بانگ لە خەڵکەکە کرا کە بێن بخۆنەوە و پڕ بکەن. دوای ئەوە لامان وابوو ئەو دوو کوندەیە لە یەکەم جاریان پڕتر بوون. ئنجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: خواردنـی بـۆ کۆ بکەنەوە. ئەوانیش خواردنیان بۆ کۆ کردەوە و خستیانە ناو پارچەیەکـەوە و، لەسـەر حوشترەکەی خۆی بۆیان بارکرد. ئنجا پێغەمبەر ﷺ بە ئافرەتەکەی فەرموو: "تعلمـــین ما رزئنا من مائك شیئاً ولكن الله هو الذي أسقانا"[(٤)]. تا کۆتایی فەرموودەکە.

---

(١) میضەئە: جۆرە دەفرێکە بۆ دەستنوێژ گرتن ئاوی تێدە کرێت. بە شوێنی دەستنوێژگرتنیش دەوترێت.

(٢) واتە میضەئەکەمان بۆ هەڵبگرە، چونکە دوایی بەسەرهاتێکی دەبێت.

(٣) صحیح، رواه مسلم وأبو داود.

(٤) صحیح، رواه البخاري ومسلم وأحمد. واتە: دەزانیت هیچمـان لـە ئاوەکـەی تـۆ کـەم نـەکردەوە، بەڵکو خواوەند خۆی تێراوی کردین.

❖ نموونەی هەشتەم:

"ئیبن خوزەیمە" حەدیثەکەی ئیمامی عومەر - خوای لێ ڕازی بێت - لە بارەی (جیش العُسرة)وە، دەگێڕێتەوە و باسی ئەوە دەکات کە ئەوەندە تینوێتی تەنگی پێ هەڵچنیبوون پیاوی وا هەبوو لە ناچاریدا حوشترەکەی سەردەبڕی و ئاوەکەی ناو گەدەی دەخواردەوە. لەو کاتەدا حەزرەتی ئەبووبەکر - خوای لێ ڕازی بێت - داوای لە پێغەمبەر ﷺ کرد دوعا بکات. پێغەمبەریش ﷺ دەستەکانی بەرز کردەوە و داینەنان تا هەور ڕووی ئاسمانی گرت و ئەوەندە باری تا دەفرەکانیان لێ پڕ کرد.. لە سەر سوپاکەش بەولاوە نەباری[1]!

ئەمە موعجیزەیەکی تایبەتیی ئەحـمەدییە و هەرگیز "ڕێکەوت" پەیوەندیی پێوە نەبووە.

❖ نموونەی نۆهەم:

عەمری کوڕی شوعەیب، کە کوڕەزای عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی عاصە و هەر چوار پێشەوایانی خاوەن "سونەنەکان" لە گێڕانەوەی فەرموودەدا بە "باوەڕ پێ کراو" دایانناوە، دەگێڕێتەوە کە:

"جارێکیان پێغەمبەر ﷺ لە (ذي مجـاز)دا[2] لە پشت ئەبوو تالیبی مامیەوە سوار بووبوو. ئەبوو تالیب وتی: تینوومە و ئاویشم لەلا نییە. پێغەمبەر ﷺ دابەزی و پێی بە زەویدا دا و ئاو هاتە دەرەوە، ئنجا بە ئەبوو تالیبی فەرموو: "بخۆرەوە""[3].

یەکێك لە زانا لێکۆڵەرەکان دەڵێت:

ئەم ڕووداوە هی پێش پێغەمبەرێتییە. کەواتە بە (ئیرهاص)[4] دادەنرێت.

هەڵقوڵانی ئاوی عەرەفە بە بەردەوامی تاکو دوای هەزار ساڵ، یەکێکە لەو ڕێزلێنانەی کە خوای گەورە لە پێغەمبەری ناوە ﷺ.

---

(١) حديث صحيح أو حسن. رواه البزار والطبراني وابن خزيمه وابن حبان والحاكم والبيهقي.

(٢) ذي مجاز: بازاڕێکی وەرزی بووە لە نزیك عەرەفەی سەر بە شاری مەککە.

(٣) رواه ابن سعد. بڕوانە: الشفا ١/٢٩٠.

(٤) ئیرهاص: بەو ڕووداوە لە عادەت بەدەرانەی ژیانی پێغەمبەر ﷺ دەوترێت کە لە پێش پێغەمبەرێتییدا ڕوویان داوە، بەڵام موعجیزە هی کاتی پێغەمبەرێتییەتی.

ئەو موعجیزانەی کە پەیوەندییان بە ئاوەوە هەیـە، ئەگـەر نەشـگەنە (نـەوەد) نموونـە، خۆ بە (نەوەد) ڕێگای جۆرا و جۆر ڕیوایەت کراون.

حەوت نموونـەکانی یەکـەم، گەلـێ بـەهێزن و وەك "تـەواتوری مەعنـەوی" وان. دوو نموونەکـەی دوایـیـش، هەرچـەندە ڕێگاکانیـان بـەهێز و زۆر نـین و ئەوانـەش کـە گێڕاویانەتەوە کەمن، بەڵام پێشەوایانی فەرموودە، چەشنی: ئیمـامی بەیهـەقی و حـاکم، موعجیزەیەکی تریان لە بارەی هەورەوە لە ئیمامی عومەرەوە گێڕاوەتـەوە کـە پشـتی ئـەو موعجیزەیـەی نموونـەی هەشـتەم دەگرێـت، کـە ئـەویش هـەر لـە حـەزرەتی عومـەرەوە ڕیوایەت کرابوو.

ڕیوایـەتی ئـەو موعجیزەیـەی تـر کـە هـەر لـە حـەزرەتی عومـەرەوە دەیگێڕنـەوە، بـەم جۆرەیە:

"لە غەزایەکی پێغەمبەردا ﷺ خەڵکەکە تینوویان بـوو، ئیمـامی عومـەریش داوای لـە پێغەمبەر ﷺ کـرد دوعـا بکات، ئەویش دوعای کرد. ئنجا پەڵە هەورێك هات و تێراوی کردن و پێویستیی نەهێشتن، پاشان لە باران‌بارین کەوت"[(١)].

وەك‌بڵێی هەورەکە فەرمانی پێ درابوو تەنها سوپاکە تێراو بکات.

جـا هـەروەك ئـەم ڕووداوە پشـتی نموونـەی هەشـتەم دەگرێـت و بـەهێزی دەکـات و دەیکـات بـە ڕیوایـەتێکی قـەتعی و چەسپاو، هـەروەها (ئیبنولجـەوزی)ش کـە تـابڵێی لـە بەرامبـەر وەرگرتنـی فـەرموودەوە توندوتیژیی نوانـدووە، تەنانـەت هـەندێ فـەرموودەی صەحیحیشی وەرنەگرتووە و بە "مەوضووع"ی لە قەڵەم داوە.. دەڵێت: ئەو ڕووداوە لـە غەزای بەدردا بووە و، ئەم ئایەتەش لە بارەی ئەم ڕووداوەوە نازڵ بووە کە دەفەرموێ:

﴿وَيُنَـزِّلُ عليكم مِنَ السَّماءِ ماءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ﴾ (الأنفال:١١).

جا مادەم ئەم ئایەتە لە بارەی ئەو موعجیزەیەوە نازڵ بوویێت، ئەوا هیچ گومـانێك لـە ڕوودانیدا نامێنێت.

زۆر جـار ڕووی داوە کـە بـە بۆنـەی پاڕانـەوەی پێغەمبـەرەوە ﷺ و پێـش ئـەوەی دەستەکانی لە پاڕانەوە داگرتبێت، باران باریوە. ئەمەش خۆی لە خۆیـدا موعجیزەیـەکی

---

(١) رواه البيهقي والحاكم وصححه.

سەربەخۆیە. جاری وا بووە کـە پێغەمبـەر ﷺ لەسـەر مینبـەر بۆ بـاران لـە خـوای گـەورە پاڕاوەتـەوە، پێـش ئـەوەی دەستەکانی دابگرێـت، بـاران بـاریوە. ئەمـەش لـە ڕێگایـەکی موتەواتیرەوە چەسپاوە.

ئاماژەی نۆهەم

یەکێك لە جۆرەکانی موعجیزاتی پێغەمبەر ﷺ بریتییە لە گوێڕایەڵیی درەخـت - بـە وێنەی مـرۆڤ - بۆ فـەرمانی پێغەمبـەر ﷺ و جووڵانیـان لـە جێـی خۆیـان و هاتنیـان بـۆ خزمەتی.

ئەم موعجیزەیەش کە پەیوەندیی بە درەختەوە هەیـە، وەك موعجیزەی هـەڵقوڵانی ئـاو لە نێوان پەنجە پیرۆزەکانیەوە، بـە "تـەواتوری مەعنـەوی" لـە قەڵـەم دەدرێـت و، بـە چـەند شێوەیەك ڕووی داوە و، لە چەند ڕێیەکی جیاجیاوە ڕیوایەت کراوە.

بـەڵێ، دەتوانرێـت بـوترێ: هـەواڵی هـەڵکەندن و دەرچـوونی درەخـت لـــە جێـی خۆیدا و هاتنی بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و گوێڕایەڵیی بۆ فەرمانەکانی ئەو، "موتـەواتیری صـەریح"ە، چونکـە لـە ڕێـی چـەند هـاوەڵێکی بـەڕێز و ڕاستگۆ و ناسـراوەوە ڕیوایـەت کراون. وەك: "ئیمامی عـەلی و ئیبن عـەبباس و ئیبن مەسـعوود و ئیبن عومـەر و یـەعلای کوڕی مورڕە و جابـیر و ئەنەسـی کـوڕی مـالیك و بورەیـدە و ئوسـامەی کـوڕی زەیـد و غەیلانی کوڕی سەلەمە" و هاوەڵانی جگە لەمانیش..

جا هەریەك لەم هاوەڵانەی پێغەمبەر ﷺ بە چەشـنێکی بێ گومـان و چەسپاو هـەواڵی ئەم موعجیزەیـەی ڕاگـەیاندووە کـە پـەیوەندیی بـە درەختـەوە هەیـە. سـەدان کەسـیش لـە پێشـەوایانی "تابعین" بە چەند ڕێیەکی جیا جیا لەوانیان وەرگرتووە و، لە سەرەتای هـەر ڕێگایەکیشدا ناوی یەکێك لە هاوەڵە گەورە و بەڕێزەکانی تێدایە. واتـە: وەك ئـەوە وایـە بە تەواتوری چەندجارەکی پێمان گەیشتبێت. کەواتە هیـچ شـوبهە و گومـانێك ئاوێتـەی ئەم موعجیزەیە نابێت. چونکە لە حوکمی موتەواتیری مەعنەویی بێ گوماندایە.

جا هەرچەندە ئەم موعجیزەیە گەلـێ جار دووپات بووەتەوە، بەڵام ئێمە چەند دانەیەك لە وێنە زۆر و صەحیحەکانی لە نێوان چەند نموونەیەکدا باس دەکەین:

○ نموونەی یەکەم:

ئیبن ماجە و دارەمی و بەیهەقی لە ئەنەسی کوڕی مالیك و ئیمامی عەلیەوە و، بەززار و بەیهەقیش لە ئیمامی عومەرەوە - خوا لە هەموویان ڕازی بێت - دەگێڕنەوە کە: سێ کەس لە هاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەر ﷺ فەرموویانە:

پێغەمبەر ﷺ لەوەی کە کافران بەدرۆیان خستبووەوە زۆر خەفەتبار و دڵگران بوو. لەبەر ئەوە، لە خوا پاڕایەوە و فەرمووی: "اللهمّ أرني آية لا أبالي من كذّبني بعدها"(١).

لە ڕیوایەتەکەی ئەنەسدا دەڵێت: حەزرەتی جیبریل - دروودی لەسەر بێت - کە پێغەمبەری ﷺ بە خەفەتباری بینی، وتی: حەز دەکەیت نیشانەیەکت پیشان بدەم؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەڵێ.. ئنجا پێغەمبەر ﷺ بۆ درەختێکی ڕوانی کە لە پشتی شیوەکەوە بوو، حەزرەتی جیبریل فەرمووی: ئەو درەختە بانگ بکە. کە بانگی کرد، درەختەکە کەوتە ڕێ و هاتە بەردەمی پێغەمبەر ﷺ. جیبریل فەرمووی: فەرمان بدە بچێتەوە شوێنی خۆی، کە پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێ دا، گەڕایەوە بۆ جێی خۆی(٢).

○ نموونەی دووهەم:

"قازی عەیاز"ی زانای هەرە گەورەی مەغریب، لە کتێبی (الشفا)دا بە سەنەدێکی بڵند و صەحیحەوە، لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە - خوایان لێ ڕازی بێت - دەگێڕێتەوە کە:

"لە سەفەرێکدا لە خزمەتی پێغەمبەردا بووین ﷺ. پیاوێکی دەشتەکی لێی نزیك بووەوە. پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: "أين تريد"؟ واتە: بۆ کوێ دەڕۆیت؟ پیاوەکە وتی: بۆ لای خێزان و منالم. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "هل لك إلى خير"؟ واتە: حەز دەکەی خێرێکت دەست بکەوێت؟ ئەویش وتی: کام خێر؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "تشهد أن لا إله إلاّ الله وحده لاشريك له وأن محمداً عبده ورسوله". واتە: شایەتمان بهێنیت کە تەنها خوای گەورە خوایە و هاوبەشی نییە و، محەممەدیش بەندە و نێرراوی ئەوە. پیاوەکە وتی: جا ئایا کێ شایەتە لەسەر ئەوەی کە تۆ دەیڵێیت؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "هذه

---

(١) واتە: خوایە! نیشانەیەکی وەهام پیشان بدە کە لیتر گوێ بە هیچ کەسێك نەدەم بە درۆم بخاتەوە.

(٢) حديث حسن، رواه البزار وأبو يعلى والبيهقي.

الشجرة السمرة". واتە: ئەو درەختـی سـەمورەیە[١]. درەختەکەش لـە لێـواری شیوەکەدا بوو. ئنجا درەختەکە ڕێگای بڕی و هاتە بەردەستی پێغەمبـەر ﷺ. پێغەمبـەر ﷺ سـێ جار داوای لـێ کرد شایەتی بـدات، درەختەکەش بەو جۆرەی کە پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی، شایەتیی دا، ئنجا ڕۆشتەوە بۆ جێی خۆی[٢].

لـە ڕێی: "ئیـبن صاحیبی ئەسـەلەمی"یشـەوە بـە نەقڵێکی صەحیح لـە "بورەیـدە"وە دەگێڕنەوە کە دەڵێت: دەشتەکی‌یەك داوای نیشانەی لە پێغەمبەر ﷺ کرد. پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: "قل لتلك الشجرة رسـول الله ﷺ يدعـوك". واتـە: "بـەو درەختـە بڵـێ: پێغەمبەری خـوا بـانگت دەکات". کە پێی وت، درەختەکە بە لای ڕاست و چەپ و بەردەم و پشتەوەی خۆیدا تەکانی دا و ڕەگەکانی قرتا و کەوتەڕێ و ڕەگەکانی بە دوای خۆیدا کێش کرد تا هاتە بەردەمی پێغەمبەر ﷺ ڕاوەستا و وتی: "السلام عليك يا رسـول الله". پیاوە دەشتەکی‌یەکە وتی: فەرمانی پێ بدە بگەڕێتەوە شوێنی خۆی. کە فەرمانی پـێ دا، گەڕایـەوە و، ڕەگەکانی شۆڕ کردنەوە بۆ نـاو زەوی و، لـە جێی خۆیـدا ڕاوەستا و جێگیر بووەوە. ئنجا پیاوە دەشتەکی‌یەکە بە پێغەمبەری ﷺ وت: ڕوخسەتم بدە سوژدەت بۆ ببەم. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەگەر فەرمانم بە سوژدە بردنی کەسێك بـۆ کەسێکی تـر بدایە، فەرمانم بە ژن دەدا سوژدە بۆ مێردەکەی ببات. دەشتەکی‌یەکە وتـی: کەواتـە ڕێـم بدە هەردوو دەست و هەردوو قاچت ماچ بکەم. ئەویش ڕێی پێ دا[٣].

○ نموونەی سێهەم:

ئیمامی موسلیم و خاوەنی صەحیحەکانی تر لە جابیرەوە - خوای لـێ ڕازی بێـت - دەگێڕنەوە کە دەفەرموێ: لە سەفەرێکدا لە خزمەتی پێغەمبەردا بوویـن ﷺ. پێغەمبـەر ﷺ ڕۆشـت دەست بە ئاو بگەیەنێت، هیچی دەسـت نەکـەوت تـاکو خـۆی پـێ پـەنا بـدات و دەرنەکەوێت. لە لێواری شیوەکەشـدا دوو درەخـت هـەبوون. پێغەمبـەر ﷺ ڕۆشـت بـۆ لای یەکێکیان پەلێك لە پەلەکانی گرت و فەرمووی: "انقادي عليّ باذن الله". واتـە: "بـە

---

(١) سەمورە: درەختێکی دڕکاویی گەورەیە و لە جۆری درەختی مۆزە .

(٢) صحيح، رواه ابو يعلى بسند صحيح والبزار والطبراني وابن حبان في صحيحه.

(٣) أورده الهيثمي في المجمع (٩/١٠) وليس فيه ذكر السجود. وقال الخفاجي: رواه البزار مُسـنداً. بڕوانـە: "نسيم الرياض في شرح الشفا للقاضي عياض" ٣/٤٩.

ئیزن و فەرمانی خوا جلـەوت بـدەرە دەسـتم و شـوێنم بکـەوە". درەختەکەش وەکو ئەو حوشترە لـەغاوکراوەی کـە شـوێن جلەوبەدەستەکەی دەکـەوێت ئـاوا شـوێنی کـەوت. جابیر دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ وای لە درەختەکـەی تریـش کـرد تـا هـەردووکیانی لـە ناوەڕاستی ماوەی نێوانیاندا ڕاگرت، ئنجا پێی فەرموون: "التئما عليّ باذن الله". واتە "بـە ئیزن و فەرمانی خوا یەکبگرن بۆم". ئەوانیش یەکیان گرت[١] و پێغەمبەر ﷺ لە پشتیانەوە دانیشت. ئنجا کە هەڵسا، فەرمانی پێ دان هەریەکەیان بڕواتەوە بۆ جێی خۆی.

لە ڕیوایەتێکی تردا دەڵێت: "پێغەمبەر ﷺ بە جابیری فەرموو: "یاجـابر! قـل لهـذه الشجرة: يقول لك رسول الله إلحقي بصاحبتك حتى أجلس خلفكمـا". واتـە: "جابیر! بـەو درەختە بڵـێ: پێغەمبـەری خـوا پێـت دەڵێـت بـڕۆ بـۆ لای هاوەڵەکـەت تـا لـە پشـتتانەوە دابنیشم". کە جابیر ئەمەی پێ وت، درەختەکە ڕۆشـتە تەنیشتی ئـەوی تـرەوە و پێغەمبـەر ﷺ لە پشتیانەوە دانیشت. جابیر دەفەرموێ: ئیتر من بـە ڕاکـردن گـەڕامەوە و دانیشـتم و لەبەر خۆمەوە بۆ خۆم دەدوام، کە ئاوڕم دایـەوە پێغەمبـەر ﷺ بـەرەو ڕووم دەگـەڕایـەوە و دوو درەختـەکـەش لـە یـەك جیـا بوونـەوە و لەسـەر پێ ڕاوەسـتان، ئنجـا پێغەمبـەر ﷺ ڕاوەستا و بەسەر ئاماژەی بۆ لای ڕاست و چەپ بۆ کردن"[٢].

○ نموونەی چوارەم:

ئوسامەی کوڕی زەیـد - خـوای لـێ ڕازی بێـت - کـە خزمـەتگوزارێکی ئـەمینی پێغەمبەرە ﷺ و یەکێکە لە فەرماندە سوپاییەکانی، دەگێڕێتەوە و دەفەرموێ:

"لـە سـەفەرێك لەگـەڵ پێغەمبـەردا بووین ﷺ، جێگایـەکی وا چۆڵیـش نـەبوو کـە لـە کەسەوە دیار نەبێت و بۆ ئەوە دەست بدات بکرێت بە شـوێنی دەسـت بـە ئـاو گـەیاندن. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "هل ترى من نخل أو حجارة"؟ واتە: "هیـچ دارخورمـا و بـەردێك دەبینیت"؟ وتم: بەڵێ چەند دارخورمایەك دەبینم لە یەکەوە نزیکن. فەرمووی: "انطلـــق وقل لهن: إن رسول الله ﷺ يأمركن أن تأتين لمخرج رسول الله وقل للحجارة مثل ذلـــك". واتە: "بڕۆ پێیان بڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانتان پێ دەدات کە بڕۆن بۆ ئەو جێگایـەی

(١) صحيح، رواه مسلم في حديث طويل.
(٢) الشفا ١/٢٩٩، نسيم الرياض ٣/٥١.

دەستی تێدا بە ئاو دەگەیەنێت، بە بەردەکانیش هەروەها بڵێ". منیش ئەوەم پێ وتـن. بەو خوایەی پێغەمبەری ﷺ بە حەق ڕەوانە کردووە، بە چاوی خۆم بینیم کە دارخورماکان لە یەکتر نزیك بوونەوە هەتا کۆبوونەوە و، بەردەکانیش یەك لەسەر یەك کەڵەکە بوون لە پشتی دارخورماکانەوە. کاتێ پێغەمبەر ﷺ گەڕایەوە، فەرمووی: "قل لهن یفترقن". واتـە: "پێیان بڵـێ: لـە یـەك جیـا ببنـەوە". بەو خوایەی گیـانی منی بە دەستە، بە چاوی خۆم دەمبینی درەخت و بەردەکان بڵاوەیان کرد و هەریەکەیان ڕۆشتەوە بۆ جێی خۆی"[١].

ئەم دوو ڕووداوەی کە جابیر و ئوسامە گێڕایانەوە، یەعلای کوڕی موڕڕە و غـەیلانی کوڕی سەلەمەی سەقەفی و ئیبن مەسعوودیش لە باسی غەزای حونەیندا گێڕاویانەتەوە.

○ نموونەی پێنجەم:

ئیمامی ئیبن فەورەك(ابن فــورك) کە زانـای هەرەگـەورەی چـەرخی خـۆی بـووە و، لەبەر ئەوەی کـە خـاوەنی فـەزڵی زۆر و ئیجتیـهادی تـەواو بـووە بـە "شـافیعیی دووهـەم" ناویان بردووە[٢]. ئەم ئیمامە مەزنە دەگێڕێتەوە و دەفەرموێ:

"لـە شـەوێك لـە شـەوەکانی غـەزای تـائیفدا، پێغەمبـەر ﷺ بـە وەنـەوزەوە بـە ڕێگــادا دەڕۆشت، درەختێك هاتە ڕێی. بەکـەر درەختەکە دوو کەرت بوو، پێغەمبەریش ﷺ لـە نێوانیانەوە تێپەڕی و، تا ئێستاش ئەم درەختە هەر بە دوولـەتی ماوەتەوە"[٣].

○ نموونەی شەشەم:

یـەعلای کـوڕی سـەیابە دەگێڕێتەوە کـە: "جارێکیــان، یــان درەختــی "تـەلح" یــان "سەمورە" بوو، هات و یـەك جـار بـە دەوری پێغەمبـەردا ﷺ گـەڕا و پاشـان ڕۆشـتەوە بۆ جێگاکەی خۆی. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "إنــها استأذنت أن تُسلِّم علـــيَّ". واتـە: ئـەم درەختە ڕوخسەتی وەرگرت بێت سڵاوم لـێ بکات"[٤].

---

(١) حديث حسن، رواه أحــمد باسنادين والطبراني بنحوه. وأحد إسنادي أحمد رجاله رجال الصحيح.

(٢) "ابن فــورك": نـاوی ئەبووبەکر محەممەدی کـوڕی حەسـەنی کـوڕی فـەورەکی ئەنصارییـە و، لـە سـاڵی (٤٠٦ك) لە نیسابوور کۆچی دوایی کردووە. یەکێکـە لـە گـەورە زانایـانی زانستەکانی ئوصـوول و کـەلام و فیقـهی شـافیعی. لـە بەصرە خوێندوویـەتی و لـە نیسـابووریش قوتابخانـەی دامـەزراندووە و وانـەکانی تێـدا وتووەتـەوە. "ئیبن عەسـاکر" لـە بـارەیەوە دەڵێت: ئەم زانایە نزیکی سـەد کتێبی لـە واتاکـانی قورئـان و ئوصوولی دین و ئوصوولی فیقهدا داناوە. بڕوانە: الأعلام للزركلي ٦/٨٣.

(٣) الشفا ١/٣٠١، نسيم الرياض ٣/٥٧.

(٤) صحيح رواه أحــمد والبيهقي والطبراني.

○ نموونەی حەوتەم:

ئیمامی بوخاری و موسلیم لە ئیبن مەسعوودەوە دەگێڕنەوە، دەفەرموێ: "ئەو شەوەی کە جنۆکەکان هاتن گوێیان لە پێغەمبەر ﷺ ڕاگرت، درەختێك هەواڵی بە پێغەمبەر ﷺ دا کە جنۆکەکان دەیانەوێت بێنە خزمەتت. ئەمەش لەو شەوەدا بوو کە جنۆکەکانی "نوصەیبین" لە "بطن نخلة"دا[1] هاتنە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ تاکو موسڵمان بن. جا درەختێك بوو هات هەواڵی هاتنی ئەو جنۆکانەی بە پێغەمبەر ﷺ ڕاگەیاند. موجاهید لە ئیبن مەسعوودەوە، لە بارەی ئەم فەرموودەیەوە دەگێڕێتەوە و دەڵێت: جنۆکەکان عەرزی پێغەمبەریان ﷺ کرد: کێ شایەتیت بۆ دەدات؟ (واتە لەسەر پێغەمبەرێتی) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "ئەم درەختە". ئنجا بە درەختەکەی فەرموو: "درەختەکە وەرە"! ئەویش ڕەگەکانی لەگەڵ خۆیدا کێش کرد و، دەنگە دەنگێکی وەك دەنگی "چەك"ی لێ دەهات و، هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ"[2].

بەم جۆرە (بۆمان دەرکەوت کە) تەنها یەك موعجیزە سەروزیادی کۆمەڵی "جیننی" بوو تاکو ئیمان بە پێغەمبەر ﷺ بهێنن. جا ئایا ئەو کەسەی کە هەزار موعجیزەی وەك ئەمانە دەبیستێ و پاشان هەر لە دۆخی ملنەدان و سەرسەختیدا دەمێنێتەوە و سەرپێچی دەکات و ئیمان ناهێنێت، ئایا لەو شەیتانە سەر لێ شێواوتر نییە کە قورئان لەسەر زمانی جنۆکەکانەوە لە بارەیەوە دەفەرموێ:

﴿يَقُولُ سَفِيهُنا عَلَى اللهِ شَطَطاً﴾؟ (الجن:٤)[3].

○ نموونەی هەشتەم:

ئیمامی تیرمیذی لە "ئیبن عەبباس"ەوە - خوای لێ ڕازی بێت - دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: "پێغەمبەر ﷺ بە پیاوێکی دەشتەکیی وت: "أرأيتَ إن دعوتُ هذا العــذق من هذه النخلة أتشهد أني رســول الله"؟ واتە: "ئەگەر بەو هێشووە خورمایە بڵێم: وەرە و

---

(١) ناوی جێگایەکە لە باکووری خۆرئاوای مەککە ڕۆژە ڕێیەك لێیەوە دوورە.

(٢) صحيح، رواه البخاري ومسلم.

(٣) واتە: (هەرزەی ئێمە درۆی ناڵەباری لە بارەی خواوە هەڵدەبەست). تەفسیری خاڵ جزمی بیست و نۆهەم ل ١٦٨.

ئەویش بێت، ئایا شایەتمان دەهێنیت کە من پێغەمبەری خوام"؟ وتـی: بەڵێ. پێغەمبەر ﷺ بانگی کرد. هێشووەکەش بە تەکاندان هاتە خزمەتی. ئنجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "بگەڕێرەوە". ئەویش گەڕایەوە جێی خۆی"(١).

* * *

بەم جۆرە، بۆمان دەرکەوت کە چەندین نموونەی زۆر هەن، وەك ئەوانەی باسمان کردن، هەموویان لە چەند ڕێیەکی جیاجیاوە ڕیوایەت کراون. دەشزانین کە ئەگەر چەند تاڵە دەزوویەکی باریك یەك بگرن، پەتێکی ئەستوور پێکدەهێنن. جا ئەم موعجیزەیە و هاوچەشنی کە پەیوەندییان بە درەختەوە هەیە و، لە چەند ڕێیەکی جیاجیا و، لە هاوەڵە بەناوبانگە بەڕێزەکانەوە ڕیوایەت کراون، دەبێ لە هێزی تەواتوری مەعنەویدا بن. بەڵکو لە ڕاستیدا موتەواتیری ڕاستەقینەن. چونکە بێ گومان کاتێ گەیشتوونەتە دەستی "تابیعین" بوون بە "موتەواتیر" بە تایبەت ئەو ڕێگایانەی کە خاوەنی صەحیحەکانی وەك: "بوخاری و موسلیم و ئیبن حیببان و تیرمیذی" و غەیری ئەمانیش بۆ وەرگرتنی فەرموودە گرتوویانەتەبەر، چەند ڕێگایەکی صەحیحن و هیچ گومانێکیان تێدا نییە. تەنانەت بینینی هەر فەرموودەیەك لە بوخاریدا، وەك ئەوە وایە کە ڕاستەوخۆ لە هاوەڵەکانی پێغەمبەرەوە ﷺ بیبیسترێت.

لە کاتێکدا کە درەختەکان - وەك نموونەکانی پێشوو بۆیان دەرخستین - پێغەمبەر ﷺ بناسن و، بە غەیری خۆیانی بناسێنن و، پێغەمبەرێتییەکەی بسەلمێنن و، سڵاوی لێ بکەن و، بێن بۆ زیارەت و خزمەتی و، گوێڕایەڵی فەرمانەکانی بن..

لە کاتێکدا درەختەکان ئاوا بن، ئیتر چۆن ئەو بێ گیانەی کە خۆی ناونـاوە "مرۆڤ"، نایناسێت و باوەڕی پێ ناهێنێت؟

ئایا ئەو کەسە لە "دڵ" و "ژیری" بێ بەش نییە؟ ئایا لەو درەختە وشك و تەختە ڕەقانەی کە تەنها شایستەی سووتاندنن، بێ بایەختر نییە؟!

(١) صحیح، رواه الترمذي وغیره.

ئاماژەی دەهەم

ئەو شتەی کە پشتی ئەم موعجیزانەی لەمەڕ درەخت دەگرێت، موعجیزەی "حنـــين الجـــذع" واتـە: "تاسـە و بێتاقـەتیی بنەدارەکە"یـە، کـە بـە چەشنێکی "موتـەواتیر" پێمـان گەیشتووە.

بەڵێ، بێتاقەتیی ئەو بنەدارە وشکەی کە لە مزگەوتەکەی پێغەمبەردا بوو ﷺ لەتاو ئەو جیابوونەوە کاتیەی لە پێغەمبـەر ﷺ.. هـەروەها ناڵـە و گریـانی لـە بـەردەم کۆمـەڵێکی زۆری هاوەڵە بەڕێزەکاندا، پشـتی ئـەو موعجیزانـە دەگرێـت کـە سـەبارەت بـە درەخـت باسمان کردن. چونکە ئەو بنەدارە لە ڕەگەزی درەختە و ڕەگەزیان یەکێکە. ئەوەندە هەیە کـە خـودی ئـەم موعجیزەیـە بـە "تـەواتور" چەسـپاوە، بـەڵام بەشـەکانی تــر جــۆرە تـەواتورێکیان تێدایـە کـە ناگەنـە تـەواتوری تـەواو، چونکـە زۆربـەی جوزئییــات و نموونەکانی ناگەنە ئاستی تەواتوری صەریح.

(موعجیزەکەش بەم جۆرەیە):

مزگەوتەکەی پێغەمبەر ﷺ لـە مەدینـەدا لەسـەر چەند بنەدارێکی وشـکی دارخورمـا سەری گیرابوو. جا هەرکات پێغەمبەر ﷺ پێویستایە وتاریان بۆ بـدات، پاڵی بـە یـەکێك لەو بنەدارانەوە دەدا. بەڵام کاتێ کە دوانگە(منبر)یان بۆ دروست کرد و وتـاری لەسـەر خوێندەوە، دەنگێکـی وەك دەنگی حوشـتری ئـاوس لـەو بنـەدارە بیسـترا کـە دەینـاڵاند و دەگریا! لەم گریانەشیدا بەردەوام بوو هەتا پێغەمبەر ﷺ تەشـریفی هـات و دەستی خستە سەری و قسەی لەگەڵ کرد و دڵی دایەوە، ئنجا بنەدارەکە بێ دەنگ بوو.

ئەم موعجیزەیە، لـە چەند ڕێیەکی جیاجیـای گەلـێ زۆر و بـە "تـەواتور" پێمــان گەیشتووە و بۆمان نەقڵ کراوە.

بەڵێ، موعجیزەی تاسـە و بێتاقـەتیی ئـەم بنـەدارە مەشـهوور و بـڵاوە و، هەواڵێکـە بـە "تەواتوری صەریح"[1] پێمان گەیشتووە. چونکە سەدان کـەس لـە پێشـەوایانی "تـابیعین" لە پازدە ڕێگاوە، لـە هاوەڵـە بەڕێزەکانـەوە گێڕاویانەتـەوە و، پاشـان ئـەوانیش بـە بـەرەی دوای خۆیان گەیاندووە. هەندێ لەو هاوەڵانەی گێڕاویانەتەوە ئەمانەن:

(ئەنەسی کوڕی مالیك - کـە خزمـەتگوزاری پێغەمبـەر ﷺ بووە - جابیری کـوڕی عەبدوڵڵای ئەنصاری، عەبدوڵڵای کوڕی عومەر، عەبدوڵڵای کوڕی عـەبباس، سـەهلی

(١) بڕوانە: النظم المتناثر في الحديث المتواتر، الإدريسي الكتاني ص ١٣٤- ١٣٥.

کوڕی سەعد، ئەبوو سەعیدی خودری، ئوبەیی کوڕی کەعب، بورەیدە، ئوم سـەلەمەی دایکی ئیمانداران، خوایان لـێ ڕازی بێت). هەر یەك لەم هاوەڵـە بەڕێزانە لـە سـەرەتای یەکێك لەو ڕیوایەتانەی ئەم فەرموودەیەوە ناویان هاتووە.

ئیمامی بوخاری و موسلیم و غەیری ئەوانیش لـە خـاوەنی کتێبـە صەحیحـەکانی فەرمووده، ئەم موعجیزە گەورە موتەواتیرەیان ڕیوایەت کردووە.

جابیر - خوا لێی ڕازی بێت - دەفەرموێ: "کاتێ پێغەمبەر ﷺ وتـاری بخوێندایەتـەوە پاڵی بە یەکێك لەو بنەدارانەوە دەدا کە بنمیچی مزگەوتەکـەیان لەسـەر دانرابوو. کاتێ کە دوانگەکـەیان بۆ دروسـت کـرد و پێغەمبـەر ﷺ بۆ وتـار خوێندنـەوە ڕۆشتە سـەری، دەنگێکی وەك دەنگی حوشتری ئاوسمان لەو بنەدارە بیست، هـەتا پێغەمبـەر ﷺ تەشـریفی هات و دەستی لەسەر دانا، ئنجا بێ دەنگ بوو"(١). نەیتوانی لە پێغەمبەر ﷺ جیا ببێتەوە.

ئەنس دەفەرموێ: "بە ڕادەیەکی وابوو کە مزگەوتەکـە لەبەر ناڵـەناڵی ئـەو بنـەدارە، کەوتە لەرینەوە"(٢).

سەهلی کوڕی سـەعدیش دەفـەرموێ: "خەڵکەکەش کـە ئـەم گریـان و بێتاقەتیـیەی بنەدارەکەیان دی و بیست، زۆر گریان"(٣).

ئوبەیی کوڕی کەعبیش دەفەرموێ: "ئەوەندە گریا تا لەت و پەت بوو"(٤).

یـەکێکی تـری غـەیری ئـەمان شـتێکی زیـاتر دەگێڕێتـەوە، دەڵێـت: "پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: "إن هذا بكى لما فقد من الذكر"(٥).

یەکێکی تر لەمەش زیاتر دەگێڕێتەوە، دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "والذي نفسـي بيده لو لم ألتزمه لم يزل هكذا الى يوم القيامة"(٦). واتە لە خەفەتی پێغەمبەردا ﷺ.

حەدیثەکەی بورەیدە، دەڵێت: کاتـێ بنەدارەکـە گریـا، پێغەمبـەر ﷺ دەسـتی پیرۆزی لەسەر دانا و فەرمووی: "إن شئتِ أردُّك إلى الحائط الذي كنتِ فيه، ينبت لك عروقـك ويكمل خلقك ويجدد لك خوص وثمرة. وإن شئت أغرسك في الجنة فيأكل أولياء الله مـن

(١) صحيح، رواه البخاري والترمذي وابن ماجه وأحمد والدارمي.

(٢) أخرجه الضياء في المختارة ٣٥٧/٤ ورواه أحمد والدارمي.

(٣) أخرجه ابن سعد فى الطبقات الكبرى: (١/٠ ٢٥). وقد عزا الخفاجي (٦٢/٣) روايته إلى الشيخين.

(٤) صحيح، رواه ابن ماجه والضياء في المختارة ٣٩٣/٣ والشافعي وأحمد والدارمي.

(٥) صحيح، رواه البخاري وأحـمد وابن أبي شيبة. واتە: ئەمە لەبەر ئەو زیکرە گریا کە لە دەستی چوو.

(٦) رواه الدارمي عن أنس بن مالك، وفي رواية ابن عباس: (فأتاه فاحتضنه فسكن، قال: ولو لم أحتضنه لحن إلى يوم القيامة). قال العلامة أحمد شاكر في تحقيق المسند: إسناده صحيح. واتە: بەو کەسەی کـە گیـانی منی بەدەستە ئەگەر باوەشم پێدا نەکردایە و دڵم نەدایەتەوە تا ڕۆژی قیامەت ئاوا دەگریا.

ئمرك"[١]. ئنجا پێغەمبەر ﷺ گوێی بۆ ڕاگرت تاكو بزانێ چی دەڵێت. ئەویش لـە وەڵامـدا وتی: "بل تغرسني في الجنة فيأكل مني أولياء الله وأكون في مكان لا أبلى فيـــه"[٢]. هەموو ئەوانەی کە لێی نزیك بوون گوێیان لـەم وەڵامە بوو. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "قـد فعلت"[٣]. پاشان فەرمووی: "إختار دار البقاء على دار الفناء"[٤].

ئیمام ئەبوو ئیسحاقی ئیسفرایینی، کە یەکێکە لـە پێشەوایانی "زانستی کـەلام"، فەرموویەتی:

پێغەمبەر ﷺ خۆی نەڕۆشتووە بۆ لای بنەدارەکە، بەڵکو بانگی کرد. ئەویش ڕێگای بڕی و هاتە خزمەتی و، پێغەمبەر ﷺ باوەشی پێدا کرد. ئنجا فەرمانی پێ دا بگەڕێتەوە بۆ جێگای خۆی، ئەویش گەڕایەوە[٥].

ئوبەیی کوڕی کەعب دەفەرموێ: "دوای دەرکـەوتنی ئـەم موعجیزەیـە، پێغەمبەر ﷺ فەرمانی دا لـە ژێر دوانگە(منبر)کەدا ناشتیان". جا هەرکات پێغەمبەر ﷺ نوێژی بکردایە، ئەو جێگایەی بنەدارەکەی تێدا نێژرابوو، دەکەوتە بەردەمیـەوە. کـاتێك مزگـەوتەکەیان ڕووخاند بۆ ئەوەی تازەی بکـەنەوە، ئوبـەی ئـەو بنـەدارەی بـردە لای خۆی و تـا زەوی خواردی و هەڵپرتووکا، لای ئەو مایەوە[٦].

لـەو کاتـەدا کـە "حەسـەنی بـەصری" - ڕەحـمەتی خـوای لـێ بێـت - ئەمـەی بـۆ قوتابییەکانی دەگێڕایـەوە، دەگریـا و دەیفـەرموو: "ئـەی بـەندەکانی خـوا! تەختـەدار لـە تاسەی پێغەمبەردا ﷺ تاقەتی دەچێت و بۆی دەگری.. بەڵام خۆ ئێوە زیاتر شیاوی ئەوەن تامەزرۆی دیدار و بەخزمەت گەیشتنی بن"[٧]!

---

(١) واتە: ئەگەر دەتەوێ دەتنێرمەوە بۆ ئەو باخـەی تیایدا بوویـت، بـە چەشـنێ کـە ڕەگـەکانت بڕوێنـەوە و بـە تەواوی دروست بکرێنەوە و لق و پەل و بەرەکەشت نوێ ببنەوە. ئەگەر دەشتەوێ لە بەهەشتدا دەتنێـژم، تـاکو ئەولیاکانی خوا لە بەروبوومت بخۆن.

(٢) واتە: بەڵکو دەمەوێ لە بەهەشتدا بنێژرێت، تاکو ئەولیاکانی خوا لە بەروبوومم بخـۆن و لـە جێگایـەکدا بم هەرگیز دانەڕزێم.

(٣) واتە: وا جێبەجێم کرد.

(٤) رواه ابن ماجه والشافعي وأحـمد والدارمي. بڕوانە: الفتح الرباني، أحـمد عبدالرحمن البنـا ٤٩/٢٢ واتە: خانەی هەمیشەیی بەسەر خانەی فانیی دنیادا هەڵبژارد.

(٥) الشفا ٣٠٤/١.

(٦) الشفا ٣٠٤/١ رواه عبدالله بن الإمام أحـمد في زوائده.

(٧) رواه ابن حبان٤٦٧/١٤ برقم (٦٥٠٧) تحقيق شعيب الأرناؤوط. هەروەها بڕوانە: الشفا ٣٠٥/١.

ئێمەش دەڵێین: بەڵێ! تاقـەت چـوون بـۆ پێغەمبـەر ﷺ و خۆشویسـتنی، تەنـها بـە شوێنکەوتنی سوننەتی بەرز و شەریعەتی پیرۆزی ئەو دەبێت.

سەرنجێکی گرنگ:

ئەگەر پرسیار بکرێـت و بوترێ: ئایا بۆچی ئەو موعجیزانـەی کـە پەیوەندییان بـە بەرەکەتی خواردنەوە هەیە، وەك ئەوەی کە لە غەزای خـەندەقدا هـەزار کـەس لـە چوار مشت خواردەمەنی تێریان خوارد.. هەروەها ئەو موعجیزانەش پەیوەندییان بـەو ئـاوەوە هەیە کە لە نێوان پەنجە پیرۆزەکانی پێغەمبـەرەوە ﷺ هـەڵقوڵا و هـەزار کەسی لـێ تێراو بوون.. ئەگەر بوترێ: بۆچی ئەم موعجیزانە وەك موعجـیزەی "پێتاقـەتیی بنەدارەکـە" لـە چەند ڕێیەکی زۆرەوە نەقڵ نەکراون، لـە کـاتێکدا کۆمـەڵی ئـەو هاوەڵانـەی کـە ئـەو موعجیزانە لە بەرچاویاندا ڕووی داوە، زۆر زیاتر بوون لـەو کۆمەڵـەی کـە موعجیزەی بنەدارەکەیان دیوە؟

لە وەڵامدا دەڵێین:

ئەو موعجیزانەی کە لە سەر دەستی پێغەمبەردا ﷺ دەرکەوتوون، دوو بەشن:

بەشێکیان ئەوەیە کە بۆ "تەسدیقی دەعوای پێغەمبەرێتی" لەسەر دەستی پێغەمبەردا ﷺ دەردەکـەون و دەبن بـە بەڵگـەی پێغەمـبەرێتی. ئـەم بەشـەیان دەبێـت بـەهۆی زیـادبوونی باوەڕی بـاوەڕداران و، پـاڵ بە ئەهـلی نیفاقیشـەوە دەنێت کـە بـەرەو ئیمـان و ئیخـلاس بـڕۆن و، داوا لـە کـافرانیش دەکـات بـاوەڕ بـهێنن. جـا موعجـیزەی بنەدارەکـە لـەم بەشەیانە، هەر لەبەر ئەوەشە کە چ عەوام و چ تایبەتمەندان دیویانە و، لە موعجیزەکانی تر زیاتر بایەخ بە بڵاوکردنەوەی دراوە.

بەڵام موعجیزاتی "بەرەکەتی خواردن و ئاو" زیاتر ڕێزلێنـان(کەرامـەت)ن تـا ئـەوەی موعجیزە بن. بەڵکو زیاتر ڕێزلێنانێکی خوایین تا ئەوەی کەرامەت و ڕێـزی ئاسـایی بن. تەنانەت ئەم موعجیزەیە لەوەش زیاترە، چونکە میواندارییەکی میـهرەبانیی خواوەنـدە و بەپێی پێویست ڕووی داوە.

جا هەرچەند ئەم دوو موعجیزەیە (واتە بەرەکەتی خواردن و ئاو) دەبن بە موعجیزە و بەڵگەی پێغەمبەرێتی، بەڵام مەبەستی سەرەکی تیایاندا بریتییە لـەوەی کـە ئـەو سـوپایەی نزیکـەی هـەزار کـەس دەبـوون، زۆر پێویسـتیان بـە خـواردن و خواردنـەوە دەبـوو، خواوەندیش لە گەنجینەی غەیبەوە یارمەتیی بۆ دەناردن و، هەروەك لە یەك دەنکە خورمـا هەزار "ڕەتڵ"[1] خورما دروست دەکات، هەر بەو جـۆرە لـە یـەك "صـاع" خواردەمـەنی

(١) ڕەتڵ وڕیتڵ: بریتییە لە ٢٥٦٤ گم.

هەزار کەسی تێر کرد. هەر بەو جۆرەش نزیکەی هەزار کەسی لەوانەی کە لە پێناوی خوادا جیهادیان کردووە، بە ئاوێکی پیرۆزی وەك کەوسەر تێراو کردووە کە لە نێوان پەنجەکانی پێشەوا هەرە مەزنەکەمانەوە هەڵی قوڵاند. لەبەر ئەمە، پلەی نموونەکانی موعجیزەی "خواردەمەنی و ئاوەکان" نەگەیشتوونەتە ئاستی پلەی موعجیزەی "بنەدارەکە". بەڵام ئەگەر بە شێوەیەکی هەمەکی سەیری ئەو دوو موعجیزەیە بکەین، ئەوا رەگەزی ئەوانیش - وەك ئەم - موتەواتیر دەردەچن.

لە لایەکی تریشەوە: هەموو کەسێك بەرەکەتی خواردن و تەقینەوەی کانیاو لە نێوان پەنجەکانی پێغەمبەرەوە ﷺ بە چاو نابینێت، بەڵکو تەنها ئاسەوارەکانی ئەو موعجیزانە دەبینێت. بەڵام هەموو ئەوانەی کە لە مزگەوتەکەی پێغەمبەردا بوون ﷺ، گوێیان لە گریانی ئەو بنەدارەوە بوو. بۆیە ئەم موعجیزەیە زیاتر بڵاو بووەتەوە.

ئەگەر بوترێ:

هاوەڵە بەرێزەکانی پێغەمبەر ﷺ گەلێ بایەخیان بە رەچاوکردنی هەموو هەڵسوکەوت و حاڵەتێکی پێغەمبەر ﷺ داوە، پاشان بەوپەڕی گوێ پێدان و ئەمانەتەوە نەقڵیان کردوون و بە ئێمەیان گەیاندوون.. جا ئایا بۆچی ئەم موعجیزە گەورەیە و هاوچەشنی ئەمە، تەنها لە بیست رێگاوە ریوایەت کراون و بە لای کەمەوە لە سەد رێگاوە نەقڵ و ریوایەت نەکراون؟ پاشان بۆچی زۆربەی ریوایەتەکان لە رێی جابیر و ئەنەس و ئەبوو هورەیرەوەن و، لە رێی ئەبووبەکر و عومەرەوە نین، چەند ریوایەتێکی کەم نەبێت؟

وەڵام:

وەڵامی بەشی یەکەمی پرسیارەکەت، لە بنچینەی سێهەمی ئاماژەی چوارەمدا، رابورد. سەر لەوێ بدە بۆ وەڵامەکەی.

وەڵامی بەشی دووهەمیش بریتییە لەوەی کە:

هەروەك مرۆڤ کاتێ پێویستی بە دەرمان دەبێت دەچێت بۆ لای "پزیشك" و.. هەرکاتیش پێویستی بە خانووکردنەوە بوو، دەڕوات بۆ لای "ئەندازیار" و.. هەر کاتێکیش پێویستی بە فێربوونی لایەنێکی شەریعەت بوو، ئەوا بۆ پرسیارکردن سەردانی "موفتی" دەکات..

هەر بەم جۆرەش، ئەرکی سەرشانی هەندێ لە زانایانی ناو هاوەڵەکان لەوەدا بووە

کە فەرموودەکان هەڵبگرن و بیانگەیەنن بە سەردەمەکانی دوای خۆیان. ئەو هاوەڵانە بەوپەڕی ئەو هێزەی کە خوای گەورە پێی بەخشیبوون، بۆ ئەم مەبەستە تێدەکۆشان..

زانایەکی وەك ئەبوو هورەیرە - خوای لێ ڕازی بێت - هەموو ژیانی خۆی بۆ پاراستنی فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ تەرخان کردبوو. لەو کاتەدا کە ئیمامی عومەر - خوای لێ ڕازی بێت - سەرگەرمی هەڵگرتنی ئەرکی جێنشینی و سیاسەتی دەوڵەت بوو. لەبەر ئەوە، یەکێکی وەك ئیمامی عومەر لە ڕاگەیاندن و نەقڵ کردنی فەرموودەکانی پێغەمبەردا ﷺ پشتی بەو هاوەڵانەی وەك ئەنەس و جابیر و ئەبوو هورەیرە دەبەست، بۆیە ڕیوایەتی کەمی هەیە. ئەمە لە لایەکەوە.. لە لایەکی تریشەوە: ئەگەر کەسێك خۆی لە خۆیدا ڕاستگۆ بێت و شتێك بگێڕێتەوە کە ڕاستگۆیانی تر تەسدیقی بکەن، ئەوا تەنها ڕیوایەتەکەی ئەو سەروزیادە و پێویست ناکات هاوەڵانی تریش ڕیوایەتی بکەن. هەر لەبەر ئەوەشە کە هەندێ ڕووداوی گرنگ هەن تەنها لە دوو ڕێگا یان سیانەوە ڕیوایەت کراون.

ئاماژەی یازدەهەم

هەروەك ئاماژەی دەهەم پەنجەی بۆ موعجیزەی پێغەمبەر ﷺ سەبارەت بە "درەخت" ڕاکێشا، ئەم ئاماژەیەش موعجیزەی پێغەمبەر ﷺ سەبارەت بە بێ گیانەکانی وەك: "بەرد" و "چیاکان" دەردەخات.

وا لە نێوان نموونە زۆرەکانی ئەم موعجیزەیەدا، هەشت نموونە باس دەکەین.

نموونەی یەکەم:

* ئیمامی بوخاری و قازی عەیازی کەڵەزانای مەغریب لە "ئیبن مەسعوود"ی خزمەتگوزاری پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕنەوە کە فەرموویەتی: "ئێمە گوێمان لە تەسبیحات کردنی خواردن دەبوو لە کاتێکدا کە دەخورا"(1). واتە: کاتێ کە لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ بۆ خواردن دادەنیشتین.

نموونەی دووهەم:

* هەروەها لە ئەنەس و ئەبووزەڕەوە چەسپاوە، کە ئەنەس - خوای لێ ڕازی بێت - دەفەرموێ: "پێغەمبەر ﷺ دەستی لە بەردە وردە پڕ کرد و ئەم بەردانەش لەناو دەستیدا تەسبیحاتیان دەکرد بە جۆرێ کە ئێمە گوێمان لەو تەسبیحاتانە بوو. پاشان کردنیە

(1) صحيح، رواه البخاري والترمذي.

دەستی ئەبووبەکرەوە - خوای لێ ڕازی بێت - لە دەستی ئەویشدا تەسبیحاتیان کرد.. پاشان کردنیە دەستی ئێمەوە، نەیان کرد"[١].

* ئەبووزەڕیش - خوای لێ ڕازی بێت - هەر بەو جۆرە دەگێڕێتەوە و، ئەوەش دەفەرموێ: پاشان (واتە پاش ئەبووبەکر) کردنیە دەستی عومەرەوە - خوای لێ ڕازی بێت - لە دەستی ئەویشدا تەسبیحاتیان کرد. ئنجا لەسەر زەوی داینان، بێ دەنگ بوون. پاشان کردنیە دەستی عوسمانەوە لە دەستی ئەویشدا تەسبیحاتیان کرد. پاشان کردنیە دەستی ئێمەوە، بێ دەنگ بوون[٢].

نموونەی سێهەم:

* بە گێڕانەوەی "صەحیح" چەسپاوە، کە ئیمامی عەلی و جابیر و عائیشە فەرموویانە: پێغەمبەر ﷺ بە لای هەر چیا و بەردێکدا تەشریفی بڕۆشتایە، یەکسەر ئەو چیایە یان ئەو بەردە دەیوت: "السلام علیك یارسول الله"! لە ڕیوایەتەکەی ئیمامی عەلیدا - خوای لێ ڕازی بێت - دەفەرموێ: "لە مەککە لەگەڵ پێغەمبەردا بووین ﷺ، تەشریفی برد بۆ هەندێ شوێنی دەوروبەری مەککە، هەرچی چیا و درەخت لەو ناوەدا بوون هەموویان وتیان: "السلام علیك یارسول الله"[٣].

* ڕیوایەتەکەی جابیریش دەفەرموێ: "پێغەمبەر ﷺ بە لای هەر بەرد و درەختێکدا تەشریفی بڕۆشتایە، ئەو بەردە، یان ئەو درەختە، سوژدەی بۆ دەبرد"[٤]. واتە: هەریەکەیان ملکەچ دەبوو بۆی و دەیوت: "السلام علیك یارسول الله".

* لە ڕیوایەتێکی تردا کە لە جابیری کوڕی سەمورەوە - خوای لێ ڕازی بێت - دەیگێڕنەوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "إني لأعرف حجراً بمكة كان يسلّم عليّ"[٥]. ئەمەش لە پێش پێغەمبەرێتیدا. دەڵێن: ئەمە ئاماژەیە بۆ "الحجر الأسود".

* حەزرەتی عائیشەش - خوای لێ ڕازی بێت - دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ

---

(١) رواه الطبراني والبزار عن أنس. وذكر العراقي أنه ضعيف. بڕوانە: الشفا ١/٣٠٦.

(٢) الشفا ١/٣٠٦. حەدیثی تەسبیحات کردنی بەرد لە زۆر ڕێگاوە ڕیوایەت کراوە و پشتی یەکتری دەگرن و ئیسنادی هەندێکیان "صەحیح"ە.

(٣) رواه الترمذي والدارمي والطبراني والحاكم والبيهقي.

(٤) رواه البيهقي. بڕوانە: الشفا ١/٣٠٧.

(٥) صحيح، رواه مسلم والترمذي وأحمد. واتە: بەردێك لە مەككەدا دەناسمەوە كە لە پێش پێغەمبەرێتیدا سەلامی لێ دەكردم.

فەرموویەتی: "لما استقبلني جبريل بالرسالة، جعلتُ لا أمرُّ بحجر ولا شجر إلاّ قال: الســـلام عليك يارسول الله"[١].

نموونەی چوارەم:

✱ لە حەدیثی "عەبباس"دا دەگێڕنەوە کە پێغەمبەر ﷺ حەزرەتی عەبباسی مامی و هەر چـوار کوڕە کـەی: (عـەبدوڵلا و عوبـەیدیلەلا و فـــەضل و قـــەثم)ی کۆکـــردەوە و بـــە "چارۆکە"یەك لەگەڵ خۆیدا داپیۆشین و، دوعای بۆ کـردن کـە خـوا لـە ئـاگری دۆزەخ بیانپارێزێت و فەرمووی: "يارب هذا عمي صنو أبي وهؤلاء بنوه فاسترهم من النار كستري إياهم بملاءتي"[٢]. کە ئەم دوعایەی بۆ کردن، هەموو دیوارەکان و چوارچێوە و لاشیپانی دەرگاکەش وتیان: "ئامین.. ئامین". بەم جۆرە ئەوانیش لەو دوعایەدا بەشدارییان کرد.

نموونەی پێنجەم:

✱ کتێبە صەحیحەکانی فەرمووده، لە پێش هەموویانـەوە: بوخـاری و ئیـبن حیبـان و ئەبوداوود و تیرمیذی، هەموویان لە ئەنەس[٣] و ئەبوو هورەیرە[٤] و ئیمامی عوسمـان[٥] و سەعیدی کوڕی زەیدەوە[٦] (کە یەکێکە لـەو دە کەسـەی مژدەی بەهەشتیان دراوەتێ) دەگێڕنەوە کە: جارێکیان پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ حەزرەتی ئەبووبەکر و عومەر و عوسمـاندا پێکـەوە بـۆ سـەر چیـای ئوحـود سـەرکەوتن. ئوحودیـش - چ لـە سـامی ئـەواندا و چ لـە خۆشیدا - کەوتە لەرینەوە. پێغەمبەر ﷺ بە ئوحودی فەرموو: "اثبت أُحد، فانما عليك نبيٌّ وصدّيقٌ وشهيدان"[٧]. پێغەمبەر ﷺ بەم فەرموودەیەی خۆی هـەواڵێکی غـەیبیی سـەبارەت بە شەهیدبوونی حەزرەتی "عومەر و عوسمان" ڕادەگەیەنێت.

---

(١) حديث صحيح رواه البزار. بروانە: الشفا ١/٣٠٧ واتە: دوای ئەوەی جیبریل پێغەمبەرێتیی بۆ هێنام، بە لای هەر بەرد و درەختێکدا تێدەپەڕیم، دەیانوت: "السـلام علیـك یارسـول الله". واتـە: ئـەی پێغەمبـەری خـوا! سڵاوت لـێ بێت.

(٢) رواه الطـبراني وإسـناده حسـن. واتـە: ئـەی پەروەردگارم! ئەمـە مامـە، بـرای باوکمـە.. ئەوانـەش کوڕەکانیەتی. خوایە! چۆن من بەم چارۆکەیە دامپۆشین، تۆیش ئاوا لە ئاگری دۆزەخ بیانپارێزە و بیانپۆشە.

(٣) صحيح، رواه البخاري وأبو داود، والترمذي.

(٤) صحيح، رواه مسلم والترمذي.

(٥) صحيح، رواه الترمذي والنسائي والدارقطني وذكره البخاري في صحيحه تعليقاً.

(٦) حسن، رواه الترمذي وأحـمد وأبو داود والنسائي وابن ماجه والحاكم وابن حبان وصححه. والحديث صحيح بشواهده.

(٧) واتە: ئوحود! مەجوولێ! چونکە پێغەمبەرێك و صیددیقێك و دوو شەهیدت لەسەر ڕاوەستاون. تەخریجی ئەم فەرموودەیە ڕابورد. بروانە: پەراوێزی (٣)ی ل (٣٩).

* بۆ تەواوکردنی ئەم نموونەیە، دەگێڕنەوە کە: کاتێ پێغەمبەر ﷺ لە مەککەوە کۆچی کرد و کافرەکانی قورەیش بە دوایدا دەگەڕان، بەسەر چیای "ثوبەیر"دا[1] سەرکەوت. "ثوبەیر" عەرزی پێغەمبەری ﷺ کرد: "ئەی پێغەمبەری خوا! دابەزە! دەترسم لەسەر پشتی مندا بتکوژن و پاشان خوا سزام بدات. لەم کاتەدا "حەراء" وتی: "إليّ يارسول الله ﷺ" واتە: "ئەی پێغەمبەری خوا! ﷺ وەرە بۆ لای من".

ئا لەمەوەیە کە پیاوچاکان و "ئەهلی دڵ" لەسەر چیای ثوبەیردا هەست بە ترسوبیم دەکەن، بەڵام لە حەرائدا هەست بە هێمنی و ئارامی دەکەن.

لە کۆی هەموو ئەم نموونانەوە تێدەگەین کە: چیا گەورەکان، وەك هەر تاکێکی مرۆڤ، کار پێ سپێرراو و بەندە و بەدیهێنراوی خوای گەورەن و، تەسبیحاتی خوای خۆیان دەکەن و، هەریەکەیان فەرمانبەرییەکی تایبەتیی خۆی هەیە و، پێغەمبەر ﷺ دەناسێت و خۆشی دەوێت. کەواتە بە هەڕەمەکی و ناڕەوا دروست نەکراوە.

نموونەی شەشەم:

* عەبدوڵڵای کوڕی ئیمامی عومەر - خوایان لێ ڕازی بێت - دەگێڕێتەوە کە: "پێغەمبەر ﷺ لەسەر مینبەر ئایەتی: ﴿وَما قَدَرُوا اللهَ حَقَّ قَدْرِهِ﴾ی[2] خوێندەوە. پاشان فەرمووی: "يمجّد الجبار نفسه، يقول: أنا الجبار.. أنا الجبار.. أنا الكبير المتعال"[3]. کە ئەمەی فەرموو، یەکسەر مینبەرەکە کەوتە لەرینەوە و تەکاندان، بە ڕادەیەك کە وتمان هەر ئێستا پێغەمبەر ﷺ لەسەر مینبەرەکە دەکەوێتە خوارەوە"[4]!

نموونەی حەوتەم:

* کەڵەزانای ئوممەتی ئیسلام و ڕوونکەرەوەی قورئان کە حەزرەتی عەبدوڵڵای کوڕی عەبباسە.. هەروەها ئیبن مەسعوود[5] کە یەکێکە لە زانایانی هاوەڵانی پێغەمبەر

---

(١) ثوبەیر: ناوی چیایەکی موزدەلیفەیە و، دەکەوێتە دەستە ڕاستی ئەو ڕێوارەی کە بۆ "مینا" دەڕوات. ئەم ڕووداوە پێش ئەوە بوو کە پێغەمبەر ﷺ تەشریفی ڕووە و ئەشکەوتی ثەور - لە کاتی کۆچدا - بڕوات، تاکو خۆی تێدا بشارێتەوە.

(٢) (الأنعام: ٩١) واتە: وەك پێویست خوایان نەناسی.

(٣) صحيح، رواه مسلم والنسائي وأحمد. واتە: خواوەند تەمجیدی خۆی دەکات و دەفەرموێت: منم خواوەندی خاوەن زەبر و دەستەڵاتی زۆر.. منم خواوەندی خاوەن زەبر و دەستەڵاتی زۆر.. منم گەورەی لە هەموو شتێك گەورە و بەرزتر.

(٤) صحيح، رواه مسلم والنسائي وأحمد واللفظ له.

(٥) حديث ابن مسعود صحيح رواه البخاري ومسلم والترمذي وابن حبان.

ﷺ دەگێڕنەوە کە: "لە دەوروبەری کەعبەدا سێ سەد و شەست بت هـەبوون قاچیـان بـە قورقوشم لەناو بەرددا قایم کرابوو. کاتێ لە سالی فەتحی مەککـەدا پێغەمبـەر ﷺ ڕۆشتە ناو مزگـەوتەکەوە، بە دارێك - کە بە دەسـتیەوە بوو، بێ ئـەوەش دەسـت لـە بتەکان بدات - ئاماژەی بۆ ئەو بتانە دەکرد و دەیفەرموو: "جاءَ الحق وزهق الباطل، إن البـاطِل كان زهوقاً"(١). ئاماژەی بۆ ڕووی هەر بتێك دەکـرد یەکسـەر بـە پشتدا دەکـەوت و، بۆ پشتی هەر کامێکیشیانی دەکرد بە ڕوودا دەکەوت، تا هیچ بتێك لە کەعبەدا نەما(٢).

نموونەی هەشتەم:

✱ ئەم نموونەیە بریتییە لە چیرۆکی بەناوبانگی "بوحەیرای ڕەبەن"(٣) کە بەم جۆرەیە: "پێغەمبەر ﷺ لـە پێش پێغەمبـەرێتیدا لەگەڵ ئەبووتالیبی مـامی و کۆمـەڵێکی قورەیشـدا ڕۆشتن بۆ ناوچەکانی شام. کە گەیشتنە تەنیشتی کلیسـای ئەو ڕەبەنە، دانیشتن.

ئەم ڕەبەنەش نەدەهاتە دەرەوە بۆ لای کەس، بەڵام ئەم جارە هاتە دەرەوە و بـە ناویـاندا گـەڕا و یەکـە یەکـە سـەیری دەکـردن، تـا دەستی پێغەمبـەری ﷺ گـرت و وتـی: "ئەمـە گەورەی هەموو جیهانە و خوای گەورە دەیکات بە ڕەحـمەت بـۆ هـەموو جیهانـەکان". چەند ڕیش سپییەکی قورەیش پێیـان وت: بـە چیـدا دەزانیـت؟ وتـی: "دار و بـەرد نـەما سوژدەی بۆ نەبەن، خۆ بۆ پێغەمبەر نەبێت سوژدە بۆ هیچ کەسێکی تر نابەن".

پاشان ڕاوییەکە دەڵێت:

"پێغەمبەر ﷺ تەشریفی هات و پەڵە هەورێکی بەسەرەوە بوو سـێبەری بۆ دەکـرد. کـە نزیکی خەڵکەکـە بـووەوە، سـەیری کـرد ئـەوان پێـش ئەم لـە ژێـر سـێبەری درەختـەکەدا دانیشتوون. هەر کە ئەم دانیشت سێبەرەکە هات بۆ لای"(٤).

* * *

هەشتا نموونەی وەك ئەم هەشت نموونەیە هەن.

جا ئەگەر ئەم هەشـت نموونەیە پێکەوە یەكبگرن، هێندە هێز بەدەست دەهێنن کە هیـچ گومانێك نەتوانێت کاریان تێ بکات.

---

(١) (الاسراء: ٨١) واتە: حەق هات و ناحەق بەتاڵ بووەوە و هەر دەشبێت بـەتاڵ ببێتەوە. ئەم فەرموودەیە تا ئێرە بوخاری و موسلیم و ترمیذی ڕیوایەتیان کردووە، لەمە بەولاوەش غەیری ئەوان.

(٢) حديث ابن عباس رواه الطبراني ورجاله ثقات. والبزار باختصار.

(٣) حديث الراهب صحيح رواه الترمذي.

(٤) الشفا ١/٣٠٨.

ئەم جۆرە موعجیزانە (واتـە: قسـەکردنی بێ گیانـەکان) دەبێـتە بەڵگەیـەکی بـەهێز و توندوتۆڵ بۆ چەسپاندنی دەعوای پێغەمبەرێتی و، لە حوکمـی تـەواتوری مەعنەویدایـە و، هەر نموونەیەکی - جگە لە هێزی خۆی - هێزێکی تر لە هـێزی هەموانـەوە وەردەگرێت کە لە هێزە تایبەتی‌یەکەی خۆی زیاتر بێت.

ئەم نموونەیـە، لەمـەدا، وەك ئـەو پیـاوە لاوازە وایـە کـە دەچێتـە ڕیـزی سـوپاوە و لـەم ڕێگایـەوە هـێز پـەیدا دەکـات. بـە ڕادەیـەك کـە دەتوانێـت سـنگ لـە هـەزار پیـاو دەربپـەڕێنێت.. یـان وەك ستوونێکی لاواز وایـە، کـە لەگـەڵ چـەند سـتوونێکی تـردا یەکبگرێت، بەهێز دەبێت. ئەی ئەگەر هەموو ڕیوایەتەکان صەحیح و توندوتۆڵ بن؟!

ئاماژەی دوازدەهەم

سێ نموونەی گرنگ کە پەیوەندی‌یان بە ئاماژەی یازدەهەمەوە هەیە:

نموونەی یەکەم:

* بەپێی دەقی ڕوون و ئاشکرای ئایەتی پیرۆزی: ﴿وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ ولكـــنَّ اللهَ رَمَى﴾(الانفال:١٧)[(١)].. هەروەها بەپێی لێکۆڵینەوەی هەموو تەفسیرنووسان و پێشـەوایانی فەرموودە، چەسپاوە کە:

لە غەزای بەدردا پێغەمبەر ﷺ مشتێك گڵ و بەردە وردەی هەڵگرت و بە دەموچـاوی سوپای کافراندا وەشاندی و فەرمووی: "شـــاهت الوجـــوه"[(٢)]. جا هـەروەك وشـەی: "شاهت الوجوه" ڕۆشتە گوێی هەموو یـەکێك لـەو کافرانـەوە، لـەو مشـتە گڵـەش ڕۆشتە چاوی هەموویانەوە و دەستیان بە پاککردنەوەی چاویان کرد و ناچار بوون هـەڵبێن، کـە لە پێش ئەمەدا ئەوان لە هێرشدا بوون بۆ سەر موسڵمانان!

* ئیمـامی موسـلیمیش - خـوای لـێ ڕازی بێـت - دەگێڕێتـەوە کـە: لـەو کاتـەی کافران لە غەزای "حونەین"دا هێرشیان بۆ سەر موسڵمانان دەبرد، پێغەمبـەر ﷺ مشـتێك خاکی هەڵگرت و بە سەروچاوی بتپەرستاندا وەشاندی و فەرمووی: "شاهت الوجـوه".

---

(١) واتە: ئەوەی کە تۆ هاویشتت، لە ڕاستیدا تۆ نەتهاویشت، بەڵکو خوای گەورە هاویشتی.

(٢) حسن، رواه الطبراني. قال الهيثمي: ورجاله رجال الصحيـح. واتـە: ئـەو دەموچاوانـە تێکچـن و ناشـرین بن.

ئیتر بە فەرمانی خوا، هەموو یەکێکی ئەو سوپایە لەو مشتە خاکە ڕۆشتە چاویەوە و، ئەو وشەیەشی بە گوێدا چوو. ئنجا هەموویان هەڵهاتن[١].

جا ئەم ڕووداوە لەعادەتبەدەرەی کە لە "بەدر" و لە "حونەین"دا ڕووی داوە، زۆر لە سەرووی توانای مرۆڤەوەیە. هەروەك ناشتوانرێت بدرێتە پاڵ هۆکارە ماددییەکان. هەر لەبەر ئەوەشە کە خواوەند دەفەرموێ:

﴿وَمَا رمیتَ اذْ رَمیتَ ولکنَّ اللهَ رَمى﴾.

کەواتە ڕووداوێکە تەنها لە توانستی خوای گەورەوە سەرچاوەی گرتووە.

نموونەی دووهەم:

❋ کتێبەکانی پێشەوایانی فەرموودە، لە پێش هەموویانەوە هی ئیمامی بوخاری و موسلیم، دەگێڕنەوە کە:

"ئافرەتێکی جوولەکە - کە ناوی زەینەبی کچی حەرث بوو - مەڕێکی برژاوی ژەهراویی لە خەیبەردا پێشکەش بە پێغەمبەر ﷺ کرد. پێغەمبەر ﷺ و ئەوانەی لە خزمەتیدا بوون لێیان خوارد. پاشان پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "ارفعوا أيديكم، فإنها أخبرتني أنها مسمومة"[٢]. خەڵکەکەش دەستیان لێ هەڵگرت، بەڵام "بیشری کوڕی بەڕڕاء" بە کاریگەریی ژەهرەکە مرد. پێغەمبەر ﷺ ژنە جوولەکەکەی بانگ کرد و پێی فەرموو: "چی هانی دایت ئەم کارە ئەنجام بدەیت"؟ ئەویش وتی: "ئەگەر پێغەمبەر بیت، ئەوا ئەم کارەی من هیچ زیانێکت پێ ناگەیەنێت. خۆ ئەگەر پادشایش بیت، بەم کارەم خەڵکی لە دەستت ڕزگار دەکەم". ئنجا پێغەمبەر ﷺ فەرمانی دا بیکوژن"[٣].

هەندێ ڕیوایەت دەڵێت: فەرمانی بە کوشتنی نەدا. زانا لێکۆڵەرەکان دەڵێن: فەرمانی بە کوشتنی نەدا، بەڵکو تەسلیمی خزم و کەسانی بیشری کوڕی بەڕڕائیان کرد، ئەوانیش کوشتیانەوە[٤].

ئێستاش گوێ لەم سێ خاڵە ڕابگرە، با لایەنی موعجیزەت لەم ڕووداوەدا بۆ دەربکەوێت:

(١) صحيح، رواه مسلم.

(٢) واتە: دەستتان هەڵگرن. ئەم مەڕە هەواڵی پێ دام کە ژەهراوییە!

(٣) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأبو داود وأحمد والدارمي.

(٤) حسن، أخرجه الحاكم والبيهقي. واتە: لە پێشدا پێغەمبەر ﷺ فەرمانی بە کوشتنی نەدا، بەڵام کە "بیشر" مرد، فەرمانی دا بیکوژنەوە.

● خاڵی یەکەم:

لە هەندێ ڕیوایەتدا دەڵێت: هەندێ لە هاوەڵان گوێیان لـەو مـەڕە بووە کە هـەواڵی ژەهراویبوونی خۆی بە پێغەمبەر ﷺ داوە[1].

● خاڵی دووەم:

لە ڕیوایەتێکی تردا دەڵێت دوای ئەوەی کە پێغەمبەر ﷺ هەواڵەکەی پێ ڕاگـەیاندن، فەرمووی: بڵێن "بسم الله" و بخۆن، کە ناوی خواتان هێنا ژەهرەکە زیانی نایێت.

ئەم ڕیوایەتـە هەرچـەند "ئیبن حەجەری عەسقەلانی" وەری نـەگرتووە، بـەڵام چـەند زانایەکی تر قبووڵیان کردووە.

● خاڵی سێهەم:

هەموو یەکێك لەو کەسـانەی ئەو هەواڵـەیان لـە پێغەمبـەر ﷺ بیسـت کـە: ئـەو مـەڕە ژەهراوییە، یەکسەر دڵنیایی پەیداکرد و وەك ئەوەی خۆی ئەو هەواڵـەی لـێ بیسـتبێـت ئاوا باوەڕی پێ کـرد. چونکـە هیـچ وتەیەکی پێچەوانـەی واقیعی لـێ نەبیسـتراوە، کـە ئەمەش یەکێکە لەوانە. جا لـەو کاتەدا کە جوولەکەکان پیلانیان بۆ لـەناوبردنی پێغەمبـەر ﷺ و هاوەڵانی ساز دەکرد، لە هەمان کاتدا و بەهۆی هەواڵێك لـە غەیبـەوە پیلانەکـەیان ئاشکرا بوو، هەروەك فرۆفێڵـە چەپەڵەکەشیان بـەتاڵ بـووەوە، هەواڵەکـەی پێغەمبـەریش ﷺ چۆنی ڕ اگەیاند وەها دەرچوو!

نموونەی سێهەم

ئەم نموونەیەش موعجیزەیەکی تری پێغەمبەرە ﷺ لە سێ ڕووداودا، کە لە موعجیزەی "دەستی سپی"(الید البیضاء) و "عەسا"کەی حەزرەتی مووسا دەچێت:

(ڕووداوی یەکەم):

* ئیمـامی ئەحـمـەد لـەم فـەرموودە صەحیحـەی لـە "ئەبـوو سـەعیـدی خودرییەوە" - خوای لـێ ڕازی بێت - گێڕاوەتەوە کە:

"لە شەوێکی بارانی تاریکدا قەتادەی کـوڕی نوعمـان نوێژی خـەوتنانی لـە خزمـەتی پێغەمبـەردا ﷺ ئەدا کـرد. پاشـان پێغەمبـەر ﷺ دارعەسایەکی کورتـی بـە نوعمـان دا و فەرمووی: بڕۆ ئەم دارعەسایە دە گەز لە پێش خۆتەوە و دە گـەزیش لـە پشتەوە ڕووناك دەکاتەوە. کاتێکیش گەیشتیتە ماڵـەوە شتێکی ڕەش دەبینیت، ئـەوە شـەیتانە و هـەر بەم دارە لێی بدە تا دەڕواتە دەرەوە.

---

(١) ورد في تكلم الذراع حديث صحيح، رواه أبو داود والدارمي عن جابر.

قەتادەش ڕۆشت و تا گەیشتە ماڵەوە شتە ڕەشەکەی بینی و، بە دارەکەی دەستی لێی دا تاکو ڕۆشتە دەرەوە"[1].

(ڕووداوی دووهەم):

* لـە غـەزای گـەورەی بـەدردا - کـە سـەرچاوەی چـەندین شـتی سـەیر و سەرسووڕهێنەرە - شمشێرەکەی (عەکاشەی کوڕی مەحصەنی ئەسەدی) شکا. پێغەمبەر ﷺ دارێکی ئەستووری دایـە دەستی و فـەرمووی: شـەڕی پێ بکـە. ئـەم دارە لـە دەستی عەکاشەدا بوو بە شمشێرێکی تیژی درێژی سپی و ئەستوور و، جـەنگی پێ کـرد. ئیتر لـە هـەموو غەزایەکدا ئەم شمشێرەی لا بوو بەکاری دەهێنـا، تـا لـە جـەنگی "یەمامـە" - کـە لەگەڵ پاشگەزبوواندا کرا - شەهید بوو[2].

ئەم ڕووداوە ڕووداوێکە بە قەتعی چەسپاوە و، عەکاشـە بـە درێژایی تەمـەنی شـانازیی بەم شمشێرەوە دەکرد و، بە شمشێری "العون" واتە: "یارمـەتی" ناوبـانگی دەرکردبوو. جـا ناوبانگ دەرکردنی ئەم شمشێرە و، شانازی کردنـی عەکاشە پێیـەوە، دوو بەڵگـەی تـرن کە ڕووداوەکە دەچەسپێنن.

(ڕووداوی سێهەم):

* "ابن عبدالبر" کە یەکێکە لە زانا لێکۆڵەر و هەڵکەوتووەکانی چـەرخی خـۆی، لـە "عەبدوڵڵای کوڕی جەحش"ەوە کـە کـوڕی پووری پێغەمبـەرە ﷺ دەگێڕێتـەوە کـە[3]: (عەبدوڵڵا لە غەزای "ئوحود" و لەو کاتـەدا کـە خـەریکی جـەنگ بـوو شمشێرەکەی لـە دەست چوو، پێغەمبەر ﷺ پەلە دارخورمایـەکی دایـە دەستی و لـە دەستی "عـەبدوڵڵا"دا بوو بە شمشێر). "ابن سید النـاس" لە کتێبەکـەیدا دەڵێت: ماوەیەکی زۆر ئەم شمشێرە لای عـەبدوڵڵا مایـەوە، تـا لـە دواییـدا بـە دووسـەد دینـار فرۆشـرا بـە یـەکێك کـە نـاوی "بغـاء التركي" بوو[4].

جـا لـەم دوو شمشـێرە، دوو موعجـیزەن وەك موعجـیزەی "عەسـای مووسـا" وان. ئەوەندە هەیە دوای وەفاتی حەزرەتی مووسا - دروودی لەسەر بێت - ئەو موعجیزەیـە لـە عەساکەیدا نەما، کەچی ئەم دوو شمشێرە دوای وەفاتی پێغەمبەریش ﷺ هەر مانەوە.

---

(١) رواه أحـمد وابن خزيمة والحاكم، وقال: صحيح الإسناد على شرط الشيخين و لم يخرجـاه ووافقـه الذهبي.

(٢) رواه البيهقي مسنداً. بڕوانە: نسيم الرياض ٣/١٥٦.

(٣) رواه البيهقي في حديث مُسند: الإستيعاب، القسم الثالث ٨٧٩. هەروەها الشفا: ١/٣٣٣.

(٤) عيون الأثر لابن سيد الناس: ٢/ ٢٠ ، الإصابة لابن حجر: برقم: (٤٥٨٣).

ئامآژەی سیازدەهەم

جۆرێك لـە جۆرە کـانی موعجـیزاتی پێغەمبـەر ﷺ بریتی‌یـە لـە شـیفای نـەخۆش و زامداران بەهۆی ئاوی دەم و فووی پیرۆزی پێغەمبەرەوە ﷺ.

ئەم جۆرە موعجیزاتە، ئەگەر وەکو "جۆر"ێك تەماشـایان بکـەین، ئـەوا "موتـەواتیری مەعنـەوی"ن. کـەچی دانـە دانـە و تـاك تاکـەکانی هـەندێکیان لـە حوکمـی تـەواتوری مەعنـەویدان و، هـەندێکی تریشـیان "خەبـەری ئاحـاد"ن. بـەڵام لەبـەر ئـەوەی زانایـان و پێشـەوایانی فـەرمووده باوەڕیـان پـێ کـردوون و بـە صـەحیحیان لـە قەڵـەم داون، ئـەوا قەناعەتی زانستی‌یانە و دڵنیایی بە مرۆڤ دەبەخشن.

وا لە نێوان نموونە زۆرەکـانی ئـەم جـۆرە موعجیزەیـەدا، تەنـها چـەند نموونەیـەك بـاس دەکەین:

نموونەی یەکەم:

* قازی عەیاز لە "سەعدی کوڕی ئـەبوو وەققـاص"ەوە دەگێڕێتـەوە[1] ، کـە یـەکێك بووە لەو دە کەسەی مژدەی بەهەشتیان دراوەتێ و، خزمـەتی پێغەمبـەری ﷺ کـردووە و، یەکێك بـووە لـە پێشـەوایانی سوپاکانی و، لـە سـەردەمی ئیمـامی عومـەردا سـەرکردەی سوپای ئیسلام بووە، ئەم سەعدە دەگێڕێتەوە و دەفەرموێ: "لە غەزای ئوحوددا پێغەمبـەر ﷺ تیری بێ نووکی دەدامێ و دەیفەرموو: "تێیان بگـرە". هـەر ئـەو ڕۆژە پێغەمبـەر ﷺ بـە کەوانەکەی خۆی ئەوەندە تیری تێگرتن تا کەوانەکەی شکا". ئەو تیرانەش کە نووکیـان نـەبوو، وەك ئـەوەی باڵیـان گرتبێـت لـە کـەوان دەردەچوون و، لـە جەسـتەی کـافراندا جێگیر دەبوون.

* هەروەها قازی عەیاز دەفەرموێ[2]:

لەو ڕۆژەدا چاوی " قەتادەی کوڕی نوعمـان " برینـدار کـرا و بەسـەر گۆنـایدا شـۆڕ بووەوە. پێغەمبەر ﷺ بـە دەستی پیرۆزی شیفابەخشـی خـۆی، چـاوی قـەتادەی خسـتەوە جێگاکەی بە جۆرێك کە لە چاوەکەی تری جوانتر بوو.

ئەم ڕووداوەش ئەوەندە ناوبانگی دەرکرد کە یەکێك لە نەوەکانی ئەم قەتادەیـە کاتـێ هات بۆ لای عومەری کوڕی عەبدولعەزیز بەم شیعرانەی خوارەوە خۆی پێ ناساند:

---

(١) الشفا ٣٢٢/١.

(٢) رواه أبو يعلى والطبراني وابن أبي شيبة. بڕوانە: الشفا ٣٢٢/١، زاد المعاد بتحقيق الأرنـاؤوط ١٨٦/٣-١٨٧.

أنا ابن الذي سالَتْ على الخدّ عينُه   فرُدَّتْ بكفِّ المصطفى أحسنَ الردِّ
فعــادتْ كما كانت لأول أمرِها   فياحسن ما عينٍ وياحسن ما ردّ(١)

* هەروەها چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ ئاوی دەمی خۆی خستە سەر ئەو برینەی کە تیرێك لە جەنگی "ذی قەرەد"دا(٢) لە دەموچاوی قەتادەدا دروستی کردبوو. قەتادە دەفەرموێ: "لە دوای ئەوە، برینەکەم نە ئازاری دام، نە کێمیشی کرد"(٣)، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەستی پیرۆزی بەسەردا هێنابوو.

نموونەی دووهەم:

* بوخاری و موسلیم و غەیری ئەوانیش دەگێڕنەوە کە: "لە ڕۆژی خەیبەردا پێغەمبەر ﷺ ئاڵاکەی دا بە "عەلی"، ئەویش لەو کاتەدا گرفتاری چاوئێشە بوو. هەر کە پێغەمبەر ﷺ تفی بۆ تێکرد، یەکسەر - بە ئیزنی خوا - بوو بە شیفا بۆی و چاوی چاك بووەوە"(٤).

بۆ بەیانی حەزرەتی عەلی دەرگای قەڵاکەی - کە لە ئاسن دروست کرابوو - وەك قەڵغان بە دەستەوە گرت و قەڵاکەی فەتح کرد.

* هەر لە غەزای خەیبەردا فووی بە ڕانی "سەلەمەی کوڕی ئەکوەع"دا کرد کە بریندار بوو، یەکسەر چاك بووەوە(٥).

نموونەی سێهەم:

* ئیمامی نەسسائی لە "عوسمانی کوڕی حونەیف"ەوە دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: "نابینایەك عەرزی پێغەمبەری ﷺ کرد: ئەی پێغەمبەری خوا! لە خوا داوا بکە چاوم چاك بکاتەوە و دەری بخات. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئاوا؟ یان وازت لێ بهێنم؟ وتی: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەم کوێرییەم زۆر بێزاری کردووم. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "انطلق فتوضأ ثم صلّ ركعتين، ثم قل: اللهم إني أسألك وأتوجه إليك بنبيي محمدٍ نبي الرحمة، يا محمد إني أتوجه إلى ربك بك، أن يكشف لي عن بصري، اللّهم شفّعه

---

(١) واتە: من کوڕی ئەو کەسەم کە چاوی بەسەر گۆنایدا هاتە خوارەوە، بەڵام بە دەستی پێغەمبەر ﷺ زۆر بە جوانی خرایەوە جێگای خۆی و وەکو یەکەم جاری لێ هاتەوە. ئای چ چاوێکی جوان بوو! چ گێڕانەوەیەکی جوان بوو! (وەرگێڕ)

(٢) "ذی قەرەد": غەزایەکە دوای ڕێکەوتنەکەی حودەیبیە لە نزیکی مەدینە و لە باکوورییەوە ڕووی داوە.

(٣) صحيح، رواه الترمذي والحاكم والبيهقي.

(٤) صحيح، رواه البخاري ومسلم.

(٥) صحيح، رواه البخاري وأبو داود وأحمد.

فيّ، وشفّعني في نفسي. فرجع وقد كشف الله عن بصره"[١].

واتە: برۆ دەستنوێژ بگرە و، دوو ڕکات نوێژ بکە و، پاشان بڵێ: خوایە! داوات لـێ دەکـەم و ڕووت تێدەکـەم، بـەهۆی پێغەمبەرەکەمـەوە کـە محەمـەدە و پێغەمبـەری میهرەبانیـە.. ئەی محەممەد ﷺ! مـن بەهۆی تۆوە ڕوو لـە خوا دەکەم کە پەردە لەسـەر چاوم لابدات.. خوایە! شەفاعەتی ئەوم لـێ وەربگرە و هی خۆیشم.

عوسمان دەفەرموێ: کە گەڕایەوە، خوا چاوی چاك کردبوووە.

نموونەی چوارەم:

❋ لە غەزای بەدردا ئەبوو جەهل دەستی "موعـەووەذی کـوڕی عـەفراء"ی بڕی، کـە یەکێکە لـەو چواردە کەسـەی لـە بـەدردا شـەهید بوون. موعـەووەذ دەستە قرتاوەکـەی هێنایـە خزمـەتی پێغەمبـەر ﷺ، ئـەویش تفی بەسـەردا کـرد و لکاندیەوە بـە جێگاکـەی خۆیەوە و، جێی خۆی گرتەوە و لکایەوە، پاشـان گەڕایـەوە بـۆ جـەنگ، تـا شـەهید کـرا هەر شەڕی کرد.

ئەم ڕووداوە پێشەوای پایەبەرز "ئیبن وەهب" کە یەکێکـە لـە پێشـەوایانی فـەرموودە، ڕیوایەتی کردووە[٢].

❋ هەر بە ڕیوایـەتی ئـەم ئیمامـە "خوبـەیبی کـوڕی یەسـاف" لـە غـەزای بـەدر لەگـەڵ پێغەمبـەردا بـوو ﷺ. شمشـێر دابـووی لـە سەرشـانی بـە ڕادەیـەك کـە ئـەو لایـەی لار بووبووەوە. پێغەمبەر ﷺ خستیەوە جێی خۆی و فووی پێدا کرد هەتا چاك بووەوە[٣].

هەرچەند ئەم دوو ڕووداوە "خەبەری ئاحاد"ن، بەڵام لەبەر ئـەوەی ئیمـامی پایەبـەرز: "ئیبن وەهب" بە صەحیحی داناون و، لەبەر ئەوەی کە لە کانگـای موعجیزات(بـەدر)دا ڕوویان داوە و، لەبەر ئەوەش چەندین ڕووداوی تری وەك ئەمانە هەن و، دەبن بە شـایەت بۆیان..

هەموو ئەمانە، وا دەکەن کە هیچ کەسێك گومانی لە ڕوودانیاندا نەبێت.

بەم جۆرە، هەزار و یەك نموونە هـەن و هـەموویان بـە حـەدیثی صـەحیح چەسپاون کـە دەستی پیرۆزی پێغەمبەر ﷺ بووە بە شیفابەخش و دەرمانی زامدار و دەردەداران.

---

(١) صحيح، رواه النسائي واللفظ له، والترمذي وقال: حسن صحيح غريب، وابن ماجـه وابـن خزيمـة والحاكم وقال: صحيح الإسناد على شرط الشيخين ولم يخرجاه، والإمام أحـمد والطبراني وابن السني.

(٢) بڕوانە: الشفا ٣٢٤/١، الإصابة ١٩٣/٦.

(٣) رواه ابن وهب والأصبهاني في دلائل النبوة والبيهقي وأحـمد. بڕوانە: الشفا ٣٢٤/١.

ئەم پارچەیە شایانی ئەوەیە بە ئاوی زێڕ بنووسرێت و بە ئەڵماسیش برازێنرێتەوە

لە ڕاستیدا وەك باسمان كرد:

تەسبیحات كردن و خشووعی بەردە وردە لەناو دەستی پێغەمبەردا ﷺ و، گۆڕانی خاك و بەردە وردە لەو دەستەدا بە شتێكی وەك بۆمبا و گوللە لە ڕووی دوژمناندا، بە چەشنێ كە هەموویان بە بۆنەی نهێنیی ئایەتی: ﴿وما رَمَيْتَ اذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللهَ رَمَى﴾ هەڵهاتن..

لەت بوونی مانگ و بوونی بە دوو كەرتەوە بە تەنها یەك پەنجەی هەمان دەست، وەك قورئانی پیرۆز دەفەرموێ: ﴿وَانْشَقَّ الْقَمَرُ﴾..

هەڵقوڵانی ئاو وەك كانی لە نێوان پەنجەكانیەوە و تێراوبوونی سوپا لەو ئاوە..

شیفا بەخشینی ئەو دەستە بە زامدار و بیمار و دەردەداران..

ئەمانە بە جوانی: ڕادەی بەرەكەتی ئەو دەستە پیرۆزە و.. ڕادەی ئەوەی كە چ موعجیزەیەكی گەورەی خواوەندە، دەردەخەن.

وەك بڵێی ناولەپی ئەو دەستە: گۆشەیەكی بچووكی زیكر بێت لە نێوان هاوەڵان و خۆشەویستانیدا، بە چەشنێ كە ئەگەر بەردیشی تێ بڕوات، ئەوا ئەویش دەست بە زیكر و تەسبیحات دەكات..

وەك سەنگەرێكی بچووكی پەروەردگاریێانە وایە لە بەرامبەر دوژمنانەوە، بە ڕادەیەكی وا كە ئەگەر خاكیش بڕواتە نلوی، ئەوا وەك گوللە و بۆمبا بەم لاو ئەو لادا دەتەقێتەوە و بڵاو دەبێتەوە.

دەشبێتەوە بە دەرمانخانەیەكی بچووكی میهرەبانی بۆ زامداران و بیماران و، ئەگەر بەر هەر دەردێك بكەوێت شیفای پێ دەبەخشێت.

خۆ ئەگەر هەركاتێ ئەم دەستە تەكانێك بدات، ئەوا بەوپەڕی شكۆمەندییەوە ڕادەپەڕێت و، بە تەنها یەك پەنجەی "مانگ" دوولەت دەكات.

هەركاتیش ئاوڕی جوانی بداتەوە، ئەوا سەرچاوەیەكی وا دەتەقێنێتەوە كە لە دە كانیاوەوە وەكو ئاوی ڕەوانی كەوسەر، "میهرەبانی" هەڵدەقوڵێت.

جا لە كاتێكدا كە دەستی ئەم پێغەمبەرە بەڕێزە ﷺ تا ئەم ڕادەیە جێی پیشاندانی موعجیزاتی ڕوون و ئاشكرا بێت، ئایا ئیتر بە ڕوونی دەرناكەوێت كە ئەم پێغەمبەرە ﷺ :

تا چەندە لە بانگەوازەكەیدا ڕاستە و..

تا چەندەش لە لای پەروەردگاری بەڕێزە و..

چ ڕێز و بەختەوەرییەكی گەورەش دەستی ئەو كەسانە دەكەوێت كە بەیعەت بەو دەستە پیرۆزە دەكەن؟

پرسیارێك:

تۆ لە بارەی زۆربەی ڕیوایەتەکانەوە دەڵێیت: "ئەمە موتەواتیرە". کەچی ئێستا نەبێت ئێمە نەمانبیستووە، ئایا "تەواتور" تا ئەم ڕادەیە شتێکی نەزانراو دەبێت؟

وەڵام:

گەلێ ڕیوایەت هەن لای زانایانی شەرع موتەواتیرن، بەلاّم لای غەیری ئەوان نەزانراون. ئەوەتا زانایانی فەرموودە ئەوەندە حەدیثی موتەواتیریان لە لایە مەگەر خوا بزانێت، بەلاّم لای غەیری خۆیان بە "ئاحاد" دانراون.

بەم جۆرە بۆمان دەردەکەوێت کە ئەو شتانەی لە هەر زانستێکدا بە بەدیهی و نەزەری دادەنرێن، ئەوا بەپێی دەستوور و ڕێبازی پسپۆڕانی ئەو زانستە ڕوون دەکرێنەوە و باس دەکرێن. بەلاّم ئەو کەسانەی کە پسپۆڕی ئەو بابەتانە نین، لەم بارەیەوە پشت بە زانایانی ئەو بابەت و زانستە دەبەستن. جا یان ئەوەیە بە وتەی ئەو زانایانە قایل دەبن، یان دەچن خۆیان دەست بە لێکۆڵینەوەی ئەو زانستانە دەکەن تاکو ئەوانیش بە هەمان ئەنجام بگەن کە ئەو زانایانە زووتر پێی گەیشتبوون.

هەموو ئەو ڕیوایەتانەش کە ئێمە لە بارەیانەوە وتوومانە: موتەواتیری حەقیقی یان مەعنەوین، یان لە حوکمی موتەواتیرە مەعنەوییەکاندان، هەموو ئەمانە، زانایانی فەرمووده و، شەریعەت و، ئوصوول و، زۆربەی زانایانی تریش، حوکمەکانیان ڕوون کردوونەتەوە. جا ئەگەر عەوامە بێ ئاگاکان یان ئەو نەزانانەی کە چاویان لە ئاستی زانستدا نووقاندووە، نەیانزانن، ئەوا تەنها خۆیان لۆمە و سەرزەنشت دەکرێن.

نموونەی پێنجەم:

* ئیمامی بەغەوی دەگێڕێتەوە کە: (لە غەزای خەندەقدا پێی "عەلیی کوڕی حەکەم" پێکرا و شکا. پێغەمبەر ﷺ دەستی پیرۆزی بەسەر شوێنی شکانەکەیدا هێنا و یەکسەر چاك بووەوە، بێ ئەوەی لە ئەسپەکەشی دابەزێت)[1].

نموونەی شەشەم:

* ئیمامی بەیهەقی و غەیری ئەویش دەگێڕنەوە کە: "جارێکیان حەزرەتی عەلیی کوڕی ئەبوو تالیب ئازارێکی هەبوو، دەستی بە پارانەوە کرد، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: "اللّهم اشفه" یان "عافه" [2]. پاشان پێغەمبەر ﷺ بەپێی خۆی لێی دا، ئیتر لە دوای ئەوە ئەو ئێش و ئازارەی نەما"[3].

---

(١) أخرجه البغوي والطبراني. بڕوانە: الإصابة ٥٦٢/٤، الشفا ٣٢٣/١، نسيم الرياض ١١٨/٣.

(٢) واتە: خوایە! شیفای بدەیت و چاکی بکەیتەوە.

(٣) رواه الترمذي وقال: حسن صحيح، والنسائي في الكبرى، ورواه الإمام أحمد والحاكم وابن حبان.

نموونەی حەوتەم:

* "لوو"یەك لـە ناولـەپی "شورەحبیلی جوعفی"دا هـەبوو، بەو هۆیەوە نـەیدەتوانی دەسکی شمشێر و جڵەوی وڵاخەکەی بە دەستەوە بگرێت. ناچار سکاڵای دەستی بردە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ. ئەویش بەردەوام دەستی پیرۆزی خۆی پیادا دەهێنا، تا ئـەو لـووەی هەڵگرت و هیچ شوێنەوارێکی نەما"(١).

نموونەی هەشتەم:

ئەم نموونەیە بریتییە لـە شـەش منداڵ، کـە هەریەکەیان بـە جیا جیا موعجیزەیـەکی پێغەمبەریان ﷺ تێدا دەرکەوتووە:

(یەکەم):

"ئیبن ئەبی شەیبە" کـە یەکێکە لـە پێشـەوایانی زانستی فـەرموودە، دەگێڕێتـەوە کـە: "جارێکیان ئافرەتێك لە تیرەی (خَثْعَم) هاتە خزمەتی پێغەمبـەر ﷺ و منداڵێکیشی پێ بـوو کە تووشی بەڵایەکی وەها بووبوو نەیدەتوانی قسـە بکـات. پێغەمبـەر ﷺ ئاوی لـە دەمی ڕادا و دەسـتی شـۆرد و پاشـان ئـەو ئـاوەی دا بـە ئافرەتەکـە و، فـەرمانی پـێ دا کـە دەرخواردی منداڵەکەی بدات و پێی بهـەنوێت. ئیـتر منداڵەکـە چـاك بـووەوە و لـە پاشـاندا مرۆڤێکی هێندە ژیر دەرچوو کە لە خەڵکی ژیرتر بوو"(٢).

(دووهەم):

"ئیبن عەباس" دەفەرموێ: "ژنێك کوڕێکی شێتی خۆی هێنایە خزمەتی پێغەمبـەر ﷺ. ئەویش دەستی پیرۆزی بەسەر سنگی منداڵەکـەدا هێنـا و منداڵەکەش یەکسـەر ڕشـایەوە و شتێکی ڕەشی بە ئەندازەی خەیارێکی بچووکی لـە سـك هاتـە دەرەوە"(٣). ئیـتر منداڵەکە بەمە چاك بووەوە.

(سێهەم):

ئیمامی بەیهەقی و نەسسائی دەگێڕنەوە، دەڵێن: "محەممەدی کوڕی حاتەب منداڵ بـوو، جارێکیـان مـەنجەڵێك ئاوی گـەرم بەسـەر دەسـتیدا ڕژا. پێغەمبەر ﷺ دەسـتی بەسـەردا هێنا و دوعای بۆ کرد"(٤) و فوویەکی تەڕی بە برینەکەیدا کـرد کـە ئـاوی پـیرۆزی دەمـی پێوە بوو، یەکسەر چاك بووەوە.

---

(١) رواه الطبراني والبخاري في التأريخ الكبير واللفظ له. بڕوانە: الشفا ٣٢٤/١، الإصابة ٣٣١/٣.

(٢) أخرجه ابن أبي شيبة ومن طريقه ابن ماجه ورواه الطبراني. بڕوانە: الشفا ٣٢٤/١.

(٣) ضعيف. بڕوانە: الشفا ٣٢٤/١ بەڵام فەرموودەیەکی "صەحیح" لە بارەی چاکبوونەوەی منداڵی شێت لـە موسنەدی ئیمامی ئەحمەددا هەیە. بڕوانە: المسند للإمام أحـمد ١٧٥/٤.

(٤) رواه النسائي وابن حبان وابن أبي شيبة والطبراني. بڕوانە: الشفا ٣٢٤/١.

(چوارەم):

"منالێکیـان هێنایە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ کە گـەورە بووبـوو بـەڵام هێشتا زمـانی نەگرتبوو. پێغەمبەر ﷺ بە مندالەکەی فەرموو: مـن کێـم؟ یەکسـەر وتی: "رسـول الله" واتە: تۆ پێغەمبەری خوایت!" (١) بەم جۆرە خوای گەورە زمانی بەردا.

(پێنجەم):

جەلالەددینی سیووتی، کە ئیمامی چـەرخی خۆی بـووە و هـەر لـە حاڵـەتی بێداریـدا چەندین جـار بـە خزمـەتی پێغەمبـەر ﷺ شـەرەفمەند بـووە، دەگێڕێتـەوە کـە: "پیـاوێکی خەڵکی (یەمامە) منالێکی خۆی - هەر ئەو رۆژەی کە تیایدا لـە دایـك بووبـوو - هێنایە خزمەتی پێغەمبـەر ﷺ. پێغەمبـەر ﷺ بـە منالەکـەی فـەرموو: "منـاڵ! مـن کێـم"؟ یەکسـەر منالەکە هاتە زمان و وتی: "أنت رسولُ الله". فەرمووی: "صدقت بـارك الله فيـك". پاشان ئەم منالە نەهاتەوە زمان تا گەورەبوو. خەڵکی پێیان دەوت: "مبـارَكُ اليمامـة" چونکە پێغەمبەر ﷺ دوعای بەرەکەتی بۆ کردبوو"(٢).

(شەشەم):

جارێکیان منالێکی لاسـار نوێژی بە پێغەمبـەر ﷺ بڕیـوو. پێغەمبـەر ﷺ دوعـای لـێ کرد کە خوا شوێنەواری ببڕێت. ئیـتر منالەکـە ئیفلیـج بـوو(٣) و، سزای لاسارییەکەی وەرگرت.

(حەوتەم):

لە کاتێکدا پێغەمبەر ﷺ خەریکی خواردن بوو، کچێك داوای خواردنـی لـێ کـرد. پێغەمبەریش ﷺ ئەوەی پێ دا کە لە بەردەستیدا بوو. ئەم کچەش کـەم شـەرم بـوو، وتی: ئـەوەم دەوێـت کـە لـەناو دەمتدایـە! خۆ پێغەمبـەریش ﷺ هـەر شـتێکی لـێ داوا بکرایـە دەیبەخشی.. لەبەر ئەوە، هەرچێکی لە دەمدا بوو دای بەو کچە. هەر هێندەی پاروەکە لە گەدەی ئەو کچـەدا جێگیر بـوو، ئـەوەندە شـەرمن و بـە حـەیا دەرچـوو کـە لـە شـاری مەدینەدا هیچ ئافرەتێکی تر نەبوو هێندەی ئەو بەشەرم و حەیا بێت(٤).

* * *

---

(١) رواه البيهقي في الخصائص الكبرى. بڕوانە: نسيم الرياض ٣/١٠٥.

(٢) بڕوانە: الشفا ١/٣١٩، الإصابة ٦/١٨، ابن عساكر ٤/٣٧٨. ئیمامی سیووتی لـە بارەی ئەم فـەرموودە پیرۆزەوە فەرموویەتی: "حديث حسن".

(٣) رواه أبو داود وأحمد والبيهقي وابن حبان. بڕوانە: نسيم الرياض ٣/١٣٧.

(٤) رواه الطبراني. بڕوانە: الشفا ١/٣٢٥.

بەم جۆرەی کە لە پێشەوە باسمان کرد و وەك ئەم نموونانەی هێنامانەوە، ئەوەندە نموونە هەن کە لە هەشتا بەڵکو لە هەشت سەدیش تێدەپەڕن. کتێبەکانی فەرموودە و مێژووی ژیانی پێغەمبەر ﷺ زۆربەیان باس کردوون.

بەڵێ، لەبەر ئەوەی دەستی پیرۆزی ئەو ﷺ وەکو دەرمانخانەکەی لوقمانی حەکیم و، ئاوی دەمیشی بە وێنەی ئاوی کانیاوی "ژیان"ی حەزرەتی خضر درروودی لەسەر بێت و، فووەکەشی لە شیفا بەخشیندا وەك فووی حەزرەتی عیسا وایە، درروودی خوای لەسەر بێت..

مادەم ئادەمیزادیش - لە لایەکی ترەوە - گرفتاری چەندین جۆری بەڵا و موسیبەت دێن..

ئەوا گومان لەوەدا نایێت کە چەندین نەخۆش و منداڵ و شێتی لە ژمارەبەدەر، دێنە خزمەتی. گومانیش لەوەدا نییە کە هەر هەموویان لە نەخۆشی و ناتەواویی خۆیان چاك دەبنەوە و رزگاریان دەبێت.

تەنانەت "تاوسی یەمانی" کە یەکێکە لە پێشەوایانی تابیعین و بە "زوهد" و "تەقوا" ناوبانگی دەرکردووە، چونکە چل جار حەجی کردووە و چل ساڵی رەبەقیش بە دەستنوێژی نوێژی خەوتنان نوێژی بەیانیی کردووە و، بە خزمەتی چەندین هاوەڵی بەرێزی پێغەمبەر ﷺ گەیشتووە.. ئەم زانا گەورەیە، هەواڵێکی بێ گومانمان دەداتێ و دەفەرموێ: هەر شێتێك هاتبێتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و ئەویش دەستی پیرۆزی لەسەر سنگی ئەو شێتە دانابێت، ئەوا لەو نەخۆشییەی چاك بووەتەوە.

جا لە کاتێکدا ئیمامێکی وەك "تاوسی یەمانی" کە بە خزمەتی هاوەڵە بەرێزەکان گەیشتووە، هەواڵێکی ئاوا بێ گومانمان بداتێ، ئەوا هیچ گومانێك لەوەدا نایێت کە ژمارەیەکی زۆری دەردەداران، کە لەوانەیە بگەنە هەزار، هاتوونەتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و هەموو شیان لەو دەرد و نەخۆشییانەیان چاك بوونەتەوە.

ئاماژەی چواردەهەم

جۆرێکی گەورە و گرنگی موعجیزاتی پێغەمبەر ﷺ بریتییە لەو شتە لە عادەت بەدەرانەی کە بە بۆنەی دوعاکانیەوە هاتوونەتەدی.

جا ئەم جۆرە موعجیزانە هیچ گومانێکیان تێدا نییە و موتەواتیری راستەقینەن. نموونە و یەکە یەکەی رووداوەکانیشی ئەوەندە زۆرن کە لە ژمارە نایەن. زۆر لەو

نموونانە گەیشتوونەتە پلەی موتەواتیر، بەڵکو ئەو نموونانە ئەوەندە بەناوبانگن کە لە تەواتورەوە نزیکن. هەندێکی تریشیان چەند پێشەوایەکی گەورە نەقڵیان کردوون، بەمەش وایان لێ هاتووە کە وەك موتەواتیری بەناوبانگ بێ گومان بن.

ئێمەش لێرەدا و لە نێوان نموونە زۆرەکانی ئەم جۆرەدا چەند دانەیەك بۆ نموونە باس دەکەین کە لە "تەواتور"ەوە نزیکن، یان لە پلەی "مەشهوور"دان. هەروەها لە هەر نموونەیەکیش چەند شتێکی جوزئی باس دەکەین.

نموونەی یەکەم:

* پێشەوایانی فەرموودە، لە پێشەکیانەوە ئیمامی بوخاری و موسلیم، دەگێڕنەوە کە: دوعای پێغەمبەر ﷺ بۆ باران بارین یەکسەر گیرا بووە. ئەمەش گەلێ جار ڕووی داوە، بە ڕادەیەك کە کاتی وا دەبوو لەسەر مینبەر دەستی بەرز دەکردەوە و دوعای بۆ باران دەکرد، پێش ئەوەی دەستی دابگرێت دوعاکەی گیرا دەبوو. ئەو ڕیوایەتانەش کە ئەمە دەگێڕنەوە، هەموو چەسپاون و گەیشتوونەتە ڕادەی تەواتور. پێشتر باسی ئەوەمان کرد کە: لە سەفەرێکدا ئەو هۆردووەی لەگەڵیدا بوون زۆریان تینوو بوو، (هەموو جارێ بە بۆنەی دوعای پێغەمبەرەوە ﷺ) هەورەکە پەڵەی دەکرد و دەباری، ئەوانیش تێراو دەبوون، ئنجا لە بارین دەکەوت و دەڕۆشت.

* تەنانەت لە پێش پێغەمبەرێتیشیدا، دوعای پێغەمبەر ﷺ هەر گیرابووە[1]. ئەوەبوو لەو کاتەدا کە منداڵ بوو هەرکات بێ بارانی ببوایە، "عەبدولموتەللیب"ی باپیری لە خوا دەپاڕایەوە کە لەبەر خاتری ڕووی محەممەد ﷺ باران بارێنێت! ئیتر باران دەباری. ئەم ڕووداوەش ئەوەندە بەناوبانگە، کە "عەبدولموتەللیب"لە هەندێ شیعری خۆیدا باسی کردووە[2].

* ئیمامی عومەری کوڕی خەتتاب - خوای لێ ڕازی بێت - لە دوای کۆچی دوایی پێغەمبەر ﷺ بەهۆی عەبباسی مامی پێغەمبەرەوە ﷺ لە خوا دەپاڕایەوە بۆ باران و دەیوت: "خوایە! تاکو پێغەمبەر ﷺ مابوو، ئێمە بەهۆی خۆیەوە داوای بارانمان لێ دەکردیت و تۆش بۆت دەباراندین، وا ئێستا بەهۆی مامی پێغەمبەرەکەمانەوە ﷺ داوای بارانت لێ دەکەین"[3]. بەمە بارانیان بۆ دەباری.

(١) رواه الطبراني واللفظ له، وابن عساكر.

(٢) ئەبووتالیبی مامیشی لە شیعرێکی خۆیدا باسی ئەمەی کردووە.

(٣) صحيح، رواه البخاري.

* ئیمامی بوخاری و موسلیم - خوایان لـێ ڕازی بێـت - دەگێڕنـەوە کـە: داوا لـە پێغەمبەر ﷺ کرا دوعای بارانیان بۆ بکات و خواوەند بە هانایانەوە بێت، ئەویش لە نوێژە بارانێدا داوای بارانی لە خوا کرد، یەکسەر بارانیان بۆ باری. ئەوەندەش باری کە ناچار هاتنەوە لای و سـکاڵایان لـە دەسـت بـاران کـرد. ئـەویش دوعـای کـرد، بارانەکـە ڕاوەستا[1].

نموونەی دووهەم:

* بە ڕیوایەتێکی مەشهووری نزیـك لـە تـەواتورەوە، دەگێڕنـەوە کـە: لـەو کاتـەدا ئیمانداران کەم بوون و باوەڕ و پەرستشەکانیان ئاشکرا نـەدەکرد، پێغەمبـەر ﷺ لـە خـوا پاڕایەوە کە یان بـەهۆی موسـڵمان بوونـی "عومـەری کـوڕی خـەتتاب"ەوە، یـان بـەهۆی موسڵمان بوونی ئەبوجەهلەوە، ئایینی ئیسلام سەربەرز بکـات. ئـەوەبوو دوعاکـەی لـە بارەی عومەرەوە گیرا بوو. دوعاکەش ئەوە بوو کە فەرمووی: "اللّهم أعز الإسلام بـأبي جهل بن هشام أو بعمر بن الخطاب". کە ڕۆژ بـووەوە، عومـەری کـوڕی خـەتتاب هاتـە خزمـەتی و موسـڵمان بـوو[2]، ئـەم موسـڵمان بوونەشی بـوو بـەهۆی سـەربەرزیی ئـایینی ئیسلام. هەر لەبەر ئەمەش بە "الفاروق" ناو دەبرا.

نموونەی سێهەم:

* پێغەمبەر ﷺ بۆ هەندێ مەبەست دوعای بۆ هـەندێ لـە هـاوەڵانی خـۆی کـردووە. ئەم دوعایانەش بە جۆرێکی لەعادەتبەدەر گیرا بوون، بە ڕادەیەك کە گەیشتوونەتە پلەی ئیعجاز.

یەکێك لەوانە ئەوەیە کە ئیمامی بوخاری و موسلیم و غەیری ئـەوانیش، دەگێڕنـەوە: پێغەمبەر ﷺ دوعای بۆ عەبدوڵڵای کوڕی عەبباسی مامی کرد و فەرمووی: "اللّهم فقهـه في الدين وعلّمه التأويل"[3]. ئەوەبوو لە دوای ئەم دوعایە پێی دەوترا: "حـبر الأمّـة" و "ترجمان القـرآن". واتـە: زانـای نەتـەوەی ئیسـلام و ڕوونکـەرەوەی قورئـان.. ئنجـا لـە زانـاییدا گەیشـتە پلەیـەك کـە هەرچـەندەش هێشـتا منـاڵ بـوو، کـەچی ئیمـامی عومــەری کوڕی خەتتاب - خـوای لـێ ڕازی بێـت - ڕوخسـەتی دا لـە کـۆڕی زانـا گـەورەکانی هاوەڵانی پێغەمبەردا دابنیشێت.

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم.

(٢) صحيح، رواه الترمذي وأحمد والحاكم.

(٣) صحيح، رواه أحمد بهذا السياق وابن حبان وأورده الحاكم في المستدرك وقال: صحيح الإسناد ولم يخرجاه (أي بهذا اللفظ). ورواه الشيخان والأئمة الآخرون بألفاظ متقاربة. واتە: خوایە! لـە ئایین و تەفسیری قورئاندا شارەزای بکە.

* بوخاری و غەیری بوخاری لە ئەنەسەوە دەگێڕنەوە کە دەفەرموێ: دایکم عەرزی پێغەمبەری ﷺ کرد: ئەی پێغەمبەری خوا! دوعا بۆ ئەنەسی خزمەتکارت بکە. ئەویش فەرمووی: "اللّهم أكثِرْ مالَهُ وولدَه وبارك له فيما آتيتَه" [1]. لە ڕیوایەتەکەی عیکریمەدا ئەنس دەفەرموێ: بە خوا سامانم تابڵێی زۆرە و، منداڵ و نەوەکانیشم نزیکی سەد کەس دەبن. لە ڕیوایەتێکی تردا دەفەرموێ: کەس شك نابەم بە ئەندازەی من خۆش گوزەرانیی دەست کەوتبێت. بەم دوو دەستەی خۆم سەد کەسم لە منداڵەکانی خۆم ئەسپەردەی خاك کردووە. ناڵێم منداڵی منداڵم، یان ئەوەی لەبارچووە و بە مردوویی لە دایك بووە[2]. هەموو ئەمانەش بەهۆی بەرەکەتی دوعای پێغەمبەرەوە بووە ﷺ.

* هەروەها ئیمامی بەیهەقی و غەیری ئەویش لە پێشەوایانی فەرموودە، دەگێڕنەوە کە: پێغەمبەر ﷺ دوعای بەرەکەتی بۆ "عەبدوڕڕەحمانی کوڕی عەوف" کرد[3]- کە یەکێکە لەو دە کەسەی مژدەی بەهەشتیان پێ درا - بە بەرەکەتی ئەو دوعایە ماڵ و سامانێکی زۆری دەست کەوت. بە ڕادەیەکی وا کە جارێکیان کاروانێکی حەوت سەد حوشتریی، بە خۆیان و سوارە و بارەکانیانەوە، لە ڕێگای خوادا بەخشی[4]! جا فەرموون سەیری بەرەکەتی دوعای پێغەمبەر ﷺ بکەن و "ماشاء الله" بڵێن.

* بوخاری و غەیری ئەویش دەگێڕنەوە کە: پێغەمبەر ﷺ دوعای بەرەکەتی بۆ "عوروەی کوڕی ئەبولجوعد" کرد. جا عوروە دەفەرموێ: (لە بازاڕی "الكناسة"ی کووفەدا ڕادەوەستام، تا دەگەڕامەوە بۆ ماڵەوە چل هەزارم قازانج دەکرد). ئیمامی بوخاری دەفەرموێ: ئەگەر گڵیشی بکڕیایە، کە دەیفرۆشتەوە قازانجی لێ دەکرد[5].

* هەروەها دوعای بۆ "عەبدوڵڵای کوڕی جەعفەر" کرد کە بەرەکەت بکەوێتە کەسابەتەکەیەوە. ئەوەبوو وای لێ هات هەرچییەکی دەکڕی قازانجی لێ دەکرد[6]، بە چەشنێك کە لە سەردەمی خۆیدا، هەروەك بە سەخاوەتمەند و دەسترەنگینی بەناوبانگ بوو، هەروەها بە خاوەن سەروەت و سامانیش ناوبانگی دەرکردبوو.

ئەم جۆرە موعجیزانە، گەلێ نموونەی زۆریان هەیە و، ئەم چوارەمان تەنها بۆ نموونە هێنایەوە.

---

(١) واتە: خوایە! ماڵ و منداڵی زۆر بکە و، پیت و بەرەکەت بخەرە ئەوەی پێت بەخشیوە.

(٢) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأحـــمد.

(٣) صحيح، رواه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي وابن ماجه وأحمد.

(٤) الشفا ١/٣٢٦.

(٥) صحيح، رواه البخاري وأحـــمد والبيهقي.

(٦) صحيح، رواه أحـــمد والنسائي وأبو داود وأبو يعلى والطبراني مختصراً.

* ئیمامی تیرمیذی دەگێڕێتەوە کە: پێغەمبەر ﷺ دوعای بۆ "سـەعدی کوڕی ئەبوو وەققاص" کرد و فەرمووی: "اللّهم استجب لسـعدٍ إذا دعـاك"(١). بەم بۆنەیەوە دوعـای سـەعد هەمیشـە گیرابووە، بەم دوعـا گیرابوونـەش هێنـدە بەناوبانگ بـووە کـە خـەڵکی دەترسان سەعد دوعایان لـێ بکات!

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ بە "ئەبوو قەتادە"ی فەرموو: "أفلحَ وجهُك، اللّهم بارِكْ لـه في شَعْرِه وبَشَــرِهِ"(٢). کە لـە تەمەنی حەفتا سـاڵیدا مـرد، دەتوت تەمەنی پازدە سـاڵ بووە(٣)!

* کاتێك شاعیری بەناوبانگ: "النابغة الجعــــدي" لـە خزمـەتی پێغەمبـەردا ﷺ ئەم شیعرەی وت:

بلغنا السّما في مجدنا وسنائنا وإنا نريدُ فوق ذلك مظهرا(٤)

پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "إلى أين يا أبا ليلــى"؟ واتـە: بۆ کوێ ئەبوو لـەیلا؟ ئەویش وتی: "إلى الجنة يا رسول الله". واتە: ئەی پێغەمبەری خوا! بۆ بەهەشت.

پاشان پارچە شیعرێکی خوێندەوە کە پڕ بـوو لـە واتـای گـەورە و بـەرز و بڵنـد. ئنجا پێغەمبەر ﷺ فەرمـووی: "لا فَضَّ اللهُ فاك". واتـە: خـوا دەمـت هەڵنەوەشـێنێت. ئـەوەبوو دەموودانی لـە هـی هـەموو کەسێك جوانـتر بـوو، دانیشـی دانەدەکـەوت، خـۆ ئەگـەر داشبکەوتایە لە جێگایدا یەکێکی تـر دەردەهـات. سـەد و بیسـت سـاڵیش ژیـا. هـەندێك دەڵێن: زیاتریش ژیاوە(٥).

* ڕیوایـەتێکی صـەحیح دەڵێـت: پێغەمبـەر ﷺ دوعـای بـۆ ئیمـامی عـەلی کـرد و فـەرمووی: "اللّهم اكفه الحرّ والقرّ". واتە: "خوایـە گیـان! سـەرما و گـەرمای لـە کـۆڵ بکەرەوە". ئەوەبوو هەرگیز نە سەرمای دەبوو، نە گەرما. لـە زستاندا بـەرگی هاوینـە و، لە هاوینیشدا بەرگی زستانەی دەپۆشی(٦).

---

(١) صحيح، رواه الترمذي واللفظ له، وابن حبان والحاكم وقال: صحيح الإســـناد و لم يخرجــاه. واتـه: خوایە! هەرکات سەعد لێت پاڕایەوە، دوعای گیرا بکە.

(٢) صحيح، رواه الحاكم. واتە: دەموچاوت سەرفراز بێت. خوایە! بەرەکەت بخەرە پێست و موویەوە.

(٣) رواه البيهقي. بڕوانە: نسيم الرياض ١٢٨/٣.

(٤) واتە: لە سەربەرزیدا گەیشتووینەتە ئاسمان، چاوەڕوانی لەوەش بەرزتر دەکەین پێی بگەین!

(٥) بڕوانە: شرح الشفا لعلي القاري ٦٦/١.

(٦) رواه ابن ماجه واللفظ له، والطبراني في الأوسط واسناده جيد، وابن أبي شيبة، ورواه الإمام أحـــــمد، ضعفه محقق فضائل الصحابة، وحسنه محقق المسند للإمام أحـــمد ١٢٠/٢.

* (دوعای بۆ حەزرەتی "فاتیمە"ی کچی کرد کە: هـەرگیز خـوا برسێتیی بەسـەردا نەهێنێت. حەزرەتی "فاتیمە" دەفەرموێ: پاش ئەوە هەرگیز برسیم نەبووە)[١].

* (توفەیلی کوڕی عەمر داوای لە پێغەمبـەر ﷺ کرد نیشـانە و بەڵگەیەکی بداتێ، تاکو هۆزەکەی باوەڕی پێ بکەن. پێغەمبەر ﷺ دوعای بۆ کرد و فەرمووی: "اللّهمَّ نَـوِّرْ لَهُ". پاش ئەم دوعایە نوورێك لە نێوان هەردوو چاویدا دەرکەوت و درەوشایەوە. پاشـان وتی: خوایە! دەترسـم خـەڵکی بڵێن: نەنگییە! ئنجا ئـەو نـوورە ڕۆشتە سـەر نووکـی دارەکـەی دەستی، لـە شـەوی تـاریکدا دەدرەوشـایەوە. لەبـەر ئـەوە، پێیـان دەوت: "ذو النور". واتە: خاوەن ڕووناکی)[٢].

ئەم ڕووداوانە هەرگیز گومان لە ڕیوایەتەکانیاندا نییە.

* ئەبوو هورەیرە دەفـەرموێ: عـەرزی پێغەمبـەرم ﷺ کـرد: فـەرموودەی زۆرت لـێ دەبیستم کەچی لە بـیرم دەچنەوە. فـەرمووی بەرگەکـەت ڕابخە. کە ڕاﻢخسـت، دەسـتی پیرۆزی پیادا هێنا و پاشان فەرمووی: هەڵی بگرەرەوە، منیش هەڵمگرتەوە. ئیتر پاش ئەمە هیچ شتێکم لە بیرنەچووەتەوە[٣].

ئەم ڕووداوانە، هەموویان حەدیثی "مەشهوور"ن.

نموونەی چوارەم:

چەند نموونەیەك لە بارەی گیرابوونی چەند دوعایەکەوە باس دەکەین کە پێغەمبـەر ﷺ لـە چەند کەسێکی کردوون:

* یەکەم: هەواڵ بـۆ پێغەمبـەر ﷺ هـات، کـە: "پـەروێز"ی پادشـای فـارس نامەکـەی پێغەمبەری ﷺ لەتوپەت کردووە. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "اللّهم مَزِّقْـهُ". واتـە: خوایـە لەتوپەتی بکـە. ئەوەبوو لەتوپـەت کـرا. چونکـە خواوەنـد "شێرۆیە"ی کـوڕی پادشـای بەسەر باوکیدا زاڵ کرد و بە خەنجەر کوشتی. ئنجـا سـەعدی کـوڕی ئـەبوو وەققـاصیش موڵـك و دەستەڵاتدارییەکەی لەتوپـەت کـرد و، بـەم جـۆرە هیـچ شـوێنەوارێکی ئـەو پادشایە و سەرۆکایەتیی فارس لە دنیادا نەما[٤]. بـەڵام قەیسـەر و پادشـاکانی تر موڵـك و پادشایەتییان مایەوە، چونکە ڕێزی نامەکانی پێغەمبەریان ﷺ گرت.

(١) رواه الطبراني والبيهقي. بڕوانە: الشفا ١/٣٢٨.
(٢)بڕوانە: الشفا ١/٣٢٨، الإستيعاب ٢/٧٥٩.
(٣) صحيح، رواه البخاري والترمذي. ورواه غيرهما بسياقات أخرى.
(٤) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأحمد والبيهقي.

* دووهەم: بە حەدیثی "مەشهوور"ی نزیك لـە "موتـەواتیرەوە" و بەوەش کە ئایـەت هێمای بۆ دەکات، چەسپاوە کە: جارێکیـان سـەرکردەکانی قورەیـش لـە "المسجد الحرام"دا کۆبوونەوە و ڕەفتاری ناشیرینیان بەرامبەر پێغەمبەر ﷺ نوانـد. ئەویش دوعـای لـێ کردن و لە دوعاکەشیدا ناوی هێنان. "ئیبن مەسعوود" دەفەرموێ: "بـە چاوی خۆم لە غەزای بەدردا بینیم هەموویان کوژران"[(١)].

* سێهەم: دوعـای لـە "مُضَـر" کـرد - کـە هۆزێکـی گـەورە بـوون - چونکـە پێغەمبەریان ﷺ بە درۆ خستبووەوە. ئەوە بوو گرانی و بێ بارانی تـەنگیان پێ هـەڵچنین، ناچار قورەیشەکان لە پێغەمبەر ﷺ پاڕانەوە دوعای ڕزگاربوونیان بۆ بکات، کە دوعـای بۆ کردن، خوا بارانی بۆ ناردن[(٢)].

ئەم ڕیوایەتە لە تەواتورەوە نزیکە.

نموونەی پێنجەم:

ئەم نموونەیە بریتییە لە گیرابوونی دوعای پێغەمبەر ﷺ کـە لـە چـەند پیـاوێکی دیـاری کراوی کردوون. وا لە نێوان نموونە زۆرەکانیدا سیانیان باس دەکەین:

* یەکەم: دوعای لە "عوتبەی کوڕی ئەبولەهەب" کرد و فەرمووی: "اللّهم سَـلِّطْ عليه كلباً مِن كلابـك"[(٣)]. لـە پاش ئەم دوعایە عوتبـە سـەفەرێکی کـرد، لـەم سـەفەرەدا شێرێك هات بە دوایدا دەگەڕا تا لەناو کاروانەکەدا هەڵی گرت و خواردی.

ئـەم ڕووداوە بەناوبانگـە و، زانایـانی فـەرموودە گێڕاویانەتـەوە و، بـە صـەحیح لـە قەڵەمیان داوە.

* دووهەم: پێغەمبەر ﷺ "سریە"یەکی بە سەرکردایەتیی "عامیری کوڕی ئەزبەت" بۆ جێیەك نارد و، "موحەللیمی کوڕی جەثامە"شی لەگەڵدا بوو. لە ڕێگادا موحەللیم بـە غـەدر عامیری کوشـت. کـە هـەواڵ گەیشتەوە پێغەمبـەر ﷺ، تووڕە بوو و فـەرمووی: "اللّهم لا تغفِرْ لمحلِّـم". واتـە: "خوایە! لـە موحـەللیم خۆش مەبە". پاش حـەوت ڕۆژ موحەللیم مرد[(٤)] و ناشتیان، کەچی زەوی (واتە: گۆڕەکەی) فڕێی دایـە دەرەوە، پاشـان ناشتیانەوە، دیسـان چـەند جارێکی تر فڕێی دایە دەرەوە. تـا لـە ئەنجامدا خستیانە نـاو شیوێکەوە و، بە بەرد شیوەکەیان لەسەر پڕکردەوە[(٥)]!

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأحـمد.

(٢) صحيح، رواه البخاري ومسلم.

(٣) رواه الحاكم والبيهقي وغيرهما من طرق صحيحة.

(٤) رواه أبو داود وابن ماجه وأحمد والبيهقي.

(٥) رواه أبو القاسم الأصفهاني في دلائل النبوة.

* سێهەم: جارێکیان پێغەمبەر ﷺ پیاوێکی بینی بە دەستی چەپ پارووی دەخستە دەمیەوە. پێی فەرموو: "کُل بیمینك". واتە: "بە دەستی ڕاستت بخۆ". پیاوەکە وتی: "لا أستطیع". واتە: ناتوانم. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "لا استطعت". واتە: "دەسا یاخوا هەر نەتوانیت". دوای ئەمە دەستی ڕاستی بۆ دەمی بەرز نەکردەوە[1].

نموونەی شەشەم:

وا چەند ڕووداوێکی لە عادەت بەدەری بێ گومان و چەسپاو باس دەکەین، کە بەهۆی دوعای پێغەمبەرەوە ﷺ ڕوویان داوە.

* یەکەم: پێغەمبەر ﷺ چەند تاڵێکی مووی سەری خۆی بە خالیدی کوڕی وەلیدی "شمشێری خوا" دا و، دوعای سەرکەوتنی بۆ کرد. خالیدیش ئەو تاڵە موانەی لەناو سەروپێچەکەیدا دانا. پاش ئەوە لە هەر جەنگێکدا لەگەڵ خۆی هەڵی بگرتایە، سەرکەوتنی پێ دەبەخشرا[2].

* دووهەم: "سەلمانی فارسی" کۆیلەی جوولەکەکان بوو. ئاغاکانی پەیمانیان بۆ نووسی لە کۆیلەیی ئازادی بکەن، بە مەرجێ سێ سەد شەتڵ خورمایان بۆ بڕوێنێت و سەوز ببن و بەریان دەربکەوێت و بخورێت و، ئنجا چل "ئۆقیە"ش[3] ئاڵتوونیان بداتێ.. پێغەمبەر ﷺ هەڵسا و هەموو ئەو شەتڵانەی بە دەستی پیرۆزی خۆی بۆ ناشت، یەکێکیان نەبێت - کە یەکێکی تر ناشتی - هەموویان سەوز بوون ئەو یەکە نەبێت. پێغەمبەر ﷺ هەڵی کێشا و لە جێی خۆیدا سەرلەنوێ ناشتیەوە، ئنجا ئەویش سەوز بوو. "بەززار" لە کتێبەکەیدا دەگێڕێتەوە کە هەر ئەو ساڵە دارخورماکان بەرەکەیان دەرکەوت، یەکێکیان نەبێت، ئەویش پێغەمبەرﷺ هەڵی کێشا و ناشتیەوە، هەر لەو ساڵەدا ئەویش بەرەکەی دەرکەوت.. ئنجا بە ئەندازەی هێلکەیەك ئاڵتوونی بە سەلمان دا، دوای ئەوەی کە هێنای بەسەر زمانی خۆیدا، تاکو بیبات بۆ ئاغاکانی. کە بۆی بردن، چل ئۆقیەی لەو ئاڵتوونە بۆ کێشان و، هێشتا بە ئەندازەی ئەوەی دای بەوان لەو ئاڵتوونە مابەوە![4]

ئەم ڕووداوە، یەکێکە لەو ڕووداوە لەعادەتبەدەر و هەرە گرنگانەی کە بەسەر ژیانی حەزرەتی سەلمانی فارسیدا - خوای لێ ڕازی بێت - هاتووە و، پێشەوایانی باوەڕ پێ کراوی فەرموودە ڕیوایەتیان کردووە.

---

(١) صحیح، رواه مسلم واللفظ له، وابن حبان والدارمي.

(٢) صحیح، رواه الحاکم واللفظ له، والطبراني وأبو یعلی.

(٣) یەك "ئۆقیە" یەکسانە بە یەك "ئۆنس" کە دەکاتە: ٣١,١٠٠ (سی و یەك گرام و سەد سەنت). (وەرگێڕ)

(٤) حدیث حسن، رواه أحمد واللفظ له، والبزار والطبراني والبیهقي.

* سێهەم: "ئوم مالیك" کە یەکێکە لە "هاوەڵان"، هیزەیەکی بوو ڕۆنی تێدە کرد و بە دیاری بۆ پێغەمبەری ﷺ دەبرد. پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێ دا کە هەڵی بگرێت و نەیگووشێت. ئنجا هیزەکەی دایەوە بە "ئوم مالیك". سەیری کرد هێشتا هەر پڕە لە ڕۆن. جا هەرکات منالەکانی داوای پێخۆریان لێ دەکرد، ئەگەر هیچیان نەبوایە، دەچوو بۆ لای هیزەکە و ڕۆنی لێ دەردەهێنا. بەم جۆرە مایەوە لایان، تا جارێکیان هیزەکەیان گووشی[1]، ئیتر پاش ئەوە ڕۆنیان تێدا نەبینییەوە.

نموونەی حەوتەم:

ئەم نموونەیە بریتییە لەوەی کە ئاوی تاڵ، بە بەرەکەتی دوعای پێغەمبەر ﷺ و دەست لێدانی، بووە بە ئاوی سازگار و شیرین و بۆنی خۆشی لێ هاتووە. وا لەم بارەیەوە چەند نموونەیەك دەهێنینەوە:

* یەکەم: ئیمامی بەیهەقی و پێشەوایانی تری حەدیث دەگێڕنەوە کە: هەندێ جار بیری "قەبا" ئاوەکەی کەمی دەکرد تا هیچی تێدا نەدەما. پێغەمبەر ﷺ لە پاشماوەی دەستنوێژی خۆی کردە ناوی. لە پاش ئەوە، ئیتر وای لێ نەهاتەوە[2].

* دووهەم: ئەبوو نەعیم لە "دلائل النبوة"دا و، پیاوانی تری فەرمووده، دەگێڕنەوە کە: بیرێك لە ماڵی ئەنەسدا بوو، پێغەمبەر ﷺ ئاوی دەمی خۆی ڕۆ کردە ناو ئەو بیرە و دوعای کرد. پاش ئەوە هیچ بیرێك لە مەدینەدا بە ئەندازەی ئەو بیرە ئاوەکەی خۆش و سازگار نەبوو[3].

* سێهەم: "ئیبن ماجە" دەگێڕێتەوە کە: "دۆڵچەیەك ئاوی زەمزەمیان هێنایە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ ئەویش ئاوی لە دەمی ڕادا و کردیەوە ناوی. لە پاش ئەمە، بۆنی ئەو ئاوە لە بۆنی میسك خۆشتر بوو"[4].

* چوارەم: ئیمامی ئەحمەدی کوڕی حەنبەل دەگێڕێتەوە کە: جارێکیان دۆڵچەیەك ئاویان لە بیرێکەوە بۆ هێنا، ئەویش ئاوی لە دەمی وەردا و کردیەوە ناوی. ئنجا ئەو دۆڵچە ئاوە کرایەوە ناو بیرەکە. لە پاش ئەوە، بۆنی ئاوی ئەو بیرە لە هی میسك خۆشتر بوو[5].

---

(١) صحيح، رواه مسلم واللفظ له، وأحمد.

(٢) رواه البيهقي. بڕوانە: الشفا ١/٣٣١.

(٣) الشفا ١/٣٣١.

(٤) حديث صحيح بالحديث الآتي بعده. رواه ابن ماجه وأحمد.

(٥) صحيح رواه الإمام أحـمد.

* پێنجەم: "حەممادی کـوڕی سـەلەمە" کە یەکێکە لـە پیـاوە باوەڕپێ کراوەکـان و ئیمـامی موسـلیم حـەدیثی لـێ وەردەگرێت، دەگێڕێتـەوە کـە: جارێکیـان پێغەمبـەر ﷺ کوندەیەکی لـە ئـاو پڕ کـرد و دوعـای بەسـەردا خوێنـد و بەستی، ئنجـا دای بـە چـەند کەسێك لە هاوەڵە بەڕێزەکانی و داوای لـێ کردن نەیکەنەوە تا کـاتی دەستنوێژ. کە لـە ڕێگادا کاتی نوێژ هات، دابەزین و دەمی کوندەکەیان کـردەوە، سـەیریان کـرد دۆیـەکی خۆشی تێدایە و دەمەکەشی کەرەی لەسەرە[1]!

ئـەم پێنـج نموونـە هەندەکیـەی باسمـان کــردن: هــەندێکیان "مەشــهوور"ن و چــەند پێشەوایەکی گەورە گێڕاویانەتەوە. جا ئەم نموونانەی باسمان کردن، لەگەڵ ئەوانەی کـە لێرەدا باسمان نەکردوون، بە یەکەوە و، بە تەواتوری مەعنەوی و، بە شێوەیەکی ڕەها، ئەم موعجیزەیە دەچەسپێنن.

نموونەی هەشتەم:

ئەم نموونەیە بریتییە لـەو مەڕانـەی کـە گوانیـان وشـك بووبوو، پاشـان بـە بەرەکـەتی دوعای پێغەمبەر ﷺ و دەستدانی لـە گوانیـان، لـە شـیر پڕبـوون. ئەمـەش گەلـێ نموونـەی زۆری لەسەر هەیە. وا ئێمەش سێ نموونەی بەناوبانگ و چەسپاویان لـێ باس دەکەین.

* یەکـەم: کتێبـە بـاوەڕ پـێ کراوەکـانی باسـی ژیـانی پێغەمبـەر ﷺ ئـەم ڕووداوە دەگێڕنـەوە کـە: ئـەو کاتـەی پێغەمبـەر ﷺ لەگەڵ ئەبووبـەکری صیددیقـدا کۆچیـان بـۆ مەدینـە کـرد، لـە ڕێگـادا ڕێیـان کەوتـە لای ڕەشماڵەکـەی "عاتیکـەی کچـی خـالیدی خوزاعی" کە بە "ئوم مەعبەد" بەناوبانگ بوو. کە گەیشتنە ئەوێ، لای ئوم مەعبـەد لایـان دا. ئوم مەعبەدیش مەڕێکی لاوازی بێ شیری هەبوو، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "ئایا شیری تێدا نییە"؟ ئوم مەعبەد وتی: خوێنی تێـدا نییـە ئیـتر شـیری لـە کـوێ بـوو؟! پێغەمبـەر ﷺ دەستی پیرۆزی بەسەر پشـت و گوانـەکانی مەڕەکـەدا هێنـا و پاشـان فـەرمووی: "قـاپێك بهێنن و بیدۆشن". کە دۆشییان ئەوەندە شیری لێهات، کە پێغەمبەر خۆی و حەزرەتی ئەبووبەکر لێیان خواردەوە و، ئەوەندەشیان لـێ مایەوە کـە خـاوخێزانی ئـەو ماڵـە تـا تێر بوون لێیان خواردەوە. ئەم مەڕەش هەتا ما هەر بەو جۆرە بەهێز و بەپیت بوو[2].

* دووهەم: بەسەرهاتی مەڕەکەی ئیبن مەسعوودە، کە بەم جۆرە بووە:

---

(١) الشفا ١/٣٣٤.

(٢) روي الحديث بطرق عديدة، وهو صحيح بطرقه.

ئیبن مەسعوود دەفەرموێ: شوانی ڕانە مەڕی "عوقبەی کوڕی ئەبوو موعەیت" بووم. جارێك پێغەمبەر ﷺ و ئەبووبەکـر بە لامدا تێپەڕ بوون. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: شیرت لە لا هەیە؟ وتم: بەڵێ، بەڵام کراوم بە ئەمیندار لەسەری. پێغەمبەر ﷺ فـەرمووی: ئایا مێیەکیش نییە نێر توخنی نەکەوتبێت؟ ئیبن مەسعوود دەفەرموێ: شەکەمێیەکم بۆ هێنا، پێغەمبەریش ﷺ دەستی بە سەر گوانیدا هێنا و دوعای کرد، ئیتر شیری لـێ هاتە خوارەوە و شـیرەکەی دۆشـییە نـاو دەفرێکـەوە. ئنجـا لـە شـیرەکەی خـواردەوە و، دەرخواردی ئەبووبەکریشی دا[1]..

ئەم ڕووداوە بوو بە هۆی موسڵمان بوونی "ئیبن مەسعوود"، خوای لـێ ڕازی بێت.

* سێهەم: بەسەرهاتی مەڕەکانی "حەلیمەی سەعدییە"یە[2]، کە دایکی شیریی پێغەمبەرە ﷺ.

ئەم بەسەرهاتەش گەلـێ بەناوبانگە و، بەم جۆرە بووە:

ئەو سـاڵەی کە پێغەمبەریـان ﷺ بە منالی نـاردە لای "حـەلیمە" بۆ ئەوەی شـیری بداتێ و خزمەتی بکات، ساڵێکی بێ بـارانی بـوو، زەوی و زاری ئەو ناوچەیەش وشك بووبوون. بەم بۆنەیەوە مەڕومالاتیان لاواز بوون و گوانیشیان وشکی کردبوو. بەڵام هەرکە پێغەمبـەر ﷺ لـەو ساڵەدا نێررایە لای حەلیمە، مەڕەکانیان بە باشی لـەوەڕیان دەست دەکەوت و دەلەوەڕان و ئنجا شیری زۆریشیان دەبوو. کەچی لـە هـەمان کـاتدا مەڕومالاتی کەسانی تری هۆزەکـەی و ناوچەکـەی بـە پێچەوانـەوە بـوون. ئەمەش تەنـها بەهۆی بەرەکەتی پێغەمبەرەوە بوو ﷺ.

جگە لەمانەی باسمان کردن، گەلـێ نموونـەی تر هـەن لـە کتێبـەکانی مێژووی ژیـانی پێغەمبـەردا ﷺ. بەڵام ئەمانـەی بـاس کـران، سـەروزیادن بـۆ نموونـە و ڕوونکردنـەوەی مەبەستەکەمان.

نموونەی نۆهەم:

وا چەند نموونەیەك باس دەکەین لـە نێـوان ئـەو نموونـە زۆر و بەناوبانگانـەی کـە هەموویان لە عادەت بەدەرن و لەو کاتانەدا ڕوویان داوە کە پێغەمبەر ﷺ دەستی پیرۆزی بە سەر ڕوخسار و دەموچاوی هەندێکدا هێناوە و دوعای بۆ کردوون:

---

(١) صحيح، رواه أحـــمد.

(٢) أخرجه ابن حبان واللفظ له، ورواه ابن اسحاق وابن راهويه وابو يعلى والطبراني والبيهقي وأبو نعيـــم. ورمز محقق: "المطالب العالية" لابن حجر لحسنه.

✱ یەکەم: پێغەمبەر ﷺ دەستی پیرۆزی بەسەری "عومـەری کوڕی سـەعد"دا هێنـا و دوعای بەرەکەتی بۆ کرد. کاتێ کە عومەر کۆچی دوایی کرد تەمەنی هەشتا ساڵ بوو، کەچی هێشتا نیشانەی پیری لێ دەرنەکەوتبوو[1].

✱ دووهەم: پێغەمبەر ﷺ دەستی پیرۆزی بەسەری "قەیسی کوڕی زەیدی جوزامی"دا هێنا و دوعای بۆ کرد. کاتێ قەیس لە تەمەنی سـەد سـاڵیدا کۆچی دوایی کـرد، سـەری سپی بووبوو، بەڵام جێ دەستەکەی پێغەمبەر ﷺ هەر بە ڕەشی مابووەوە. لەبەر ئەوە پێیان دەوت: "الأغرّ" واتە: سەر ماشوبرنج[2].

✱ سێهەم: "عەبدوڕڕەحمانی کوڕی زەیدی کوڕی خەتتاب" بە منالی ناشیرین بـوو. پێغەمبەر ﷺ دەستی پیرۆزی بەسەر سەریدا هێنا و دوعای بەرەکەتی بۆ کـرد. کـە گـەورە بوو، بوو بە پیاوێکی کەڵەگەت و جوانچاس[3].

✱ چوارەم: ڕوخساری "عائیذی کوڕی عـەمر" لـە ڕۆژی غـەزای حونـەیندا برینـدار بوو، خوێنی پێدا هاتە خوارەوە. پێغەمبەر ﷺ خوێنەکەی لە ڕوخسـاری سڕی و دوعـای بۆ کرد. ئیتر ئەو جێ دەستەی وەك ناوچاوی ئەسپ سپی و دیار بوو[4].

✱ پێنجەم: جارێکیـان پێغەمبـەر ﷺ دەستی پیرۆزی بەسـەر دەموچـاوی "قـەتادەی کوڕی میلحان"دا هێنا. لە پاش ئەوە ڕوخساری قەتادە بریقەی لێـوە دەهـات بـە چەشنێ کە چۆن سەیری ئاوێنە دەکرێت بەو جۆرەش سەیری دەموچاوی ئەو دەکرا[5].

✱ شەشەم: جارێکیان پێغەمبەر ﷺ دەستنوێژی دەگرت، لە ئاوی دەسـتنوێژەکەی بـە دەموچاوی "زەینەبی کچی ئوم سەلەمە"دا پرژاند کە هێشتا منال بوو. لە پاش ئەوە هێندە جوان بوو، دەیانوت هیچ ئافرەتێك نەبینراوە دەموچاوی ئەوەندە جوان بێت[6].

* * *

چەندین نموونەی تری هەندەکی هەن وەك ئەم نموونانەی باسمان کردن، کە پێشەوایانی فەرموودە گێڕاویانەتەوە و، بە گشتی تەواتوری مەعنەوی دەبەخشـن، ڕوونـی دەکەنـەوە کە ئەم موعجیزە ئەحمەدییە بە بێ هیچ گومانێك ڕووی داوە. تەنانـەت گـەر بـە فـەرزی

---

(١) الشفا ١/٣٣٤.
(٢) الشفا ١/٣٣٤.
(٣) الشفا ١/٣٣٥، الإستيعاب ٢/٨٣٣، الإصابة ٥/٣٦.
(٤) أخرجه الحاكم واللفظ له، والطبراني. بڕوانە: الشفا ١/٣٣٤.
(٥) الشفا ١/٣٣٤ ورواه الامام أحـمد بغير هذا السند، ورجاله رجال الصحيح.
(٦) رواه الطبراني. بڕوانە: الشفا ١/٣٣٤.

مەحالیش وا دابنێین کە هـەریەك لەم نموونانە بە تەنها "خەبەرێکی ئاحاد" و لاوازە، ئـەوا هەموویان بە یەکەوە و بە کۆمەڵی لە حوکمی تەواتوری مەعنەویدان. چونکە ئەگەر هەر ڕووداوێك لە چەند ڕێگایەکی جیاجیا و، بە چەند شێوەیەکی جـۆراوجۆر بگێڕرێتـەوە، ئەوە دەگەیەنێت کە خودی ڕووداوەکە – بە بێ هیـچ گومـانێك – ڕووی داوە. ئـەوەندە هەیە ڕیوایەتەکان و شێوەی گێڕانەوەکەیان جیاجیایە یان لاوازە.

بۆ نموونە: لە مەجلیسێکدا گوێیان لە زرمەیەك بوو. هەندێك لـە ئامادەبووان وتیـان: خانووی فلان کـەس ڕووخـا. یـەکێکی تریان وتـی: خـانووی کەسێکی تـرە ڕووخـاوە. یەکێکی تریش وتی: خانووی فلانە..

بەم جۆرە، دەردەکەوێت کە هەر یەك لەم ڕیوایەتانە هەرچەند بە یەکە یەکـە ئاحـادن، یان لاوازن، یان پێچەوانەی واقیعن، بەلام خودی ڕووداوە سەرەکی‌یەکە بێ گومانە، کە بریتی‌یە لە ڕووخانی خانوویەك.

کەواتە هـەموو ئـەو ڕیوایەتانەی باسمـان کـردن، بـە گشـتی و کۆمـەڵ، چەسپانی ڕووداوەکە بە یەکدەنگی ڕادەگەیەنن، با یەکە یەکەشیان ئاحاد و لاواز بێت. بـەلام خۆ ئەو نموونە هەندەکی‌یانەی هێنامانن هەموویان ڕیوایەتی صەحیحن. بـەلکو هەندێکیشـیان گەیشتوونەتە پلەی "مەشهوور". جا ئەگەر بە فەرزی مـەحالیش وا دابنێین کـە لاواز بن (کـە وایـش نی‌یـە) خـۆ بـە "تێکڕایی و کۆمـەڵ" بەڵگـەن لەسـەر ڕوودان و بوونـی ئـەو موعجیزە ئەحمەدی‌یەی باسیان کردووە، وەك لە نموونەکەدا ڕیوایەتەکان بوون بـە بەڵگـە لەسەر ڕووخانی خانوویەك.

هەروەها هەموو جۆرێك لە جۆرەکانی موعجیزاتی ڕوون و ئاشکرای پێغەمبـەر ﷺ، چەسپاوە و هیچ گومانێکی تێدا نی‌یە. ئنجـا نموونـە هەندەکی‌یەکانیشـی بریتین لـە چەند وێنە و نموونەیەکی جۆراوجۆری ئەو موعجیزە ڕەهایەی کە ڕووی داوە.

جا هەروەك دەست و پەنجە و فوو و ئـاوی دەم و دوعـا و گوفتـاری پیرۆزی پێغەمبـەر ﷺ، سـەرچاوەی گەلـێ موعجیزەی زۆری ئـەون، هـەر بـە هـەمان جـۆر: گشـت "لطائف" و هەست و نەست و ئەندامەکانی تریشـی، سـەرچاوەی چـەندین موعجیزە و کاری لە عادەت بەدەری تری زۆر و زەبەندەن.

کتێبەکانی باس و مێژووی ژیانی پێغەمبەر ﷺ سەرجەمی ئەو کارە لە عادەت بەدەر و موعجیـزانەیان بـاس کـردووە و، هـەموو ئـەو بەڵگانـەشیان ڕوون کردووەتـەوە کـە لـە ژیـان و شێوە و هەڵسوکەوت و هەستەکانی پێغەمبەردا ﷺ هەن.

ئاماژەی پازدەهەم

هـەروەك دار و بەرد و خـۆر و مـانگ دەریانـبڕی و ڕایانگـەیاند کـە پێغـەمبەر ﷺ دەنـاسـن و تەسـدیقی پێغەمبـەرێتیەکـەی دەکـەن.. بـە هـەمان جـۆر ئاژەڵـەکان و، مـردوان و، جینني و، مەلائیکەتانیش، ئەو پێغەمبەرە نازدارە ﷺ دەناسن و، بۆ مەبەستی ڕاگەیاندن و تەسدیق کردنی پێغەمبەرێتیی ئەو، چەند موعجیزەیەك دەنوێنن.

ئەم ئاماژەی پازدەهەمە، سێ لقی لێ دەبێتەوە:

لقی یەکەم

ئـەم لقـە بریتیـیە لـەوەی کـە "ڕەگـەزی زینـدەوەران" پێغەمبـەر ﷺ دەناسـن و موعجیزەکانی دەردەخەن. جـا ئـەم لقـە نموونـەی زۆری هەیـە، ئێمـەش لـێرەدا تەنـها ئـەو نموونە و ڕووداوانە باس دەکەین کە "مەشهوور"ن و بە "تەواتوری مەعنەوی" چەسپاون، یان لە لایەن زانا لێکۆڵەرە پێشەواکان و نەتەوەی ئیسلامەوە قبووڵ کراون.

ڕووداوی یەکەم:

ئەم ڕووداوە بریتیـیە لـە ڕووداوی ئەشـکەوتەکە، کـە تـا ڕادەی تـەواتوری مەعنـەوی بەناوبانگە و، بەم جۆرەیە:

* کاتێ پێغەمبـەر ﷺ لەگـەڵ حـەزرەتی ئەبووبـەکری صیددیـق لـە ئەشـکەوتەکەدا خۆیان حەشار دا تـاکو لـە دەسـت قورەیـش، کـە بـە دوایانـدا دەگـەڕان، خۆیـان ڕزگـار بکەن، لەم کاتەدا "خـواوەنـد فـەرمانی بـە دوو کۆتـر دا کـە لـە دەرگـای ئەشـکەوتەکەدا ڕابووەستن[1].

لە "حەدیث"ێکی تردا دەڵێت: جاڵجاڵۆکەش دەرگای ئەشکەوتەکەی تەنی[2]".

تـەنـانـەت ئوبەیی کـوڕی خەلەف – کە یەکێکە لە گـەورە ناودارەکـانی قورەیـش و پاشان بە دەستی پێغەمبەر ﷺ لە بەدردا کوژرا – کاتـێ کافرەکـانی قورەیـش پێیـان وت: بڕۆرە ناو ئەشکەوتەکەوە بزانە لەوێن یان نا؟ پێی وتن: "چ کارێکتان بەم ئەشکەوتەیە، لە کـاتێکدا هێنـدە تـانوپۆی جاڵجاڵۆکـەی پێوەیـە کـە مـن بـە هـی پێـش لـەدایکبوونی

(١) رواه الطبراني والأصبهاني والبزار.
(٢) الشفا ١/٣١٣.

محەممەدیشی دەزانم"؟! دوو کۆتریش لە دەرگای ئەشکەوتەکەدا ڕاوەستابوون، کۆمەڵی قورەیش وتیان: ئەگەر ئەم ئەشکەوتە کەسی تێدا بوایە، ئەم دوو کۆترە لە دەرگاکەیدا نەدەبوون"(۱). پێغەمبەریش ﷺ لەناو ئەشکەوتەکەوە گوێی لە دەنگیان بوو. تاکو لە ئەنجامدا ڕۆشتن.

* "ئیبن وەهب" دەگێڕێتەوە کە "لەو ڕۆژەدا فەتحی مەککە کرا، کۆترەکانی شاری مەککە سێبەریان بۆ پێغەمبەر ﷺ کرد، پێغەمبەریش ﷺ دوعای بەرەکەتی بۆ کردن"(۲).

* حەزرەتی عائیشە - خوای لێ ڕازی بێت - دەفەرموێ: "کۆترێکی مالیمان هەبوو، تا پێغەمبەر ﷺ لە ماڵەوە بوایە ئەو کۆترە بۆ خۆی لە جێی خۆیدا دەسرەوت؛ نە دەهات و نە دەڕۆشت، بەڵام هەرکە پێغەمبەر ﷺ لە ماڵ دەردەچوو، ئەو دەکەوتە هاتوچۆ و جموجووڵ"(۳). واتە ئەو کۆترە گوێڕایەڵی پێغەمبەر ﷺ بووە و، هەتا پێغەمبەر ﷺ لە ماڵەوە بوایە، ئەو لە جموجووڵ کەوتووە.

ڕووداوی دووهەم:

* بریتییە لە بەسەرهاتی بەناوبانگی "گورگەکە". ئەم بەسەرهاتەش لە چەندین ڕێگاوە گێڕراوەتەوە، بە ڕادەیەك کە حوکمی تەواتوری وەرگرتووە. ئەم ڕووداوە سەیرە، لە گەلێ ڕێگای زۆر و لە هاوەڵە بەناوبانگەکانەوە وەرگیراوە، وەك: ئەبوو سەعیدی خودری(٤)، سەلەمەی کوڕی ئەکوەع(٥)، ئیبن ئەبی وەهب، ئەبوو هورەیرە(٦)، هەروەها ئەو هاوەڵەش کە بەسەرهاتەکەی بەسەردا هاتووە، کە ناوی: "ئوهبان"ی شوانە(٧).

هەموو ئەوانە، لە چەند ڕێگایەکی جیاجیاوە دەگێڕنەوە کە:

لەو کاتەدا شوانێك خەریکی لەوەڕاندنی مەڕەکانی بوو، گورگێك هەڵمەتی بۆ یەکێك لە مەڕەکانی برد. شوانەکەش مەڕەکەی لە دەست ئەو گورگە دەرباز کرد. ئنجا گورگەکە لەولاوە هەڵتروشکا و کەوتە قسەکردن و بە شوانەکەی وت: "ئایا لە خوا

(۱) الشفا ۳۱۳/۱.

(۲) الشفا ۳۱۳/۱.

(۳) صحيح، رواه أحمد والبزار وأبو يعلى والبيهقي والطبراني.

(٤) رواه ابن حبان والحاكم وقال: صحيح على شرط مسلم و لم يخرجاه.

(٥) رواه الأصبهاني في دلائل النبوة.

(٦) صحيح رواه البخاري ومسلم.

(٧) رواه البخاري في التأريخ الكبير والبيهقي وأبو نعيم.

ناترسیت وا نەتهێشت ڕۆزیەیەکەم بخۆم"؟ شـوانەکەش وتـی: "شتێکی سـەیرە! گـورگ وەك مرۆڤ قسە بکـات". گورگەکەش وتی: "لـەوە سـەیرترت پێ بڵێـم؟ لـەوە سـەیرتر ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە "مەدینە"دا دەنگوباسـی ئەوانـەی پێشـوو دەگێڕێتـەوە و، دەرگاکانی بەهەشتی بۆ خراوەتە سەرپشـت و، ئێـوەی بـۆ بـانگ دەکـات تـاکو لێیانـەوە بڕۆنە ژوورەوە".

جا هەرچـەند هـەموو ئـەو ڕێگـا و ڕیوایەتانـەی کـە ئـەم ڕووداوە دەگێڕنەوە، لەسـەر قسـەکردنی گـورگەکـە یەکدەنگن، بەڵام بەهێزترینیان ئەو ڕیوایەتەیە کە ئەبوو هورەیـرە - خوای لـێ ڕازی بێـت - دەیگێڕێتەوە. لەم ڕیوایەتەدا دەفەرموێ: "لەو کاتەدا کـە ئـەو گورگە وای بە شوانەکە وت، شوانەکە وتی: جا کێ سەرپەرشتیی مەڕەکانم بۆ دەکـات تا دەڕۆم و دێمەوە؟ گورگەکە وتی: من! شوانەش مەڕەکانی پێ سپارد و ڕۆشـت. ئنجـا لە ڕیوایەتەکەدا بـە درێژی بەسـەرهاتەکەی و موسـڵمان بوونـی و بـە خزمـەت گەیشـتنی پێغەمبـەری ﷺ لـە کـاتی جـەنگدا، گێڕاوەتـەوە"[1]. پاشـان کـە گەڕاوەتـەوە بـۆ لای مەڕەکانی، سەیری کردووە گورگەکە وەك شوانێکی دەستپاك سەرپەرشتیی مـەڕەکانی کردووە و ژمارەیان کەمی نەکردووە، ئنجا لە پاداشتی ڕێنمایی کردنەکەیدا مـەڕێکی بۆ گورگەکە سەربڕیوە.

* لـە ڕێگایـەکی تـرەوە ڕیوایـەت کـراوە کـە: جارێکیـان ئەبووسـوفیانی کـوڕی حەرب و صەفوانی کوڕی ئومەییە، شتێکی سەیریان بەسـەرهات، ئـەوەبوو گورگێکیـان دی کـەوتبووە شـوێن ئاسـکێك، ئاسـکەکەش خـۆی کـرد بـە "حـەرەم"دا و ئیـتر بەمـە گورگەکە وازی لـێ هێنا! ئەوانیش سەریان لەم کارە سووڕما! گورگەکە هاتـە زمـان و وتی: "سەرتان سووڕ نەمێنێت، لەمە سەیرتر محەممەدی کوڕی عەبدوڵلایـە ﷺ لـە مەدینـە، بانگتان دەکات بۆ بەهەشت".

ئەبووسوفیان بە صەفوانی وت: "سوێند بە (لات) و (عوززا) ئەگەر ئەمە لە مەککـەدا باس بکەیت، کەسی تێدا نامێنێت و چۆڵ دەبێت"[2]!

لەمانەوە دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە بەسەرهاتی ئەم گورگە، وەك تەواتوری مەعنەوی، قەناعەت و دڵنیایی بە مرۆڤ دەبەخشێت.

---

(١) صحیح، رواه أحـمد وغیره.

(٢) الشفا ١/٣١١، نسیم الریاض ٣/٨٤.

ڕووداوی سێهەم:

* ئەم ڕووداوە بریتی‌یە لە بەسەرهاتی ئەو حوشترەی کە لە پێنج شەش ڕێگاوە لە هاوەڵە بەناوبانگەکانەوە گێڕراوەتەوە، وەك: ئەبووهورەیرە، ئەعلەبەی کوڕی مالیك، جابیری کوڕی ئەبووئەوفا و، چەند کەسێکی تریش لە هاوەڵانی وەك ئەمان. جا هەموو ئەم هاوەڵانە لەوەدا یەکدەنگن کە: حوشترەکە هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و سوژدەی ڕێزی لە بەردەمدا برد و قسەی لەگەڵ کرد.

هەر ئەم هاوەڵانە لە چەند ڕێگا و ڕیوایەتێکی تردا، دەگێڕنەوە کە: ئەو حوشترە لە باخێکدا هەڵچووبوو، هەرکەسیش بڕۆشتایەتە ناو باخەکە هەڵمەتی بۆ دەبرد، بەڵام کە پێغەمبەر ﷺ ڕۆشتە ناو ئەو باخە، حوشترەکەی بانگ کرد و دەموولمۆزی پێ نایە سەر زەوی و لەغاوی لە دەم کرد[1].

لە فەرموودەیەکی تردا دەگێڕنەوە کە پێغەمبەر ﷺ لێی پرسین: بۆچی وا ئەو حوشترە هەڵچووە؟ لە وەڵامدا عەرزیان کرد: ویستمان سەری ببڕین[2].

ڕیوایەتێکی تر دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەم حوشترە سکاڵای ئەوەی لە لا کردم کە لەو کاتەوە بچووك بووە تا ئێستا لە ئیشوکاری قورسدا کارتان پێ کردووە و، ئێستاش ویستووتانە سەری ببڕن. لە وەڵامدا عەرزیان کرد: بەڵێ وایە.

* هەروەها حوشترەکەی پێغەمبەر ﷺ کە ناوی: "العضباء" بووە، لە پاش کۆچی دوایی پێغەمبەر ﷺ هیچی نەخوارد و نەخواردەوە هەتا مرد[3].

ئەبوو ئیسحاقی ئیسفرایینی، باسی ئەوە دەکات کە ئەم حوشترە(العضباء) لە کارێکی گرنگدا قسەی لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ کرد.

* لە ڕیوایەتێکی صەحیحدا[4] چەسپاوە کە: حوشترەکەی جابیری کوڕی عەبدوڵڵای ئەنصاری لە سەفەرێکدا ماندوو بوو نەیتوانی بڕوات. پێغەمبەریش ﷺ زۆر بە هێواشی چیلکەیەکی لێ دا، حوشترەکە یەکسەر کەوتەڕێ، بە ڕادەیەکی وا کە جڵەوەکەی لە دەست جابیر دەرچووبوو. ئەمەش بەهۆی ئەو هەڵسوکەوتە نەرمونیانەوە کە پێغەمبەر ﷺ لەگەڵیدا نواندی.

---

(١) أحاديث تكلم الجمل وردت بأسانيد صحيحة وجيدة.

(٢)صحيح، رواه أحمد بإسناد جيد، وأخرجه الحاكم وقال صحيح الإسناد و لم يخرجاه، ووافقه الذهبي.

(٣) الشفا ١/٣١٣.

(٤) صحيح، رواه الشيخان.

ڕووداوی چوارەم:

* ئیمـامی بوخـاری و پێشـەوایانی تـری فـەرمووده دەگێڕنـەوە کـە: "شـەوێك دانیشتووانی مەدینە لـە دەنگێك ڕاچڵەکین، هەندێکیان ڕووەو دەنگەکە ڕۆشتن، لـە ڕێگادا گەیشتن بە پێغەمبەر ﷺ کە لەوسـەرەوە دەهاتـەوە و پێش ئەوان بەرەو دەنگەکە ڕۆشتبوو، دەیفـەرموو: مەترسـن شتێکی ئەوتۆ نییە مەترسیی بێـت. پێغەمبـەر ﷺ بـە سواری ئەسپەکەی ئەبوتەلحە بـەرەو دەنگەکە ڕۆشتبوو، کە ئەسپەکەش زینی لەسەر نەبوو شمشێرێکیش کرابووە ملی"[1]. پاشان بە ئەبوتەلحەی فەرموو: "إنا وجدنا فرسك بحراً". واتە: ئەسپەکەت زۆر تیژڕەوە. ئەم ئەسپەش زووتـر لـە ڕۆشتندا زۆر سسـت بـوو، بەڵام پاش ڕووداوی ئەم شەوە، هیچ ئەسپێکی تری پێ نەدە گەیشتەوە.

* بە ڕیوایەتێکی صەحیح چەسپاوە کە: پێغەمبـەر ﷺ لـە سـەفەرێکدا هەڵسـا نوێـژ بکات، بە ئەسپەکەی خۆی فەرموو: خوا فەڕ و بەرەکەتت پێ ببەخشێت، لە جێی خۆت مەجووڵێ هەتا نوێژەکەمان دەکەین. ئەمەی فەرموو، ئنجا لـە ڕووی قیبلـەوە دایـنا. هـەتا پێغەمبەر ﷺ لە نوێژ بووەوە ئەو ئەسپە هیچ ئەندامێکی خۆی نەجووڵاند[2].

ڕووداوی پێنجەم:

* ئەویش بریتی یە لە ملکەچ بوونی شێرێك بۆ "سەفینە" کە بـەندەی ئـازادکراوی پێغەمبەرە ﷺ. ڕووداوەکەش بەم جۆرە بووە:

(پێغەمبەر ﷺ نامەیەکی بە سەفینەدا بۆ "موعاذ" نارد لە یەمەن. لە ڕێگادا شێرێك ڕێی پێ گرت. سەفینەش خۆی بە شێرەکە ناساند کە نێرراوی پێغەمبەرە و نامەی ئەوی پێیە. شێرەکەش دەنگێکی لێ هات و ڕێی بۆ چۆڵ کرد. لەو سەریشەوە کە گەڕایەوە، هەمان شتی بەسـەرهات)[3]. لـە ڕیوایـەتێکی تـردا دەڵێـت: سـەفینە لـە گەڕانەوەکەیدا ڕێـی ون کرد، لەو کاتەدا شێرەکەی پێ گەیشتەوە. سەفینە دەڵێت: بە شان ئاماژەی بۆ دەکردم تا خستمیەوە سەر ڕێ.

* لـە حـەزرەتی عومەریشـەوە ڕیوایـەت کـراوە کـە جارێکیـان پێغەمبـەر ﷺ لـەناو کۆمەڵێك لە هاوەڵانیدا بوو، پیاوێکی دەشتەکی بزنمژەیەکی گرتبوو، وتی: ئـەوە کێیـە؟ وتیان ئەوە پێغەمبەری خوایە ﷺ. ئەویش وتی: سوێند بـە (لات) و (عـوززا) بـاوەڕت پێ

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأبو داود والترمذي وابن ماجه وأحمد.

(٢) الشفا ١/٣١٥، نسيم الرياض ٣/٩٥.

(٣) صحيح، رواه البزار والطبراني والحاكم وقال: صحيح على شرط مسلم و لم يخرجاه.

ناكەم تا ئەم بزنمژەیە باوەڕت پێ نەهێنێت. ئەمەی وت و بزنمژەكەی خستە بەردەم پێغەمبەر ﷺ. پێغەمبەریش ﷺ پێی فەرموو: بزنمژەكە! من كێم؟، ئەویش هاتە زمان بە جۆرێ كە هەموو خەڵكەكە گوێیان لێ بوو، وەڵامی دایەوە وتی: بەڵێ، لە خزمەتتدام[1]! بەمە پیاوە دەشتەكی‌یەكە ئیمانی هێنا.

* لە "ئوم سەلەمە"شەوە دەگێڕنەوە كە دەفەرموێ: "جارێكیان پێغەمبەر ﷺ لە بیابانێكدا بوو، لەو كاتەدا ئاسكێك بانگی كرد: ئەی پێغەمبەری خوا!" تا كۆتایی حەدیثەكە، كە تیایدا دەڵێت: "ئاسكەكە ڕای دەكرد و دەیوت: أشهد أن لا إلـه إلاّ الله، وأنك رسول الله"[2].

چەندین نموونەی تری زۆری هاوچەشنی ئەمانە هەن، ئێمە لێرەدا تەنها ئەوانەمان باس كردووە كە "مەشهوور" و بێ گومانن.

دەسا ئەی كاكی مرۆڤ! ئەی ئەو كەسەی كە ئەم پێغەمبەرە نازدارە ﷺ ناناسێت و گوێڕایەڵیی ناكات! پەند وەربگرە! هەوڵ بدە دانەبەزیتە پلەیەك كە لە هی گورگ و شێر نزمتر بێت، چونكە ئەو ئاژەڵانە پێغەمبەر ﷺ دەناسن و گوێڕایەڵیی دەكەن!

لقی دووهەم

ئەم لقە بریتی‌یە لەوەی كە "مردووان" و "جنۆكە" و "مەلائیكەتان" پێغەمبەر ﷺ دەناسن. لەم بارەیەوە گەلێ ڕووداوی زۆر هەیە، ئێمە چەند دانەیەكیان بۆ نموونە باس دەكەین، لەوانەی كە "مەشهوور"ن و، پێشەوا باوەڕ پێ كراوەكان بۆیان گێڕاوینەتەوە. وا لە پێشدا ئەو نموونانە دەهێنین كە پەیوەندی‌یان بە" مردووان"ەوە هەیە. ئەوانەشیان پەیوەندی‌یان بە جیننی و مەلائیكەتەوە هەیە، ئەوا گەلێ زۆر و موتەواتیرن.

نموونەی یەكەم:

ئیمام حەسەنی بەصری، كە پێشەوای زانایانی ئاشكرا و پەنهانە و ڕاستگۆترینی قوتابیانی ئیمامی عەلی‌یە لە سەردەمی تابیعینەكاندا، دەگێڕێتەوە و دەفەرموێ: پیاوێك هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و عەرزی كرد كە كچێكی مردووە و لە فلان شیودا ناشتوویەتی. پێغەمبەر ﷺ دڵی بۆی نەرم بوو، لەگەڵیدا ڕۆشت بۆ ئەو شیوە. لەوێ

---

(١) رواه الطبراني. بڕوانە: نسيم الرياض ٣/٧٩.

(٢) رواه الطبراني والبيهقي، وصححه ابن حجر لوروده من طرائق أخر.

کچەکەی بە نـاوی خۆیـەوە بـانگ کـرد و فـەرمووی: ئـەی فلانـە کـس! بـە ئیزنی خـوا وەڵامم بدەرەوە. ئەویش هاتە دەرەوە و وتی: "لبیك وسعدیك". پێغەمبەر ﷺ فـەرمووی: دایك و بـاوکت موسـڵمان بوون، جـا ئەگـەر حـەز دەکـەیت دەتگێڕمەوە بۆ لایـان. لـە وەڵامدا وتی: هیچ ئیشێکم پێیان نییە، خوا باشترە بۆم تا ئەوان[1].

نموونەی دووهەم:

ئیمامی بەیهەقی و ئبن عـەدی، بە سـەنەدەوە دەگێڕنـەوە کـە ئەنەسـی کـوڕی مـالیك فەرموویەتی: (لاوێك کە تاقانەی دایکـە پیرەژنـە کوێرەکـەی بـوو، کۆچی دوایی کـرد. ئێمەش بە پارچەیەك دامانپۆشی و سەرەخۆشیمان لە دایکی کرد. پیرەژنـە وتـی: کـوڕی من؟! وتمـان: بەڵێ. وتـی: "خوایـە! ئـەگـەر خـۆت دەزانیـت من تەنـها کـۆچم بۆ لای خـۆت و پێغەمبەرەکـەت کـردووە، بۆ ئـەوەی لـە هـەموو تـەنگ و چەڵەمەیەکی ژیـاندا یارمەتیم بدەیت، ئـەوا تووشی ئەم موسیبەتەم مەکە". ئەنـەس دەفـەرموێ: پێش ئـەوەی هەڵبسین، کوڕەکە پارچەکـەی لەسـەر خـۆی لابرد و هەڵسـا و نـانی خـوارد و، ئێمەش بەشداریمان کرد)[2].

ئیمامی بوصیری - خوای لـێ ڕازی بێت - لـە قەسیدەی بوردەدا ئامـاژەی بۆ ئەم ڕووداوە سەرسووڕهێنەرە کردووە، دەفەرموێ:

لو ناسبت قدرَه آیاتُه عظماً   أحیا اسمُه حین یُدعی دارسَ الرممِ

ڕووداوی سێهەم:

ئیمامی بەیهەقی و غەیری ئەویش، لە عـەبدوڵڵای کـوڕی عـەبدوڵڵای ئەنصاریـیەوە دەگێڕنەوە دەفەرموێ: (من یەکێك بووم لەوانەی کە "ثابیتی کوڕی قـەیس"یـان ناشـت، کە لە غەزای یەمامەدا شەهید بوو، لەو کاتـەدا کـە خـستمانە نـاو گۆڕەکەیـەوە گوێمـان لـێ بوو دەیوت: "محمد رسول الله، أبوبكر الصديق، وعمر الشـهيد، وعثمـان الـبرّ الرحيم". کە سەیرمان کرد، بینیمـان گیـانی تێدا نییە)[3]. واتـە پێش ئـەوەی حـەزرەتی عومەریش بێت بە جێنشین، ئەم هەواڵی شەهید بوونی ئەوی دا.

---

(١) بڕوانە: الشفا ١/٣٢٠، نسیم الریاض ٣/١٠٦.

(٢) ضعیف، رواه البیهقي والطبراني. بڕوانە: الشفا ١/٣٢٠.

(٣) رواه البخاري في التأريخ الكبير. بڕوانە: الشفا ١/٣٢٠.

ڕووداوی چوارەم:

"نوعمانی کوڕی بەشیر، دەگێڕێتەوە و دەفەرموێ: (زەیدی کوڕی خاریجە لە یەکێك لە کۆڵانەکانی مەدینەدا کەوت بەلادا و مرد، خەڵکەکەش هەڵیان گرت و دایانپۆشی. لە نێوان شێوان و خەوتناندا کە ژنان بەسەریدا دەگریان، گوێیان لـێ بوو دەیوت: بێ دەنگ بن! بێ دەنگ بن! ئنجا سەری خۆی هەڵدایەوە و وتی: "محمد رسول الله". پاشان وتی: "السلام علیك یا رسول الله ورحمة الله وبرکاته". پاشان مردەوە)[1].

جا ئەگەر مردووی بێ ژیان تەسدیقی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ بکات، دەبێ ئەوانەی کە گیانیـان تێدایـە و تەسـدیقی ناکـەن، چۆن بـن؟ ئایـا ئـەو قوڕبەسـەرە زیندووانـە، لـەو مردووانە بێ گیانتر نین؟!

* * *

سەبارەت بەوەی کە "مەلائیکەتان" خزمەتی پێغەمبەریان ﷺ کردووە و خۆیان پیشان داوە، هـەروەها سـەبارەت بـەوەش کـە "جیننـی" ئیمانیـان پـێ هێنـاوە و گوێڕایـەڵیان کردووە، ئەوا هەموو ئەمانە بە تەواتور چەسپاون. قورئانی پیرۆز لـە زۆر ئایـەتی پیرۆزیدا بە ڕاشکاوی باسی ئەمەی کردووە و، لە غەزای بەدردا - وەك قورئان دەفەرموێ - پێنج هـەزار مەلائیکـەت وەکـو هـاوەڵان لـە ژێر فـەرمانی ئـەودا بـوون. بـە ڕادەیـەك کـە ئـەو مەلائیکەتانە لەناو مەلائیکەتانی تردا، شـەرەفمەندیی بەشـداری کردنی غـەزای بـەدریان دەست کـەوت، وەك ئـەو هاوەڵانـەی کـە لـە بەشـداری کردنـی ئـەم غەزایـەدا بـەو پلەیـە بەهرەوەر بوون.

جا لەم مەسەلەیەدا دوو لایەن هەیە:

یەکەم: بریتی‌یە لە بوونی "جینی" و "مەلائیکەت" و پەیوەندی بوونیـان لەگەڵماندا. ئەمەش شتێکی قەتعی‌یە و وەك بوونی مرۆڤ و زیندەوەرانـی تـر بـێ گومـان و چەسپاوە. ئەمەشمان بە یەقینێکی تەواوەتی و گومانبڕ لە "وتـەی بیسـت و نۆهـەم"دا بـاس کـردووە. کەواتە بۆ لایەنی چەسپاندنی بوونیـان داوا لـە خوێنـەری بـەڕێز دەکـەین سـەر لـەو وتەیـە بدات.

---

(١) صحیح، رواه الحاکم والبیهقي والطبراني بإسنادین رجال أحدهما ثقات وذکره البخـــاري في التـــأریخ الکبیر مختصراً.

لایەنی دووهەم: بریتی یە لـە بینینی مەلائیکـەت و جینـی و قسە لەگـەڵ کردنیـان لـە لایـەن چـەند کەسـێکی ئـەم نەتەوەیـەوە، بـەهۆی شـەرەفمەندیی پـەیوەندیـیان لەگـەڵ پێغەمبەری نازداردا ﷺ. کە ئەمەش لایەنێکی شوێنەوارەکانی موعجیزاتی ئـەو پێغەمبـەرە ﷺ دەردەخات.

❋ ئـەوەتا بوخـاری و موسـلیم و پێشـەوایانی فـەرموودە، هـەموویان، لـە حـەزرەتی عومەرەوە - خوای لـێ ڕازی بێت - دەگێڕنەوە دەفەرموێ:

(ڕۆژێکیان کە لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ دانیشتبووین، لە پڕ پیاوێك کە بەرگـەکانی بەری یەکجار سپی و مووی جەستەی تـەواو ڕەش بـوو، هیـچ شـوێنەوارێکی سەفەرێشـی پێوە دیار نەبوو، کەسیشمان نەماندەناسی، هـات لـە خزمـەتی پێغەمبـەردا ﷺ دانیشـت و پرسیاری لـە بـارەی: (ئیسـلام و ئیمـان و ئیحسـان)ەوە لـە پێغەمبـەر ﷺ کـرد و، ئەویش وەڵامی هەموو پرسیارەکانی دایەوە. پاشان فەرمووی: عومەر! ئایا دەزانیـت ئـەوە کێیـە ئەو پرسیارانە دەکات؟ وتم: خـوا و پێغەمبەرەکـەی باشـتر دەزانـن. فـەرمووی: ئـەوە جیبریلە، بۆ ئەوە هات کە ئایینەکەتان فێر بکات)[1].

❋ هـەروەها بـە چـەند ڕیوایـەتێکی صـەحیح و بێ گومـان کـە لـە پلـەی تـەواتوری مەعنـەویدان و پێشـەوایانی حـەدیث ڕیوایـەتیان کـردوون، چەسـپاوە کـە: زۆر جـار هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ جیبریلیان لەسەر شێوەی هاوەڵی بەڕێز "دحیة الکلـبي"دا دەبینـی کـە پیـاوێکی گەلـێ جوانخـاس بـووە[2]. هـەندێ لـەو هاوەڵانـە، ئەمانـە بـوون: ئیمـامی عومەر، ئیبن عەبباس، ئوسامەی کوڕی زەید، حاریث، عائیشە، ئوم سەلەمە، خوایان لـێ ڕازی بێت. هـەموو ئەمانـە دەفـەرموون: زۆر جـار جیبریلمـان لەسـەر شێوەی "دحیـة الکلبي"دا دیوە. جا ئایا دەگونجێ شتێکیان نەدیبێت، بڵێن: دیومانە؟!

❋ بە سەنەدێکی صەحیح لە "سەعدی کوڕی ئەبوو وەققاص"ەوە، کە یەکێکە لەو دە کەسەی موژدەی بەهەشتیان پێ درا و فـاتیحی وڵاتی فارسـە، خـوای لـێ ڕازی بێت، دەگێڕنەوە کە دەفەرموێ:

---

(١) صحيح، رواه مسلم.
(٢) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأحـمد والحاكم والطبراني.

(لە غەزای ئوحوددا جیبریل و میکائیلـمان لـە لای ڕاسـت و چـەپی پێغەمبـەرەوە ﷺ دەبینی، کە لەسەر شێوەی دوو پیاودا بوون و بـەرگ و پۆشـاکی سپییان لەبەردا بوو، بەو شێوەیە پاسەوانی پێغەمبەر ﷺ بوون و، پارێزگارییان دەکرد)[1].

جا ئەگـەر پاڵـەوانێکی موسـڵمانی وەکـو "سـەعد" بڵێـت: "دەمـانبینی" ئایا هـەرگیز دەگونجێ وا نەبێت و بە پێچەوانەوە بێت؟

* پاشـان ئەبووسـوفیانی کـوڕی حـاریثی کـوڕی عەبدولموتـەلیب کـە ئـامۆزای پێغەمبەرە ﷺ، لە ڕۆژی غەزای بەدردا، چەند پیاوێکی سـپی لـە نێـوان زەوی و ئاسمـاندا بینی، کە سواری چەند ئەسپێکی بەڵەك بووبوون[2].

* جارێکیان پێغەمبەر ﷺ لە کەعبەدا جیـبریلی پیشـانی حـەمزە دا، ئـەویش بەکـسەر بووڕایەوە[3].

کەواتە ئەو نموونانەی بینینی مەلائیکەمان بۆ ڕوون دەکەنەوە، گەلـێ زۆرن. هەروەك جۆرێکمـان لـە موعجـیزاتی پێغەمبـەر ﷺ بـۆ دەردەخـەن و، بەڵگـەی ئـەوەن کـە مەلائیکەتەکان وەکو پەپوولە بە دەوری نووری پێغەمبەرێتیی ئەودا دەخولێنەوە.

* * *

سـەبارەت بـە بینین و قسـە لەگـەڵ کردنی "جیننـی"ش، ئەوا زۆر جـار ڕوو دەدات. تەنانـەت لەگـەڵ زۆربـەی خەڵکیشـدا، چ جـای هاوەڵـەکان، خوایـان لـێ ڕازی بێـت. ئەوەندە هەیە کە پێشەوایانی فەرمووده، ڕاسـترین هـەواڵ و چەسپاوترین ڕووداومـان بۆ دەگێڕنەوە.

* "عـەبدوڵڵای کـوڕی مەسـعوود" لـەو شـەوەدا کـە "جیننـی" ئیمانیـان هێنـا، جیننیی بینی و قسـەیانی بیسـت و، دەیشوبهاندن بـە پیـاوانی (زەط)[4]، کـە تیرەیـەکی کەڵەگەتی خەڵکی سوودانن.

* پاشـان ڕووداوێکـی بـەناوبانگ هەیـە، کـە زانایـان و پێشـەوایانی فـەرموودە دەیگێڕنەوە و باوەڕی پێ دەکەن، کە بریتی یە لەوەی: "خالیـدی کوڕی وەلیـد - خـوای لـێ ڕازی بێت - کاتێ کە بتی: "العُـزّی"ی ڕووخـاند، ئافرەتێکی ڕووتـی ڕەشـی بینی

(١) صحيح، رواه الشيخان.
(٢) رواه البزار في مسنده: ٩/٣١٧-٣١٨.
(٣) رواه البيهقي مرسلاً وابن سعد في الطبقات ١٢/٣. بڕوانە: الشفا ٣٦٢/١.
(٤) صحيح، رواه الترمذي واللفظ له وقال: حسن صحيح غريب، ورواه أحـمد والطبراني.

قژی بڵاو کردبووەوە و لەناو بتەکەوە هاتە دەرەوە، بەکەمەر بە شمشێرەکەی لەتی کرد. پاشان ئەمەی بۆ پێغەمبەر ﷺ گێڕایەوە، ئەویش فەرمووی: "ئەوە عوززا بووە"[1] کە خەڵکی دەیانپەرست کاتێ لەناو بتەکەدا بوو، لە دوای ئەوە ئیتر ناپەرسترێت.

* لە حەزرەتی عومەری کوڕی خەتتابەوە - خوای لێ ڕازی بێت - دەگێڕنەوە دەفەرموێ: جارێك لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ دانیشتبووین، پیاوێکی پیر هات و دارعەسایەکی بە دەستەوە بوو، سەلامی لە پێغەمبەر ﷺ کرد و، ئەویش وەڵامی سەلامەکەی دایەوە و، فەرمووی: ئەم دەنگە لە دەنگی "جیننی" دەچێت، تۆ کێیت؟ وتی: من "هامە"م.. لە "حەدیث"ێکی درێژدا دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ چەند سوورەتێکیشی لە قورئانی پیرۆز فێر کرد[2].

ئەم ڕووداوە هەرچەند لە لایەن پیاوانی حەدیثەوە ڕەخنەی لێ گیراوە، بەڵام چەند پێشەوایەکی تر بە صەحیحیان داناوە[3]. هەرچۆن بێت بە پێویستی نازانین زۆری لەسەر برۆین، چونکە نموونەی ئەم بابەتە گەلێ زۆرە.

دەبێ ئەوەش بڵێین کە:

ئەو کەسانەی بە نووری پێغەمبەر ﷺ ڕووناك بوونەوە و لەسەر بەرنامەکەی ئەو پەروەردە بووبوون، کە لە هەزاران کەس تێپەڕ دەبن، لە ئەولیا و ئەقتاب و زانایان و پیاوچاکانی وەك شێخی گەیلانی، هەموو ئەمانە، بە "مەلائیکەت" و "جیننی" گەیشتوون و قسەیان لەگەڵدا کردوون. ئەم ڕیوایەتانەش کە لەم بارەیەوە هەن، تابڵێی موتەواتیر و زۆر و گومانبڕن.

بەڵێ، گەیشتنی ئوممەتی پێغەمبەر ﷺ بە "مەلائیکەت" و "جیننی" و قسەکردنیان لەگەڵیاندا، یەکێکە لە شوێنەوارەکانی پەروەردەی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ و ڕێنماییە بێ وێنەکەی.

---

(١) صحيح، رواه البيهقي والنسائي وأبو يعلى.

(٢) رواه البيهقي.

(٣) "ابن الجوزي" لە بارەی ئەم فەرموودەیەوە دەڵێت: "موضوع لا أصل له". بەڵام زانایانی تر دەڵێن: "تعدد طرقه يدل على صحته". بڕوانە: نسيم الرياض للخفاجي ٢٨٧/٣.

لقی سێهەم

پاراستن و پارێزگاری کردنی پێغەمبەر ﷺ لە لایەن خوای گەورەوە، موعجیزەیەکی ئاشکرا و ڕاستیەکی یەکجار ڕوونە و، لە دەقی ئەم ئایەتەی قورئاندا باس کراوە کە دەفەرموێ:

﴿واللهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ (المائدة:٦٧)!

جا لەم ئایەتە پیرۆزەدا موعجیزاتی زۆر هەیە، چونکە لەو کاتەدا کە پێغەمبەر ﷺ پێغەمبەرێتیی خۆی ڕاگەیاند، تەحەددای تەنها تاقمێك، یان نەتەوەیەك، یان چەند پێشەوایەکی ڕامیاری، یان چەند کاربەدەستێکی دیاری کراوی نەکردووە، بەڵکو تەحەددای هەموو دەستەڵاتداران و خاوەن ئایینەکانی بە گشتی کردووە، لە کاتێکدا کە جگە لە خوا هیچ پارێزگارێکی نەبووە، تەنانەت مام و خزم و کەسوکار و تیرەکەشی دوژمنی بوون. کەچی سەرەڕای ئەمەش، بیست و سێ سالی ڕەبەق، بە بێ هیچ پاسەوانێك، ژیانی بەسەر برد و چەندین ڕووداوی سامناکیشی لەو ماوەیەدا بەسەرهات، لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا، هەر تەنها خواوەند دەیپاراست و، تا ئەو دەمەی کۆچی دوایی کرد بەوپەڕی دڵنیایی و ئاسوودەییەوە ژیا. ئەمەش بە وێنەی ڕووناکیی خۆری گەشی ئاسمان، بەڵگەیەکی ڕوونە لەسەر دامەزراوی و بەهێزیی ئەو ڕاستییەی کە لەم ئایەتە پیرۆزەدا هەیە: ﴿واللهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ (المائدة:٦٧)!

لێرەدا - بۆ نموونە - چەند ڕووداوێك باس دەکەین، لەوانەی کە بە شێوەیەکی گومانبڕ چەسپاون:

ڕووداوی یەکەم:

* زانایانی فەرموودە و شارەزایانی ژیانی پێغەمبەر ﷺ بە یەکدەنگی دەگێڕنەوە کە: لەو کاتەدا قورەیش کۆبوونەوە و بڕیاری کوشتنی پێغەمبەریان ﷺ دا، شەیتان لە شێوەی پیاوێکی پیردا هات بۆ لایان و ڕێنمایی کردن کە: لە هەر تیرەیەکی قورەیش یەکێك بەشداریی کوشتنی بکات، بۆ ئەوەی لە پاشاندا ناکۆکی نەکەوێتە نێوانیان. ئەوەبوو نزیکەی دووسەد پیاو بە پێشەوایەتیی: "ئەبوو جەهل" و "ئەبوو لەهەب"، بەرەو ماڵی پێغەمبەر ﷺ ڕۆشتن. لەو کاتەشدا حەزرەتی عەلی لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ بوو. بە فەرمانی پێغەمبەر ﷺ حەزرەتی عەلی لە جێی پێغەمبەردا ﷺ نوست و، پێغەمبەر ﷺ

خۆیشـی چاوەڕوانی ئەوانی کـرد، تـا ئـەو کۆمەڵـەی قورەیـش هـاتن و دەوروپشـتی ماڵەکەیان گـرت. ئنجا پێغەمبەر ﷺ تەشـریفی لـە مـاڵ هاتەدەرەوە و بەسەر سەریانەوە ڕاوەستا و، خواوەند چاوی ئەوانی لـە ئاستیدا کوێر کـرد. ئنجا پێغەمبەر ﷺ مشتێك خاکی بەسەر دەموچاویاندا وەشاند و خۆی دەرباز کرد[1].

* هـەروەها خواوەنـد پێغەمبەرەکـەی خـۆی لـەوە پاراسـت کـە کـافران لـە ئەشـکەوتەکەدا ببینـن، بـە بۆنـەی ئـەو جاڵجاڵۆکەیـەوە کـە نـاردی و دەرگـای ئەشکەوتەکەی تەند و، ئەو دوو کۆترەش کە لە دەرگای ئەشکەوتەکەدا ڕاوەستان[2].

ڕووداوی دووهەم:

* ئەم ڕووداوە بریتی‌یە لە بەسەرهاتی "سوراقەی کوڕی مالیك" کە لە کاتی کۆچی پێغەمبەردا ﷺ بۆ مەدینە، ڕووی دا.. ئەوەبوو هۆزی قورەیش خەڵات و بەخششی بۆ ئەو کەسە ڕاگەیاند کـە هـەواڵی پێغەمبـەر و ئەبووبەکریان بداتێ، یـان بیـانکوژێت، یـان بـە زیندوویی بیانگرێت.

سوراقەش کـە لـەم ڕاگەیاندنـەی قورەیشـی پـێ گەیشـت، یەکسـەر بـە سـواری ئەسپەکەی شوێن پێی پێغەمبەری ﷺ هەڵگرت، تا نزیکی پێغەمبەر ﷺ بووەوە. لـەو کاتەدا پێغەمبـەر ﷺ دوعـای لـێ کـرد، یەکسـەر چوارپەلی ئەسـپەکەی لـە زەویـدا ڕۆچوو و لەسـەری کەوتـە خـوارەوە. پاشـان سـوار بووەوە و ڕۆشـت تـا ئەوەندە لێـان نزیـك بـووەوە، کـە گوێـی لـە پێغەمبـەر بـوو ﷺ قورئـانی دەخـوێند و لاشـی لـێ نەدەکردەوە. بەڵام حـەزرەتی ئەبووبەکر لای کردەوە و، عەرزی پێغەمبەری ﷺ کرد: وا گەیشـتنە سـەرمان. ئـەویش، هـەروەك لـەناو ئەشـکەوتەکەدا پێـی وت، لێرەشـدا فەرموویەوە: "لا تحزن إن الله معنا".

لەم کاتەدا هەر چوارپەلی ئەسپەکەی سوراقە بـۆ جاری دووهـەم تـا ئەژنۆی ڕۆچوو بەناو زەویدا و لەسەری کەوتـە خـوارەوە. پاشـان زۆری لـێ کـرد و هەڵی‌سـاندەوە، سەیری کرد چوارپەلی ئەسپەکەی شتێکی وەك دووکەڵی لێ هەڵدەسا! ئنجا بانگی لـە پێغەمبـەر ﷺ و حـەزرەتی ئەبووبەکـر کـرد و وتـی: "الأمـان"! پێغەمبـەریش ﷺ

---

(١) صحيح، رواه الإمام أحـمد.

(٢) رواه الطبراني والبزار والأصبهاني.

ئەماننامەیەکی بۆ نووسی و فەرمانی داین کە هەرکەسێکی دی ڕێی لێ ون بکات، تاکو نەکەوێتە شوێنیان. پاشان وازی لێ هێنان و ڕۆشت[١].

* لە خەبەرێکی تردا دەگێڕنەوە کە شوانێك دەنگوباسی پێغەمبەر ﷺ و ئەبووبەکری دەست کەوت، یەکسەر بە ڕاکردن ڕۆشت تاکو قورەیش ئاگادار بکاتەوە. کە گەیشتە مەککە، دڵی مۆر کرا و نەیدەزانی چی بکات و لە بیری برایەوە بۆچی هاتووە! تا گەڕایەوە جێی خۆی[٢]. لە دواییدا بۆی دەرکەوت کە لە بیری براوەتەوە.

ڕووداوی سێهەم:

* پێشەوایانی فەرموودە لە چەند ڕێگایەکی جیاجیاوە دەگێڕنەوە کە: لە غەزای "غەتەفان و ئەنمار"دا سەرۆك هۆزەکەیان، کە ناوی: "غەورەثی کوڕی حاریثی موحاریبی" بووە، ویستی دەست لە پێغەمبەر ﷺ بووەشێنێت. ئەوەبوو پێغەمبەر ﷺ کاتێکی زانی ئەم کابرایە بە شمشێرەوە لەسەر سەری ڕاوەستاوە. فەرمووی: "اللهم اکفنیه بما شئت". واتە: خوایە! بەهەر شتێك کە خۆت ویستت لەسەری بێت، لە کۆڵمی بکەرەوە! هەر کە پێغەمبەر ﷺ ئەمەی فەرموو، یەکسەر ژانێك بە پشتی ئەو پیاوەدا هات کە لە جموجووڵی خست و، بە دەمدا کەوت و، شمشێرەکەشی لە دەست کەوتە خوارەوە[٣]!

* هەروەها دەگێڕنەوە کە جارێك کابرایەکی دەشتەکی بە شمشێرەوە هاتە سەر پێغەمبەر ﷺ و پێی وت: ئێستا کێ لە دەستی من ڕزگارت دەکات؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "الله". یەکسەر دەستی پیاوە دەشتەکییەکە کەوتە لەرزین و شمشێرەکەی لێ کەوتە خوارەوە[٤]. ئنجا پێغەمبەر ﷺ هەڵی گرتەوە و فەرمووی: "ئەی ئێستا کێ تۆ لە دەستی من ڕزگارت دەکات"؟ هەر لەم ڕیوایەتەدا دەڵێت: لە ئەنجامدا پێغەمبەر ﷺ لێی خۆش بوو، ئەویش گەڕایەوە بۆ ناو هۆزەکەی خۆی و پێی وتن: لە لای باشترین مرۆڤەوە هاتوومەتەوە.

---

(١) صحیح، رواه البخاري ومسلم وأحمد.

(٢) الشفا ١/٣٥١.

(٣) ذكره القاضي عياض باللفظ المذكور، بروانە: الشفا ١/٣٤٨ والحديث أخرجه بنحوه البخاري وابن حبان والحاكم وأحمد وأبو يعلى والطبراني في الأوسط.

(٤) صحيح، رواه البخاري ومسلم.

* بە هەمان چەشنی ئـەم بەسـەرهاتە، دەگێڕنـەوە کە لـە غـەزای بەدریشـدا بەسـەری هاتووە. ئەویش ئەوەیە کـە دەڵێن: لـە ڕۆژی بەدردا بە نیـازی دەست بەئاوگەیاندن لـە هـاوەڵانی دوور کەوتـەوە. یەکێك لـە مونافیقـان شوێنی کـەوت. وەکـو ڕیوایەتەکـەی پێشوو، ئەویش شمشێری لە پێغەمبەر ﷺ بەرز کردەوە، بەڵام کە پێغەمبەر ﷺ ئـاوڕی لـێ دایەوە، یەکسەر ئەو مونافیقە کەوتە لەرزین و شمشێرەکەی لە دەست داکەوت.

ڕووداوی چوارەم:

* بە ڕیوایەتێکی "مەشـهوور"ی نزیـك لـە تـەواتورەوە، لـە پێشـەوایانی حەدیثـــەوە دەگێڕنـەوە، هـــەروەها زۆربـەی زانایـانی تەفســیریش لــەوەدا لەگـەڵیاندان کـە هـۆی هاتنەخوارەوەی ئایەتی: ﴿إنّا جعلنا في أعناقهم أغلالاً فهي إلى الأذقان فهم مُقمَحُــون ۝ وجَعَلْنا مِن بين أيديهم سداً ومن خلفهم سداً فأغشيناهم فهم لا يُبصـــرون﴾ (يس:٨-٩) ئەوەبوو کە: ئەبووجەهل سوێندی خوارد: ئەگەر هەرکات محەممەد لە سـوژدەدا ببینێـت، ئەو بەردە گەورەیە بدات بە سـەریدا. جارێك پێغەمبـەر ﷺ لـە سـوژدەدا بـوو، بەردێکی گەورەی هێنا تاکو بیـدات بـە سـەریدا، لـەم کاتـەدا قورەیشـیش سـەیریان دەکرد. بـەڵام بەردەکە لکا بە هەردوو دەستیەوە و، دەستەکانیشی تا ملی وشك بوون[1]، کـە پێغەمبـەر ﷺ لـە نوێژەکـەی بـووەوە، ڕۆشـت و دەستی ئەبووجەهلیش بـەربوو. ئیـتر ئـەم دەسـت بەربوونەی یان لەبەر ئـەوە بـووە کـە پێغەمبـەر ﷺ دوعـای کـردووە بـەربیێت، یـان لەبـەر ئەوەی کە هیچ پێویستییەك نەما بەوەی بەردەکەی پێوە بلکێت.

* وەلیدی کوڕی موغیرە، هات بۆ لای پێغەمبـەر ﷺ بـە نیـازی ئـەوەی بیکوژێـت. بەڵام خواوەند چاوەکانی وا کوێر کرد کە گوێی لە دەنگی پێغەمبەر بوو، کەچی بە چاو نەیدەبینی. ناچار گەڕایەوە بۆ لای هاوڕێکانی، ئەوانیشی نەبینی تا بانگیان کرد[2]! هـەر بەم جۆرە مایەوە هەتا پێغەمبـەر ﷺ تەشریفی لـە مزگـەوتدا بـوو. بـەڵام کـە لـە مزگـەوت ڕۆشتە دەرەوە، چاوی چاك بووەوە، چونکە هیچ پێویستییەك بە کوێریی ئەو نەما.

* هـەروەها لـە حـەزرەتی ئەبووبـەکری صیددیقــەوە - خـوای لــێ ڕازی بێـت - دەگێڕنەوە کە: دوای ئەوەی سوورەتی: ﴿تَبَّتْ يَدا أبـــــي لَـهَبٍ﴾ نازڵ بوو، "ئوم

(١) أخرجه ابن اسحاق وابن هشام والبيهقي وأبو نعيم بلفظ قريب، وأصله في البخاري والترمذي وأحمـــد وأبو يعلى.
(٢) الشفا ١/٣٥١.

جەمیل"ی ژنی ئەبوو لەهەب، کە ئەم سوورەتە بە ﴿حَمَّالَةَ الْحَطَـــبِ﴾ ناوناتۆرەی لـێ ناوە، دەستەکانی پڕ کـرد لـە بـەرد و هـات بۆ پێغەمبـەر ﷺ لـەو کاتـەدا کـە پێغەمبـەر ﷺ لەگەڵ ئەبووبەکر لە "مسجد الحرام"دا بـوو. کاتێ گەیشتە سـەریان تەنـها ئەبووبەکری بینی و، خوای گەورە لە ئاستی پێغەمبەرەکەیدا ﷺ چاوی ئەوی کوێر کـرد. ئـەوەبوو بـە ئەبووبەکری وت: کوا هاوڕێکەت؟ بیستوومە قسەم پێ دەڵێت، بە خوا ئەگەر ببینم ئـەم بەردانەی بە دەمدا دەکێشم[١].

بێ گومان "ژنە دارکێشی دۆزەخ" ناتوانێت دەستەڵاتدارێکی هێنـدە گـەورە و مـەزن ببینێت کە خواوەند بە چەند پلەیەکی ئاوا بەرز لە کەسانی تر جیای کردووەتەوە.

ڕووداوی پێنجەم:

* بە نەقڵی ڕاست و دروست ئەو بەسەرهاتە چەسپاوە کە بەسـەر "عامیری کوڕی توفەیل" و "ئەربەدی کوڕی قەیس"دا هاتووە، کە بەم جۆرەیە:

"ئەم دوانـە بـە نوێنەرایـەتیی تیرەکەیان هاتنـە خزمـەتی پێغەمبـەر ﷺ. زووتر عامیر بـە هاوڕێکەی وتبوو: من لە پێشەوە محەممەد بە قسە دەگرم، تۆیش لە کـاتی قسـەکردندا لێـی بدە. لە پاشاندا نەیبینی هاوەڵەکەی هیچ کارێك بکات. کە دوایی لێی پرسی بۆ هیچـت نەکرد؟ لە وەڵامدا وتی: بە خـوا هـەرکات دەمویسـت لێـی بـدەم، تۆم لـە نێـوان خـۆم و ئەودا دەبینی، ئایا لە تۆ بدەم"[٢]؟

ڕووداوی شەشەم:

* هەروەها بە نەقڵی صەحیح چەسپاوە کە: "شەیبەی کوڕی عوسمـانی حەجـەبی" لـە ڕۆژی "حونەین" یـان "ئوحـود"دا گەیشـتە سـەر پێغەمبـەر ﷺ. کـاتی خۆیشـی حـەزرەتی (حەمزە) باوك و مامی ئـەمی کوشتبوو. لەبەر خۆیـەوە وتـی: دەرفەتـە، وا ئـەمڕۆ تۆڵـەی خۆم لە محەممەد دەسێنمەوە! کاتێ خەڵك لە جەنگەکەدا تێکەڵ بە یەکتر بووبوون، ئەم لـە پشتەوە هـات بـۆ پێغەمبـەر و شمشێرەکەی بـەرز کـردەوە بـۆ ئـەوەی دەسـتی خـۆی بوەشێنێت.. خۆی دەیگێڕێتەوە، دەڵێت: لـەم کاتـەدا پێغـەمبەر ﷺ پێـی زانیـم، بـانگی کردم و دەستی خستە سەرسنگم، لەو کاتەشدا لە هەموو کەسێك زیـاتر ڕقـم لێـی بـوو. کە دەستی لەسەر سنگم هەڵگرت، لە هەرچی کەس هەیە زیاتر خۆشـم دەویسـت. ئنجا پێـی وتم: وەرە نزیـك بـەرەوە و لـە دژی کـافران بجەنگە. دەڵێـت: نزیـك بوومـەوە و بـە

(١) رواه البيهقي والحاكم وقال: صحيح الإسناد.

(٢) رواه ابن اسحاق والبيهقي وأبو نعيم والطبراني والأصبهاني واللفظ له.

شمشێرەکەم لەگەڵ کافراندا شەڕم دەکرد و، خۆم کرد بە قەڵغان بۆ پێغەمبەر ﷺ خۆ ئەگەر باوکیشم بهاتایەتە بەردەست، دەمکوشت و نەمدەهێشت نزیکی پێغەمبەر بێتەوە[1].

* "فوضالەی کوڕی عەمر"یش دەڵێت: لە ساڵی فەتحی مەککەدا کە پێغەمبەر ﷺ تەوافی کەعبەی دەکرد، ویستم بیکوژم. کە لێی نزیك بوومەوە، فەرمووی: "ئەوە فوضالەیە"؟ وتم: "بەڵێ". فەرمووی: "ئەوە لە دڵی خۆتدا چیت دەوت"؟ وتم: "هیچ"! ئەویش پێکەنی و، داوای لێبوردنی لە خوا بۆکردم و، دەستی خستە سەرسنگم و، بەوە دڵم دامرکایەوە. بە خوا هەر کە دەستی لەسەر سنگم لابرد، لە هەرچی شت هەیە کە خوا دروستی کردووە پێغەمبەرم ﷺ زیاتر خۆش دەویست[2].

ڕووداوی حەوتەم:

* بە نەقلی صەحیح چەسپاوە و دەگێڕنەوە کە: جارێك پێغەمبەر ﷺ پاڵی بە دیوارێکەوە دابووەوە، جوولەکەکان پیلانیان لە دژی پێغەمبەر ﷺ سازکرد و، یەکێکیان ویستی بەردێکی گەورەی بە سەردا بکێشێت. پێش ئەوەی دەستی خۆی بووەشێنێت، پێغەمبەر ﷺ هەڵسا و ڕۆشت[3]. بەو جۆرە و بە بۆنەی پارێزگاریی خوای گەورەوە، پیلانەکەیان سەری نەگرت.

ڕووداوی تری هاوچەشنی ئەمە زۆرن. ئەوەتا ئیمامی بوخاری و موسلیم و پێشەوایانی تری حەدیث، لە حەزرەتی عائیشەوە دەگێڕنەوە، کە دەفەرموێت: تا ئەو کاتەی ئایەتی: ﴿واللهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ نازڵ بوو، پێغەمبەر ﷺ پاسەوانی هەبوو. بەڵام کە ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە، سەری لەماڵەوە هێنایە دەرەوە و فەرمووی: "يا أيها الناس! انصرفوا، فقد عصمني ربي عز وجل"[4]. واتە: خەڵکینە! فەرموون بڕۆن، وا خوا خۆی دەمپارێزێت.

* * *

(١) الشفا ١/٣٥٣. نسيم الرياض ٣/٢٤٨.

(٢) رواه ابن اسحاق وابن هشام وابن سيد الناس. بڕوانە: الشفا ١/٣٥٣، الإصابة ٥/٣٧٢.

(٣) رواه ابن اسحاق. بڕوانە: الشفا ١/٣٥٢.

(٤) رواه الترمذي وعبد بن حميد وابن جرير وأبو نعيم والحاكم وقال: صحيح الإسناد.

ئەم پەیامە، هەر لە سەرەتاوە تا ئێرە، ئەوەی ڕوون کردەوە کە:

هەرچی جۆر و هەرچی جیهانی ناو ئەم بوونەوەرە هەیە، هەموویان پێغەمبەر ﷺ دەناسن و پەیوەندییان لەگەڵیدا هەیە. چونکە ئەمانە موعجیزەکانی پێغەمبەر ﷺ لە هەموو جۆرێك لە جۆرەکانی بوونەوەراندا دەردەخەن. واتە دەری دەخەن کە ئەم پێغەمبەرە بەڕێز و نازدارە ﷺ ڕەوانەکراوی بەدیهێنەری گەردوون و نێرراوی پەروەردگاری هەموو جیهانەکانە.

بەڵێ، هەروەك فەرمانبەرێکی گەورەی دەوڵەت، یان پشکنیارێکی پایەبەرزی لای پادشا، هەموو فەرمانگەکانی دەوڵەت دەیناسن و، ئەگەر بڕواتە ناو هەرکام لەو فەرمانگەیانە، ئەوا ڕێزێکی گەرم و زۆری لێ دەگیرێت، چونکە لە لایەن پادشای مەزنەوە کاری پێ سپێرراوە. بەڵام ئەگەر وا دابنێین ئەم کار پێ سپێرراوە تەنها پشکنیاری "دادگەری" بێت، ئەوا تەنها فەرمانگەکانی "دادگەری" دەیناسن و ڕێزی لێ دەگرن و، فەرمانگەکانی تر بە باشی نایناسن. یان ئەگەر تەنها پشکنیاری گشتیی سوپا بێت، ئەوا فەرمانگە ڕەسمییەکانی تری دەوڵەت نایناسن..

بەڵام خۆ لەو نموونانەی پێشوو تێدەگەین کە: هەموو فەرمانگەکانی دەستەڵاتداریی خواوەند، زۆر بە باشی ئەو پێغەمبەرە ﷺ دەناسن و، بە غەیری خۆشیانی دەناسێنن. هەر لە مەلائیکەتەوە تا دەگاتە جاڵجاڵۆکە و مێش..

کەواتە - بە بێ هیچ گومانێك - دواهەمین پێغەمبەرە ﷺ و، نێرراوی پەروەردگاری جیهانیانە و، پەیام و پێغەمبەرێتییەکەشی وەك هی پێغەمبەرانی تر نییە، تا تەنها بۆ یەك نەتەوە بێت، بەڵکو بۆ هەموو بوونەوەرانە بە گشتی.

ئاماژەی شازدەهەم

ئەم ئاماژەیە بریتییە لە "ئیرهاصات". واتە ئەو ڕووداوە لەعادەتبەدەرانەی کە لە پێش پێغەمبەرێتییدا دەرکەوتوون. جا لەبەر ئەوەی ئەم ڕووداوانە پەیوەندییان بە پێغەمبەرێتیی پێغەمبەرەوە ﷺ هەیە، ئەوا بە جۆرێك لە بەڵگەکانی پێغەمبەرێتیی ئەو دادەنرێن.. ئەمانەش سێ بەشن:

بەشی یەکەم

ئـەم بەشـە بریتی‌یـە لـەو هەواڵانـەی کـە "تـەورات" و "ئینجیـل" و "زەبـوور" و "صوحوف"ی پێغەمبەران - درووديان لەسەر بێت - لـە بارەی پێغەمبـەرێتیی حـەزرەتی محەممەدەوە ﷺ ڕایانگەیاندوون. کە ئەمەش بە دەقی قورئانی پیرۆز چەسپاوە.

بەڵێ، مادەم ئەو کتێبانە "ئاسمانی"ن و خاوەنەکانیشیان (واتە ئەوانەی بۆیان هـاتوون) چەند پێغەمبەرێکی بەرێزن - دروودی خوایان لەسەر بێت - دەبێ ئـەو کتێبانـە بەوپەڕی بێ گومانی و بە جۆرێکی پێویست باسی ئـەو کەسە بکـەن کە بەهۆی ئەو نوورەی لـە لایـەن خــواوە بـۆی دێـت نیـوەی ڕووی زەوی ڕوونـاك دەکاتـەوە و ئـایینەکانـی تـر هەڵدەوەشێنێتەوە و ڕوخساری گەردوونیش دەگۆڕێت..

چونکە ئەو کتێبانەی کـە ڕووداوە جوزئی‌یەکان لـە بیر ناکەن و تۆماریـان دەکـەن، هــەرگیز ناگونجـێ گرنگــترین و گــەورەترین ڕووداوی مێــژووی مرۆڤایــەتی، کــە پێغەمبەرێتیی حەزرەتی محەممەدە ﷺ، باس نەکەن.

جا مادەم باسی دەکەن، ئەوا باسکردنەکەیان یان بەدرۆخستنەوەی ئـەو دەبێـت تـاکو ئایینەکانی خۆیان لـە هەڵوەشـانەوە و تیـاچوون بپـارێزن، یـاخود بریتـی دەبێـت لـە پشـت ڕاسـتکردنەوەی. واتـە بۆ ئـەوەی ئایینەکەیان لـە دەسـتکاری و تـەحریف و خورافـات بپـارێزن، تەسـدیقی ئـەو پێغەمبـەرە ﷺ دەکـەن. خـۆ قسـەی هـەموو دۆسـتان و دوژمنـان لــەوەدا یــەکی گرتووە کــە هیــچ بەڵگــە و نیشــانەیەکی ئــەوتۆ لــەو کتێبانــەدا نی‌یــە بەدرۆخستنەوەی ئەم پێغەمبەرە ﷺ ڕابگەیەنێت. کەواتە دەبێ بەڵگە و نیشانەی تەسدیقی ئەویان تێدا بێت.

ئێسـتاش مـادەم بـە شـێوەیەکی ڕەهـا "تەسـدیق کـردن" لـە ئارادایـە و هۆکـارێکی سەرەکیش هەیە کە داخوازی ئەم پشت ڕاستکردنەوەیە بێت، ئەوا لێرەدا سێ بەڵگـەی بـەهێز و توندوتـۆڵ لەسـەر بوونـی ئـەم تەسـدیق‌کردنەی پێغەمبــەرێتیی پێغەمبــەر ﷺ لــەو کتێبانەدا، دەهێنینەوە:

بەڵگەی یەکەم:

پێغەمبـەر ﷺ چەنـد ئایەتێکی بەسـەر شـوێنکەوتەی ئـەو ئایینانـەدا خوێنـدەوە و، بـەو ئایەتانە تەحەددای کردن. وەك بڵێی بە زمانی قورئانی پیرۆزەوە پێیان دەفەرموێ:

(ئەوەتا کتێبەکانتان تەسـدیقی پێغەمبەریێتیم و ئـەو وەســفانەی مـن دەکـەن کـە تیایـاندایە و، لەو دەعوایەمدا کە بە هەموو جیهانەکانی ڕادەگەیەنم، بە ڕاستم دادەنێن).

ئەمانەش هەندێکن لەو ئایەتانەی کە ئەم تەحەددییەیان تێدایە:

﴿قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْراةِ فَاتْلُوها إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ﴾ (آل عمران:٢٩٣).

﴿قُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ﴾ (آل عمران:٦١).

لەگەڵ ئەم تەحــەددا ڕوون و ئاشـکرایەشـدا، هیـچ کـام لـە زانـا و قەشــەکانی جـوولەکە و گاورەکان نەهاتن هیچ شتێك دەربخەن کە پێچەوانەی ئەو ڕاگەیاندنەی پێغەمبەر ﷺ بێت. خۆ ئەگەر هەرشتێکیان پێچەوانەی فەرموودەکەی پێغەمبەر ﷺ لە بەردەستدا بووایە - با زۆر کەمیش بێت - ئەوا ئەو جوولەکە و کافر و مونافیقە یەکجار حەسوود و سەرسەختانەی کە لە هەموو کات و جێگایەکدا هەن، دەریاندەخست و ئاشکرایان دەکرد.

ناوەرۆکی ئەم تەحەددایەش بریتی بوو لەوەی کە: یـان دەبێ بتوانـن شـتێك لـە کتێبەکانیاندا بدۆزنەوە پێچەوانەی ئەوە بێت کە ئێستا ئەم پێغەمبەرە ﷺ لە لایەن خواوە ڕایدەگەیەنێت.. یان پێغەمبەر ﷺ زۆر بە توندی جیهادیان لەگەڵدا دەکات. جا لەبەر ئەوەی نەیانتوانی شتێك بچەسپێنن کە پێچەوانەی ڕاگەیاندنەکەی پێغەمبەر ﷺ بێت، ناچاربوون بە جەنگ و کاولکاری و دەربەدەری ڕازی ببن. واتە شـتێکیان دەسـت نەکەوت کە بیکەن بە بەڵگەی خۆیـان و پێغەمبەری پێ بێدەنگ بکەن. چونکە ئەگەر شتێکی لەو جۆرەیان دەست بکەوتایە ئەوا ئاشکرا کردنی گەلێ ئاسانتر بوو لەو ماڵ و سامان بەخت کردن و کاولکاری و دەربەدەرییەی کە بەسەریاندا هات.

بەڵگەی دووهەم:

لەبەر ئەوەی "تەورات" و "ئینجیل" و "زەبوور" بۆ چەندین زمانی یەك لە دوای یەك وەرگێڕراون و، قسەی ئەو کەسـانەیان تێکەڵ بووە کە تەفسیریان کـردوون و بـە هەڵـە لێکیان داونەتەوە و، چەندین وشـەی نامۆیـان ئاوێتـە بـووە.. لەبەر ئەمانـە، دەبینیـت ئـەو ئیعجـازەی کـە لـە ئایەتـەکانی قورئـاندا هەیـە، لـەواندا نییـە. ئەمـە جگـە لـەو دەستکارییانەش کە نەفامان و دەروون چەپەڵان تیایاندا کـردوون و کـەموکووڕی و ناتەواوییەکانی ئەو کتێبانەی زیاتر کردووە. تەنانەت گەورە زانـای بەناوبانگ: "شـێخ

رەحـمەتوڵڵای هیندی"[1] هەزاران دەستکاریی لەو کتێبە ناوبراوانەدا دەستنیشان کردووە و، زانایانی جوولەکە و گاوری پێ بۆرداوە.

سەرەڕای ئەم هەموو دەستکارییانە، هەر لەم سەردەمەی خۆشماندا زانای بەناوبانگ: "حسین الجسر[2]" - خوا لێی خۆش بێت - سەد و دە بەڵگەی لەسەر پێغەمبەرێتیی پێغەمبەرمان ﷺ لەو کتێبانەدا دەرهێناوە و ئەمەشی لە کتێبی "الرسالة الحمیدیـــة"دا چەسپاندووە. خوا لێخۆشبووش "ئیسماعیل حەققی مەناستەری" وەری گێڕاوە بۆ زمانی تورکی. هەرکەسێك دەیەوێت با سەیری بكات.

پاشان بەشێکی زۆری زانایانی جوولەکە و گاور، دانیان بەم ڕاستییەدا ناوە و وتوویانە: وەسفەکانی محەممەد پێغەمبەر ﷺ لە کتێبەکانماندا هەیە. وەك: "هەرقلی پادشای ڕۆم" کە دانی بەم ڕاستییەدا نا و وتی: "حەزرەتی عیسا - دروودی خوای لەسەر بێت - مژدەی هاتنی محەممەدی ﷺ داوە". هەر بەم جۆرە "موقەوقیسی پادشای میسر" و "ئیبن صۆریا" و "ئیبن ئەختەب" و "کەعبی کوڕی ئەسەد"ی برای و "زوبەیری کوڕی باتیا" و، غەیری ئەمانەش لە زانایانی جوولەکە و سەرکردەکانیان دانیان بەمەدا ناوە و، وتوویانە: وەسفەکانی ئەم پێغەمبەرە ﷺ لە کتێبەکانماندا هەن.

---

(١) (شێخ رەحـمەتوڵڵای هیندی) لە نێوان ساڵەکانی (١٨١٨ - ١٨٩١ز)دا ژیاوە. ئەم دەستکارییانەشی لە کتێبەکەیدا کە ناوی "إظـهار الحـق"ە، باس کردووە. ئەم کتێبە بۆ زۆر زمان وەرگێڕاوە و بە وردترین لێکۆڵینەوەی ڕەخنەیی دادەنرێت لە هەردوو کتێبی تەورات و ئینجیلی ئێستادا. هۆی دانانی ئەم کتێبەش ئەوە بووە کە لە دەمی داگیرکردنی هیندستان لە لایەن ئینگلیزەوە، موبەششیرەکان زۆر بە توندی هێرشیان دەکردە سەر ئیسلام. بۆیە گەلێ کەس لە زانایان بە توندی بەرەنگاریان بوونەوە. یەکەم مونازەرەی ڕەسمی لە نێوان دانەری ئەم کتێبە و سەرۆکی موبەششیرەکان لە بەرواری ١٠/٣/١٨٥٤زدا سازکرا و، سەرجەمی گفتوگۆکانی ئەم موناظەراتانەش بە ئامادەبوونی گەورە پیاوانی هیندستان تۆمار کران. لە ئەنجامدا موبەششیرەکە بە بەڵگە بەزێنرا و پێش ئەوەی موناظەرەکە کۆتایی پێ بێت شکستی هێنا و لە کۆڕی موناظەرەکە ڕۆشتە دەرەوە! بۆ زیادە ئاگاداری لە بارەی ئەم کتێبە و دانەرەکەی، بڕوانە کتێبی: "أکبر مجـاهد فی التأریخ: الشیخ رحمة الله الهندي" دانراوی: محمد سلیم محمد سعید. وەرگێڕانی بۆ عەرەبی: فخرالدیـن أحـمد و د. أحـمد حجازي السقا و سید عبدالله محمد علاّم. الناشر: مکتبة الکلیات الأزهریة - مصر - الطبعة الأولی ١٩٧٧. (وەرگێڕ)

(٢) حسین الجسر: لە (تەرابلوس)ی لوبنان لەدایك بووە و هەر لەوێش کۆچی دوایی کردووە. لە نێوان ساڵەکانی (١٢٦١-١٣٢٧ك/١٨٤٣-١٩٠٩ز)دا ژیاوە. ساڵی (١٢٨٤ك) خوێندنی لە ئەزهەر تەواو کردووە. کە گەڕاوەتەوە بۆ تەرابلوس یەکە پیاوی ئەوێ و شاعیر و زانا و فەقیهێکی بەناوبانگی سەردەمی خۆی بووە. چەند بەرهەمێکی هەیە، بەناوبانگترینیان: (الرسالة الحمیدیة) و (الحصون الحمیدیـــة)یە. بڕوانە: (الأعلام)ی زەرکەلی ٢/٢٥٨. (وەرگێڕ)

هەروەها بەشێکی زۆری تر لە زانایانی گاور و جوولەکە، دوای ئەوەی وەسفەکانی پێغەمبەریان ﷺ لە کتێبەکانی خۆیاندا چاو پێ کەوت و بۆ زاناکانی تریشیان ڕوون کردەوە و بەڵگەیان بۆ هێنانەوە، باوەڕیان بە ئایینی ئیسلام هێنا و دەستیان لە ئینکاری و سەرسەختی و دوژمنایەتی هەڵگرت. وەك: "عەبدوڵلای کوڕی سەلام و وەهەبی کوڕی مونەبیهـ و ئەبوو یاسر و شاموولی هاوڕێی توببەع" هەروەك "توببەع" خۆیشی لە پێش هاتنی پێغەمبەردا ﷺ ئیمانی پێ هێنابوو. هەروەها "ئوسەید و ئەعلەبەی کوڕی سەعیە" ئیمانیان پێ هێنا. ئەوەبوو لەناو هۆزی "بـني النضـير"ی جوولەکەدا بە دەنگی بەرز نارەزایی خۆیان لەوە دەربڕی کە هۆزەکەیان لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ دەجەنگان و، وتیان: "والله هو الذي عهد إليكم فيه ابن هيبان".. واتە: "بە خوا ئەمە ئەو پێغەمبەرەیە کە ئیبن هەیبان بۆی باس کردن". ئەم ئیبن هەیبانەش پیاوێکی خواناس بوو، کاتی خۆی لە پێش ئەوەی پێغەمبەر ﷺ ڕەوانە بکرێت، بووبوو بە میوانی "بەنی نەضیر" و پێی وتبوون: "قريبٌ ظهورُ نبيٍّ هذا دار هجرته". واتە: "پێغەمبەرێك بەم نزیکانە پەیدا دەبێت، کە بۆ ئێرە کۆچ دەکات". بەڵام "بەنی نەضیر" هیچ گوێیەکیان بەم هەواڵەی ئەم دوانە نەدا و، لە ئەنجامدا ئەوەیان تووش بوو کە تووشیان بوو.

هەروەها چەندین زانای جوولەکەی تری وەك: "ابن یاسین و، موخەیریق و، کەعبولئەحبار" و غەیری ئەوانیش، پاش ئەوەی وەسفی پێغەمبەریان ﷺ لە کتێبەکانیاندا بینی، ئیمانیان پێ هێنا.

یەکێك لە زانا گاورەکان کە ئیمانی پێ هێنا: "بوحەیرای ڕەبەن" بوو - وەك لە پێشدا باسمان کرد - ئەمەش لەو کاتەدا کە پێغەمبەر ﷺ لە تەمەنی دوازدە ساڵیدا، لەگەڵ ئەبوو تالیبی مامی ڕۆشت بۆ شام. بوحەیرا لەبەر ڕێزنان لە پێغەمبەر ﷺ خواردنی بۆ کاروانەکەی قورەیش ئامادە کرد و بانگهێشتی بۆ کردن. پاشان سەیری کرد ئەو پەڵە هەورەی سێبەری بەسەر کاروانەکەوە کردبوو، هەر لە جێی خۆیدا ماوە. لەبەر خۆیەوە وتی: وا دیارە ئەو کەسەی کە من مەبەستمە هەر لەوێ ماوە و نەهاتووە! لەبەر ئەوە، یەکێکی نارد بە شوێنیدا تاکو لەگەڵ خۆیدا بیهێنێت. ئنجا بە ئەبووتالیبی مامی وت: بیبەرەوە بۆ مەککە، چونکە جوولەکەکان زۆر حەسوودن و گەر پێی بزانن بە فرۆفێڵ لەناوی دەبەن، چونکە ئێمە وەسفەکانی ئەم کوڕە لە تەوراتدا دەبینین.

"نەستووری حەبەشە" و "نەجاشی"ی پادشایان دوای ئەوەی کە وەسفەکانی پێغەمبەریان ﷺ لە کتێبەکانیاندا بینی، ئیمانیان پێ هێنا. هەروەها "زەعاتیر"ی زانای بەناوبانگی گاوریش وەسفەکانی پێغەمبەری ﷺ لەناو ڕۆمەکاندا ئاشکرا کرد و لەسەر

ئەمە شەهید کرا! هەروەها زانای دیانی بەناوبانگ و سەرگەورەی ڕۆحانیەکانی شـام: "حاریثی کوڕی ئەبوو شمری غەسسانی" و، پادشاکانی ئیلیا و ناوچـەکانی تری شام، وەك: "هەرقل و ئیبن ناطوور و جـاروود" و هاوچەشنیان دوای ئەوەی کە وەسفەکانی پێغەمبەریان ﷺ لە کتێبەکانیاندا چاو پێ کەوت، ئیمانیان پێ هێنا. بـەڵام "هـەرقل" لەبەر ئەوەی نەیدەویست فەرمانڕەواییە کەی لەدەست بدات، بە ڕەسمی ئیمانەکەی ئاشکرا نەکرد.

هاوچەشنی ئەمانە زۆرن، وەك "سـەلمانی فارسی" کە پێشـتر دیـان بوو، وەسفەکانی پێغەمبەری ﷺ لە کتێبەکانیاندا دیبوو. لەبەر ئەوە، بە شوێن ئەو پێغەمبەرەدا ﷺ دەگەڕا و هەر کە چاوی پێ کەوت موسڵمان بـوو! هـەروەها وەك "تـەمیم" کە زانایەکی بەڕێز و گەورەیە و، نەجاشیی پادشای حەبەشە و قەشەکانی حەبەشـە و، ئوسقوفەکانی ناوچـەی "نەجران". هەموو ئەوانە بە یەك دەنگ دەڵێن: پاش ئەوەی ئەوسافی ئەم پێغەمبـەرەمان ﷺ لە کتێبەکانماندا بینی، ئیمانمان پێ هێنا.

بەڵگەی سێهەم:

وا بۆ نموونە چەند ئایـەتێك لـە تـەورات و ئینجیـل و زەبوور[1] دەهێـنین، کـە مژدەی هاتنی پێغەمبەر ﷺ دەدەن:

ئایەتێك لەزەبووردا دەڵێت:

"اللهم ابعث لنا مقيم السنة بعد الفترة"[2].

خۆ "مقيم السنة"ش یەکێکە لە ناوەکانی پێغەمبەر ﷺ.

ئایەتێك لە "ئینجیل"دا دەڵێت:

"وقال المسيح: إنـــي ذاهب إلى أبـــي وأبيكم ليبعث فيكم الفارقليطا"[3].

واتە: تاکو ئەحـمەدتان تێدا بنێرێت بە پێغەمبەر.

---

(١) زۆربەی ئایەتەکانی ئەم کتێبـە ناوبراوانـە مامۆسـتا نوورسـی لـە ئەسـڵەکەدا بـە عـەرەبی هێنـاونی و، هەندێکیشی بە تورکی. جا ئەوانەی کە ئەو بە عەرەبی هێناونی، هـەر بـە عـەرەبی دامنانـەوە و واتاکانیـانم بـە کوردی لـە پەراوێزدا لێك داوەتـەوە. ئەوانـەش کـە لـە دەقەکـەدا تورکین و وەرگێڕی عـەرەبی کردوونـی بـە عەرەبی، من لە جێگای خۆیاندا کردوومن بـە کـوردی. بۆ هـەردوو حاڵەتەکەش، لـە وەرگێڕانی ئایەتەکانی ئینجیلـدا پشتم بـە دوو ئینجیلـی کـوردی بەستووە، یەکەم: ئەوەی کـە لـە سـاڵی ١٩١٩زدا لـە نیۆیۆرك لـە ئەمریکادا چاپ کراوە. دووەهەم: ئەوەی کە لە ساڵی ١٩٧٤ز دا لە سلێمانی لە چاپخانەی ڕاپـەڕین لـە چـاپ دراوە.

(٢) واتە: خوایە پاش ئەو ماوەیە، دامەزرێنەری سوننەتمان بۆ بنێرە.

(٣) واتە: من بۆ لای باوکی خۆم و ئێوە دەڕۆم، تاکو "فارەقلیت"تان تێدا بنێرێت.

ئایەتێکی تر لە "ئینجیل"دا دەڵێت:

"وإنـــي أطلب من ربـــي فيعطيكم فارقليطـــاً يكـــون معكـــم إلى الأبـــد"[١].

"فـارەقلیت" واتـە: جیاکـەرەوەی حـەق لـە ناحـەق، ئەمـەش نـاوی پێغەمبـەرە ﷺ لـەو کتێبانەدا[٢].

ئایەتێکی تەوراتیش دەڵێت:

"إن الله قال لإبراهيم: إن هاجر تلد، ويكون مِن ولدها مَن يدُه فوق الجميع، ويـــد الجميع مبسوطة إليه بالخشوع"[٣].

ئایەتێکی تری تەورات دەڵێت:

"وقال يا موسى: إني مقيم لهم نبيّاً من بني إخوتـــهم مثلك وأجري قولي في فمـــه، والرجل الذي لايقبل قول النبي الذي يتكلم باسمي، فانا أنتقم منه"[٤].

ئایەتێکی تر لە تەوراتدا دەڵێت:

"قال موسى: ربّاً إني أجد في التوراة أمة هم خير أمة أخرجت للناس، يـــأمرون بالمعروف وينهون عن المنكر ويؤمنون بالله. فاجعلهم أمتي. قال: تلك أمة محمد"[٥].

---

(١) ئینجیلی یۆحەننا (١٦،١٤) واتە: لە پەروەردگارم داوا دەکەم "فارەقلیت"ێکتان بداتێ کە هەتا دنیا دنیایە لەگەڵتاندا بێت. ئینجیلی یۆحەننا دەڵێت: "لە باوکم داوا دەکەم".

(٢) وەرگێڕەکانی ئینجیل وشەی "فارەقلیت"یان لـە زۆربەی وەرگێڕانەکاندا لابردووە و، وشـەی تریـان لـە جێگەدا داناوە، چونکە دەزانن بۆ موسـڵمانەکان دەرکەوتووە کە مەبەست لـەو وشەیە "محەممەد"ە ﷺ. "شـێخ ڕەحمەتوڵڵای هیندی" لە کتێبەکەیدا هەموو جیاوازییەکانی چاپە جیاجیاکـانی ئینجیلـی هـەر لـە کۆنـەوە تا سەردەمی خۆی دەستنیشان کردووە. مامۆستا "عەبدولوەهاب نەججار"یش لە (قصـــص الأنبيـــاء)ەکەیدا (ص٣٩٧ – ٣٩٨) باسی ئەوە دەکات کـە پرسـیاری لـە خۆرهەڵاتناسی بەناوبانگی ئیتـالی "دوکتـۆر کـارلۆ نلینۆ" لـە بـارەی ئەم وشـەیەوە کـردووە بەو سیفەتەی کە پسپۆڕی زمانە یۆنانییە کۆنەکانە. لــە وەڵامـدا وتوویەتی: "فارەقلیت" یەعنی ئەو کەسەی کە زۆر "حمد" بکرێـت. واتـە: کتومـت وشـەی: (محمد، أحـمد) دەگرێتەوە!

(٣) سفر التكويـــن: ١٧ واتە: خوا بـە ئیبراهیمی فـەرموو: هاجەر منـاڵی دەبێت و، لـەو منـاڵـەش کەسێك دەکەوێتەوە، کە دەستی لەسەر هەموانـەوە دەبێـت و، دەسـتی هـەموانیش بەوپەڕی ڕێزەوە لـە بەردەمیدا بڵاو دەبنەوە.

(٤) سفر التثنية: ١٨ واتە: بە مووسای وت: من پێغەمبەرێکی وەك تۆیـان لـە برازایانی خۆیـان بۆ دادەنێـم و، وتەی خۆم لەسـەر زاری ئـەو دەردەبڕم، جـا هەر کـەس وتـەی ئـەو پێغەمبـەرە وەرنـەگرێت کە بـە نـاوی منـەوە دەدوێت، خۆم تۆڵەی لـێ دەسێنم.

(٥) واتە: مووسا وتی: ئەی پەروەردگارا دەبینم تـەورات باسـی نەتەوەیەك دەکـات کـە باشـترین نەتـەوەن لـە مرۆڤدا هەڵبکەون و فەرمان بە چاکە و نەهی لە خراپە دەکەن و باوەڕیان بە خوا هەیە. خوایە گیـانا داواکـارم ئەوانە بکەیت بە ئوممەتی من. خوا فەرمووی: ئەوە ئوممەتی محەممەدە.

ئاگاداری‌یەك:

ئەو کتێبانەی ناومان هێنان، ناوی "محەممەد"یان ﷺ بە چەند ناوێکی سوریانی و لە نێوان چەند ناوێکی عیبریدا دەربڕیوە. وەك: "موشەففەح، موخمنا، حیاطـــا" و چەند ناوێکی تر، کە هەر هەموویان بە عەرەبی واتای: "محەممەد" دەگەیەنن. بەڵام ناوهێنانی "محەممەد" بە ڕاستەوخۆیی بە دەگمەن نەبێ نی‌یە. ئەوانش جوولەکەکان دەستکاری‌یان کردوون و گۆڕیویانن. وەك ئەو ئایەتەی زەبوور کە دەڵێت:

"یا داود! یأتي بعدك نبـيٌّ یسمی أحمد ومحمداً صادقاً، سیّداً، أمته مرحومة"(١).

چەند زانایەکی ئاگادار، لە پێش دەستکاری کردنی تەوراتدا، ئەم ئایەتەیان دەرخستووە. وەك: "عەبدوڵلای کوڕی عەمری کوڕی عاص"، کە یەکێکە لە حەوت "عەبدوڵلا" ناوە زاناکان و ئاگاداری‌یەکی فراوانیان لەو کتێبانەی زوودا بووە. هەروەها "عەبدوڵلای کوڕی سەلام" کە پێش هاوەڵانی کەوت و موسڵمان بوو. هەروەها "کەعبولئەحبار" کە یەکێك بووە لە زانایانی جوولەکە. هەموو ئەمانە ئەو ڕاستی‌یەیان ئاشکرا کردووە.

یەکێکی تر لەوانە ئەم ئایەتەیە، کە پاش قسەکردن لەگەڵ حەزرەتی مووسادا - دروودی لەسەر بێت - ڕوو دەکاتە ئەو پێغەمبەرەی ﷺ کە لە دوای مووسا دێت و پێی دەڵێت:

"یا أیها النبي! إنّا أرسلناك شاهداً ومبشرًا ونذیراً وحرزاً للأمیین. أنـــت عبـــدي. سمیتُك المتوكل. لیس بفظ، ولاغلیظ، ولاسخّاب في الأسواق. ولایدفع السیئة بالسیئة، بل یعفو ویغفر. ولن یقبضه الله حتی یقیم به الملّة العوجاء بأن یقولوا: لا إله إلاّ الله"(٢).

---

(١) واتە: ئەی داوود! لە دوای تۆ پێغەمبەرێك دێت کە ڕاستگۆ و گەورەیە و ناوی: "محەممەد" و "ئەحمەد"ە و، ئوممەتەکەشی ڕەحم پێ کراون.

(٢) سفر أشعیا: ٤٣، صحیح البخاري ٢٤١/٥ باب (إنا أرسلناك شاهداً ومبشـــراً ونذیـراً)، هەروەها: المستدرك للحاكم ٦٧٨/٢ الأحادیث المختارة للمقدســـي ٤٦٠/٩. واتە: ئەی پێغەمبەر! وا تۆمان نارد و کردمانیت بە شایەت و مزگێنیدەر و ترسێنەر و دالـدەی نەخوێندەواران. تۆ بەندەی منیت و ناوم ناویت بە (پشت بە خوا بەست) تۆ تووڕە و توندوتیژ و قڕەقڕکەری ناو بازارەکان نیت، پێغەمبەرێکی وەهایت کە لە تۆڵەی کاری خراپدا خراپە ناکاتەوە، بەڵکو لێبوردە دەبێت. خوا نایگێڕێتەوە بۆ لای خۆی هەتا میللەتە لارەکەی پێ ڕاست نەکاتەوە، بەوەی کە بڵێن: "لا إله إلاّ الله".

ئایەتێکی تری تەورات دەڵێت:

"محمد رسول الله. مولده بمكة، وهجرتـه بطيبـة، وملكـه بالشـام، وأمتـه الحمادون"[١]. وشەی "محەممەد" لەم ئایەتەی تەوراتدا بە ناوێکی سوریانی وتراوە کە واتای "محەممەد" دەگەیەنێت.

هەروەها ئایەتێکی تری تەورات دەڵێت:

"أنت عبدي ورسولي سميتُك المتوكل"[٢].

ئەم ئایەتە ڕووی قسەی لەو پێغەمبەرەیە، کە لە نەوەی ئیسماعیلی برازایانی ئیسحاقە و پاش مووسا خوای گەورە دەینێرێت و دەیکات بە پێغەمبەر.

ئایەتێکی تری تەورات دەڵێت:

"عبدي المختار ليس بفظٍ ولاغليظ"[٣].

"المختار" واتە: "المصطفـى". کە بە واتای هەڵبژێرراوە و، یەکێکە لە ناوەکانی پێغەمبەر ﷺ.

لە "ئینجیل"دا چەند پێناسەیەکی جیا جیا سەبارەت بە "سەرگەورەی جیهان" هەیە، کە موژدە دراوە ئەو سەرگەورەیە پاش عیسا دێت. یەکێك لەوانە دەڵێت: "معه قضيب من حديد يقاتل به وأمته كذلـك". واتە: "پارچە ئاسنێکی بە دەستەوەیە جەنگی پێ دەکات، هەروەها ئوممەتەکەشی". دیارە مەبەست لە پارچە ئاسنەکە: شمشێرە. واتە: پێغەمبەرێك دێت کە خاوەنی شمشێر دەبێت و نەتەوەکەشی فەرمانی "جیهاد"یان پێ دەدرێت. قورئانی پیرۆز لە کۆتایی سوورەتی "الفتح"دا دەفەرموێ:

﴿وَمَثَلُهُمْ فِي الإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْئَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ﴾ (الفتح:٢٩).

جگە لەمانە، چەندین ئایەتی تری هاوچەشنی ئەمانە لە ئینجیلدا هەیە.

لە بابی سی و سێهەمی کتێبی پێنجەمی تەوراتیشدا ئەم ئایەتە هەیە کە دەڵێت:

---

(١) ورواه الطبراني. بڕوانە: مجمع الزوائد للهيثمي ٨/٢٧١ وقال: فيه من لم أعرفهم. الفـردوس للديلمـي ٤٠٠/٢ ورمز لحسنه، وفيض القدير للمنـاوي ١٩٥/٤. واتە: محەممەد پێغەمبەری خوایە. لەدایکبوونی لە مەککەیە و، کۆچی بۆ (طيبە)یە و، موڵکی لە شامدایە و، ئوممەتەکەشی سوپاسگوزاری خوان.

(٢) ورد أيضاً في الحديث الصحيح الذي رواه البخاري وأحمد والبيهقي. واتە: تۆ بەندە و پێغەمبەری منیت و ناوم ناویت: (پشت بە خوا بەست).

(٣) واتە: بەندە هەڵبژاردەکەم تووڕە و توندوتیژ نییە.

(وتی: پەروەردگار لە "سیناء"ەوە هات و، لە "ساعیرا"وە هەڵهات و درەوشایەوە و، لە چیای "فاران"یش حەق ئاشکرا دەکرێت و لە لای ڕاستیەوە هەزاران مرۆڤی پاکی لەگەڵ دەبێت)[1].

ئەم ئایەتە هەروەك بە باسی هاتنی پەروەردگار لە لای "سیناء"ەوە، هەواڵی پێغەمبەرێتیی حەزرەتی مووسا دەگەیەنێت و، بەوەی کە دەڵێت: لە "ساعیرا" درەوشایەوە، هەواڵی پێغەمبەرێتیی حەزرەتی عیسا ڕادەگەیەنێت، لە هەمان کاتیشدا هەواڵی پێغەمبەرێتیی حەزرەتی محەممەدمان ﷺ دەداتێ، بەوەی کە ڕایدەگەیەنێت: حەق لە لای چیای "فاران"ەوە ئاشکرا دەبێت. چونکە بە یەکدەنگیی هەموو شارەزایان: "فاران" ناوی چیاکانی ناوچەی حیجازە.

کەواتە ئەم ئایەتەی تەورات، بە بێ پێویست بوون بە هیچ بەڵگەیەکی تر، هەواڵی پێغەمبەرێتیی حەزرەت ﷺ ڕادەگەیەنێت. ئنجا ئەوەش کە دەڵێت: "لە لای ڕاستیەوە هەزاران مرۆڤی پاکی لەگەڵ دەبێت" تەسدیقی فەرمانی ئەو ئایەتەی کۆتایی سوورەتی "الفتح" دەکات کە دەفەرموێ: ﴿ذلك مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ﴾ چونکە ئایەتەکەی تەورات وەسفی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ بە "پاکان" و "قیددیسان" دەکات، کە ئەولیا و پیاوچاکانن.

ئەم ئایەتەش کە لە بابی چل و دووهەمی "کتێبی ئەشعیا"دایە، دەڵێت:

"خوای حەق تەعالا لە ئاخر زەماندا هەڵبژاردەکەی خۆی ڕەوانە دەکات و (روح الأمین) کە جیبریلە، دەنێرێت بۆ لای و فێری دەکات. پاشان ئەویش جیبریل چۆنی فێر کردووە هەر بەو جۆرە خەڵکی فێر دەکاتەوە و، بە حەق و ڕەوا حوکمڕانیی نێوانیان دەکات. ئەو هەڵبژاردەیەی خوای گەورە ڕووناکی‌یەکی وەهایە کە خەڵکی لە تاریکی دەرباز دەکات و بەرەو ڕووناکی دەیانبات. خوای پەروەردگارم، هەموو ئەو شتانەی فێر کردووم کە ڕوو دەدات، وا منیش بە ئێوەی دەڵێم".

کەواتە ئەم ئایەتە بە تەواوی وەسفەکانی پێغەمبەر ﷺ ڕوون دەکاتەوە.

لە بابی چوارەمی کتێبی: "میخائیل پێغەمبەر"دا، ئەم ئایەتە هەیە:

"لە ئاخر زەماندا ئوممەتێکی ڕەحم پێ کراو دەبن کە خواوەندی حەق دەپەرستن و لە لای چیا پیرۆزەکە خەڵکێکی زۆر کۆدەبنەوە کە لە هەموو هەرێمێکەوە دێن و پەروەردگار دەپەرستن و هاوبەشی بۆ بڕیار نادەن".

---

(١) سفر التثنية: ٣٣/٢.

ئەم ئایەتە "عەرەفە" دەردەخـات و، خەڵکـە زۆرەکەش حاجیـانن کـە بەرەو ئەو چیـا پیرۆزە دەچـن و خواوەنـد دەپەرستن. ئوممەتە ڕەحـم پێ کراوەکەش ئوممـەتی حـەزرەتی محەممەدە ﷺ. چونکە ئەم وەسفە - لە ڕاستیدا - دروشمی ئەوانە.

لە بابی حەفتا و دووهەمی زەبووریشدا ئەم ئایەتە هەیە، دەڵێت:

"لـە دەریـاوە تـا دەریـا و، لـە ڕووبارەکانـەوە تـا ئـەوپـەڕی زەوی، موڵکـی "ئـەو" دەبێـت و، لـە یەمـەن و دوورگەکانـەوە دیـاریی بۆ دێت و، پادشـایان ملکـەچی دەبـن و شوێنی دەکەون و، لە هەموو کاتێکدا سڵاواتی لەسەر دەدرێـت و، لـە هـەموو ڕۆژێـکدا دوعای بەرەکـەتی بۆ دەکرێت و، لـە مەدینـەوە ڕووناکی‌یـەکانی ئەو دەدرەوشێتەوە و، هەتا هەتایە ناوی هەر دەمێنێت و، پێش ئەوەی خۆر بەدی‌بهێنرێت ناوی ئەو بووە و، هەتا خۆریش بمێنێت ناوی ئەو هەر دەمێنێت".

ئەم ئایەتە بە ئاشـکرا وەسـفی پێغەمبەر ﷺ دەکـات. چونکـە دوای حـەزرەتی داوود - دروودی خـوای لەسـەر بێـت - جگـە لـە محەممـەد پێغەمبـەر ﷺ ئایـا هـیـچ پێغەمبـەرێك هاتووە کە بانگەوازی ئـایینی ئاشـکرا کردبێـت و، بە خۆرهـەڵات و خۆرئـاوادا بـڵاوی کردبێتـەوە و، پادشـایانی ملکـەچ کردبێـت کـە بـاجی "جزیـە"ی بدەنـێ و، پادشـا و دەسـتەڵاتدارەکان - بەوپـەڕی خۆشـەویستی‌یەوە - سـەری ملکـەچیی بـۆ دابنـەوێنن و، هـەرچی ڕۆژە لـە پێنجیـەکی مرۆڤایەتی‌یـەوە نـزا و سـڵاواتی پێشـکەش بکرێـت و، ڕووناکی‌یەکانی لە مەدینەوە بدرەوشێتەوە.. ئایا جگە لە حەزرەتی محەممەد ﷺ کەسی تر هاتووە وەها بووبێت؟

ئایـەتی بیسـتەمی بـابی چواردەهـەمی ئینجیلـی یۆحـەننا (کـە بـۆ زمـانی تورکـی وەرگێڕاوە)، دەڵێت:

"لە پاش ئەمـە، قسـەی زۆرتان لەگـەڵ ناکـەم، چونکـە سـەرگەورەی ئەم جیهانـە دێت و، هیچی ئەو لە مندا نی‌یە"[1].

دەستەواژەی: "سەرگەورەی جیـهان" بریتی‌یـە لـە "فـەخری عالـەم"، کە یەکێکە لـە ناونیشانە بەناوبانگەکانی پێغەمبەر ﷺ.

هەروەها ئایەتی حەوتەمی بابی شازدەهەمی ئینجیلی یۆحەننا دەڵێت:

---

(١) ئەم ئایەتە لە ئینجیلە کوردی‌یەکاندا بەر ئایەتی "سی‌هەم" دەکەوێت نەك "بیستەم". دوابڕگەی ئایەتەکەش لە چاپەکەی ١٩١٩دا بەم جۆرەیە: "دە مندا هیچی نی‌یە" بەڵام لە چاپەکەی ١٩٧٤دا بـەم جۆرەیـە: "لـە دژی من تانایی نی‌یە".

"مـن ڕاستیتان پێ دەڵێـم: بۆ ئێـوە باشـتر وایـە کـە مـن بڕۆم. چونکـە ئەگـەر نـەڕۆم فارەقلیت (دڵدەرەوەکە.. یاریدەدەرەکە)[1] نایەت بۆ لاتان".

جا ئایا دوای حەزرەتی عیسا - دروودی لەسەر بێت - جگە لە حەزرەتی محەممەد ﷺ هیچ دڵدەرەوەیەکی تـر هەیـە؟ خۆ تەنـها هـەر ئەوە کە مرۆڤایەتی لـە حوکمـی نـەمان و لەناوچوونی هەمیشەیی ڕزگار دەکات و، بەمەش دڵدانەوە بە مرۆڤایەتی دەبەخشـێت و، هەر ئەویشە کە "سەرگەورە" و "مایەی شانازی"ی هەموو جیهان و بوونەوەران بێت.

ئایەتی هەشتەمی بابی شازدەهەمی هەمان ئینجیلی یۆحەننا، دەڵێت:

"کاتێ کـە ئـەو دێـت، لەسـەر گوناهــ و، چاکـە و، دادوەری، سەرزەنشـتی جیـــهان دەکات".

ئایـا کێیـە جگـــە لـە حـەزرەتی محەمـەد پێغەمبـەر ﷺ کە خراپە و گونـاهی جیـهانی گۆڕیـوە و بـەرەو چاکـەی بـردوون و، خـەڵکی لـە گوناهــ و تاوانکـاری و بـت پەرسـتی دەرباز کردووە و، بناغەی سیاسـەت و دادوەریـی لـە دنیـادا گۆڕیـوە و، هـی باشـتری بۆ داناون؟ کێ هەیە جگە لەو؟

ئایەتی یازدەهەمی بابی شازدەش لە ئینجیلی یۆحەننادا، دەڵێت:

"کاتی هاتنی سەرگەورەی جیهان هاتووە".

یان دەڵێت:

"... وە لەسەر حوکم(داوەری) چونکە سەرگەورەی ئەم جیهانە حوکمڕانە".

کەواتە دەبێ مەبەست لە "سەرگەورەی جیهان"[2]، سەرداری مرۆڤایەتی: حـەزرەتی محەممەد بێت ﷺ.

ئایەتی سیازدەهەمی بابی دووهەمی[3] ئینجیلی یۆحەننا، دەڵێت:

"کاتێ کە ئەو "گیـانی ڕاسـتی"یـە دێـت، بۆ هـەموو ڕاستییەك ڕێنماییتـان دەکـات. چونکە لە خۆیەوە نادوێت، بەڵکو هەرچییەك دەبیسـتێت پێتـان دەڵێـت و، هـەواڵی ئـەو شتانەشتان پێ ڕادەگەیەنێت کە لە داهاتوودا دەبن و ڕوو دەدەن".

---

(١) وشـەی (فـارەقلیت) کـە لـە چاپەکـەی موسـڵ سـاڵی ١٨٧٦زدا هەیـە، لـە هـەندێ چـاپ و وەرگـێڕاوی ئینجیلدا بە (دڵدەرەوە) و، لە هەندێکی تریشدا بە (یاریدەدەر) نووسراوە.

(٢) بەڵێ ئایەتێکی گەورەیە. چونکە وا ماوەی هەزار و سێ‌سەد ساڵە لە هـەموو سـەردەمێکی ئەم ماوەیەدا سێ سەد و پەنجا ملیۆن کەس بەوپەڕی گوێڕایەڵی و خۆشەویستییەوە شوێنی دەکەون و، ملکەچی فەرمانەکانی دەبن و، هەموو ڕۆژێك بە سڵاو لێ کردنی، پەیمانی لەگەڵ نوێ دەکەنەوە. (دانەر)

(٣) ئەم ئایەتە لە ئینجیلە کوردییەکاندا بەر ئایەتی سیازدەی بابی شازدەهەمی ئینجیلی یۆحەننا دەکەوێت.

ئەم ئایەتە بە ڕوونی لە بارەی پێغەمبەرەوە ﷺ دەدوێت. چونکە ئایا کێیە جگە لەو کە هەموو خەڵکیی بۆ "ڕاستی" بانگ کردبێت و جگە لە "سرووش"ی خوای گەورە هیچی تر نەڵێت و، هەرچی حەزرەتی جیبریل - درووودی لەسەر بێت - پێی بڵێت ئەویش ڕایبگەیەنێت و، هەواڵی ڕووداوەکانی دوارۆژ و قیامەتی بە درێژی ڕاگەیاندبێت؟

پاشان لە "صوحوف"ی پێغەمبەراندا، چەند ناوێکی پێغەمبەر ﷺ هاتووە، کە بە زمانی سوریانی و عیبری واتای: "محمد" و "أحمد" و "المختار" و "مصطفى" دەگەیەنن.

ئەوەتا لە صوحوفی حەزرەتی شوعەیبدا - درووودی لەسەر بێت - وشەی "موشەففەح" بە واتای: "محەممەد" و.. لە تەوراتیشدا "مونەحەمنا" بە هەمان واتا هاتووە و.. لە زەبووردا وشەی: "حمیاطا" واتە: "پێغەمبەری حەرەم" هەیە، هەروەها "المختار"یشی تێدایە و.. لە تەوراتدا "الحاتم" و "الخاتم" و.. "مقیم السنة"ش لە تەورات و زەبووردا و.. "مازمار" لە صوحوفی ئیبراهیم و تەوراتدا و.. "ئوحەید" لە تەوراتدا هەیە.

پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "اسمي في القرآن محمد وفي الإنجيل أحمد وفي التوراة أُحيد. وإنما سميت أُحيد لأني أحيدُ عن أمتي نار جهنم"[(١)].

هەروەها لەو ناوانەی پێغەمبەر ﷺ کە لە "ئینجیل"دا هاتووە: "صاحب القضيب والهراوة"یە. گومانیشی تێدا نییە کە پێغەمبەر ﷺ بە بۆنەی (جیهادی خۆی و جیهادی نەتەوەکەیەوە) گەورەی نێوان هەموو پێغەمبەرانە.

هەروەها یەکێکی تر لەو ناوانە بریتییە لە: "صاحب التاج". خۆ ئەم سیفەتە تایبەتە تەنها بە پێغەمبەرەوە ﷺ، چونکە تەنها عەرەبەکانن کە لە ناو هەموو نەتەوەکانی تردا بە مێزەر و عەگاڵ بەناوبانگ بن. دیارە تاج و مێزەریش یەك واتایان هەیە. کەواتە ئەو خاوەن تاجەی ئینجیل ناوی بردووە، جگە لە پێغەمبەر ﷺ کەسی تر نییە.

هەروەها لە "ئینجیل"دا ناوی (بارەقلیت) یان (فارەقلیت) هاتووە. واتاکەشی - وەك لە تەفسیری "ئینجیل"دا نووسراوە - بریتییە لە: جیاکەرەوەی حەق لە ناحەق. کە ناوی ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ خەڵکی بۆ لای "حەق" بانگ دەکات. حەزرەتی عیساش

---

(١) بڕوانە: (الأنوار المحمدية من المواهب اللدنية) ص١٤٣ واتە: من ناوم لە قورئاندا "محەممەد"ە و لە ئینجیلدا "ئەحمەد"ە و لە تەوراتدا "ئوحەید"ە. بۆیە (ئوحەید)یشم ناونراوە چونکە ئاگری دۆزەخ لە ئوممەتەکەم دوور دەخەمەوە.

لە "ئینجیل"دا فەرموویەتی: "من دەڕۆم تاکو سەرگەورەی جیهان بێت". ئایا لە دوای حەزرەتی عیسا - درودی لەسەر بێت - جگە لە حەزرەتی محەممەد ﷺ کەسی تر هاتووە کە سەرگەورەیی جیهانی کردبێت و حەق و ناحەقی لە یەك جیا کردبێتەوە و خەڵکی بۆ ڕێی خێر و چاکە ڕێنمایی کردبێت؟ واتە حەزرەتی عیسا - درودی لەسەر بێت - هەمیشە مژدەی هاتنی پێغەمبەرێکی داوە کە لە دوای خۆی دێت و، ئیتر پێوست بەم نامێنێت و، ئەم تەنها پێشەکیی هاتنی ئەوە.

وەك قورئان ئەمە بە ڕوونی دەردەبڕێت کە دەفەرموێ:

﴿وإذ قال عيسى ابنُ مريمَ يا بني إسرائيلَ إنـي رسولُ الله إليكُم مُصَدِّقاً لما بين يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْتِـي مِنْ بعدي اسْمُهُ أَحمدُ﴾ (الصف:٦).

بەڵێ، زۆر جار حەزرەتی عیسا - درودی لەسەر بێت - مژدەی بە ئوممەتەکەی دەدا کە وا سەر گەورەی جیهان[1] دێت و، بە چەند ناوێکی سوریانی و عیبری ناوی دەهێنا. زانا لێکۆڵەرەکانیش ئەو ناوانە بە واتای: "ئەحمەد، محەممەد، جیاکەرەوەی حەق لە ناحەق" لێك دەدەنەوە.

پرسیار:

بۆچی حەزرەتی عیسا - درودی لەسەر بێت - لە هەموو پێغەمبەرانی تر زیاتر مژدەی هاتنی پێغەمبەری داوە، بەڵام پێغەمبەرانی تر تەنها هەواڵی هاتنی ئەویان داوە؟

وەڵام:

چونکە پێغەمبەری بەڕێزمان ﷺ حەزرەتی عیسای لە بەدرۆخستنەوەی جوولەکەکان و ئەو وتە نەشیاوانەی بە دەمیەوە هەڵیان دەبەست، ڕزگار کرد. هەروەك ئایینەکەشی لە دەستکاری کردنە ناشیرین و نارەواکانی ئەوان پاراست. ئەمە سەرەڕای ئەوەی کە پێغەمبەر ﷺ شەریعەتێکی لێبوردەی هێنا، لە بریی ئەو شەریعەتەی کە نەوەی ئیسرائیلی ماندوو کردبوو، ئەو نەوەی ئیسرائیلەی کە ئیمانیان بە حەزرەتی عیسا

---

(١) گەشتیاری بەناوبانگی تورك: "ئەولیا چەلەبی" لە گۆڕستانی "شمعون الصفا"دا ئینجیلێکی دیوە کە لە پێستی ئاسکدا نووسراوەتەوە، ئەم ئایەتەی تێدا بووە: (ئیتون) منداڵێك لەدایك دەبێت (ئازەریون) لە نەوەی ئیبراهیم (بروفتون) دەبێتە پێغەمبەر (لوغسلین) درۆزن نییە (بنت ئەمزولات) لە مەککە لەدایك دەبێت (کەکالوشن) چاکە و ڕێنمایی بۆ خەڵك دەهێنێت (تونومنین) ناوی پیرۆزی (موامیت)(*) ئەحمەد، محەممەدە (ئیسفیلوس) ئەوانەی لەگەڵی دەبن و شوێنی دەکەون (تاکردیس) بناغەی ئەم دنیایەن (ییست ییث) خۆیشی سەرگەورەی ئەم جیهانەیە. (دانەر)

(*) وشەی (موامیت) دەستکاری کراوی وشەی: (محەممەد)ە. (دانەر)

نەدەهێنا. جا ئەم شـەریعەتە بێگـەردەی پێغەمبـەر ﷺ پـڕە لـە ئـەحکام و تەواو کـەری شـەریعەتەکەی حـەزرەتی عیسـایە - درووودی لەسـەر بێـت - ئیـتر لـەم ڕوانگەیـەوە حەزرەتی عیسا - درووودی لەسەر بێت - ئەو مژدانەی سەبارەت بە هـاتنی پێغەمبـەرمان ﷺ ڕاگەیاندووە.

* * *

بەم جۆرە بینیمـان کـە چۆن تـەورات و ئینجیـل و زەبـوور و صـوحـوفی پێغەمبـەران - دروودیان لەسەر بێت - بایەخیان بە پێغەمبەری ئاخر زەمان ﷺ داوە.

ئەوەش بزانە کە ئێمە لێرەدا چەند نموونەیـەکی کـەممان بـاس کـرد لـە نێوانی چـەندین ئـایـەتی زۆری تردا کـە لـەم بارەیەوە هەن. بۆیە بـەمەندەش وازمـان هێنـا، چـونکـە ئـەو ئایەت و وەسفانەی هێنامـانن، سـەروزیادن بـۆ چەسپاندنی ئـەوەی کـە پێغەمبـەری ئـاخر زەمان جگە لە حەزرەتی "محەممەد" ﷺ کەسی تر نییە.

بەشی دووهەم

بەشـی دووهـەمی ئیرهـاص و بەڵگـەکانی پێغەمبـەرێتیی پێغەمبـەر ﷺ بریتییـە لـە هەواڵدانی کاهینان و ئەولیا و خواناسـانی سـەردەمی "فـەترەت" (واتـە: سـەردەمی پێـش پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ) لە بارەی هاتنی پێغەمبەرەوە ﷺ.

ئەوەبوو هەموو ئەوانە، بە ئاشکرا و لە بەرچاوی خەڵکدا هەواڵی هاتنی پێغەمبەریان ﷺ ڕاگـەیاندووە. ئـەم هەواڵدانەشـیان لـە شـیعرەکانیاندا بـۆ بـەجێ هێشـتووین. هـەتا بیشڵێی ئەم هەواڵانە زۆرن، بەڵام ئێمـە لـێرەدا ئەوانـەیان بـاس دەکـەین کـە بـەناوبانگ و بڵاون و، لە لای پیاوانی "سیرەت" و "مێژوو" باوەڕ پێ کراون[1].

(یەکـەم): ئەوەیـە کـە شـا توبـبـەع - کـە یەکێکـە لـە پادشـاکانی یەمـەن - لـە بـارەی وەسفی پێغەمبـەرەوە ﷺ لـە کتێبـە کۆنـەکاندا دیویـەتی و، ئیمـانی پـێ هێنـاوە و، لـە شیعرێکدا ئەمەی ڕاگەیاندووە، کە دەڵێت:

---

(١) لەوەی جێی سەرنجە لێرەدا ئەوەیە کە مامۆستا نوورسی ئەم نموونانەی لێرەی لە کتێبەکانی سیرەت و مێژوو وەرگرتووە نەك لـە کتێبەکانی فەرموودە، وەك ئـەوەی لـە ئامازەکـانی پێشـوودا لـەوان نـەقلی دەکـرد. ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە فەرموودە لە سەرچاوەی فەرموودە و مێژووش لە سەرچاوەی مێژوو وەردەگیرێت.

شـــهدتُ على أحمـــدَ أنّه رسولٌ من الله باري النسم
فلو مُدَّ عمـــري إلى عمره لكنتُ وزيراً له وابنَ عـــم

واتە وەکو حەزرەتی عەلی دەبوو بۆ پێغەمبەر ﷺ.

(دووهـەم): قوسسی کوڕی ساعیدەی ئەیادی، کـە بـە ڕەوانبێژترینـی وتارخوێنـە عەرەبەکان و یەکتاپەرست بەناوبانگە، لە پێش ئیسلامدا بەم بەیتانـەی خـوارەوە هـەواڵی پێغەمبەرێتیی حەزرەتی ڕاگەیاندووە:

أرســـلَ فينا أحمـــد خـــيرُ نبيٍّ قد بُعـــث
صلّى عليه اللهُ مـــا عجَّ له ركبٌ وحث

(سێهەم): کەعبی کوڕی لوئەی - کە یەکێکە لە باپیرانی پێغەمبەر ﷺ - لـە بـارەی پێغەمبەرێتیی حەزرەتی محەممەدەوە ﷺ ئەم بەیتەی ئیلهام کراوە:

على غفلة يأتـــي النبيّ محمدٌ فيُخبِرُ أخباراً صدوقاً خبيرها

(چوارەم): بریتییە لەوەی کە (سەیفی کوڕی ذی یەزەن)ی پادشای یەمەن لـە کتێبـە پێشووەکاندا وەسفی پێغەمبەری ﷺ دیوە و، ئیمانی پـێ هێنـاوە و موشتاقی بـووە. کاتێ کە باپیری پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ کاروانی قورەیشدا بۆ یەمەن ڕۆشتن، ئەم پادشایە (سـەیفی کوڕی ذی یەزەن) پێی وتن: "إذا وُلدَ بتهامة ولد بين كتفيه شامة كانت له الإمامـــــة، وإنك يا عبدالمطلب لَجَدُّهُ"[1]!

(پێنجەم): کە یەکەم جار "وەحی" (واتـە: سرووش) بـۆ پێغەمبـەر ﷺ هـات، ترس و سامی لـێ نیشت. خەدیجەی خێزانی - خوای لـێ ڕازی بێت - بردی بۆ لای "وەرەقەی کوڕی نەوفـەل"ی ئـامۆزای خۆی و پێی وت: ئـامۆزا! گـوێ لـە برازاکـەت ڕابگـرە. وەرەقـەش بـە پێغەمبـەری ﷺ وت: بـرازام! چیـت دیـوە؟ پێغەمبـەر ﷺ چیـی دیـوو بـۆی گێڕایەوە. وەرەقـەش وتـی: ئەمـە ئـەو یاسـایەیە کـە خـوا بـۆ مووسـای نـارد. خۆزگـا ئـەو کاتەی کە قەومەکەت دەرت دەکەن، مرۆڤێکی بەگوڕ و زیندوو بوومایە[2].

یەکێك لەو قسانەی کە وەرەقە کردی، ئەوە بوو وتی: "بشِّرْ يامحمد! إني أشهد أنّـك أنت النبيُّ المنتظر وبشَّرَ بك عيسى"[3].

---

(١) واتـە: هـەرکات لـە توهامەدا (واتـە: لـە حیجـازدا) منـاڵێك لـەدایك بـوو کـە لـە نێوان هـەردوو شـانیدا نیشانەیەکی پێوە بوو، ئەوا پێشەوایەتی بۆ ئەو دەبێت، تۆیش ئەی "عەبدولموتەلیب"! باپیری ئەویت.

(٢) صحيح، رواه الإمام أحـــمد.

(٣) واتە: محەممەد! مژدە بێ، من شایەتی دەدەم کە تۆ ئەو پێغەمبەرەیت چاوەڕوان دەکرێـت و عیسـاش مژدەی هاتنی تۆی داوە.

(شەشەم): کاتێ "عەسکەلانی حیمیەریی خواناس" لـە پێش پێغەمبـەرێتیدا قورەیشـی دی، لێی پرسین: کەستان تێدا هەیە بڵێ من پێغەمبەرم؟ وتیـان: نەخێر.. لـە پاش ناردنی پێغەمبـەر ﷺ هـەمان پرسیاری لـێ کردنـەوە، وتیـان: بـەڵێ، یـەکێکمان دەڵێـت: مـن پێغەمبەرم. ئەویش وتی: "هەموو جیهان چاوەڕێیەتی"!

(حەوتەم): "ئیبنولعەلا"، کە زانایەکی گاورە، پێش هاتنی پێغەمبەر ﷺ هـەواڵی داوە کە ئەم پێغەمبـەرە ﷺ دێـت. ئنجا کـە پێغەمبـەر ﷺ ڕەوانـەکرا، هاتـە خزمـەتی و عـەرزی کرد: "والذي بعثَك بالحق لقد وجدتُ صفتك في الإنجيل وبشَّرَ بك ابن البتول"[١].

(هەشتەم): نەجاشیی پادشای حەبەشە - کە زووتر باس کرا - وتی: "ليتَ لي خدمَتَهُ بدلاً عن هذه السلطنة"[٢].

* * *

دوای ئەوەی هەواڵدانی ئەو خواناسانەمان باس کرد کە بەهۆی ئیلهامەوە سـەبارەت بە هاتنی پێغەمبەر ﷺ خوا ئاگاداری کردبوونەوە، هەواڵدانی ئەو کاهینانەش دەهێنین کە تـابلێی زۆرن و سـەبارەت بـە هـاتنی پێغەمبـەر ﷺ لـە لایـەن جینـی و ڕۆحانییەکانـەوە ئاگـادار کرابوونـەوە. تەنها ئـەو هەواڵانـەش لـێرەدا بـاس دەکـەین کـە لـە حوکمـی "موتەواتیر"دان و، لە کتێبەکانی سیرەت و مێـژوودا بـاس کـراون. جا ئـەو کەسـەی کـە دەیەوێت لە چیرۆك و بەسەرهاتە درێژەکـان ئاگـادار بێـت، بـا سـەر لـەو کتێبانـە بـدات. چونکە لێرەدا تەنها پوختەکانیان باس دەکەین.

یەکەم: ئەو کاهینەی کە ناوی "شـیق"ە (واتـە: لـەت) کە لەتە مرۆڤێـك بـووە، واتـە بریتی بووە لە یەك دەسـت و یـەك پێ و یـەك چاو و... هتـد.. ئەم کاهینـە چـەندین جـار هەواڵی هاتنی پێغەمبەری ﷺ ڕاگەیاندووە، بە ڕادەیەك کە وتـەکانی گەیشتوونەتە پلـەی تەواتور.

دووهەم: "سەتیح"ی کاهینی "شام"ە، کە یەکێك بووە لە شتە سەرسووڕهێنەرەکان، چونکـە تـەنێکی بێ ئەندام و بێ جمگـە و ئێسـك بـووە جگـە لەسـەر، دەموچاویشـی لـە سـنگیدا بـووە! ئەم کاهینـە زۆر ژیـاوە و، هەواڵدانـە غەیبییـە ڕاسـتەکانی ناوبانگیـان دەرکردووە. بە ڕادەیەك کە کیسرای پادشـای فـارس لـە کـاتی لـەدایکبوونی پێغەمبـەردا

(١) واتە: بەو خوایەی کە تۆی بە حەق ڕەوانە کردووە! سیفەتی تۆم لـە ئینجیلـدا دیوە و، عیسـای کـوڕی مەریەمیش مژدەی هاتنی تۆی داوە.

(٢) واتە خۆزگا لە بری ئەم پادشاییەم، خزمەتگوزاری ئەو بوومایە!

ﷺ خـەونێکی ترسـناکی بینـی، لـەو خەونـەدا پەنجـەرەکانی هـەر چـواردە هـەیوانی کۆشکەکەی بینی شـەقوپەق بوون و کەوتنـە خـوارەوە! کـە ئەمـەی دی، زانایـەکی بـە ناوی: "مویزان" بۆ لای (سەتیح) نارد تاکو حیکمەتی ئەم خەونەی لـێ پرسێت، ئەویش وەڵامێکی بەم واتایە بۆ نارد کە: "چواردە پادشاتان حوکم دەکات و، پاشان دەوڵـەت و دەستەڵاتداریتان نـامێنێت و، یەکێك پەیدا دەبێـت کـە ئـایینێکی نـوێ رادەگەیـەنێت و دەبێتە هۆی نەمانی ئایین و دەوڵەتتان".. بەم جۆرە و بـە ڕوونـی "سـەتیح" هـەواڵی هـاتنی پێغەمبەری ئاخر زەمانی ﷺ ڕاگەیاند.

هـەروەها "سـەوادی کـوڕی قـاریبی دەوسـی" و "خونافـیر" و "ئـەفعا"ی پادشـایانی نەجران و "جیزلی کوڕی جیزلی کیندی" و "ئیبن خەلصە"ی دەوسـی و "فاتیمـەی کچـی نوعمانی نەجاری" و کاهینە بەناوبانگەکانی تری هاوچەشنیان، هەر هەموویان، هـەواڵی هاتنی پێغەمبەری ئاخر زەمانیان ﷺ ڕاگەیاندووە و، وتوویانە کە ئەو پێغەمبەرە حـەزرەتی محەممەدە ﷺ، هەروەك کتێبەکانی سیرەت و مێژوو بە درێژی باسیان کردووە.

هەروەها "سەعدی کوڕی بنت کریز" کـە خزمی حـەزرەتی عوسمانـە - خـوای لـێ ڕازی بێت - بە غەیب و لە ڕێی کاهینییەوە، هـەواڵی پێغەمبـەرێتیی حـەزرەتی محەممـەدی ﷺ پێ درابوو. ئەوەبوو لە سەرەتای پـەیدابوونی ئیسـلامدا داوای لـە حـەزرەتی عـوسمان کرد باوەڕی پێ بهێنێت و، پێی وت: "بڕۆ بۆ لای محەممەد و باوەڕی پێ بهێنە". حـەزرەتی عوسمانیش ئیمانی هێنا و، سەعدیش ئەمەی لە شیعرێکدا تۆمار کرد و دەڵێت:

هدى الله عثمانَ بقولي إلـى الـتي بـها رُشده والله يهدي إلى الحقِّ[1]

* * *

"هاتیف"یش - کـە دەنگێکی بـەرزە و دەبیسـترێت و سـەرچاوەکەی نـابینرێت - بـە وێنەی کاهینەکان هەواڵی هاتنی پێغەمبەری ﷺ ڕاگەیاندووە.

یەکێك لەوانە ئەو دەنگە بوو کە "ذیابی کوڕی حاریث" لە جینێیـی بیسـت و بـوو بـە هۆی موسڵمان بوونی خۆی و چەند کەسانێکی تر، دەنگەکەش ئەمە بوو:

(١) واتە: بەهۆی ئەوەی کە عوسمان بەگوێی کردم، خوا ڕێنمایی کرد بۆ ئەوەی کە قازانجی عوسمانی تێدایە. دیارە هەر خوا ڕێنمایی خەڵك بۆ سەر ڕێی ڕاستی دەکات.

یا ذیـــاب! یا ذیاب! اسمع العجب العجاب
بُعث محمد بالكتاب یدعو بمكة فلا یُجاب[١]

هەروەها ئەو دەنگەش کە "ئیبن قورڕەی غەتەفانی" بیستی، دەیوت:

جاء الحقُ فســـطع ودُمّر باطلٌ فانقمع[٢]

ئەمەش بوو بەهۆی ئیمان هێنانی هەندێ کەس.

کەواتە مژدەدانی کاهین و هاتیفەکان گەلێ بەناوبانگ و زۆرن.

* * *

هەروەك دەنگی هەواڵدانی هاتنی پێغەمبەر ﷺ لە کاهین و هاتیفەکانەوە بیستراوە، بە هەمان جۆر لەناو بتەکان و ئەو قوربانییانەشەوە کە بۆ بتەکان سەردەبڕران، چەند دەنگێك بیستراوە کە ئەوانیش هەواڵی هاتنی پێغەمبەریان ﷺ ڕاگەیاندووە.

یەکێك لەوانە ئەوەیە کە بتی هۆزی "مازین" هەواڵی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەری ﷺ داوە، چونکە ئەم دەنگەی لەناوەوە لێ دەرچووە:

هذا النبيُّ الْمُرْسَل جاءَ بالحقِ المنـــَزَّل[٣]

هەروەها هۆی موسڵمان بوونی "عەبباسی کوڕی میرداس" ئەم ڕووداوە بەناوبانگەیە کە دەگێڕنەوە: عەبباس بتێکی هەبوو ناوی "ضیمار" بوو، ئەم بتە ڕۆژێك وتی:

أودى ضمارٌ وكان يُعبد قبل البيان من النبيِّ محمد[٤]

حەزرەتی عومەر - خوای لێ ڕازی بێـت - پێـش موسـڵمان بوونـی گوێـی لـە گوێرەکەیەك بوو، پیاوێك دەیویست لە نزیکی بتێکەوە سەری ببڕێت و بیکـات بـە قوربانی بۆ ئەو بتە، گوێی لێ بوو ئەو گوێرەکەیە دەیوت: "یا آل الذبیح! أمـــرٌ نجیـــح، رجلٌ فصیح، یقول: لا إله إلاّ الله"[٥].

چەند ڕووداوێکی تری زۆر و هاوچەشنی ئەمانەی هێنامان، لـە کتێبە باوەڕ پـێ کراوەکانی سیرەت و مێژوودا باس کراون.

---

(١) واتە: ذیاب ذیاب! شتی سەیر ببیستە! محەممەد ﷺ بە کتێبەوە نێرراوە و کراوە بە پێغەمبەر، وا لە مەککەدا خەڵك بۆ ئایینەکەی بانگ دەکات، بەڵام ئەوان بەدەم بانگەوازەکەیەوە ناڕۆن.

(٢) واتە: حەق هات و درەوشایەوە، ناحەقیش سەرکوت و دەمکوت کرا.

(٣) واتە: ئەو پێغەمبەرەی کە ڕەوانە کراوە، حەقی نازڵ کراوی لەگەڵ خۆیدا هێناوە.

(٤) واتە: "ضیمار" تیاچوو، هەرچەند زووتر پێش ڕوونکردنەوەکانی محەممەد پێغەمبەر ﷺ دەپەرسترا!

(٥) واتە: ئەی خاوەنی ئەم قوربانییە! کـارێکی سـەرکەوتوو ڕووی داوە، ئـەویش ئەوەیـە کـە مرۆڤێکـی زمانپاراو دەڵێت: "لا إله إلاّ الله".

هەروەك كاهینان و خواناسان و هاتیف و تەنانەت بتەكان و ئەو قوربانی‌یانەش كە پێشكەشیان كراون، هەواڵی پێغەمبەریێتی پێغەمبەریان ﷺ ڕاگەیاندووە و، هەر یەك لەو ڕووداوانەش بووە بەهۆی موسڵمان بوونی هەندێ كەس. هەر بەوجۆرە هەندێ بەرد و كێلی سەر گۆڕیش بە خەتی كۆن دەستەواژەی: "محمد مصلح أمین"ی لەسەر دۆزراوەتەوە و، ئەمەش بووە بەهۆی باوەڕهێنانی بەشێكی خەڵك.

بەڵێ: دەستەواژەی: "محمد مصلح أمین" تەنها شایانی پێغەمبەرە ﷺ. چونكە سیفەتی سوڵحكاری و ئەمینی هی ئەوە، جگە لەوەی كە پێش پێغەمبەر ﷺ چەند كەسێكی كەم نەبێت، كەس ناوی (محەممەد) نەبووە، ئەوانەش شایانی ئەم ناو و سیفەتە نین.

بەشی سێهەم

بەشی سێهەم لە "ئیرهاص"ەكان ئەو نیشانە و ڕووداوانەن كە لە كاتی لەدایكبوونی پێغەمبەردا ﷺ دەركەوتوون. چونكە هەریەك لەو ڕووداوانەی كە ڕوودانیان پەیوەندیی بە لەدایكبوونی پێغەمبەرەوە ﷺ هەیە یان پێش پێغەمبەریێتی ڕوویان داوە، بە یەكێك لە موعجیزەكانی پێغەمبەر ﷺ دادەنرێن. ئەمانەش گەلێ زۆرن. بەڵام ئێمە لێرەدا چەند نموونەیەكی بەناوبانگیان باس دەكەین، لەوانەی كە لە لای زانایانی فەرموودە بە (صەحیح) چەسپاون و، وەریانگرتوون.

(یەكەم): ئەوەیە كە دایكی پێغەمبەر ﷺ دیویەتی[1] كە بریتی‌یە لە ڕووناكی‌یەك لەگەڵ لەدایكبوونی پێغەمبەردا ﷺ بینراوە. ئەمەش جگە لە دایكی پێغەمبەر ﷺ، دایكی عوسمانی كوڕی عاص و دایكی عەبدەوڕڕەحمانی كوڕی عەوفیش - كە لە شەوی لەدایكبوونی پێغەمبەردا ﷺ لە لای دایكی پێغەمبەر ﷺ بوون - دیویانە و وتوویانە: "لە كاتی لەدایكبوونیدا ڕووناكی‌یەكمان دی نێوان خۆرهەڵات و خۆرئاوای گرتەوە".

(دووهەم): تێكشكان و بەدەماكەوتنی زۆربەی ئەو بتانەیە كە لە كەعبەدا بوون.

(سێهەم): جووڵانی هەیوانی كیسرایە لە جێگای خۆیدا و، داكەوتنی هەر چواردە پەنجەرەكانیەتی.

(چوارەم): بریتی‌یە لە ڕۆچوونی دەریاچەی "ساوە" لەو شەوەدا، ئەو دەریاچەیەی كە دەپەرسترا، هەروەها كوژانەوەی "ئاگری فارس" كە تا ئەو شەوە هەزار ساڵ بوو

---

(١) صحیح، رواه أحـمد والبیهقي وجماعة، وصححه ابن حبان والحاکم.

نەکوژابووەوە[1]. چونکە هەمیشە لە "ئیستەخراباد" دایاندەگیرساند و مەجووسەکان دەیانپەرست.

ئەم چوار ڕووداوە ئاماژەن بۆ ئەوەی کە ڕۆژێك دێت ئەو تازە لەدایکبووە بتپەرستی ناهێڵێت و، دەستەڵاتی فارسەکان لەناو دەبات و، پەرستن و ڕێزلێنانی شتێك کە خوای گەورە ڕوخسەتی لەسەری نەبێت، حەرام دەکات.

(پێنجەم): بریتی‌یە لە بەسەرهاتی فیلەکە. هەرچەند ئەم بەسەرهاتە لە بەسەرهاتەکانی شەوی لەدایکبوونی پێغەمبەر ﷺ نی‌یە، بەڵام لە نزیکی لەدایکبووندا ڕووی داوە، کەواتە یەکێکە لە ئیرهاصەکان و، قورئانی پیرۆز بە ئایەتی: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾ (الفيل:١) تا کۆتایی سوورەتەکە، ڕوونی کردووەتەوە.

کورتەی بەسەرهاتەکەش بەم جۆرە بووە:

شا ئەبرەهەی حەبەشی ویستی کەعبە برووخێنێت و، فیلێکی گەورەشی بە ناوی "مەحموود"ەوە پێش ئەو سوپایە خستبوو کە بۆ ئەم مەبەستە خستبوویە ڕێ. ئنجا کاتێ فیلەکە گەیشتە نزیکی مەککە، چوارپەلی بە زەویدا ڕۆچوو و، هەرچەند هەوڵیان لەگەڵ دا، بێ سوود بوو نەیتوانی بەرەوپێش بڕوات. کە هیچ چارەیەکیان نەما، گەڕانەوە. بەڵام باڵندەی "ئەبابیل" نەیانهێشت ئەو سوپایە بە ساغی بگەڕێتەوە، لەوەبوو بە بەردی سواڵەت بەردەباران و زەلیلیان کردن و، بەم جۆرە تێکشکان و ڕسوایی‌یە سەیرە، شکستیان هێنا.

ئەم بەسەرهاتە لە کتێبەکانی مێژوودا زۆر بەناوبانگە و، یەکێکە لە نیشانەکانی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ. چونکە هۆزەکەی و خۆشترین جێگا بە لایەوە کە کەعبەیە، بە جۆرێکی سەیر و لەعادەت‌بەدەر، لە کاولکاریی ئەبرەهە ڕزگاری بوو.

(شەشەم): بریتی‌یە لە سێبەرکردنی هەور بۆ پێغەمبەر ﷺ لە سەفەرەکانیدا.

دەگێڕنەوە کە حەلیمەی سەعدی‌یەی (دایەنی) کاتێ پێغەمبەری ﷺ بە منداڵی لە لا بوو، چاوی بە پەڵە هەورێك کەوت سێبەری بۆ پێغەمبەر ﷺ دەکرد[2]. مێردەکەشی کە ئەمەی دی، خەڵکی تریشی لێ ئاگادار کردەوە و، ئیتر ئەمە بوو بە ڕووداوێکی زانراوی بەناوبانگ.

---

(١) لەبارەی ئەمەی کە لە (سێ‌هەم) و (چوارەم)دا باس کرا، موحەققیقی (الموضوعات الصغـرى) دەڵێت: (ليس بصحيح)..

(٢) رواه الواقدي وابن عساكر وابن سعد في تأريخه عن ابن عباس.

هەروەها کاتێ کە پێغەمبەر ﷺ لە تەمەنی دوازدە سالیدا لەگەڵ مامی ڕۆشت بۆ شام، بوحەیرای ڕەبەن پەڵە هەورێکی بەسەر ئاستی سەری پێغەمبەرەوە ﷺ دی و پیشانی کەسانی تریشی دا[1].

لە ڕیوایەتێکدا دەڵێت: کاتێ پێغەمبەر ﷺ لە سەفەرەکەی شام گەڕایەوە، خەدیجە و ژنانی دەوروبەری دوو مەلائیکەتیان دی کە وەك پەڵە هەور سێبەریان بۆ دەکرد. خەدیجە کە ئەمەی دی، بۆ مەیسەرەی غولامی خۆی باس کرد (کە لە سەفەرەکەدا هاوڕێی پێغەمبەر ﷺ بوو) مەیسەرەش بە خەدیجەی ڕاگەیاند کە ئەو پەڵە هەورەی ئەو دیویەتی، ئەمیش بەسەر پێغەمبەرەوە ﷺ دیویەتی لەو کاتەوە بە یەکەوە بۆ سەفەر لە ماڵ دەرچوون[2].

(حەوتەم): بە نەقلی صەحیح چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ لە سەفەرێکی پێش پێغەمبەریدا، لای دایە ژێر سێبەری درەختێکی وشك، یەکسەر دەوروبەری سەوز بوو، درەختەکەش گەشەی کرد و، لق و پەلەکانی بەسەریدا شۆڕ بوونەوە[3].

(هەشتەم): پێغەمبەر ﷺ کە بە منالی لە ماڵی ئەبوو تالیبی مامیدا بوو، هەرکات لەگەڵ مامی و خاوخێزانەکەی مامیدا خواردنی بخواردایە، خاوخێزان هەموویان تێر دەبوون، بەڵام ئەگەر پێغەمبەر ﷺ ئامادەی خواردنەکە نەبوایە، تێریان نەدەخوارد[4].

ئەمە ڕووداوێکی صەحیح و بەناوبانگە.

"ئوم ئەیمەنی" دایەن و کۆیلەی ئازادکراوی پێغەمبەر ﷺ وتوویەتی: "هیچ کاتێ نەمدیوە پێغەمبەر ﷺ لە دەست برسێتی و تینوێتی سکاڵا بکات، چ بە بچووکی، چ بە گەورەیی"[5].

(نۆهەم): بریتی‌یە لەو پیت و بەرەکەتەی کەوتە ناو مەڕوماڵات و حوشترەکانی حەلیمەی شیردەریەوە، بە پێچەوانەی کەسانی تری ئەو تیرە و ناوچەیە، ئەمەش ڕووداوێکی بەناوبانگە و هیچ گومانێك لە ڕاستیی ڕوودانیدا نی‌یە[6].

---

(١) صحيح، رواه الترمذي.
(٢) نسيم الرياض ٣/٣١٨.
(٣) نسيم الرياض ٣/٣١٨، الشفا ١/٣٦٨.
(٤) رواه ابن سعد وغيره. بروانە: نسيم الرياض ٣/٣١٥.
(٥) أخرجه ابن سعد في الطبقات ١/١٦٨ والخفاجي في نسيم الرياض ٣/٣١٥.
(٦) نسيم الرياض ٣/٣١٣.

هەروەها بریتی‌یە لەوەی کە هەرگیز "مێش" بە لەش و بەرگ و پۆشاکی پێغەمبەرەوە ﷺ نەدەنیشتەوە[1] و، هەرگیز ئازاری پێغەمبەری نەدەدا.. شێخ عەبدولقادری گەیلانی - قُدس سره - ئەمەی لە باپیرە گەورەیەوە ﷺ بۆ مابووەوە، چونکە ئەویش هەرگیز مێشی پێوە نەدەنیشتەوە.

(دەهەم): بریتی‌یە لە زۆریی ئەو تیرەستێرانە(شُهُب)ی کە لە کاتی هاتنی پێغەمبەردا ﷺ، بە تایبەتی لە شەوی لەدایکبوونیدا، دنیایان ئاگرباران دەکرد.

لە وتەی پازدەهەمدا ڕەجم کردنی شەیتانەکان و کەوتنە خوارەوەی تیرەستێرەکانی ئاسمانمان چەسپاندووە و، ڕوونمان کردووەتەوە کە مەبەست لە کەوتنە خوارەوەی ئەو تیرەستێرانەی ئاسمان، ئاماژە کردنە بۆ بڕینی ڕێگای سووسە کردنی هەواڵەکانی ئاسمان لەو جیننی و شەیتانانە. چونکە مادەم پێغەمبەر ﷺ بە سرووشەوە هاتووە بۆ لای هەموو جیهان بە گشتی، ئەوا دەبێ وتەی کاهینان و ئەوانەی بە ناوی غەیبەوە قسە درۆینە و دەمهەڵبەست و دوور لە واقیعەکانی جیننی لەناو خەڵکدا بڵاو دەکەنەوە، قەدەغە بکرێن، تاکو "سرووش" تێکەڵ بە غەیری خۆی نەبێت و، هیچ گومانێك لە مەسەلەی سرووشدا دروست نەبێت. چونکە لە پێش هاتنی پێغەمبەردا ﷺ بەکارهێنانی ئەوانە گەلێ زۆر بووە. بەڵام لە دوای نازڵ بوونی قورئان بە یەکجاری قەدەغە کران. تەنانەت بەشێکی زۆر لەو کاهینانە ئیمانیان بە پێغەمبەر ﷺ هێنا، چونکە ئەو هەواڵدەرە جیننی‌یانەی کە جاران هەواڵی غەیبیان بۆ دەهێنان، نەمان! کەواتە قورئانی پیرۆز ڕێی لێ بڕین و دەرگای لەسەر داخستن.

وا لە سەردەمی ئێستاماندا، جۆرێك لەو کاهینێتی‌یەی کۆن لە ئەورووپادا بڵاو بووەتەوە، لە لای ئەو وەسیتانەی کە دەیانەوێت "ڕۆح" ئامادە بکەن.. بە هەرحاڵ.

بە پوختی:

لە پێش پێغەمبەرێتیی پێغەمبەردا ﷺ ڕووداوی زۆر و کەسانی زۆر پەیدا بوون، کە پشتگیریی پێغەمبەرێتیی حەزرەتی محەممەدیان ﷺ کردووە.

---

(١) نسيم الرياض ٣/٣١٩.

بەڵێ، ئەو کەسەی کە لە جیهانی مەعنادا دەبێت بە سەر گەورەی جیهان[1].. ئەو کەسەی کە ڕوخساری مەعنەویی جیهان دەگۆڕێت و دنیا دەکات بە کێڵگەی دواڕۆژ و.. پایەی بەرز و پلەی بەنرخی بوونەوەران دەردەخات و ڕایدەگەیەنێت.. ئەو کەسەی کە جینی و ئادەمیزاد بۆ ڕێی ڕاست و بەختەوەری ڕێنمایی دەکات.. ئەو کەسەی کە حیکمەتی بەدیهێنان و مەتەڵی سەرسوورهێنەری جیهان شیتەڵ دەکات.. ئەو کەسەی کە ئامانجەکانی پەروەردگاری هەموو جیهانان دەزانێت و کەسانی تریشیان لێ شارەزا دەکات.. ئەو کەسەی کە بەدیهێنەری مەزن دەناسێت و بە خەڵکیشی دەناسێنێت..

ئەو کەسەی بەم جۆرە بێت، دەبێ هەموو شتێك و هەموو جۆرێك و هەموو تیرەیەکی بوونەوەران، لە تاسەی هاتنیدا بن و.. بەوپەڕی گەرمی چاوەڕوانی بن و.. خۆیان بۆ پێشوازی لێکردنی ئامادە بکەن.. بەڵکو هەریەك لەوانە، گەر بەدیهێنەرەکەی ئاگاداری بکاتەوە، مژدەی هاتنی ئەو پێغەمبەرە ﷺ بە غەیری خۆی دەدات. وەك لە ئامـاژە و نموونەکانی پێشووەوە بۆمان دەرکەوت کە هەریەکە لە جۆرەکانی بوونـەوەران بە چەشنێك موعجیزەی خۆی پیشان دا وەك بڵێی بەخێرهاتنی دەکات و، بە زمانی حاڵی ئەو موعجیزەیەی دەڵێت: "ئەی پێغەمبەری خوا! تۆ لەم بانگەوازەتدا ڕاست دەکەیت".

ئاماژەی حەڤدەهەم

گەورەترین موعجیزەی پێغەمبەر ﷺ لە دوای موعجیزەی قورئانی پیرۆز، بریتییە لە پێغەمبەر ﷺ خۆی! واتە بریتییە لە خوو و ڕەوشتە بەرزەکانی.

---

(١) ئەو کەسەی "لولاك.. لولاك"ی لە بارەوە وتراوە، لە ڕاستیدا سەرگەورەیەکی گەلێ مەزنە. چونکە وا هەزار و سێ سەد و پەنجا ساڵە دەسەڵاتی ئەو کەسە بەردەوامە و، لە هەموو سەردەمێکدا زیاتر لە سێ سەد و پەنجا ملیۆن کەس شوێنی دەکەون و، بەسەر نیوەی بەشە ئاوەدانەکەی سەر گۆی زەویدا ئاڵای خۆی هەڵکردووە و، شوێنکەوتووانی ئەو لە هەموو ڕۆژێکدا، بە درود و سەلام بۆ ناردنی، بەوپەڕی ملکەچی و گوێڕایەڵییەوە، پەیمانی لەگەڵ نوێ دەکەنەوە و فەرمانەکانی جێبەجێ دەکەن(*). (دانەر)

(*) لەسەر "لولاك.. لولاك" زانایان زۆریان وتووە، چ لە بارەی سەنەدەوە و چ لەبارەی واتاکەیەوە. لە هەمووی جوانتر وتەکەی (علي القاري)یە لە شەرحی "الشفاء"دا، کە دەڵێت: "هەرچەند لە سەنەددا لاوازە، بەڵام واتاکەی ڕاستە". بڕوانە: "شرح الشفا لعلي القاري ٦/١".. بۆزانینی ئەوەش کە ئەم وتەیە واتاکەی ڕاستە و خوای گەورە لەبەر پێغەمبەر ﷺ گەردوونی دروست کردووە، بڕوانە: (الفتاوى لإبن تيمية ج ١١/ص٩٦ - ٩٨ مجلد التصوّف). (وەرگێڕ - لە چاپە عەرەبییەکەی ئەم پەیامەوە، ص ١٥١).

هـەموو دۆستان و دوژمنان بە یەکدەنگ قسەیان لەسەر ئەوە یەکانگیر بووە کـە پێغەمبەر ﷺ لـە هـەموو کەسێك پایەبەرزتر و گـەورەتر و ڕەوشـتی جوانـترە. تەنانـەت ئیمامی عەلی - خـوای لـێ ڕازی بێـت - کـە پاڵـەوانی "ئازایـەتی"یـە، دەفـەرموێ: "هەرکات لـە جـەنگدا بکەوتینایەتە تەنگانـەوە و لـە تـاوا چاومان سوور هەڵبگەڕایـە، پەنامان بە پێغەمبـەر ﷺ دەبرد و خۆمـان بـەو دەپاراست"! جـا هـەروەك لـە "ئازایـەتی"دا وەها بووە، لە هەموو ڕەوشتێکی تری باشدا هەر بـەو جۆرە لـە چڵەپۆپەیەکدا بـووە کە جگە لەو کەسی تری پێ ناگات.

ئەو کەسەی کە دەیەوێت بە درێژی لەم موعجیزەیە ئاگادار بێت، بـا سـەیری کتێبی: "الشفا في حقوق المصطفـــى"ی "قـاضی عـەیاضی مـەغریبی" بکـات. چونکە تـابلێی بـە ڕێکوپێکی و باشی باسی کردووە و بە دوور و درێژی چەسپاندوویەتی.

* * *

پاشـان "شـەریعەتی ئیسـلام" کـە هیـچ شـەریعەتێکی تـر وەك ئـەو نـەبووە و نـابێت، موعجیزەیەکی گەورەی پێغەمبەری خۆشەویستە ﷺ کە دۆستان و دوژمنـان گومانیـان لەمەدا نییە و قسەیان لەسەر ئەمە یەکی گرتووە.

ئەو کەسەی دەیەوێت بـە درێژی و ڕوونی لـەم موعجیزەیە ئاگـادار بێـت، ڕەوانـەی دەکەین بۆ لای هـەموو ئـەو پەیامانـەی نووسـیومانن کـە برتیـین لـە "٣٣" وتـە و "٣٣" مەکتووب و "٣١" بریسکە و "١٣" تیشك.

* * *

ئنجا موعجـیزە گەورەکەی، کـە موعجیزەی "لـەت کردنی مـانگ"ە و بـە چـەندین ڕیوایەتی موتەواتیر ڕیوایەت کراوە و موعجیزەیەکی هێندە چەسپاوە کـە هیـچ گومـانێك توخنی ناکەوێت، ئەم موعجیزەیە بە شێوەیەکی موتەواتیر و لە چەندین ڕێگـاوە ڕیوایـەت کراوە، وەك لە ڕێگای: (ئیبن مەسعوود و ئیـبن عـەبباس و ئیـبن عومـەر و ئیمـامی عـەلی و ئەنس و حوزەیفە) و زۆرێکی تر لە هاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەر ﷺ.

ئەمە سەرەڕای ئەوەی کە قورئانی پیرۆز، ئەم موعجیزەیەی ڕاگەیاندووە و پشـتی ئـەو ڕیوایەتانەی گرتووە و، ئەمەشی لە ئایەتی: ﴿اقْـــتَرَبَتِ السَّـــاعةُ وانشـــقَّ القمـــر﴾دا ڕاگەیاندووە. تەنانەت کافرەکانی قورەیش، کە تابڵێی لە عینادی و سەرسەختیدا بوون، کە ئەم موعجیزەیەیان بینی، نەیانتوانی ئینکـاریی بکـەن و، خۆیـان بـەوە دەربـاز کـرد کـە

وتیان: "ئەمە سیحرە"! واتە ڕوودانی "لەت بوونی مـانگ" ڕووداوێکی ئەوەندە بێ گومان و چەسپاوە، کە تەنانەت کافرەکانیش دانیان پێدا ناوە و، بەوە خۆیان لێ دەرباز کردووە کە بە "سیحر" لە قەڵەمیان داوە!.

بۆ ئەمە، خوێنەری بەڕێز ڕەوانەی پەیامی: "لەت بوونی مانگ" دەکەین کە پاشکۆی پەیامی "میعراج"ە و، (لە پاشکۆی ئەم پەیامی موعجیزاتەشدا دانراوە).

* * *

پاشان پێغەمبەر ﷺ هەروەك موعجیزەی "لەت کردنی مانگ"ی پیشانی سەرنشینانی زەوی دا، بە هەمان جۆر موعجیزەی گەورەی "میعراج"یشی پیشانی ئاسمان نشینان دا. بۆ ئەمەش خوێنەری بەڕێز ڕەوانەی پەیامی "میعراج" دەکەین کە بریتی‌یە لە وتەی "سی و یەکەم" و پەیامێکە ڕاستیی ئەو موعجیزەیەی چەسپاندووە و بە ڕوونی باسی کردووە. بەڵام لێرەدا تەنها پێشەکیی موعجیزەکە باس دەکەین، کە بریتی‌یە لە سەفەر کردنی پێغەمبەر ﷺ بۆ "بەیتولمەقدیس" و، داواکردنی قورەیش لە پێغەمبەر ﷺ، لە بەرەبەیانی میعراجدا، کە وەسفی "بەیتولمەقدیس"یان بۆ بکات. چونکە ئەوەی لەم سەفەرەدا ڕووی دا، ئەویش موعجیزەیە:

ئەوەبوو پێغەمبەر ﷺ بەرەبەیانی شەوی میعراج هەواڵی ئەم سەفەرەی ڕاگەیاند، قورەیشی‌یەکان بەدرۆیان خستەوە و وتیان: ئەگەر ڕاست دەکەیت کە ڕۆشتوویت بۆ "بەیتولمەقدیس" وەسفی دەرگاکان و دیوارەکان و ئەحواڵی "بەیتولمەقدیس"مان بۆ بکە!

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ:

"فكربتُ كرباً ما كربتُ مثله قط، فرفعه الله لي أنظر إليه"[1].

واتە: "بەیتولمەقدیس" خرایە پێش‌چاوی و سەیری دەکرد و وەسفی دەکرد بۆیان. ئیتر قورەیش دڵنیا بوون لە ڕاستیی هەواڵەکەی. ئنجا لێیان پرسی: ئەو کاروانەی کە لە ڕێگادا چاوت پێ کەوت کەی دەگاتە بەرەوە؟ فەرمووی: "ڕۆژی چوار شەممە". لە چوار شەممەدا قورەیش چاوەڕوانی کاروانەکە بوون تا نزیکی خۆرئاوا، کەچی

(١) صحيح، رواه البخاري و مسلم والترمذي والنسائي. واتە: کۆمەڵە تەنگانەیەکی وەها کە تا ئەو کاتە شتی وام بەسەر نەهاتبوو. یەکسەر خواوەند خستی‌یە پێش چاوم، منیش سەیرم دەکرد.

کاروانەکە نەگەیشت. پێغەمبەر ﷺ لە خوا پاڕایەوە، نزاکەی گیرا بوو و، ئەو ڕۆژە سەعاتێك لە ڕۆژ زیاد کرا و خۆرئاوابوون دواکەوت[1].

ئەوەتا دەبینیت کە گۆی زەوی بۆ ماوەی (یەك سەعات) لە کاری خۆی ڕاوەستێت و تەسدیقی هەواڵەکەی پێغەمبەر ﷺ بکات و، خۆری زەبەلاحیش بێت بە شایەت لەسەر ڕاستیی ئەو.. ئیتر دەبێ ئەو کەسە چەندە بەدبەخت بێت کە فەرموودەی ئەم پێغەمبەرە ﷺ تەسدیق نەکات، لە کاتێکدا کە خۆر و زەوی تەسدیقی دەکەن. هەروەها دەبێ ئەوانە چەندە بەختەوەر بن، کە شەرەفمەندی بەجێهێنانی فەرمانەکانی ئەون؟ سەرنج لەمە بدە و بڵێ:

"الحمد لله على الإيمان والإسلام".

ئاماژەی هەژدەهەم

گەورەترین موعجیزەی پێغەمبەر ﷺ بریتی‌یە لە "قورئانی پیرۆز" کە سەدان بەڵگەی پێغەمبەرێتیی ئەوی تێدایە.

ئیعجازی قورئانیش لە چل ڕووەوە چەسپێنراوە، وەك ئەوەی کە لە: "وتەی بیست و پێنجەم"دا ڕوون کراوەتەوە. جا لەبەر ئەوەی کە ئەو ڕووانەی ئیعجازی قورئان لەو وتەیەدا باس کراون، ئەوا بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم گەنجینە گەورە پڕ لە موعجیزەیە خوێنەری بەڕێز ڕەوانەی ئەوێ دەکەین. بەڵام لێرەدا سێ سەرنجی ورد ڕوون دەکەینەوە:

سەرنجی یەکەم

پرسیار:

ئەگەر بوترێت: نهێنیی ئیعجازی قورئانی پیرۆز لە "بەلاغەت"ە هەرە بەرزەکەیدایە. بەڵام خۆ مەگەر تەنها یەك لە هەزاری کەڵە زانایانی ڕەوانبێژی پەی بەم نهێنی‌یە ببەن، لە کاتێکدا کە دەبوو هەموو چینێکی خەڵکی بەشی خۆیان لە زانینی ئەم نهێنی‌یەدا بوایە؟

---

(١) ئەم ڕووداوە هەندێ لە زانایانی حەدیث دەڵێن: "موضوعە"، هەندێکی تر دەڵێن: "ضعیفە"، هەندێکی تریش بە "صەحیح" لە قەڵەمیان داوە. بڕوانە: پەراوێزی ژمارە (٢)ی لاپەڕە ١٥٤ی چاپە عەرەبی‌یەکەی ئەم پەیامە و ص٢٣٧ "المكتوبات".

وەڵام:

"قورئانی پیرۆز" بۆ هەموو چینێك لە چینەكانی كۆمەڵ و خەڵكی ئیعجازی خۆی هەیە. بەڵام ئەم ئیعجازەی بە جۆرێكی تایبەتی و شێوازێكی دیاریكراو ڕادەگەیەنێت.

بۆ نموونە: ئیعجازی ڕەوانبێژییە بەرزەكەی بۆ ئەهلی "بەلاغـەت و فەصاحـەت" دەردەخات.. هەروەها شێوازە بەرز و جوانە ناوازەكەی خۆی پیشانی "شـاعیران و وتارخوێنان" دەدات، كە شێوازێكە هەموو چینێكی خەڵكی لەزەتی لێ وەردەگرێت، بێ ئەوەی هیچ كەسێك بتوانێت لاسایی بكاتەوە! شێوازێكە چ خوێندنەوەی یەك لە دوای یەك و چ هاتوچۆ و ئاڵوگۆڕی ڕۆژگار كۆنی ناكات و، هەرگیز نابێزرێت. كەواتە شێوازێكی هەمیشە نوێیە و، هەردەم لە تافی لاویدا دەمێنێتەوە.. شێوازێكە ئەندازەیەكی ئەوتۆی پەخشانی لە شیعر چوو و، وتەی هۆنراوی لە پەخشان چووی تێدایە كە ئاستی قورئان بە تەواوی بەرز دەكاتەوە و، لە هەمان كاتیشدا خۆش و بەتامی دەكات.

ئنجا قورئان بەو هەواڵدانە غەیبییانەی كە ڕایاندەگەیەنێت، ئیعجازی خۆی دەردەخات و بەمەش تەحەددای چینی كاهینان و لافلێدەرانی غەیبزانی دەكات.

پاشان هێندە ڕووداوی جیهان بۆ "مێژووناسان" و زانایانی عەوداڵی ڕووداوە مێژووییەكان دەگێڕێتەوە كە وایان لێ بكات هەست بە ئیعجازەكەی بكەن! ئەمەش لە ڕێی باسكردنی بەسەرهات و ڕووداوە دێرینەكانی نەتەوە پێشینەكان و ئەو ڕووداوانەشەوە كە لە داهاتوودا ڕوو دەدەن، چ لەم ژیانەی دنیادا و چ لە بەرزەخدا و چ لەودنیادا. بەم ئیعجازە ڕوون و جوانەش تەحەددای هەموو ئەو كەس و چینانە دەكات.

هەروەها "قورئانی پیرۆز" بە باسكردنی ئەو یاسا كۆمەڵایەتی و دەستوورە گشتییانەی كە لە ژیان و كۆمەڵدا كار دەكەن، ئیعجازی خۆی بۆ زانایانی كۆمەڵناسی و پیاوانی سیاسەت و حوكمڕانانیش دەردەخات.. بەڵێ، شەریعەتی پاكی ئیسلام - كە لە قورئانی پیرۆزەوە سەرچاوەی گرتووە - بە تەواوی نهێنیی ئەو ئیعجازە دەردەخات.

بۆ ئەوانەش كە لە "خواناسی" و "ڕاستییەكانی گەردوون"دا ڕۆچوون، بە بۆنەی باسكردنی ڕاستییە بەرز و پیرۆزەكانی سەبارەت بە خواوەندەوە: ئیعجازێكی ڕوون و ئاشكرایان پیشان دەدات، یان وایان لێ دەكات كە هەست بەم ئیعجازە بكەن.

سەبارەت بەوانەش کە ڕێگای "ویلایەت و تەصەووف" دەگرنەبەر، قورئانی پیرۆز بـە بۆنەی گەنجینەکانی ئەو نهێنییانەی کە لە دەریای بێ بنکی پڕ شەپۆلی ئایەتەکانیدا هـەن، ئیعجازی خۆی بۆ ئەوانیش دەردەخات.

بەم جۆرە، بـۆ هـەر چینێك لـە چل چینەکانی خـەڵکی، پەنجەرەیەك دەکرێتـەوە کـە بەسەر ئیعجازی ڕوون و ئاشکرای قورئاندا بڕوانێت..

تەنانەت قورئانی پیرۆز ئیعجازی خۆی بۆ ئەو بەشە زۆرەی خەڵکیش دەردەخات کە تەنها لە توانای بیستن بـەولاوە هیـچ توانایـەکی تـر شـك نابەن و نـاتوانن لـە تێگەیشتندا ڕۆبچن. ئەوەتا دەبینین کە ئەوانە باوەڕ بە ئیعجازی قورئان دەهێنن و هەر تەنها بە بیستنی قورئان هەست بەم ئیعجازە دەکـەن. چونکـە ئـەم مرۆڤـە نـەخوێندەوارە، خـۆی بـە خـۆی دەڵێت:

(ئاشکرایە کە شێوازی ئەم قورئانە لە شێوازی کتێبەکانی تر جیایـە.. جـا یـان ئەوەیـە شێوازی ئەم لە هی ئەوان نزمترە، کە ئەمەش گریمانێکی مەحاڵە و تەنانـەت ئـەو کەسـەش کـە زۆر دوژمنـی قورئانە گریمـانی وای لــە زار دەرنـەچووە.. یـان شـێوازێکە لــە هـی هەموویان بەرزترە. کەواتە ئەم قورئانە خاوەن ئیعجازە).

ئەو مرۆڤـە نـەخوێندەوارەی کـە لـە بیسـتن و گـوێ ڕاگرتـن بـەولاوە هیچی تـری لـە توانادا نییە، بەم جۆرەی باسمان کرد لە ئیعجازی قورئان تێدەگات.

جـا بـۆ ئـەوەی لـە تێگـەیاندنیدا یارمـەتیی بدەیـن، بـەم جـۆرەی خـوارەوە ڕوونـی دەکەینەوە:

کاتێ بۆ یەکەم جار قورئانی پیرۆز هاتە ناو گۆڕەپانی زۆرانەوە، دوو جۆر ئارەزووی بەتینی لە لای خەڵکی وروژاند:

(یەکەمیان): ئارەزووی چاولێکەری لە لایەن شوێنکەوتووانیەوە، واتە حەزێکی زۆر توندوتیژیان لەوە دەکرد کە چاو لە شـێوازە بەرزەکـەی قورئـان بکـەن. ئـەوەبوو زۆر بـە تاسەوە ئارەزوومەندی ئەوە بوون کە شێوازەکانیان لە هی قورئان بچێت.

(دووهەمیان): ئارەزووی ڕەخنەگرتن و نەیاری، کـە لـە لایـەنی دوژمنانیـەوە سـەری هەڵدا. واتە ئـارەزووی نووسـینی شێوازێك کـە لـە هـی قورئـان بچێـت، تـاکو دەعـوای "ئیعجازی قورئان" هەڵبوەشێننەوە و بەتاڵی بکەنەوە.

جا ئەم دوو ئارەزووە بەتینە بـوون بـەهۆی سـەرهەڵدانی ملیۆنـان کتێبی عـەرەبی کـە ئێستا لەبەر دەستماندان. خۆ ئەگەر ئێمـە بـەراوردی ڕەوانـترین کتێب لـە نێـوان هـەموو ئەمانەدا لەگەڵ قورئانی پیرۆزدا بکەین، واتە ئەگەر بە یەکەوە بیانخوێنینەوە، ئـەوا هـەموو گوێ بیست و خوێنەرێك - بە بێ سێ و دوو - یەکسەر دەڵێت: قورئان لە هیچ کام لەو شێوازانە ناچێت. کەواتە قورئان لە ئاستی ئەو کتێبانەدا نییـە. جـا یـان ئەوەیـە شێوازی قورئان لە هی هەموویان نزمترە، کە ئەمەش بە بێ هیـچ گومـانێك گریمـانێکی مەحاڵـە و هیـچ کەسێك شتی وای نـەوتووە و تەنانـەت شـەیتانیش نـاتوانێت قسـەی وای لـە زار دەربچێـت[1]. کەواتـە بۆمـان چەسپا کـە شێوازی قورئـانی پـیرۆز - بـەهۆی ئیعجـازە جوانەکەیەوە - لە سەرووی هەموویانەوەیە.

تەنانەت مرۆڤی نەزانی عەوامیش، کە هیچ شتێك لە واتاکانی قورئان نازانێت و لێـی تێناگات، بەهۆی ئەوەی کە لە "بیستن"ی قورئان بێزار نابێت، هەست بـە ئیعجازەکەی دەکات! چونکە ئەم مرۆڤە عەوام و نەزانە، خۆی بە خۆی دەڵێت: بەردەوامبوون لەسـەر خوێندنی قورئـان هـەرگیز مـرۆڤ بێزار ناکـات، بەڵکو تـا زیـاتر بخوێندرێتەوە پـتر لـە بەرچاودا شیرین دەبێت. بەڵام گەر گوێ لە چەند قەسیدەیەکی جـوان ڕابگرم، هەست بە بێزاری دەکەم. کەواتە بە بێ هیچ گومانێك قورئان وتەی هیچ مرۆڤێك نییە.

پاشان قورئانی پیرۆز ئیعجازی خۆی بۆ ئـەو "منداڵانـە"ش دەردەخـات کـە دەیانـەوێت قورئان لەبەر بکەن. ئـەوەتا هەرچـەندەش چـەند جێگایـەك لـە قورئانـدا هـەن کـە لـە یـەك دەچن، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا دەتوانن لە عەقڵە ناسـك و بچووکەکانیاندا ئـەم قورئانـە هەڵبگرن و بەوپەڕی ئاسانی لەبـەری دەکـەن، بـەڵام یـەك لاپـەڕەی غـەیری قورئانیـان بۆ لەبەر ناکرێت.

تەنانەت "بیماران" و ئەوانەش کە لە "سەرەمەرگ"دان و بە ئاسـانترین قسـە ئازاریـان پێ دەگـات، قورئـان لـە گوێیـاندا وەکو ئـاوی سەلسـەبیل وایـە و گـوێ بۆ ئایەتـەکانی ڕادەگرن. بەمەش هەست بە ئیعجازی قورئان دەکەن.

لەمانەی پێشەوە دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە:

"قورئانی پیرۆز" هیچ کەسێك لە چەشتنی ئیعجازی خۆی بێ بەش ناکـات. چونکـە هەر چینێك لە چل چینـە جیاجیـاکـانی خـەڵکی بەشـی خۆی لـەم ئیعجـازەدا هەیـە، یـان قورئان وایان لـێ دەکات کە هەست بە ئیعجازەکەی بکەن.

---

(١) بەشی یەکەم و گرنگی مەکتووبی بیست و شەشەم، ئەم بڕگەیە ڕوون دەکاتەوە. (دانەر)

تەنانەت قورئانی پیرۆز جۆرە ئیعجازێکی پیشانی ئەو کەسانەش داوە کە هیچ بەشێکیان لە زانستدا نییە و لە "بینین" بەولاوە هیچی تر شك نابەن[1] و توانای بیستن و تێگەیشتن و ئیدراکی دڵیان نییە. ئەویش بەم جۆرە:

ئەو قورئانە چاپکراوەی کە بە دەستخەتی (حافظ عثمان) نووسراوەتەوە، هەندێ لە وشەکانی بەرامبەری یەکترن و بۆ یەکتری دەڕوانن.

بۆ نموونە وشەی: ﴿وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ کە لە سوورەتی (الكهف)دایە، لەگەڵ وشەی ﴿قِطْمِيرٍ﴾ی سوورەتی (فاطر)دا، دەڕوانە یەکتر. خۆ ئەگەر لە وشەی یەکەمەوە لاپەڕەکان کون بکرێن تا دەگاتە سەر ئەو لاپەڕەیەی کە وشەی دووهەمی تێدایە، ئەوا لەگەڵ کەمێ لاریدا، وشەی دووهەم دەردەکەوێت و ناوی سەگەکەی "أصحاب الكهف" دەزانرێت!

هەروەها وشەی: ﴿مُحْضَرُونَ﴾ کە دوو جار لە سوورەتی (یاسین)دا دووپات کراوەتەوە، دەبینین یەکێکیان لە سەرووی ئەوی تریانەوەیە و، هەردوو کیشیان لە بەرامبەر وشەی: ﴿مُحْضَرُونَ﴾ و ﴿مُحْضَرِينَ﴾ی سوورەتی (الصافات)ەوەن! خۆ ئەگەر یەکێکیان کون بکرێت ئەوا لە ناوەندی لاپەڕەکانەوە هەمان وشە، لەگەڵ کەمێ لاریدا، دەردەکەوێت!

هەروەها وشەی: ﴿مَثْنَى﴾ی کۆتایی سوورەتی (سبأ) دەڕوانێتە هەمان وشە کە لە سەرەتای سوورەتی (فاطر)دایە. چونکە لە قورئاندا سێ جار وشەی: ﴿مَثْنَى﴾ دووپات بووەتەوە. خۆ دیارە ڕوانینە یەکتریی دوان لەو سیانە ئەوە دەردەخات کە هەرگیز جێی ڕێکەوت نییە!

---

(١) ڕوونکردنەوەی لایەنی ئیعجازی قورئان بۆ ئەم چینەی کە لە بیستن و زانیاری و تێگەشتن بێ بەشن و، لە بینین بەولاوە هیچی تر شك نابەن، هەر بە ناتەواوی و کورتی ماوەتەوە. بەڵام مەکتووبی بیست و نۆهەم و سیهەم(*) زۆر بە جوانی و تەواوی ئەم جۆرە ئیعجازەیان ڕوون کردەوە، بە چەشنێك کە تەنانەت مرۆڤی کوێریش دەتوانێت - بە دەست لێدان - هەستی پێ بکات. بۆ مەبەستی دەرخستن و پیشاندانی ئەم ڕووە جوانەی ئیعجازی قورئان موصحەفێکمان نووسیوەتەوە، لە خوای گەورە داواکارین کە چاپکردنمان بۆ ئاسان بکات. (دانەر)

(خوا ئاسانی کرد و چەندین چاپ کرا). (وەرگێڕ)

(*) نیازمان وابوو کە زۆربە جوانی و ڕێکوپێکی مەکتووبی سیهەم بنووسین. بەڵام جێگاکەی خۆی بۆ: "إشارات الإعجاز" بەجێ هێشت و، بەم پێیە لە مەیدانا دەرنەکەوت. (دانەر)

نموونەی ئەم جۆرە بەرامبەری و بۆ یەکتر ڕوانینە لە موصحەفدا گەلێ زۆرە. بە ڕادەیەك کە وشەی وا هەیە نزیکەی شەش جار دووپات دەبێتەوە. جا ئەگەر کونیان تێ بکەین ئەوا - لەگەڵ کەمێ لاریدا - بە یەکەوە دەبەسترێن و یەکتر دەردەخەن.

لە موصحەفێکدا بینیم ئەو وشانەی کە لە لاپەڕە بەرامبەرەکاندا دەیانڕوانییە یەکتر، بە خەتی سوور نووسرابوونەوە. کە ئەمەم دی، وتم: "خەتی ئەمانە هێمان بۆ جۆرێك لە جۆرەکانی ئیعجازی قورئان". پاش ئەمە سەیری ڕستەکانی قورئانم کرد، بۆم دەرکەوت گەلێ ڕستە لە لاپەڕەکاندا هەن بە جۆرێك دەڕواننە یەکتری کە واتایەکی وردیان تێدا بێت.

جا لەبەر ئەوەی "تەرتیب"ی سوورەت و ئایەتەکانی قورئان تەرتیبێکی فەرمان پێ دراوە و، بە ڕێنمایی پێغەمبەر ﷺ جێبەجێ کراوە و، پاشان خۆشنووسە بەهرەمەندەکانیش بە جوانی نووسیویانەتەوە، ئەوا لە نەخشە بێ وێنە و خەتە جوانەکەیدا ئاماژەیەك بۆ جۆرە ئیعجازێکی تایبەتی هەیە. چونکە هەرگیز ناکرێت ئەم دانان و تەرتیبە - بەم جۆرە - کاری "ڕێکەوت" یان بەرهەمی "بیر"ی هیچ مرۆڤێك بێت. خۆ ئەگەر ناتەواوی لە چاپخانەکانی مرۆڤدا نەبوایە ئەوا ئەو وشانەی کە دەڕواننە یەکتر بە تەواوی لە چاپدا بەرامبەر یەك دەردەچوون.

پاشان لە سوورەتە "مەدەنی"یە درێژ و مامناوەندییەکاندا دووپات بوونەوەیەکی جوان و ڕێکوپێك لە وشەی: "الله"دا دەبینین. چونکە زۆربەی جار ئەم وشەیە بە ژمارەیەکی دیاری کراو بەکاردەهێنرێت. ئیتر یان پێنج، یان شەش، یان حەوت، یان هەشت، یان نۆ، یان یازدە جار دووپات دەبێتەوە. ئەمە سەرەڕای ئەوەی کە موناسەبەتێکی ژمارەیی ورد و جوان لەم دیو و لەو دیوی پەڕەکان و لەسەر هەردوو لاپەڕە بەرامبەر یەکەکانی قورئاندا دەردەخات[1].

(١) (پەراوێزێك لە چوار خاڵدا):

"١" ئنجا وشە جوان و سەرواداره‌کانی قورئان و شێوازە ڕەوان و بێ وێنەکەی و تایبەتکارییەکانی ڕەوانبێژی کە سەرنج ڕادەکێشن، ئەمانە هەرچەندە زۆرن، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا جیدییەتێکی یەکجار بەرز و دڵ بێداری و ئارامی و خاترجەمی بە "ئەهلی زیکر و موناجات و پاڕانەوە" دەبەخشن. لە کاتێکدا ئەم چەشنە تایبەتکارییە ڕەوانبێژی و وشە ئارایی و خۆبەستنەوەیە بە سەروا و "هۆنین"ەوە، لە هەر شتێکی غەیری قورئاندا بێت، با جوانکارییەکی وشەیشیان تێدا بێت، کەلێن لە ئیخلاس و لێبڕانی دوعاکەردا پەیدا دەکەن و، ئارامی و لەسەرخۆیی دڵی تێك دەدەن و، بیری مرۆڤ پەرتەوازە دەکەن.

تەنانەت ناسکترین و بە ئیخلاسترین و جیلدیترین و ڕێکترین "موناجات" پارانەوەکەی ئیمامی شافیعیە - خوا لێی ڕازی بێت - کە بوو بەهۆی لابردنی گرانی و بێ بارانی لەسەر میسر. گەلێ جار ئەم موناجاتەم بۆ خۆم دەخوێندەوە. سەرنجم دا، بەهۆی ئەوەی کە هۆنراوە و سەروادارە، پارێزگاریی ئەو ئیخلاسە تەواوەتی و جیلدیەتە بەرزە ناکات کە پێویستە لە موناجاتدا بێت. خۆ هەرچەندە نزیکی نۆ ساڵ ئەم موناجاتە بەکێك بوو لە ویردەکانم، کەچی نەمتوانی جیلدییەت و ئیخلاسی موناجات لەگەڵ هۆنین و سەرواکەی لەم موناجاتەدا کۆبکەمەوە! ئیتر دڵنیا بووم لەوەی کە سەروا فیەری و تایبەتییەکەی قورئان و وردەکاریی هۆنینی ئەو، جۆرێکن لە جۆرەکانی ئیعجازی قورئان. چونکە پارێزگاریی ئیخلاسی تەواوەتی و جیلدی و بێداری و لەسەرخۆیی دڵ دەکات، بێ ئەوەی کە زیان بە هیچیان بگەیەنێت.

جا ئەگەر ئەهلی موناجات و زیکر بە (عەقڵ) هەست بەم جۆرە ئیعجازە نەکەن، ئەوا بێ گومان بە (دڵ) هەستی پێ دەکەن!

"٢" یەکێك لە نهێنییەکانی ئیعجازە مەعنەوییەکانی قورئان ئەمەیە:

یەکەم: قورئانی پیرۆز پلەی بەرز و ڕووناکی ئیمانی پێغەمبەر ﷺ دەردەخات. ئەو پێغەمبەرەی ﷺ کە بە لێدەرکەوتن(تجلي)ی "ئیسمی ئەعزەم" بەهرەمەند بووە.

دووهەم: قورئان وەك نەخشەیەکی پیرۆز وایە و، ڕاستییە مەزنەکانی سەبارەت بە جیهانی دوایی و جیهانی پەروەردگاریی لەسەر دەستنیشان کراوە و، بە جۆرێکی سروشتیش پلەی هەرەبەرزی ئایینی حەق دەردەخات و دەری دەبڕێت.

سێهەم: پاشان قورئانی پیرۆز وتەی خواوەندی پەروەردگاری هەموو جیهانەکانە. ئەو خواوەندەی کە لەوپەڕی بەرزیی عیززەت و گەورەیی و پەروەردگاریی ڕەهادایە. کەواتە هەر دەربڕین و ڕوونکردنەوەیەك کە لە لایەنی ئەم قورئانەوە بێت، دەبێ عەقڵی هەرچی مرۆڤ هەیە بە گشتی نەتوانن هیچ شتێکی هاوچەشنی ئەو قورئانە بڵێن، با هەر هەموو شیان لە عەقڵی یەکێکیاندا کۆ ببنەوە، وەك قورئانی پیرۆز خۆی دەفەرموێ: ﴿قُلْ لَئِنْ اجْتَمَعَتِ الإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ﴾ (الإسراء:٨٨). چونکە بەپێی ئەم "سێ" بناغەیە، هیچ کەسێك ناتوانێت نە لاسایی قورئان بکاتەوە، نە هیچ شتێکی هاووێنەی قورئان بهێنێت.

"٣" لە زۆربەی ئەو موصحەفانەی کە پێیان دەوترێت: "بەرکەنار" لەگەڵ کۆتایی لاپەڕەکاندا ئایەتەکانیش تەواو دەبن و، بەم جۆرە لاپەڕەکە بە سەروایەکی جوان کۆتایی پێ دێت. نهێنیی ئەمەش لەوەدایە کە درێژترینی ئایەتی قورئان، کە ئایەتی "مودایەنە"یە، کراوە بە یەکەی پێوانە بۆ لاپەڕەکان و، سوورەتی "الإخلاص" و "الكوثر"یش کراون بە یەکەی پێوانە بۆ دێڕەکان. بەمەش ئەم تایبەتکارییە جوان و نیشانەی ئیعجازە، لە قورئانی پیرۆزدا دەرکەوتووە.

"٤" لەم مەقامەدا و لەم باسەی ئێرەدا بە چەند نموونەیەکی جوزئی و کەمو کورت واز دەهێنم و تەنها چەند پوختە نیشانەیەکی باس دەکەم. چونکە ناچار بووم لە نووسیندا پەلە بکەم، هەرچەندەش ئەم باسە لەوپەڕی گرنگی و فراوانی و گەورەییدایە. ئەم مەقامەش کەرامەتێکی جوانی لەوپەڕی گرنگیدا - لە ڕوانگەی تەوفیقی خواوەندەوە کە پشتی پەیامەکانی نووری گرت - ڕوون دەکاتەوە. بەڵێ، ئەو کەرامەتە ورد و جوان و ڕاستییە گەورەیە، زنجیرە کەرامەتێکی "پەیامەکانی نوور" لە مەسەلەی تەوافوق و لە پێنج شەش جۆریدا دەردەخات. هەروەك جۆرێك لە ئیعجازەکانی قورئانیش دەخاتە ڕوو کە دەبێت بە سەرچاوەی ئاماژە و هێما غەیبییەکان.

سەرنجی دووهەم

لە سەردەمی حەزرەتی مووسادا - دروودی لەسەر بێت - "سیحر" باو بوو. لەبەر ئەوە، موعجیزە گەورەکانی حەزرەتی مووسا بە جۆرێك بوون کە لە سیحر دەچوون.. لە سەردەمی حەزرەتی عیساشدا - دروودی لەسەر بێت - بایەخ بە "پزیشکی" دەدرا و باو بوو، لەبەر ئەوە، زۆربەی موعجیزەکانی حەزرەتی عیسا - دروودی لەسەر بێت - لەم بابەتە بوون. لە سەردەمی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەریشماندا ﷺ ئەم چوار شتە لەناو دوورگەی عەرەبدا باویان هەبوو:

یەکەم: ڕەوانبێژی و زمانپاراوی.

دووهەم: شیعر و وتارخوێندنەوە.

سێهەم: کەهانەت و هەواڵدان لە غەیب.

چوارەم: لافی زانینی ڕووداوەکانی ڕابوردوو و داهاتوو.

کاتێ کە "قورئانی پیرۆز" هات، تەحەددای خاوەنی ئەم چوار جۆرە زانینانەی کرد! ئەوەبوو - لە پێشدا - ڕەوانبێژ و مرۆڤە زمانپاراوەکان، لە بەردەم ڕەوانبێژییە پڕ لە ئیعجازەکەی قورئاندا چۆکیان دادا و، بە سەرسووڕمانەوە گوێیان لێ ڕاگرت.

شاعیر و وتارخوێنەکانیش مات و سەرسام مابوون. تەنانەت قورئان لە شان و شەوکەتی ئەو شتانەشی داگرت کە ئەوان شانازییان پێوە دەکرد، وەك "المعلقات السبعة" کە باشترین نموونەی شیعریان بووە و، بە ئاوی زێڕ نووسیبوویانەوە و بە دیواری کەعبەدا هەڵیانواسیبوون.

ئەمەش لە دواییدا بە ڕاستی ڕووی دا. چونکە موصحەفێکی پیرۆز نووسرایەوە و لەو موصحەفەدا "تەوافوق" لە لەفزی جەلالە(الله)دا لە هەموو لاپەڕەیەکدا دەرکەوت. هەشت نامیلکەی بچووکیش بە ناوی: "هەشت هێماکان" دەرچوون، کە ئەو موناسەبەتە ورد و هێما غەیبییانە ڕوون دەکەنەوە کە لە تەوافوقی نێوان پیتەکانی قورئاندا هەن. پێنج نامیلکەش بۆ تەسدیقی پەیامەکانی نوور و نرخاندنیان دانران لە ڕووی نهێنیی ئەو تەوافوقانەی کە تیایاندایە و، بریتییە لە (کەرامەتی غەوثی). هەروەها سێ نامیلکەی تر لە (کەرامەتی عەلەوی) و پێنج نامیلکەش لە بارەی (ئاماژەکانی قورئان)ەوە نووسران.

کەواتە لە دانانی "پەیامی موعجیزاتی ئەحمەدی"دا هەستم بەم ڕاستییە گەورەیە کرد، بەڵام بە داخەوە دانەر تەنها لایەنێکی لاوازی لێ بینی و، تەنها یەك دڵۆپی لەو دەریایە دەرخست و، ئیتر وازی هێنا و نەگەڕایەوە سەری. (دانەر)

ئنجا قورئان "کاهین و سیحربازەکان"یشی شلەژاند و، هەموو ئەو قسانەی لە بیر بردنەوە کە لە بارەی هەواڵدان لە غەیبەوە دەیانکردن. چونکە ئەو جینییانەی کە دەهاتن بۆ لای کاهین و سیحربازەکان، قورئان دەری کردن و، بە تەواوی پەردەی بەسەر پیشەی "کەهانەت"دا دادایەوە و بۆ هەتاهەتایی دەرگای لەسەر داخست.

ئنجا هەواڵی نەتەوە پێشینەکان و، ڕووداوەکانی داهاتووشی لە خورافات و درۆ و دەلەسە ڕزگار کرد و، ڕێنمایی خوێنەرانی "مێژوو" و گشت ئەو کەسانەشی کرد کە بە دوای ڕووداوەکانی ڕابوردوو و داهاتوودا عەوداڵن کە چۆن بە دوای حەقیقەتە ڕاستەقینەکەیدا بگەڕێن و بیدۆزنەوە.

بەم جۆرە، هەر چوار چینەکە لە بەردەم گەورەیی قورئانی پیرۆزدا، بەوپەڕی سەرسامی و ڕێزلێنانەوە، بەچۆکدا هاتن و، بەرەبەرە بوون بە قوتابیی قورئان و هیدایەت و ڕێنماییان لێ وەرگرت. ئیتر هیچ کام لەوانە نەیتوانی بە هێنانی شتێك کە وەکو سوورەتێکی قورئان وایێت، بەرەنگاریی قورئان بکات و لە بەرامبەریەوە ڕابووەستێت.

ئەگەر بوترێت:

چۆن دەزانین کە لە گۆڕەپانی بەرەنگاری کردنی قورئاندا کەس پەیدا نەبووە و، کەس نەیتوانیوە شتێکی وەکو قورئان بهێنێت و.. چۆن دەزانین هێنانی هاوێنەی قورئان خۆی لە خۆیدا کارێکی مەحاڵە و لە توانای مرۆڤدا نییە؟

وەڵام:

ئەگەر بەرەنگاری کردنی قورئان شتێکی مومکین بوایە، ئەوا بە بێ هیچ گومانێك هەوڵیان بۆ دەدا و کەسیان سستییان تێدا نەدەکرد، چونکە پێویستییەکی زۆریان بەم بەرەنگارییە هەبوو، تاکو لە مەترسیی تەحەددای قورئان دەرباز بین و، خۆیان و ئایین و ماڵ و منداڵیان ڕزگار بکەن. جا ئەگەر ئەمەیان لە تواناداا بوایە، ئەوا کەسیان سڵیان لێ نەدەکردەوە. ئنجا کافر و مونافیقانیش - کە لەو دەمەدا زۆرینە بوون - هەواڵی ئەم بەرەنگاری کردنەیان لەناو خەڵکیدا بڵاو دەکردەوە، تەنانەت بە هەموو جێگایەکیشیان ڕادەگەیاند، وەك هەموو دوژمنایەتییەکی تریان بەرامبەر بە ئیسلام بڵاوکردەوە. ئنجا گەر ئەم بەرەنگاری کردنە مومکین بوایە و ڕووی بدایە و ئەمانیش بڵاویان بکردایەتەوە، ئەوا مێژوونووسان لە کتێبە زۆرەکانیاندا تۆماریان دەکرد. کەچی ئەوەتا هەموو کتێبەکانی مێژوومان لە بەردەستدان، هیچ شتێکیان سەبارەت بەمە تێدا نابینین، جگە لە

چەند بڕگەیەکی دەمهەڵبەستی "موسەیلەمەی درۆزن". لە کاتێکدا کە قورئانی پیرۆز بە درێژایی بیست و سێ ساڵ تەحەددای دەکردن و، بە ئایەتە پڕ لە موعجیزەکانی خۆی و، بەم جۆرەی خوارەوە گوێی کاس کردبوون:

ئەوەتا قورئانی پیرۆزتـان لـە بەردەستدایە، دەسا ئێوە لـە لای نـەخوێندەوارێکی وەك محەممەدی ئەمینەوە ﷺ قورئانێکی ئاوا بهێنن!

خۆ ئەگـەر لەمـەدا کۆڵـەوارن، دەبـا لـە لایـەن زانایـەکی گـەورەوە بێـت، نـەك نەخوێندەوارێك!

خۆ ئەگەر لەمەشدا کۆڵەوارن، ئـەوا نـەك یـەکێکتان بـەڵکو هـەمووتان بـە "کۆمـەڵ" شتێکی وەکو قورئان بهێنن و، بـا هـەموو زانـا و مرۆڤـە ڕەوانبێژەکانتـان بـۆ ئـەم مەبەستە کۆببنـەوە و یارمـەتیی یـەکتر بـدەن، تەنانـەت ئەوانـەش بـانگ بکـەن کـە جگـە لـە خـوا یاریدەدەرتانن و، با بە هەرهەموویان بتوانن شتێکی بە وێنەی قورئان بهێنن.

ئەگـەر هـەمووتان لەمەشـدا دەستەوسـان دەمێنـن و کۆڵـەوارن، ئـەوا هـەموو کتێبـە بەلیغەکانی پێشـوو بـهێنن و لـە بـەرەنگاری کردنـی قورئانـدا پشتیان پێ ببەستن. جگە لەمە، بەرەکانی داهاتووش بانگ بکەن، تاکو یارمەتیتان بدەن!

ئەگەر لەمەشدا دەستەوسانن، دەبا ئەوەی دەیهێنن بە ئەندازەی هەموو قورئان نەبێت، بەڵکو بە ئەندازەی "دە" سوورەتی وەك سوورەتەکانی قورئان بێت.

خۆ ئەگەر ئەمەش ناتوانن، دەبا ئەوەی دەیهێنن لە ڕەوانبێژیدا وەکـو قورئـان ڕەوان و بەلیغ بێت، هەرچەند لە ناوەرۆکیشدا "چیرۆکی دەمهەڵبەست و درۆ و دەلەسە" بێت!

ئەگەر ئەمەشتان لە توانادا نییە، ئەوا تەنها "یەك سوورەت" بهێنن، با کورتیش بێت.

ئەگەر لەمەیشدا دەستەوسان ڕاوەستان، ئەوا بزانن کە: هەروەك خۆتان و ئایینتان بـۆ قیامەت کەوتوونەتە مەترسییەوە، هەر بەو جۆرە بۆ دنیاش لە مەترسیدان!

بەم چەشنە، قورئانی پیرۆز بە هەشت جار تەحەددای جینـی و ئـادەمیزادی کـردووە. ئەم تەحەددییەشی تەنها لە چوارچێوەی بیست و سێ سـاڵدا نەبەستووەتەوە، بـەڵکو وا هەزار و سێ سەد ساڵە بەردەوامـە و، ئێسـتاش تەحـەددای هـەموو جیـهان دەکـات و، تـا دنیاش دنیایە ئەم تەحەددایە هەر دەمێنێت و بەردەوامە.

لەبەر ئەمـە، ئەگـەر بـەرەنگاری کردنـی قورئـان لـە توانـادا بوایـە، ئـەوا ئـەو کافرانـە ڕێگـای جـەنگ و کاولکارییـان هەڵنـەدەبژارد و، خۆیـان و مـاڵ و منداڵیـان نەدەخستە

تەنگانـە و دەردیسـەرییەوە و، وازیـان لـە بـەرەنگاری کردنـی نـەدەهێنا، کـە ڕێگایـەکی کورت و ئاسان بوو.

کەواتە بەرەنگاری کردنی قورئان و لاسایی کردنەوەی، هـەرگیز لـە توانـای کەسـدا نییە. چونکە چۆن مرۆڤی ژیر، بە تایبەت خەڵکی دوورگەی عـەرەب، لـەناو ئەوانیشـدا بـە تایبـەت قورەیـش، خـۆی و مـاڵ و منـاڵی دەخاتـە مەترسـییەوە و ڕێـی جـەنگ و کاولکاری هـەڵدەبژێرێت، گـەر بەرەنگاری کردنی قورئانی (بە سـوورەتێکی بچووك) لە توانادا بێت و، بتوانێت لەم ڕێیەوە خۆی و ماڵ و منالی لە تەحەددای قورئان ڕزگـار بکات، گەر ئەم بەرەنگاری کردنە کارێکی ئاسان بوایە؟

پوختەی قسە، ئەوەیە کە (جاحظ) وتوویەتی:

"لّما لم يمكن المعارضة بالحروف، اضطروا إلى المقارعة بالسيوف"[1]!

ئەگەر بوترێت:

هەندێ لە زانـا لێکۆڵـەرەکان وتوویانە: "بـەرەنگاری کردنـی هیـچ ئایـەت و وشـە و ڕستەیەکی قورئان - چ جای سوورەتێك لە سوورەتەکانی - هـەرگیز مومکین نییـە و، تا ئێستاش کەس نەهاتووەتە ئەم مەیدانەوە، واتە تا ئێستا لاسایی نەکراوەتەوە".. بەڵام ئەم وتەیە زیادەڕەوییەکی ئـەوتۆی تێدایـە کـە ژیریـی مـرۆڤ قبوولـی ناکـات. چونکـە زۆر ڕستە لەناو گوفتاری مرۆڤدا هەن کە لە ڕستە و دەستەواژەکانی قورئـان دەچن. جـا ئایـا واتا و حیکمەتی ئەم وتەیەی زانا لێکۆڵەرەکان چییە؟

وەڵام:

لە بارەی ڕوونکردنەوەی ئیعجازی قورئانەوە دوو ڕێڕەو هەن:

ڕێـڕەوی یەکـەم: ڕێڕەوێکـی "ڕاجیـح"ە و زۆربـەی زانایـانی لەسـەرە. ئـەم ڕێـڕەوە دەڵێـت: وردەکـاریی ڕەوانبێژی و تایبـەتکاریی واتاکـانی قورئـان لـە سـەرووی توانـای مرۆڤەوەن.

ڕێـڕەوی دووهـەم: کـە ڕێڕەوێکـی "مـەرجووح"ە، دەڵێـت: لاسـایی کردنەوە و بەرەنگاری کردنی یەك سوورەتی قورئان، شتێکە لە توانای مرۆڤدا هەیە، بەڵام خواوەند ئەم توانایـەی لـە خـەڵکی قەدەغـە کـردووە، تـاکو قورئـانی پیرۆز ببێـت بـە موعجـیزەی پێغەمبەر ﷺ.

---

(١) واتە لەبەر ئەوەی بەرەنگاری کردنی قورئانیان بە پیت (واتە بە وتە) لە توانادا نـەبوو، ناچار دەستیان دایـە شمشێر و جەنگیان هەڵبژارد!

دەتوانین بەم نموونەیەی خوارەوە ئەم ڕێڕەوە ڕوون بکەینەوە:

هەڵسان و دانیشتنی مرۆڤ لە چوارچێوەی توانای خۆیدایە. جا ئەگەر پێغەمبەرێك، بۆ دەرخستنی موعجیزەی خۆی، بە کەسێکی وت: "یاخوا نەتوانیت هەڵبسیتە سەر پێ" و، ئەویش لە ڕاستیدا پەکی کەوت و نەیتوانی هەڵبسێت، ئەوا موعجیزەکەی ئەو پێغەمبەرە هاتووەتە دی.

بەم ڕێڕەوە "مەرجووح"ە دەڵێن: (مذهب الصَّرفة) واتە: خواوەند جینی و ئادەمیزادی لە بەرەنگاری کردنی قورئان "صەرف" کردووە، واتە دووری خستوونەتەوە و نەیانتوانیوە بەرەنگاریی قورئان بکەن. دەنا گەر خواوەند لە هێنان و وتنی هاوچەشنی قورئان دووری نەخستنایەتەوە، ئەوا دەیانتوانی لە وێنەی قورئان شتێك بڵێن.

جا ئەو زانایانەی کە بەپێی ئەم ڕێڕەوە دەڵێن: "ناتوانرێت بە تەنها یەك وشەیش بەرەنگاریی قورئان بکرێت". وتەکەیان حەقە و گومانی تێدا نییە. چونکە خوای گەورە لەبەر دەرخستنی ئیعجازی قورئان ئەوانی لەو بەرەنگاری کردنە قەدەغە کردووە و، بە هیچ جۆرێك ناتوانن دەم بکەنەوە و بەرەنگاریی بکەن. خۆ ئەگەر بیانەوێت بۆ ئەم مەبەستە شتێك بڵێن، ئەوا بە پێ ویستی خوا هەرگیز ناتوانن.

سەبارەت بە ڕێڕەوی یەکەم، کە ڕێڕەوە ڕاجیحەکەیە و ڕای زۆربەی زانایانی لەسەرە، ئەوا ئەو زانایانە ڕوویەکی وردیان تێدا مەبەستە، کە بریتییە لەوەی: وشە و ڕستەکانی قورئان ڕووەو یەکتر ڕاوەستاون و دەڕواننە یەکتری. جاری وا دەبێت تەنها (یەك) وشە دەڕوانێتە (دە) جێگا و بەم پێیە (دە) سەرنجی وردی ڕەوانبێژی و (دە) پەیوەندیت لەگەڵ وشەکانی تر، هەر لەم وشەیەدا، دەست دەکەوێت. ئەم پەیوەندییانەشمان لە تەفسیرەکەماندا: "إشارات الإعجاز في مظان الإيجاز" ڕوون کردووەتەوە، چ لە تەفسیری سوورەتی (فاتحة)دا، چ لە سەرەتای سوورەتی (البقرة)دا:

﴿الم۞ ذلكَ الكتابُ لاريبَ فيه﴾ (البقرة:١-٢).

با بە نموونەیەك ئەمە ڕوون بکەینەوە:

ئەگەر وا دابنێین دیوارەکانی کۆشکێکی گەورە بە چەند نەخش و نیگارێکی جوان و دڵڕفێن ڕازابنەوە، ئەوا دانانی ئەو بەردەی کە بناغەی ئەو هەموو نەخش و نیگارانەیە، لە شوێنە شیاوەکەی خۆیدا، کە پەیوەندیی بەو نەخشانەوە بێت و بە سەریاندا بڕوانێت.. دانانی ئەم بەردە لەم جێگایەدا، پێویستی بە شارەزاییەکی تەواو

دەبێت لە بارەی سەرجەمی ئەو نەخش و نیگارانەی کە لەو کۆشکەدان.

نموونەیەکی تر کە لە جەستەی مرۆڤ وەری دەگرین:

دانانی بیلبیلەی چاوی مرۆڤ لە جێگای شیاوی خۆیدا، پشت بە زانینی پەیوەندیی (چاو) بە (جەستە)وە بە شێوەیەکی گشتی و، پەیوەندیشی بە هەموو بەشێك لە بەشەکانی ئەو جەستەیە و کارمەندییەکانیەوە، دەبەستێت.

بۆ خۆت نموونەکانی تر بە پێوەری ئەم دوو نموونەیە لێك بدەرەوە، تاکو بزانیت کە چۆن زانا پێشینەکانی ئەهلی حەقیقەت لایەن و ڕووە زۆرەکان و پەیوەندییەکانی نێوان ڕستە و ئایەتەکانی قورئانیان ڕوون کردووەتەوە، بە تایبەت زانایانی: "پیتزانیی قورئان - علم حروف القرآن" کە لەم باسەدا زۆر ڕۆچوون و، بە چەندین بەڵگە چەسپاندوویانە کە هەر پیتێك لە پیتەکانی قورئان هێندە نهێنیی وردی تێدایە، کە ڕوونکردنەوەی هەر یەکەیان پێویستی بە لاپەڕەیەکی تەواو هەیە.

بەڵێ، مادەم قورئانی پیرۆز گوفتاری پەروەردگاری هەموو جیهانەکان و بەدیهێنەری سەرجەمی شتانە، ئەوا دەبێ هەموو وشەیەکی وەك "تۆو" وا بێت، واتە دەگونجێ هەریەك لەو وشانە تۆوێك بێت و درەختێکی مەعنەویی لە نهێنی و واتای ورد لێ سەوز ببێت. یان وەك دڵێك وابێت کە واتا و نهێنییەکان بووبن بە جەستەی و دەورەیان دابێت.

لەبەر ئەوە دەڵێین: بەڵێ، لە وتەی مرۆڤدا شتی وا هەیە کە لە وشە و ڕستە و ئایەتەکانی قورئان بچێت. بەڵام ئەو ئایەت و وشە و ڕستەیەی قورئان لە شوێنە شیاوەکەی خۆیدا دانراوە، بە ڕادەیەك کە هێندە پەیوەندیی زۆری تێدا ڕەچاو کراوە، کە پێویستیان بە زانستێکی فراوانی گشتی دەبێت تاکو لەو جێگایانەدا دایانبنێت.

سەرنجی سێهەم

ڕۆژێکیان خوای گەورە بیرکردنەوەیەکی ڕاستەقینەی سەبارەت بە پوختەی ماهییەتی "قورئانی پیرۆز" پێ بەخشیم. جا ئەو بیرکردنەوەیەم چۆن - بە زمانی عەرەبی - بە دڵدا هات هەر بە هەمان شێوە لە خوارەوە وەکو خۆی دەینووسمەوە، ئنجا واتاکەشی باس دەکەم:

(سُبحانَ من شَهِدَ على وحدانيَّتِه وصرَّحَ بأوصاف جمالِه وجلالِه وكمالِه: القــرآنُ الحكيمُ: المنوّرُ جهاتُه الستُ، الحاوي لسرِّ إجماعِ كلِّ كُتُبِ الأنبياءِ والأولياءِ والموحدينَ المختَلِفين في الأعصارِ والمشاربِ والمسالكِ، المتفِقين بقلوبِهم وعقولِهم علــى تصديــقِ

أساساتِ القرآنِ وكلّياتِ أحكامِه على وجه الإجمالِ، وهو محضُ الوحي بإجماعِ المُنْزِلِ والمُنْزَلِ والمُنَزَّلِ عليه، وعينُ الهدايةِ بالبداهة، ومعدنُ أنوارِ الايمانِ بالضرورة، ومجمعُ الحقائقِ باليقين، ومُوصِلٌ الى السعادة بالعيان، وذو الأثمارِ الكاملين بالمشاهدة، ومقبولُ المَلَكِ والإنس والجان بالحَدْسِ الصادقِ من تفاريقِ الأمارات، والمؤيّدُ بالدلائلِ العقلية باتفاق العقلاء الكاملين، والمصدّقُ من جهةِ الفطرة السليمة بشهادة اطمئنانِ الوجدان، والمعجزةُ الأبديةُ الباقي وجه إعجازِه على مرِّ الزمانِ بالمشاهدة، والمنبسطُ دائرةُ إرشاده من الملأ الأعلى إلى مكتبِ الصبيان، يستفيدُ من عينِ درسِ الملائكةُ مع الصبيين، وكذا هو ذوالبصرِ المطلقِ يرى الأشياءَ بكمالِ الوضوحِ والظهورِ ويُحيطُ بها ويُقلّبُ العالَمَ في يدِه ويُعَرِّفُه لنا كما يُقلّبُ صانعُ الساعةِ الساعةَ في كفِه ويُعَرِّفُ للناس. فهذا القرآنُ العظيمُ الشأن هو الذي يقولُ مكرراً: الله لا إله الاّ هو. فاعلم أنه لا إله الاّ الله).

واتای ئەم بیر كردنەوەیە بەم جۆرەی خوارەوەیە:

هەر شەش لاكەی قورئان هێندە ڕووناكن كە هیچ گومانێكیان لێ نزیك نابێتەوە، چونكە قورئان:

عەرشی هەرە گەورەی پەروەردگاری لە (پشتەوە)یە و پالی پێوە داوە. كەواتە لەوێوە "ڕووناكیی سرووش"ی بۆ دێت.

(بەردەمی)شی بەختەوەریی هەردوو دنیایە، كە ئامانجی بنەڕەتیی قورئانە. چونكە پەیوەندییەكانی قورئان ئەوەندە زۆر و دوور و درێژ و بلاْون كە ژیانی هەمیشەیی و ئەودنیاشیان گرتووەتەوە. دیارە لەوێش ڕووناكیی بەهەشت و بەختەوەریی لێیە.

لە (سەروو)شیەوە نیشانە و مۆری ئیعجازی لێ دەدرەوشێتەوە.

لە (ژێر)یشیەوە چەندین ستوونی تۆندوتۆڵ و دامەزراوی "بەڵگەی بێ گومان و بەهێز" هەن. كەواتە ئەم لایەی یەكپارچە ڕێنمایی ئاشكرا و بێ گومانە.

لە لای (ڕاست)یشیەوە، دەبینین قورئان ئەوەندە ﴿أفلا تعقلون﴾ی بەكارهێناوە كە عەقڵانی خستووەتە گۆ و تەسدیقی ژیریشی لەم ڕێیەوە بەدەست هێناوە.

لە لای (چەپ)یشیەوە، دەبینین قورئان داوای شایەتی لە "ویجدان" دەكات، بە ڕادەیەك كە ئەم ویجدانە - بەهۆی ئەو سرووەی بەسەر دڵدا هەڵی دەكات - لە

سەرسوورماندا دەم دەکاتەوە و دەڵێت: "تبارك الله".

ئایا ئیتر لە کوێوە دوودڵی و گومان دەتوانن توخنی ئەم قورئانە بکەون؟

چونکە قورئانی پیرۆز نهێنیی یەکدەنگیی کتێبی هەموو پێغەمبەران و پیاوچاکان و یەکتاپەرستانی لەخۆدا کۆکردووەتەوە، هەرچەندەش هەموو ئەمانە سەردەم و مەشرەب و ڕێبازیان لە یەکتر جیایە. واتە سەرجەمی ژیران و خاوەن دڵانی دامەزراو پوختەی فەرمانەکانی قورئانی پیرۆز و ئەو شتە بنەڕەتییانەی کە قورئان خەڵکیان بۆلا بانگ دەکات، تەسدیق دەکەن. چونکە ئەوانیش باسی هەمان شت لە کتێبەکانیاندا دەکەن. کەواتە ئەمان وەك ڕەگ و ڕیشەی درەختە ئاسمانییەکەی قورئان وان.

پاشان قورئان پشت بە "سرووش"ی خواوەند دەبەستێت، تەنانەت هەر قورئان خۆی سەرتاپا سرووشە. چونکە خواوەند بە سرووش بۆ سەر دڵی حەزرەتی محەممەد ﷺ نازڵی کردووە و، بە موعجیزاتی پێغەمبەرە خۆشەویستەکەشی ﷺ و بە سرووشی ڕووت و بێ گومان ڕوونی دەکاتەوە. قورئان کە لە لایەن خواوەندەوە نازڵ بووە، بە ئیعجازە ئاشکراکەی دەری دەخات کە لە عەرشی هەرە مەزنی خواوەندەوە هاتووە. ئنجا قۆناغەکانی ژیانی ئەو کەسەی قورئانی بۆ نازڵ بووە (کە پێغەمبەرە ﷺ) هەروەها شڵەژانی لە سەرەتا و کاتی نازڵ بوونی قورئاندا و، ئەو هەموو ڕێزەی کە لە قورئانی دەگرێت کە زۆر لە ڕێزگرتنی بۆ شتی تر زیاترە.. هەموو ئەمانە، دەری دەخەن کە "قورئانی پیرۆز" سەرتاپا سرووشی خوایە و لە لای پادشای ئەزەلەوە دێت و دەبێتە میوانی.

هەروەها بە چەشنێکی بەڵگەنەویست دەردەکەوێت کە قورئان یەکپارچە سرووشی خوایە، چونکە ئەو شتەی پێچەوانەی قورئانە، بریتییە لە کوفر و گومڕایی.

پاشان بە بێ هیچ گومانێك دەردەکەوێت کە قورئانی پیرۆز کانگا و سەرچاوەی ڕووناکییەکانی ئیمانە. دیارە جگە لە تاریکی هیچ شتێکی تر دژ و پێچەوانەی ڕووناکی نییە. ئەم حەقیقەتەشمان لە زۆر "وتە"دا چەسپاندووە.

ئنجا بەوپەڕی دڵنیاییەوە دەرکەوتووە کە قورئان کۆگای حەقیقەتەکانە و، هەرچی خەیاڵ و خورافاتیشە تابلێی لە قورئانەوە دوورە. چونکە ئەو جیهانی ئیسلامەی کە قورئان پێکی هێناوە و، ئەو شەریعەتەی ئەو هێناویەتی و، ئەو ڕەوشتە بەرزانەی کە ڕوونی کردوونەتەوە، تەنانەت باسەکانی سەبارەت بە جیهانی پەنهان(الغیب)ەوە

كتومـت وەكـو باسـەكانى سەبارەت بە جيـهانى بينراو(الشـهادة) عـەينى حەقيقـەتن و هەرگيز هيچ شتێكى دژ و پێچەوانەى حەقيقەت توخنيان ناكەوێت.

پاشان "قورئانى پيرۆز" مرۆڤ دەگەيەنێتە بەختـەوەريى هـەردوو دنيـا و، مرۆڤايـەتيش بەرەو ئەم بەختەوەرييە دەبات. ئەو كەسەى گومانى لەمەدا هەيە، تەنانەت گـەر بۆ يـەك جاريش بووە، با سەرێك لە قورئان بدات و گوێى لـێ ڕابگرێت، ئنجا با بزانێت قورئـان چى دەفەرموێت؟

پاشـان لـەو بەروبوومانـەى كـە مـرۆڤ لـە قورئـانى پـيرۆز دەيـانچنێت، چـەند بەروبوومێكى پێگەيشتوو و زيندوون. ئەمـەش سـەير نىيـە، چونكـە ڕەگەكانى درەختى قورئـان لـەناو حەقيقەتـەكاندا ڕۆچـوون و لـەناو ژيـاندا بـڵاو بوونەتـەوە. خـۆ ژيـانى بـەروبوومیش بەڵگـەى ژيـانى درەختەكەيە. ئەگـەر دەتـەوێت ئەمـەت بـۆ دەربكـەوێت، فەرموو بڕوانە قورئانى پيرۆز چەندە بەرهەمى بە مرۆڤايەتى پێشكەش كردووە، كە بريتـين لـەو بـەندە پاك و پياوچاك و دڵ ڕووناكـە كامڵانـەى كـە بـە درێژايى هـەموو چـەرخ و سەردەمەكان قورئانى پيرۆز وەكو بەروبووم بە مرۆڤايەتيى بەخشيون.

پاشـان قورئـانى پـيرۆز جێى ڕەزامـەنديى جيننى و ئينـس و مەلائيكەتانە، ئەمـەش بـە چەشنێكى ڕاست و بە "حەدس"[1] هەستى پـێ دەكـەين، چونكـە لـە كـاتى خوێندنـەوەى قورئاندا وەك چۆن پەپوولە بە دەورى ڕووناكيدا كۆ دەبنەوە، هەموو ئەمانـەش بە هـەمان جۆر لە دەورى ئەو قورئانە كۆ دەبنەوە.

پاشان هەروەك قورئان سرووشى خوايە، لەگەڵ ئەوەشدا بەڵگـە عەقڵييـەكان پشـتى دەگـرن. شـايەتيش لەسـەر ئەمـە: يـەكگرتنى مرۆڤـە تێگەيشـتووە خـاوەن ژيرييـە تەواوەكانە، كە لە پێشەنگى ئەوانەوە زانايانى زانستى كەلام و بليمەتـەكانى فەلسـەفەن، وەكو "ئيبن سينا" و "ئيبن ڕوشد" كە هـەر هـەموويان بـە جۆرێكى يەكگرتووانە بناغە و بنچينەكانى قورئانيان بە بەڵگەكانى خۆيان چەسپاندووە.

ئنجـا قورئـانى پـيرۆز لـە لايـەن سروشـتى سـاغ و بێ عـەيبى مرۆڤـەوە - بـە مـەرجێ ناتەواوى و نەخۆشى ڕووى لەو سروشتە نەكردبێت - تەسديق كـراوە. چونكـە دڵنيـايى "ويجدان" و سرەوتنى دڵى مرۆڤ، لـە ڕوونـاكيى قورئانـەوە پەيدا دەبن. واتـە سروشـتى ساغ بە دڵنيايى "ويجدانى" خۆى تەسديقى قورئان دەكات. بەڵێ، سـروشت(الفطـرة) بـە زمانى حاڵى خۆى ڕوو دەكاتە قورئان و دەڵێت:

---

(١) (حەدس) واتە: خێرايى زەينى مرۆڤ لە تێگەيشتندا.

"بە بێ تۆ کامڵ بوونی ئێمە نایەتە دی".

ئەم ڕاستییەشمان لە چەند جێگایەکی جیاجیای پەیامەکاندا چەسپاندووە.

پاشان وەکو ئاشکرا و دیارە، قورئانی پیرۆز موعجیزەیەکی بەردەوام و هەمیشەییە، ئەوەتا لە هەموو کاتدا ئیعجازەکەی خۆی دەردەخات و، وەکو موعجیزەکانی تر ڕووناکییەکەی ناکوژێتەوە و، کاتەکەشی تەواو نابێت، بەڵکو هەتا هەتایە هەر موعجیزەیەکی بەردەوامە.

پاشان پلەوپایەی قورئانی پیرۆز ئەوەندە گشتی و فراوانە کە تەنها یەك دەرس لەو قورئانە "حەزرەتی جیبریل" لەگەڵ منالێکدا پێکەوە وەری دەگرن و، چەندین فەیلەسووفی بلیمەتی وەك "ئیبن سینا" لەگەڵ ئاسایی‌ترین نەخوێندەواردا وەکو یەك لە بەردەم قورئاندا چۆك دادەدەن و هەمان دەرسی لێ وەردەگرن. تەنانەت لەوانەیە مرۆڤە نەخوێندەوارەکە، بەهۆی هێز و پاکیی ئیمانەکەی، زۆر لە "ئیبن سینا" زیاتر سوود لە قورئانی پیرۆز وەربگرێت!

پاشان چاوێکی بینەری تیژ لە قورئانی پیرۆزدا هەیە، کە هەرچی شت لە بوونەوەردا هەیە دەیانبینێت و، هەموو ئەو بوونەوەرانە وەك لاپەڕەکانی کتێب دەخاتە بەردەستی خۆی. ئیتر هەموو چین و جیهانەکانی بوونەوەران ڕوون دەکاتەوە. هەروەك گەر سەعاتچییەك سەعاتێکی بچووك لە کەسێك وەربگرێت، ئەوا سەیری ئەم دیو و ئەو دیوی دەکات و لێی دەدوێت و دەیکاتەوە، گەردوونیش لە بەردەم قورئاندا بە هەمان جۆرە، قورئانی پیرۆز لێی دەدوێت و لایەنەکانی بۆ گوێ بیستان ڕوون و والا دەکاتەوە.

جا ئەم قورئانە گەورەیە، بە ئایەتی: ﴿فَاعْلَمْ أَنَّهُ لا إِلَـهَ إِلاَّ اللهُ﴾ (محمد:١٩) یەکتایی خواوەند دەچەسپێنێت.

* * *

اللهم اجعل القرآن لنا في الدنيا قريناً، وفي القبر مونساً، وفي القيامة شفيعاً، وعلى الصراط نوراً، ومن النار ستراً وحجاباً، وفي الجنة رفيقاً، وإلى الخيرات كلها دليلاً وإماماً. اللهم نوّر قلوبنا وقبورنا بنور الإيمان والقرآن. ونوّر برهان القرآن بحق وبحرمة من أُنزل عليه القرآن، عليه وعلى آله الصلاة والسلام من الرحمن الحنّان. آمين.

ئاماژەی ڕەوانی نۆزدەهەم

لە ئاماژەکانی پێشوودا، بەوپەڕی دڵنیایی و بە چەندین بەڵگەی بەهێزی گومان لێ نەکراو، بۆمان چەسپا کە پێغەمبەری ئازیز ﷺ نێرراوی پەروەردگاری هەموو جیهانەکانە.

جا ئەم محەممەدە ئەمینەی ﷺ کە بە هەزاران بەڵگەی بێ گومان پێغەمبەریتی‌یەکەی چەسپاوە، هەر خۆی لە خۆیدا بەڵگەیەکی ڕووناکە لەسەر "یەکتایی" خوای گەورە و "بەختەوەریی هەمیشەیی" (کە ئەودنیایە).

وا لەم ئاماژەیەدا بە جۆرێکی کورت و لە شێوەی "پوختەی ئەم باسەدا" لەو بەڵگە ڕاست و ڕوونەی یەکتایی خوای گەورە دەدوێین. چونکە مادەم ئەم پێغەمبەرە ﷺ بەڵگەیەکە لەسەر ناسینی خوا، ئەوا دەبێ ئەو بەڵگەیە و چۆنێتیی بوونی بە بەڵگە بزانرێت.. لەبەر ئەوە، بە کورتی‌یەکی زۆر پوخت ئەوە ڕوون دەکەینەوە کە چۆن پێغەمبەر ﷺ دەبێت بە بەڵگە لەسەر "یەکتایی" خواوەند، هەروەك باسی ڕادەی ڕاستیی پێغەمبەریش ﷺ دەکەین و، دەڵێین:

هەروەك هەموو یەکێك لە بوونەوەرانی ناو گەردوون دەبن بە بەڵگە لەسەر "بوون" و "یەکتایی" خواوەندی گەورەی بەدیهێنەر، بە هەمان جۆر پێغەمبەریش ﷺ دەبێت بەو بەڵگەیە. ئنجا هەر خودی پێغەمبەر ﷺ چۆنێتیی بوونی خۆی و گشت بوونەوەرانی بەم بەڵگەیە ڕاگەیاندووە.. جا لەبەر ئەوەی پێغەمبەر ﷺ بەڵگەیە لەسەر "یەکتایی خواوەند" ئەوا لە نێوان پازدە بنچینەدا ئاماژە بۆ ڕاستی و دروستی و لەسەرحەق بوونی ئەم بەڵگەیە دەکەین.

بنچینەی یەکەم:

ئەم بەڵگەیەی کە بە زمانی خۆی و زمان و بەڵگەی حاڵەتەکانی و زمانی حاڵی قۆناغەکانی ژیانی، دەبێت بە بەڵگە لەسەر بەدیهێنەری گەردوون، بەڵگەیەکی ڕاستگۆیە و، لە لایەن ڕاستی‌یەکانی گەردوونیشەوە تەسدیق کراوە. چونکە بەڵگەکانی هەموو بوونەوەران لەسەر یەکتایی خوا، وەکو شایەتیدان و تەسدیق کردن وان بۆ ئەو کەسەی کە لە بارەی یەکتایی خواوە دەدوێت، واتە ئەو شتەی کە ئەم پێغەمبەرە ﷺ خەڵکی بۆ لا بانگ دەکات - کە یەکتایی خوایە - لە لایەن هەموو

گەردوونەوە تەسدیق کراوە. ئەوەتا ڕوونکردنەوەکانی ئـەم پێغەمبـەرە ﷺ سـەبارەت بـە یەکتایی خـوا - کـە کـەمالی ڕەهایە لــە گـەردووندا - مزگێنییـەکانی سـەبارەت بـە بەختەوەریی هەمیشەیی - کە خێری ڕەهایە - بە تەواوی لەگەڵ ئەو جوانـی و کەمالـەی کە لە ڕاستییەکانی جیهاندان، یەکاویەك دەردەچن. واتە ئەم پێغەمبـەرە ﷺ بە بێ هیـچ گومانێك، لە دەعواکەیدا ڕاستگۆیە. کەواتە پێغەمبەر ﷺ بەڵگەیەکی ڕاست و تەسـدیق کراوی وەهایە کە لە "یەکتایی خوای گەورە" و "بەختەوەریی هەمیشەیی" دەدوێت.

بنچینەی دووهەم:

پاشان ئەم پێغەمبەرە ڕاستگۆ و تەسدیق کراوەی ﷺ کە هەزاران موعجیزەی هەیە و، ئەم موعجیزانەشی زۆر لە هی پێغەمبەرانی پێشوو - دروودیان لەسەر بێـت - زیـاترن و، شـەریعەتێکی وای هێنـاوە کـە هـەرگیز گۆڕانکـاری و نـەمانی بەسـەردا نایـەت و، بانگەوازەکەشی بۆ هەموو گرۆی جینی و ئادەمیزادە.. دەبێ ئەم پێغەمبەرە گەورەیـە ﷺ کە خاوەنی پلەوپایەیەکی ئاوا بەرزە، پێشەوای هەموو پێغەمبەران بێت.

لەبەر ئەوە، هەرچی دانست و نهێنی لە موعجیزە و یـەکگرتنی پێغەمبـەرانی پێشـوودا هەیە، هەموویان لە لای ئەم کۆبوونەتەوە. کەواتە هێزی یەکدەنگیی هەموو پێغەمبەران و شایەتیدانی موعجیزەکانی ئـەوان، هـەموویان دەبن بـە بەڵگـە و پاڵپشـتێکی توندوتـۆڵ و دامەزراو بۆ ڕاستگۆیی و ڕاستیی بانگەوازەکەی ئەم پێغەمبەرە ﷺ.

پاشـان هەموو پیاوچـاکان و هـەڵبژاردە و ئەولیـاکان، تەنـها بـە بـۆنەی پـەروەردەی بەرز و ڕێنمایی شەریعەتە ڕاستەقینەکەی ئەم پێغەمبەرەوە ﷺ گەیشتوونەتە ئـەو پلـە و پایـە بەرزەی کەمالات کە بەدەستیان هێناون. چونکە هەر ئەم پێغەمبەرە ﷺ ڕابەر و پێشـەوا و گەورەیانە. کەواتە نهێنیی کەرامەتەکانیان و یەکدەنگییان لە تەسدیق کردنیدا و هـێزی لێکۆڵینەوەکانیان، هەموو لەم پێغەمبەرەدا ﷺ کۆبووەتـەوە. چونکـە ئـەوان ڕێگایـەکیان گــرتەبەر کـە مامۆسـتاکەیان ڕچــەکەی شـکاندووە و دەرگاکـەی بـۆ خسـتوونەتە سـەرپشـت و بە کراوەیی خستیە بەردەستیان و، ئنجا ئەوانیش لەم ڕێیەوە "ڕاستی"یـان دۆزییـەوە و دەسـتیان کـەوت. کەواتـە هـەموو کەرامەتـەکانیان و لێکۆڵینـەوە زانستییەکانیان و یەکدەنگییان، دەبن بـە پاڵپشـتێکی بـەهێز و دامـەزراو بۆ ڕاسـتگۆیی مامۆستا خاوێن و پاکەکەیان و ڕاستیی بانگەوازەکەی.

ئنجا ئەم پێغەمبەرەی ﷺ کە بەڵگەیەکی ئاشکرا و ڕوونە لەسەر "یەکتایی خوای گەورە" - وەك لە ئاماژەکانی پێشوودا دەرکەوت - هێندە موعجیزەی ئاشکرا و ڕوون و بێ گومان و، ئیرهاصی لەعادەت بەدەر و، بەڵگەی پێغەمبەرێتیی گومان لێ نەکراوی هەیە، کە هەریەکەیان بە جۆرێکی گەورە و گرنك تەسدیقی دەکەن، بە چەشنێ کە ئەگەر هەموو گەردوون کۆ ببێتەوە و بیەوێت کەلێنێك بخاتە ئەم تەسدیقە و زامداری بکات، ئەوا هەرگیز لە توانایدا نابێت.

بنچینەی سێهەم:

پاشان ئەم پێغەمبەرەی ﷺ کە بانگەواز بۆ "یەکتایی خوای گەورە" دەکات و مزگێنیی "بەختەوەریی هەمیشەیی" ڕادەگەیەنێت و ئەم هەموو موعجیزە ئاشکرایانەی هەیە، هێندە ڕەوشتی بەرزیشی تێدایە - چ لە خودی خۆیدا و چ لە گەیاندنی پەیامەکەیدا و چ لەو شەریعەت و ئایینەدا کە لە لایەن خواوەندەوە ڕایدەگەیەنێت - کە دوژمنە سەرسەختەکانیشی ناچار دەکات تەسدیقی بکەن و ڕێگای ئینکاری کردنیان بۆ نەمێنێتەوە.

جا مادەم بەرزترین و جوانترین و کامڵترین و بەنرخترین ڕەوشت لە خۆی و ئەرکی سەرشانی و ئایینەکەیدا هەیە، ئەوا دەبێ ئەو پێغەمبەرە خۆشەویستە ﷺ هەر خۆی نموونەی کەماڵی هەموو بوونەوەران و، نوێنەر و نموونەی بەرجەستەی ڕەوشتیان و پێشەوای باشی هەموویان بێت.

لەبەر ئەوە، ئەو کەماڵاتانەی کە لە خۆی و ئەرکی سەرشانی و ئایینەکەیەوە دەدرەوشێنەوە، پاڵپشتێکی هێندە گەورە و بەهێزن بۆ تەسدیق کردنی کە هیچ شتێك نەتوانێت جێیان پێ لێژ بکات.

بنچینەی چوارەم:

پاشان هەڵگر و خاوەنی ئەم بانگەوازی "یەکتایی" و "بەختەوەریی هەمیشەیی"یە، کە کانگا و سەرچاوەی هەموو کەماڵات و مامۆستای هەموو ڕەوشتێکی بەرزە، هەرگیز لە خۆیەوە و بە ئارەزووی خۆی نادوێت. بەڵکو قسەکانی هەموو "سرووشی خواوەند"ن و لەویان وەردەگرێت و بە خەڵکیان ڕادەگەیەنێت. چونکە ئەو هەزاران بەڵگانەی کە لەسەر پێغەمبەرێتییەکەی هەن - وەك لە بنچینەکانی پێشوودا هەندێکیان باس کران و ڕوون کرانەوە - ئەوە دەچەسپێنن کە پەروەردگاری هەموو جیهانەکان ئەو

موعجیزانەی بۆیە لەسەر دەستی پێغەمبەردا ﷺ بەدیهێناوە و دەری خستوون تاکو ڕوونی بکاتەوە کە ئەم پێغەمبەرە خۆشەویستەی ﷺ لەبەر خوا و لە پێناوی خوادا دەدوێت و گوفتاری خواوەند بە خەڵکی ڕادەگەیەنێت..

هەروەها چەسپاوە کە ئەو قورئانەی بۆی نازڵ بووە، بە ئیعجازە ئاشکرا و پەنهانەکانی، دەری دەخات کە ئەم پێغەمبەرە ﷺ مرۆڤێکی ڕاگەیەنەرە لە لایەن خواوەندی پەروەردگاری جیهانیانەوە..

هەروەها چەسپاوە کە زاتی پیرۆزی پێغەمبەر ﷺ خۆی و.. ڕەفتار و ڕەوشتە جوانەکانی، وەك ئەو ئیخلاسە گەورە و خواپەرستی و جددییەت و لێبڕان و ئەمانەتە ڕاستەی کە لە گەیاندنی فەرمانەکانی خوادا هەیبوون.. هەموو ئەمانە، دەری دەخەن کە ئەم پێغەمبەرە گەورەیە ﷺ لە هیچ قۆناغ و حاڵەتێکی ژیانی پێغەمبەرێتییدا بە ناوی خودی خۆیەوە نادوێت و ئەو شتانەی دەیانفەرموێ لە بیری خۆی وەریان ناگرێت. بەڵکو بە ناوی خواوەندی پەروەردگاری جیهانیانەوە دەدوێت و فەرموودەی ئەون ڕایاندەگەیەنێت.

پاشان هەموو ئەو کەسانەی کە لە ئەهلی حەقیقەتن و گوێیان لەم پێغەمبەرە ﷺ ڕاگرتووە، هەر هەموویان بە "کەشف" و "لێکۆڵینەوەی زانستی"ی خۆیان تەسدیقی فەرموودەکانی پێغەمبەریان ﷺ کردووە و، باوەڕێکی بێ گومانی پڕ لە دڵنیاییان بەوە هێناوە کە ئەم پێغەمبەرە ﷺ لە خۆیەوە و بە ئارەزووی خۆی نادوێت، بەڵکو ئەوەی دەیڵێت سرووشی خوایە بۆی دێت و، ئەو تەنها ڕاگەیەنەرێکی ئەمینە لە لایەن پەروەردگاری هەموو جیهانەکانەوە و، بە سرووشی خوای گەورە خەڵکی بۆ ڕێی ڕاست بانگ دەکات.

بەم جۆرە، دەرکەوت کە ڕاستی و لەسەرحەق بوونی ئەم بەڵگەیە (کە پێغەمبەرە ﷺ) پشت بە چوار بنچینەی توندوتۆڵ و دامەزراو دەبەستێت.

بنچینەی پێنجەم:

ئەم ڕاگەیەنەرە ئەمینەی گوفتاری ئەزەلیی خواوەند، ڕۆحیانەکان دەبینێت و.. لەگەڵ مەلائیکەتەکاندا دەدوێت و.. ڕێنمایی جینی و ئینس دەکات.. لەگەڵ ئەوەشدا لە جیهانی ئەو مەلائیکەت و ڕۆحیانەتانە – کە لە جیهانی ئینس و جینی بەرزترن – زانیاری وەرناگرێت، بەڵکو لە سەرووی هەموو ئەو جیهانانەوە زانیارییەکانی

وەردەگرێت، تەنانەت سەیری ئەو کاروبارە خواییانەی سەرووی ئەوانیشەوە دەکات و ئاگای لێیانە. چونکە ئەو موعجیزانەی کە لە پێشدا باس کران و ژیان و رەوشتە پیرۆزەکەشی کە بە تەواتور بە ئێمە گەیشتووە، ئەم راستییە دەچەسپێنن. لەبەر ئەوە، نە جینێی و رۆحیانەتەکان و نە مەلائیکەتان دەست ناخەنە ناو کاروباری راگەیاندنەکانیەوە، بەڵکو حەزرەتی جیبریل نەبێ - دروودی لەسەر بێت - مەلائیکەتە نزیکەکانی خواوەندیش توخنی ئەم راگەیاندنە ناکەون. کەواتە هەواڵدانەکانی پێغەمبەر ﷺ وەك هی کاهینان و ئەوانە نییە کە گوایا هەواڵی غەیب دەزانن. تەنانەت جیبریلی هاوەڵیشی کە زۆر کات لەگەڵیدا بووە، پێشی نەکەوتووە. بەڵکو لە هەندێ کاتدا پێغەمبەر ﷺ پێشی دەکەوت.

بنچینەی شەشەم:

پاشان ئەم بەڵگەیەی کە سەرداری "مەلائیکەت" و "جینێی" و "مرۆڤ"ە، روونترین و کامڵترین بەروبوومی درەختی بوونەوەران و.. میهرەبانیی بەرجەستەی خواوەند و.. نموونەی خۆشەویستیی پەروەردگار و.. بەڵگەی رووناکی حەق و.. چرای درەخشانی راستی و.. کلیلی تەلیسمی بوونەوەران و.. دەرخەر و حەلکەری مەتەڵی بەدیهێنراوان و.. روونکەرەوەی حیکمەتی جیهان و.. بانگەوازکاری دەستەڵاتداریی خوای گەورە و.. رابەر و رێنمای شارەزا و لێزانی جوانکارییەکانی سنعەتی پەروەردگارە!

ئەو زاتە پیرۆزەی کە چەندین سیفەتی ئاوا گرنگی تێدا کۆبووەتەوە، لە راستیدا کامڵترین نموونەیە بۆ کەماڵاتی بوونەوەران..

لەبەر ئەوە، هەموو رەوشت و سیفەتەکانی ئەو پێغەمبەرە بەرێزە ﷺ و کەسێتییە مەعنەوییەکەشی، بە ئاشکرا ئەوە دەردەخەن کە:

ئەم پێغەمبەرە ﷺ مەبەست و ئامانج و هۆکاری سەرەکیی بەدیهێنانی گەردوونە.

واتە کاتێ خواوەند گەردوونی بەدیهێناوە، سەیری ئەوی کردووە و ئەوی لە بەرچاودا بووە. تەنانەت دەتوانرێت بوترێ کە: خوای گەورە گەر ئەو پێغەمبەرەی ﷺ دروست نەکردایە گەردوونیشی دروست نەدەکرد و ئەم گەردوونە هەر نەدەبوو.

بەڵێ، "راستییەکانی قورئان" و "رووناکییەکانی ئیمان" کە ئەم پێغەمبەرە خۆشەویستە ﷺ بۆ هەموو ئادەمیزاد و جینییی هێناون، هەروەها ئەو رەوشتە بەرز و

کەمالاتە زۆرانەش کە لە زاتی پیرۆزیدا دەبینرێن، هەموویان شایەتێکی گومان لێ نەکراوی ڕاستن لەسەر ئەم حەقیقەتەی کە باسمان کرد.

بنچینەی حەوتەم:

ئەو بەڵگە ئاشکرا و ڕوونەی "حەق" و چرا ڕووناکیبەخشەی "حەقیقەت" (کە پێغەمبەری پێشەوایە ﷺ) ئایینێکی بەنرخ و شەریعەتێکی گشتیی ئەوتۆی هێناوە کە هێندە یاسا و دەستووری لە خۆدا کۆکردووەتەوە مایەی بەختەوەریی هەردوو دنیای مرۆڤ بن. هەروەها ئەم پێغەمبەرە ﷺ بە تەواوی و ڕێکوپێکی حەقیقەت و فەرمانبەریی گەردوون و، سیفەت و ناوەکانی بەدیهێنەری مەزنی گەردوونی ڕوون کردووەتەوە.

جا هەرکەس بە وردی سەرنجی ئەم ئایین و شەریعەتە پاکەی ئیسلام بدات، کە بۆ هەموو گەردوونە، ئەوا بە دڵنیایی دەزانێت کە ئەم ئایینە هی بەدیهێنەری ئەم گەردوونە ڕەنگینەیە، کە ئەویش (واتە: گەردوون) لە شوێنی خۆیدا بەدیهێنەرەکەی بە غەیری خۆی دەناسێنێت! چونکە هەروەك وەستایەکی "بەننا"ی زانا و کارامە کاتێ کۆشکێك دروست دەکات، بۆ مەبەستی دەرخستنی کارامەیی ناوازەی خۆی، پێناسەیەکی شیاو بۆ کۆشکەکە دادەنێت و دەینووسێتەوە.. هەر بەو جۆرەش، ئەم ئایینە گەورە و شەریعەتە لێبوردەیە و، ئەو هەمەلایەنگری و بەرزی و گشتی بوونەی کە لەم ئایینەدا هەیە، بە ئاشکرا ئەوە دەردەخەن کە ئەو کەسەی بەم وێنە نایاب و جوانە دایناوە هەر ئەو کەسەیە کە گەردوونیشی بەدیهێناوە. بەڵێ، ئەو کەسەی کە بەم چەشنە ڕێکخستنە جوانە گەردوونی جوان و ڕەنگین ڕێك بخات، دەبێ هەر ئەویش بێت کە ئەم ئایینە هەرەکاملەی ئاوا بەم ڕێکوپێکییە جوانە ڕێك خستبێت!

بنچینەی هەشتەم:

ئەو کەسەی کە ئەم سیفەتە جوانە ناوبراوانەی تێدایە و، پێغەمبەرێتییەکەشی پشتی بەو بەڵگە و پاڵپشتە مەحکەم و پتەوانەوە داوە - کە پێغەمبەری خۆشەویستە ﷺ - بە ناوی جیهانی پەنهان(غیب)ەوە ڕووەو جیهانی دیار و بینراو دەدوێت و، بە ئاشکرا و لە بەرچاوی هەموو ئەوانەی کە دەیبینن و دەیبیستن لە گرۆی جینی و ئادەمیزاد، ڕاسپاردەکەی ئەستۆی ڕادەگەیەنێت و لەگەڵ هەموو ئەو وەچانەی مرۆڤ دەدوێت کە لە پشتی پەردەی چەرخەکانی ئایندەوە ڕیزیان بەستووە و، بە شێوەیەکی هێندە بەرز و جوان بانگیان دەکات کە هەموویان - لە هەر کات و شوێنێکدا بن - گوێیان لێیەتی و دەنگی دەبیستن.. بەڵێ، ئێمەش دەنگی دەبیستین!

بنچینەی نۆهەم:

پاشان ئەم بانگ لێکردن و دوانەی ئەوەندە بەرزە، کە خەڵکی هەموو سەردەمێك گوێیان لێیەتی.. بەڵێ، هەموو چەرخ و سەردەمێك زایەڵەی دەنگی ئەو دەبیستێت.

بنچینەی دەهەم:

پاشان لە حاڵەت و ژیانی خاوێن و پیرۆزیدا دەبینین ئەو شتەی کە ڕایدەگەیەنێت، لە پێشدا دەیبینێت ئنجا لەبەر تیشکی بینینەکەیدا ڕایدەگەیەنێت! چونکە لەو کاتانەشدا کە مەترسی لە هەموو لایەکەوە سەری تێدەکات و دەوری دەدات، ئەو بە بێ هیچ دوودڵی و دڵەتەپێیەك و بەوپەڕی باوەڕ بەخۆبوون و دڵنیاییەوە هەر لەسەر ڕاگەیاندنی خۆی بەردەوامە. بەڵکو هەر بە تەنها خۆی تەحەددای هەموو جیهان دەکات!

بنچینەی یازدەهەم:

پاشان بەهۆی ئەو هێزەی کە خواوەند پێی بەخشیوە، بە ئاشکرا بانگەوازەکەی ڕاگەیاندووە. بە ڕادەیەك کە نیوەی خەڵکی سەرزەوی و پێنجیەکی گرۆی مرۆڤ بەدەم بانگەوازەکەیەوە ڕۆشتوون و فەرمانەکانی جێبەجێ دەکەن و، بۆ هەر وشەیەك لە زاری ئەو دەربچێت، "سمعنا وأطعنا" دەڵێن!

بنچینەی دوازدەهەم:

پاشان بە ئیخلاسێکی کامڵ و لێبڕانێکی تەواوەتییەوە بانگەوازەکەی ڕادەگەیەنێت، تاکو پەروەردەیەکی ڕەگداکوتاو لە ناخدا جێگیر بکات و دایبمەزرێنێت، بە ڕادەیەك کە پاساکانی ئەو پەروەردەیە لەسەر ناوچاوانی چەرخەکان و لاپەرەکانی وڵاتانی دنیا و ڕووی ڕۆژگاردا، نەخش دەکرێن.

بنچینەی سیازدەهەم:

پاشان بەوپەڕی دڵنیایی و باوەڕ بەخۆبوونەوە قسەکانی دەکات! دەبینیت متمانە و باوەڕی تەواوی بە ڕاستی و دروستیی ئەو فەرمانانەی خواوەند هەیە کە ڕایاندەگەیەنێت و، زۆر بە ئاشکرا و ڕوونی و بە بێ هیچ پێچ و پەنایەك خەڵکیان بۆ لا بانگ دەکات. تەنانەت گەر هەموو جیهان لە دژی کۆ ببنەوە، هێشتا هەر ناتوانن نە لە بانگەوازەکەیدا و نە لە هیچ کام لەو فەرمانانەی ڕایاندەگەیەنێت، دووری بخەنەوە یان پەشیمانی بکەنەوە.

ڕەفتار و مێژووی ژیانی پاك و پیرۆزی، ڕاستگۆترین شایەتن لەسەر ئەم ڕاستییە.

بنچینەی چواردەهەم:

پاشـان بـە دڵنیاییـەکی لەڕادەبـەدەر و پشـت بەخوابەسـتنێکی کـامڵ و بـاوەڕ بەخۆبوونێکی تەواوەتی‌یەوە بانگەوازەکەی ڕادەگەیەنێت، بە جۆرێ کە واز لـە هیـچ شتێکی ئەو بانگەوازەی نـاهێنێت و، لـە بەردەم هیـچ چەشنە گـرو گرفتێکدا دوودڵـی سەری تێناکات و ترس و بیم و سەرسامیش هەرگیز ناڕۆنە ناو دڵ و دەروونیەوە. بـەڵکو بەوپەڕی پاکی و ئیخلاسی تـەواوەتی لـە بانگەکەیدا بەردەوامە و، ئەو فەرمانانـەش کـە خەڵکیان بۆ لا بانگ دەکات، پێش هەموو کەسێك لە خۆیـدا بەرجـەستە و جێبـەجێیان دەکـات و ملکـەچیان دەبێـت، ئنجـا خـەڵکیان لـێ تێدەگەیـەنێت و فێریـان دەکـات! شایەتیش لەسەر ئەمە: زوهـدی بێ وێنـە و گـەورەی و، پێویستی‌نەبوونی بە خـەڵکی و، پشت هەڵکردنیـەتی لـە زرق و برقی بێ بەقای دنیـا. وەك لـە لای دۆست و دوژمنـانی ڕوون و ئاشکرایە.

بنچینەی پازدەهەم:

پاشـان ئـەم پێغەمبـەرە مەزنە ﷺ لـە هـەرچی کەسـە زیـاتر لـە خـوا دەترسـا و.. لـە هەموویان زیاتر ملی بۆ فەرمانەکانی کەچ دەکـرد و.. لـە هـەموو کەسێك زیـاتر خـوای گەورەی دەپەرسـت و دوورەپەرێزیی لـەو شتانە دەکرد کە خـوای گـەورە نـەهیی لـێ کردوون. ئەمەش تێماندەگەیەنێت کە ئەم پێغەمبـەرە ﷺ ڕاگەیەنـەرێکی ئەمینی پادشـای ئـەزەل و ئەبـەدە. چونکـە پێغەمبـەری خۆشەویسـتی و، موخلیسـترینی بـەندەکانی و، ڕاگەیەنەری پەیامەکانی ئەو خواوەندەیە.

لەم پازدە بنچینەیەوە دەگەینە ئەم ئەنجامەی کە:

ئەم پێغەمبەرە مەزنەی ﷺ ئەو هـەموو سیفەتە ناوبراوانـەی تێدایـە: "بەکتایی" خـوای گەورەی ڕاگەیاندووە و.. بە درێژایی هەموو ژیانی پیرۆزی خۆی و بـە هـەموو هـێزێکی کە خوا پێی بەخشیوە، فەرموویەتی:

"لا إله إلاّ الله".

اللّهم صلّ وسلّم عليه وعلى آله عدد حسنات أمته.

﴿سبحانك لاعلمَ لنا إلاّ ما عَلَّمْتَنا إنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾.

* * *

ڕێزلێنانێکی خوایی و شوێنەوارێکی چاودێریی پەروەردگار

بە هیوای ئەوەی کە بە نهێنیی ئایەتی پیرۆزی: ﴿وأمّا بنعمةِ ربِّكَ فحدّثْ﴾ شـــاد و بەهرەمەند ببین، دەڵێین:

یەکێك لە شوێنەوارەکانی چاودێریی پەروەردگار و بەزەیی خواوەند ئەوەبوو کـە لـە کاتی دانانی ئەم پەیامەدا دەرکەوت. وا بۆ خوێنەرە بەڕێزەکانی ئەم پەیامەی باس دەکەم، بەڵکو بە گرنگی و بایەخ پێدانەوە ئاوڕی لـێ بدەنەوە:

لەبەر ئەوەی وتـەکانی "سی و یەکەم" و "نۆزدەهـەم" - کـە لـە باسـی پێغەمبـەرێتیی پێغەمبەر ﷺ دەدوێن - دانرابوون، ئەوا لـە بارەی دانـانی ئـەم پەیامـەوە هیـچ نیـازێکم لـە دڵدا نەبوو.. بەڵام کتوپڕ خترورەیەکم بە دڵـدا هـات و ئـەم خترورەیـەش بـۆ دانـانی ئـەم پەیامە جەختی لـێ کردم. ئەممش لە کاتێکدا بوو کە ڕوونیی زەینم لە ژێر کۆڵی قورسی بەڵا و موسیبەت و گیروگرفتـەکاندا کز و لاواز بووبوو. سـەرەڕای ئـەوەش کـە مـن لـە نووسینەکانمدا و بەپێی مەشـرەبی خۆم، ڕێبـازی گێڕانـەوەم لـە کتێبـەوە نەگرتووەتـە بـەر وەك: (فلان وای وت و.. وەها وتراوە). جگە لەمانەش، هیچ سـەرچاوەیەکی فـەرموودە پیرۆزەکان و بەسەرهاتی ژیانی خاوێنی پێغەمبەرم ﷺ لە لا نەبوو..

کەچی سەرەڕای هەموو ئەمانە، ناوی خوام لـێ هێنا و وتم: "توکّلْتُ علــــی الله" و، تەنها بە پشتیوانی خوای گەورە دەستم دایە دانانی ئەم پەیامە..

کە دەستم پێ کرد، هێندە پشتگیری و یارمەتیم لە لایەن خوای گـەورەوە بـۆ ڕەخسـا کە زۆر لە زەین ڕۆشنیی "سەعیدی کۆن" زیاتر زەینـم بەدەممـەوە دەهـات و لـەو شتانەدا

کە زووتر لەبەرم کردبوون یارمەتیی دەدام. ئەمـەش لە ئەندازەیەکی وادا بـوو کـە زۆر بە پـەلە و لـە نزیکـەی چـوار سـەعاتدا نزیکـەی چـل لاپـەڕەمان دەنووسـی! تەنانـەت لـە ماوەی یەك سەعاتدا پازدە لاپەڕە نووسرا!

ئنجا زۆربەی ئەو شتانەش کە لەبەر نەقڵمان دەکردن هی کتێبەکانی فەرمووده بوون، وەك: "بوخاری و موسلیم و بەیهەقی و تیرمیزی و شیفای قازی عەیاز و ئەبوو نەعیم و تەبەرانی و هاوچەشنیان". خۆ ئەگەر "فەرمووده"یەکم بە هەڵە بهێنایە، ئەوا لـە ترسـی گوناهەکەی دەکەوتمە دڵەتەپێیەکی سەختەوە. بەڵام بە فـەزڵی خـوای گـەورە، هـەر هەموو فەرموودەکان بە تەواوی و صەحیحی نووسران.

لەمـەوە دڵنیـا بوویـن کـە چـاودێریی خواوەندمـان لەگەڵدایـە و، زانیشـمان پێویستییەکی لەرادەبەدەر بەم پەیامە هەیە. لەگەڵ ئەمانەشدا، گەر لـە وشـەی فـەرموودە پیرۆزەکانیدا، یـان نـاوی ئـەو کەسـەدا کـە ڕیوایـەتی کـردووە، هـەر هەڵەیەك پێش‌چـاو کەوت، ئەوا تکا لە برایانی بەڕێزمان دەکەین ڕاستی بکەنەوە و، لێمان ببورن[1].

سەعیدی نوورسی

(١) بەڵێ، کاتێ مامۆستا ئەم پەیامەی دانا، ئێمە لەخزمەتیدا بووین، ئەو دەیوت و ئێمەش دەمانووسییەوە. هیچ سەرچاوەیەکیشی لە لا نەبوو. هەروەك بەسـەر قسەکانیدا نەدەڕۆشتەوە و لەوپەڕی پەلـە و خێراییدا دەیوت و ئێمەش نزیکەی چل لاپەڕەمان لە ماوەی دوو سێ سەعاتدا دەنووسییەوە. ئیتر لەمەوە دڵنیا بووین کە ئەم تەوفیق و یارمەتییەی خوای گەورە کە لـە دانانی ئەم پەیامەدا دیمان، یەکێکە لـە کەرامەتەکانی موعجیزاتی پێغەمبەر ﷺ.

(حافظ تۆفیق) نووسەرەوەی ڕەشنووس و پاکنووسی ئەم پەیامە
(سلێمان سامی) خزمەتگوزاری دانەر و نووسەرەوەی ڕەشنووسەکە

(حافظ خالید) برای ئاخیرەتی دانەر و نووسەرەوەی ڕەشنووسی ئەم پەیامە
(عەبدوڵلا چاوش) خزمەتگوزاری موقیمی دانەر

پاشکۆی یەکەمی

پەیامی (موعجیزاتی ئەحمەدی)

لەبەر گونجاویی ئەم شوێنە، وا "وتەی نۆزدەهەم" کە تایبەتە بە "ڕیسالەتی ئەحمەدی"یەوە لەگەڵ پاشکۆکەیدا، کە لە بارەی موعجیزەی لەت بوونی مانگەوە دەدوێت، لێرەشدا پێش چاو دەخرێنەوە.

ئەم وتەیە (بریسکەی چواردەهەم) چواردە "نم"ی تێدایە:

❑ نمی یەکەم:

سێ ناسێنەری گەورە هەن کە پەروەردگاری خۆمانمان پێ دەناسێنن:

یەکەمیان: پەڕاوی گەردوونە، کە بەشێکمان لە شایەتیدانی ئەم پەڕاوە بیست، لەو سیازدە "بریسکە"یەی کە لە "مەسنەویی نووری" (المثنوي العربي النوري)دا باس کران.

دووهەمیان: ئایەتی هەرەمەزنی ناو ئەم کتێبە گەورەیەی گەردوونە، کە کۆتایی پێ هێنەری کاروانی پێغەمبەرێتی‌یە ﷺ.

سێهەمیان: قورئانی پیرۆزە.

ئێستا دەبێ ئەم دووهەم بەڵگە گۆیایەی کە دواهەمین و سەرداری هەموو پێغەمبەرانە ﷺ بناسین و، بە ئەدەب و ڕێزەوە گوێی لێ ڕابگرین:

بزانە کە ئەو بەڵگەیە "کەسێتی‌یەکی مەعنەوی"ی گەورەی هەیە. جا ئەگەر پرسیارت کرد و وتت: ئەو بەڵگەیە کێیە و، ماهییەتەکەی چی‌یە؟

ئەوا لە وەڵامدا پێت دەوترێت:

ئەوە ئەو کەسەیە کە لەبەر گەورەیی مەعنەویی ئەو: سەر ڕووی زەوی بووە بە مزگەوتی و، مەککە بە میحرابی و، مەدینە بە مینبەری و، خۆیشی پێشنوێژی سەرجەمی ئیماندارانە کە لە پشتیەوە ڕیزیان بەستووە و، وتاربێژی هەموو مرۆڤایەتی‌یە و، باساکانی

بەختەوەرییان بۆ روون دەكاتەوە و، سەروەری گشت پێغەمبەرانە، تەزكییەیان دەكات و بەوەش كە ئاوێنەكەی ئەم سەرجەم بناغەكانی هەموو ئاوێنەكانی ئەوانی لە خۆیدا كۆ كردووەتەوە، ئەوا تەسدیقی هەموویان دەكات.. ئنجا گەورەی هەموو ئەولیاكانە، چونكە بەهۆی رووناكیی خۆری پێغەمبەرێتی‌یەكەیەوە پەروەردە و رابەری و رێنمایی هەموویان دەكات.. ئەم پێغەمبەرە ﷺ جەمسەرێكە لە ناوەندی بازنەیەكی زیكردا كە لە پێغەمبەران و صیددیقان و پیاوچاكان پێكهاتووە و هەموویان بە یەكدەنگ ئەو وشەیە دەڵێنەوە كە پێغەمبەر ﷺ پێی راگەیاندوون. درەختێكی نوورانیی وەهایە كە رەگ و ریشە مەحكەم و زیندووەكانی بریتین لە پێغەمبەران - علیهم السلام - بەهۆی ئەوەی كە بناغەی بانگەكانیان لە لایەن خواوەندەوەیە. لق و پەل و گەڵا سەوز و بەروبوومە جوان و بەتامەكانیشی ئەولیاكانن، كە بەهۆی ئەو زانیارییانەی لە رێی ئیلهامەوە سەبارەت بە ناسینی خوای گەورە دەستیان كەوتووە، بوون بە لق و پەل و بەری ئەو درەختە. كەواتە ئەم پێغەمبەرە ﷺ هەر دەعوایەك بڵێت، هەموو پێغەمبەران بە موعجیزاتیان و، ئەولیاكان بە كەرامەتەكانیان تێكڕا و بە یەكدەنگ شایەتیی بۆ دەدەن و تەسدیقی دەكەن.

بەم جۆرە، هەموو دەعوایەكی ئەم پێغەمبەرە ﷺ مۆری هەموو مرۆڤە كامڵەكانی گرۆی مرۆڤایەتیی بە سەرەوەیە. ئەوەتا دەبینیت كە ئەو دەفەرموێ: "لا إله الا الله" و بەمەش دەعوای "یەكتایی" خواوەند رادەگەیەنێت، ئەوا لە لایەن رابوردوو و ئاینده و لە هەردوو ریزە نوورانی‌یەكەوە، واتە لە خۆر و ئەستێرەكانی گرۆی مرۆڤایەتی‌یەوە كە لە بازنەی زیكرەكەدان، هەمان وشە دەبیستیتەوە كە هەموویان دەیڵێنەوە و دووپاتی دەكەنەوە و، گشتیان لەمەدا یەكیان گرتووە، هەرچەندەش مەشرەب و رێبازیان لە یەكتر جیاوازە. وەك بڵێی ئەوان بەم یەكدەنگی‌یەیان بەم پێغەمبەرە ﷺ دەڵێن: "صدقتَ وبالحق نطقتَ"! ئیتر ئایا چ وەهم و خەیاڵێك دەتوانێت بۆ بەرپەرچدانەوەی دەعوایەكی وەها دەست درێژ بكات كە شایەتیدانی كەسانێكی لەژمارەبەدەری ئەوتۆ پشتی گرتبێت كە موعجیزە و كەرامەتەكانیان تەزكییەیان بكات؟

❑ نمی دووهەم:

بزانە ئەم بەڵگە نوورانی‌یەی كە بوو بە بەڵگە لەسەر "یەكتایی" خوا و، رێنمایی مرۆڤایەتیی بۆ "تەوحید" كرد، هەروەك بە ئەندازەی هێزی ئیجماع و تەواتوری هەردوو باڵی "پێغەمبەرێتی" و "ویلایەت" پشتگیری كراوە، سەدان ئاماژەی ناو كتێبە

ئاسمانی‌یـەكانیش، وەك ئـەو مزگێنی‌یانـەی نـاو (تـەورات و ئینجیـل و زەبـوور و زەبوورەكانی پێشین) تەسدیقی دەكەن[1].

هەروەها هێمای هەزاران ئیرهاصی زۆر، كـە هـەموویان بە چـاو بیـنراون، تەسـدیقی دەكەن.

هەروەها مژدەدانی چەندین دەنگ(هـاتف) و شـایەتیدانی موتـەواتیری كاهینـەكانیش پشت ڕاستی دەكەنەوە.

هەروەها موعجیزەكانیشی دەبن بە بەڵگەی پشتگیری ئەو. وەك موعجیزەی: لـەت بوونـی مـانگ و، هـەڵقوڵانی كانیـاو بـە وێنـەی كەوسـەر لـە نێـوان پەنجەكانی و، هـاتنی درەخـت بەدەم بـانگ كردنیـەوە و، بـارینی بـاران یەكسـەر لەگـەڵ دوعـای ئـەودا و، تێربوونی خـەڵكێكی زۆر لـە خۆراكی كـەمی و، قسـە كردنی سووسـەمار و گـورگ و ئاسك و حوشتر و بەرد لە خزمەتیدا.. تا دەگاتە ئەو هەزاران موعجیزانـەی كـە زانایـانی لێكۆڵەری فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ ڕوونیان كردوونەتەوە.

هەروەها شەریعەتەكەشی، كە بەختەوەریی هەردوو دنیای لە خۆدا كۆ كردووەتەوە، تەسدیقی دەكات.

ئەوەش بزانە كە هـەروەك ئـەم بەڵگـە ناوبراوانـەی نـاو گـەردوون تەسـدیقی دەكـەن، هەروەها خۆیشی وەك خۆر وایە و، بەڵگەیە لەسەر خـۆی، كەواتـە بەڵگـە خۆییـەكانیش پشـتی دەگـرن! چونكـە كۆبوونـەوە و یـەكگرتنی هـەرچی ڕەوشـتی جـوان هەیـە، بـە یەكدەنگیی هەموو لایەنێك، لە زاتی ئەودا..

هەروەها كۆبوونەوەی بـەرزترینی هـەرچی ڕەوشـتی بـەنرخ و ڕەفتـاری پـاك هەیـە لـە كەسێتی‌یە مەعنەوی‌یەكەیدا كە بریتی‌یە لە "فەرمانبەری"یەكەی (ڕیسالەتەكەی)..

هەروەها هێزی ئیمانەكەی، كـە هێزی زوهـد و بەندایـەتی و تەقواكـەی شـایەتیی بـۆ دەدەن..

هەروەها كەماڵی باوەڕ بەخۆبوونی، كـە ئەمـەش بەسـەرهاتەكانی ژیـانی شـایەتیی بـۆ دەدەن..

---

(١) "حسین الجسر" سەد و چواردە مزگێنیی لەو كتێبانە دەرهێناوە و لە كتێبی "الرسالة الحمیدیـة"دا تۆماری كردوون. جا ئەگەر دوای دەستكاری و تەحریفی ئەو كتێبانە تا ئـەم ڕادەیە مزگێنی‌یـان تێـدا مابێت، ئـەوا بێ گومـان دەبێ پێـش دەستكاری و تـەحریف كردنیـان مزگێنیـی گەلـێ زیاتریـان بـە ڕاشكاوی تێدا بووبێـت! (دانەر)

هەروەها كەماڵی لێبڕان و توندوتۆڵیی لـە كارەكـانیدا و، هێزی نەترسـانی لـە هیـچ هەڵسوكەوتێكیدا، كە ئەمەش هێزی دڵنیاییەكەی شایەتیی بۆ دەدات..

هەموو ئەمانە، وەك ڕۆژی ڕووناك، شایەتی دەدەن لەسـەر ئـەوەی كـە: بـەڵێ ڕاستە، ئەم پێغەمبەرە ﷺ دەستی بە حەقەوە گرتووە و ڕێگای حەقیقەتیشی گرتووەتەبەر.

❑ نمی سێهەم:

بزانە كە "سەردەم" و "شوێن" ڕۆڵێكی گەورە و گرنگیان لـە داوەریـی ژیرییـەكاندا هەیە. جا ئەگەر حەزت لەم چەشـنە داوەرییـە هەیـە، ئـەوا فـەرموو بـا پێكـەوە بڕۆین بۆ باشترین سەدە و چەرخی بەختەوەریی پێغەمبەرێتی، تاكو - بـا بـە ئەندێشـەیش بێـت - بـە خزمـەتی پێغەمبـەر ﷺ شـاد و بەختـەوەر بـبین، لـە كـاتێكدا كـە لەسـەر كارەكـەی بەردەوامـە و لە ئەنجامدانی ئەركی سەرشانیدا كار دەكات. كەواتـە چـاوت بكـەرەوە و بڕوانە..

یەكەم شت دەیبینین ئەوەیە كە:

كەسێكی لە عادەت بەدەر، دیمەنێكی لە ڕادە بەدەر جوانی لەگەڵ ڕەوشتێكی لە ڕادە بەدەر بەرزدا هەیە، ئەوەتا كتێبێكی خاوەن ئیعجـازی بـەنرخی بـە دەسـتەوەیە و وتارێكی ئەزەلی ڕادەگەیەنێت كە بەسەر هەموو گرۆی ئادەمیزاددا، بگرە بەسـەر هـەموو جینـنی و ئادەمیزاد و، تەنانەت بەسەر هەموو بوونەوەرانیشدا دەیخوێنێتەوە.

چەندە سەرسووڕهێنەرە! ئایا لەم وتارەدا چی دەڵێت؟

بەڵێ، شتێكی گرنگ دەڵێت و، لە هەواڵێكی گـەورە دەدوێـت. چونكـە ئـەو مەتەڵـە حـەل دەكـات كـە لـە نـهێنیی بەدیـهێنانی جیهاندایـە و، ئـەو گـرێ كوێـرە و تەلیسـمە داخراوەش دەكاتەوە كە لە نهێنیی حیكمـەتی بوونـەوەراندا هەیـە و، لـە بـارەی ئـەو سێ پرسیارە گرنگ و قورسەوە دەدوێت و وەڵامیان دەداتەوە كە ژیریی مرۆڤیان تێدا مـات و سەرسام بـووە، چونكـە هـەر ئـەو سێ پرسـیارەن كـە هـەموو بەدیـهێنراوان دەیانكـەن و، دەڵێن: تۆ كێیت؟.. لە كوێوە هاتوویت؟.. بەرەو كوێ دەڕۆیت؟

❑ نمی چوارەم:

تەماشای ئەم مرۆڤە نوورانییە بكە و بزانە كە چۆن ڕووناكی لـە حـەق و ڕاستییەوە بڵاو دەكاتەوە و، شەوگاری مرۆڤایەتیی كردووە بـە ڕۆژی ڕوونـاك و زستانەكەشی بـۆ كردووە بە بەهار. وەك بڵێی بوونەوەران شـێوە و ڕوخسـاریان گۆڕاوە و ڕووگـرژی لـە ڕووی جیهاندا نەماوە و ئێستا دەم بە خەندە و دڵخۆش و كامەرانە.

چونکە ئەگەر لـە دەرەوەی ڕوونـاکیی ڕێنمایـەکانی ئـەودا سـەیری بوونـەوەران بکەیت، ماتەمینگایەکی گشتیی تێدا دەبینیت و، بوونەوەرانی ناو گەردوون بە دوژمـن و بیانی و نامۆ دێنە بەرچاوت و پێت وایە یـەکتری ناناسـن، تەنانـەت دوژمنایـەتیش لەگەڵ یەکتردا دەکەن و، تەنە بێ گیان و وشك و بێ دەنگ و سەنگەکانیشی بە چەند تەرمێکی سەرسووڕماوی حەپەساو دەبینیت و، زیندەوەران و مرۆڤەکانیش لەتاو لێدان و ئـازاری نەمان و جودایی دەگرین و هەتیو کەوتوون..

ئەمەیە چییەتی(ماهیة)ی بوونەوەران لە دید و ڕوانینی ئەو کەسەی کە نەڕۆشتبێتە ناو بازنەی نووری ئەو کەسێتییەیە و لـەو ڕوانگەیەوە نەڕوانیێتە بوونەوەران.

ئنجا وەرە لە ڕوانگەی نووری ئایین و بازنەی شەریعەتەکەی ئەم کەسێتییەوە سەیری بوونەوەران بکە، بزانە چۆنی دەبینیت؟ بڕوانە چۆن وێنە و ڕوخساری جیهان لـە شـێوەی ماتەمینگا گشتییەکەوە گۆڕرا و بوو بە مزگەوتی زیکر و یادکردنەوە و کۆڕی جەزبـە و شوکرانەبژێری و.. ئەو بوونەوەرانەش کە دوژمن و بیـانی بـوون، گـۆڕران بـە هـاوڕێ و بـرای خۆشەویسـت و.. تەنـە بێ دەنـگ و گیانـە مردووەکـانیش بـوون بـە زینـدووی دڵنەوایی بەخش و کار پێ سپێرراوی ژێربارخراو کە بە زمانی حاڵ دەستەڵات و توانـای بەدیهێنـەریان دەردەبڕن و.. زینـدەوەرە چـاو بـە گریـان و هـەتیوەکانیش گـۆڕران بـە زیکرخوێن و دەمپاراو بە تەسبیحات و شوکرانەبژێری خوای گەورە، لەسەر ئـەوەی کە کۆتایی بە فەرمانبەری و کاری ئەوان هێناوە و حەواندوونیەتەوە.

❑ نمی پێنجەم:

جموجووڵ و ئاڵوگۆڕ و جۆراوجۆرییەکانی بوونەوەران، بەهۆی ئەم نـوورەوە، لـە: (بێ مەبەستی و بێ نرخی و گاڵتەجاڕیی ڕێکـەوت)ەوە، گـۆڕان بـە چـەند نووسـراوێکی پەروەردگاری و لاپەڕەکانی ئایەتە تەکوینییەکان و ئاوێنەی دەرخسـتن و پیشـاندانی ناوە جوانەکانی خواوەند، بە ڕادەیەك کە پلە و پایەی جیهان بـەرز بـووەوە و گەیشـتە ئـەوەی کە بوو بە کتێبی پڕ لـە دانستی صەمەدانیی خواوەند.

ئنجا سەیری "مرۆڤ" بکە کە چۆن لەو پایە ئاژەڵییـە نزم و پەستەوە کە بـە بۆنـەی "کۆڵـەواری" و "هـەژاری" و، بـەهۆی ئـەو عەقڵەیـەوە تێی کـەوتبوو کـە خەفەتـەکانی ڕابوردوو لەگەڵ مەترسییەکانی ئایندەی بۆ کاتی ئێستای دەگواستەوە، بڕوانە کە چۆن ئەو نوورە هـات و ئـەو کۆڵـەواری و هـەژاری و عەقڵـەی ڕووناك کـردەوە و، وای لـەو مرۆڤە کرد کە بەرەو چلەپۆپەی بڵندی "جێنشـینی" سـەربکەوێت و بـەرز ببێتـەوە! سـەیر

بکە و بزانە کە چۆن ئەو شـتانەی بووبـوون بـەهۆی کـەوتن و بەربوونـەوەی - وەك کۆڵـەواری و هـەژاری و ژێرییەکەی - هـەر ئـەو شتانە بـوون بـەهۆی سـەرکەوتن و بەرزبوونەوەی، بە بۆنەی ڕووناك بوونەوەیان بە نووری ئەم مرۆڤە نوورانییە!

کەواتە ئەگەر ئەم کەسە نەبوایە، مرۆڤ و بوونەوەران و هەموو شتێك بەردەبوونـەوە بۆ پلەی "نەبوون" و، نرخ و بەها و بایەخیان لە دەست دەدا! کەواتە ئەم جۆرە بوونەوەرە ناوازە و جوان و ڕەنگینانە پێویستیان بە کەسـێکی وەك ئەم مرۆڤە لـە عـادەت بـەدەر و ناسێنەر و لێکۆڵەرە هەیە، تاکو ئاوا بیانناسێنێت. جا ئەگەر ئەم کەسە وجوودی نەبێت، دەبا بوونەوەرانیش هـەر نەبن! چونـکە ئـەو کاتە بوونـەوەران، سەبارەت بە ئێمە، هیـچ واتـا و ناوەرۆکێکیان تێدا نامێنێت.

❑ نمی شەشەم:

ئەگەر دەڵێیت: باشە ئایـا ئـەم کەسـە کێیە کە وا بـووە بـە خۆری گـەردوون و، بـە ئاوێنەکەشی کەماڵاتی بوونەوەران دەردەخات و، ئایا چی دەفەرموێ؟

لە وەڵامدا پێت دەوترێت:

سەیر بکە و گوێ ڕابگرە، بزانە چی دەفەرموێ:

ئەوەتا هـەواڵ و مزگێنیی بەختەوەرییەکی هەمیشـەیی ڕادەگەیەنێت و.. پەردە لـە ڕووی میهرەبانییەکـی بێ سـنووردا لادەدات و بـە ئاشـکرا خـەڵکی بـۆ لا بـانگ دەکـات و.. شـارەزا و ڕێ پیشـاندەر و سـەرپەرشـتیکاری جـوانکارییەکانی دەستەڵاتی پەروەردگاریتیی خواوەندە و، ناسێنەر و دەرخـەری نهێنییەکانی گەنجینـەی ناوە جوانەکانی خوای گەورەیە.

فەرموو لـە ڕووی فەرمانبەرییەکەیـەوە (کـە پێغەمبەرێتییەکەیـەتی) سـەیری بکـە، دەبینیت: بەڵگەی حەق و، چرای ڕاستی و، خۆری هیدایەت و، هۆکاری بەدەستهێنانی بەختەوەرییە..

ئنجا لە لایەنی کەسایەتییەکەیەوە (واتە بەندایەتییەکەی بۆ خـوای گـەورە) سـەیری بکـە، دەبینیـت: نموونـەی میـهرەبانیی خوایـی و، پەیکـەری بـەزەیی پـەروەردگاری و، شەرەفی حەقیقەتی مرۆڤایەتی و، ڕووناکترین گوڵی بەری درەختی بەدیهێنراوانی خـوای گەورەیە.

پاشان سەیر بکە و بزانە کە چۆن ڕوونـاکیی خۆی و ئاینەکەی، بـە خێرایی هـەورە بروسکە، دەورەی خۆرهـەڵات و خۆرئـاوای دا و، نزیکـەی نیـوەی گـۆی زەوی و پێنج

یەکی گرۆی ئادەمیزاد، بە خواستی دڵ، دیاریی هیدایەتەکـەی ئـەویان بـە ڕادەیـەك وەرگرت، کە گیانی خۆشیانی لە پێناودا بەخت دەکەن!

جا ئایا دەروون و شـەیتان توانای ئەوەیان هەیە کە - بە بێ ئەوەی خۆیان بە هـەڵەدا بەن - موناقەشەی ئەو بیروباوەڕانە بکەن کە ئـەم مرۆڤـە ڕایگەیاندوون؟ بە تایبـەت لـەو دەعوایەیدا کە بناغەی هەموو بیروباوەڕەکـانی تریـەتی و، بریتییـە لـە :"لا إلـه الا الله" بـە هەموو پلەکانیەوە؟!

❑ نمی حەوتەم:

ئەگەر دەتەوێت بزانیت ئەو شتەی کـە پێغەمبـەر ﷺ هەڵدەسووڕێنێت و دەیخاتـەکار، تەنها هێزێکی قودسیی بەرزە و هیچی تر نییە، ئەوا سەیری ئەو هەڵسوکەوتانەی بکە کە لەم دوورگە فراوانەدا کردوونی!

ئایا نایبینیت ئەو هۆز و تـیرە سـەرەتایی و دواکەوتووانـەی نـاو ئـەم بیابانـە بەرینـە، کـە سەبارەت بە داب و نەرێتیان توندوتیـژن و لـە دەمارگیری و نـاکۆکیی نێوانیـاندا تـابڵێی سەرسەختن، چۆن ئەم کەسە، ڕەوشتە خراپـە سـەرەتاییەکانی ئـەوانی لـە ماوەیەکی زۆر کـەمدا لابرد و بە یەکجاری ڕیشەکەنی کـردن و، لـە بریی ئەوانـە، ڕەوشتـی جـوان و بـەرزی پـێ بەخشـین و، کردنـی بـە مامۆسـتا و ڕابـەری جیـهانی مـرۆڤ و نەتـەوە پێشکەوتووە خاوەن شارستانێتییەکان!

ئنجا بڕوانە! ئەم دەستەڵاتەشی تەنـها بەسـەر ڕووی دەرەوەدا نییـە! بـەڵکو دەرگـای "دڵان" و "ژیرییەکان"یش دەکاتەوە و "ڕۆح" و "دەروونەکان"یش دەهێنێتە ژێر بار، بـە ڕادەیەك کـە بـووە بـە خۆشەویستی دڵان و، مامۆستای ژیرییـەکان و، پـەروەردەکاری دەروونەکان و، پادشای گیانەکان!!

❑ نمی هەشتەم:

شتێکی ئاشکرایە کە لابردنی عادەتێکی بچووك - بۆ نموونە وەك جگەرەکێشان - بە تەواوی، لەناو دەستە و تاقمێکی کـەمدا، کە کاربەدەسـتێکی گـەورە پـیەوێت لاییـبات، لەوانەیە زۆر دژوار بێت، با هیممەتێکی گەورەشی تێـدا بەکاربهێنێت.. کـەچێ ئەوەتا پێغەمبەر ﷺ چەندین عادەتی گەورە و زۆری لە نێوان چەندین هۆز و تـیرەی گـەورەدا بـە تەواوی لابرد، کە سەبارەت بـە نـەریت و هەسـت و نەستەکانیان گەلـێ سەرسـەخت و دەمارگیر بوون. کەچی ئەم پێغەمبەرە ﷺ بە هێز و هیممەتێکی وا کە بە چـاوی ڕواڵـەت بینی بە "کەم" دیارە و لە ماوەیەکی کورتیشدا، ئەو هەموو عادەتانەی لـە لا هـەڵگرتن و،

لە بریی ئەوانە و لە سروشت و ڕەفتاریاندا چەندین نەریتی بەرز و ڕەوشتی بەنرخی تێدا دامەزراندن!

هەرکە سەیری ئەم پێغەمبەرە ﷺ دەکەین، هەزاران کاری ئاوا لە عادەت بەدەر لە هەڵسوکەوتەکانیدا دەبینین.

جا هەر کەسێك ئەم سەردەمە پڕ لە بەختەوەرییەی پێغەمبەر ﷺ نەبینێت، ئەوا ئەم دوورگەیە دەکەین بە چاویدا و، تەحەددای دەکەین، دەبا خۆی تێدا تاقی بکاتەوە.. با سەد کەس لە فەیلەسووفەکانیان لەگەڵ خۆیاندا ببەن و بڕۆن بۆ ناو ئەو دوورگەیە و لەوێ سەد ساڵی ڕەبەق کار بکەن و هەوڵ بدەن، با بزانین ئایا لە ماوەی ئەو سەد ساڵەدا دەتوانن یەك لە سەدی ئەوەی پێغەمبەر ﷺ لە ساڵێکی ئەو کاتەدا ئەنجامی داوە، ئەوان بەو سەد ساڵە ئەنجامی بدەن؟!

❑ نمی نۆهەم:

ئەگەر بە باشی شارەزای سروشتی مرۆڤ بیت، ئەوا دەزانیت کە هەرگیز بۆ هیچ مرۆڤێکی ژیر ئەوە مەیسەر نابێت کە: قسەیەك بکات بواری موناقەشەی تێدا بێت و، قسەکەش درۆیەکی وا بێت کە ئەگەر ئاشکرا ببێت ئەو کەسەی پێ شەرمەزار ببێت و، ئنجا بە بێ هیچ شەرم و شکۆ و دوودڵی و دڵەتەپێیەك (کە ئەوە بگەیەنن فێڵ لە قسەکەیدایە) و بە بێ هیچ ڕیا و زۆر لەخۆکردنێك (کە ئەوە بگەیەنێت درۆ دەکات) لە بەردەم دوژمنە ڕەخنەگرەکانیدا ئەو قسەیە بکات. با ئەو مرۆڤەش کەسێکی بچووك بێت و، قسەکەشی لە بارەی کار و فەرمانبەرییەکی بچووك و، بە جۆرێکی بێ نرخ و، لەناو کۆمەڵێکی کەم و، لە بابەتێکی بێ بایەخدا بێت..

بەڵێ، شتی وا هەرگیز بۆ مرۆڤی ژیر مەیسەر نابێت.

ئیتر ئایا چۆن فرتوفێڵ یان شتی پێچەوانەی ڕاستی، تێکەڵ بە قسە و دەعوای ئەم جۆرە کەسە دەبێت کە: فەرمانبەرێکی مەزنە، لە کارمەندییەکی گەورە و بوارێکی گەورەدا و، بە چۆنێتییەکی گەورە، لە کاتێکدا کە پێویستی بە پاراستنێکی گەورەیە، لەناو کۆمەڵێکی گەورە و زۆردا و، لە بەرامبەر دوژمنایەتییەکی یەکجار سەخت و، لە مەسەلە و دەعوایەکی گرنگ و گەورەدا؟

ئەوەتا ئەو کەسە (کە پێغەمبەرە ﷺ) بە بێ ئەوەی گوێ بە کەس بدات، قسەی خۆی دەکات و سڵ لە هیچ شتێك ناکاتەوە و دوودڵی و شەرم و ترس و بیم و دڵەتەپێ لە هەڵسوکەوتیدا نییە و، ئنجا زۆر بە پاکی و لێبڕان و دڵسۆزی قسەی خۆی دەکات، بە

رادەیەك كە دەماری دوژمنانی پێ گـرژ بێـت، چونكـە دەروون و ژیربی دوژمنـانی بـە لاواز و بێ نرخ دادەنێت و، عیززەتیان دەشكێنێت و، هـەموو ئەمانەشیان بـە شێوەیەكی توند و تیژی تابڵێی بەرز، ئاراستە دەكات!

باشە ئایا ئیتر دەگونجێ فرۆفێڵ تێكەڵ بە دەعوایـەكی ئـاوا بێـت، كـە دەعـوای كەسێكی وابێت و، لەو حاڵەتەشدا بێت كە باس كرا؟.. نەخێر، ﴿إِنْ هُــوَ إِلاَّ وَحْــيٌ يُوحى﴾ (النجم: ٤).

بەڵێ، حەق زۆر لەوە بڵند و گەورەترە كە فێڵ بەكاربهێنێت و، ڕوانینی حەقیقـەتیش گەلێ لەوە بەرزترە كە فرتوفێڵی لـێ بكرێت. بەڵێ، ڕێبـازە ڕەوا و حەقەكەی ئەو هیـچ پێویسـتیەكی بــە فرتوفێـڵ نییـە و، ڕوانینـە تیژبینەكەشـی لـەوە بـەرزترە كـە خـەیاڵ و ڕاستیی لـێ تێكبچێت و لە بەرچاویدا بئاڵۆزێن!

❑ غی دەهەم:

سـەیری بكـە و گوێـی لـێ ڕابگـرە، بزانـە چـی دەفـەرموێ. ئـەوەتا لـە بـارەی چـەند ڕاسـتیەكی سەرسـووڕهێنەر و، چـەند مەسـەلە و كێشـەیەكی وەهـا دەدوێـت و دەكۆڵێتەوە، كە دڵی مرۆڤ ڕادەكێشن و سـەرنجی ژیریـیەكانیش بـەرەو بیركردنـەوە و تێڕامـان ڕادەپێچن. چونكـە وەك زانـراوە، زۆر كـەس لەوانـەی كـە حـەزیان لـە هـەواڵ زانینی شتی نادیار و نەزانراوە، لە پێناوی ئـەم حـەزەیاندا بۆ دەرخستنی ڕاسـتیی شـتان، گەیشتوونەتە ئەوەی گیانیشیان بەخت بكەن!

ئایا نابینیت گەر پێت بوترێت:

ئەگەر نیوەی تەمەنت یان نیوەی سامانەكەت بەخت بكەیت، ئەوا لە "مانگ" یان لـە ئەستێرەی بارام(مشـتری)ەوە، یەكێك دێت و هەواڵی بارودۆخـە سەرسووڕهێنەرەكانی ئەوێ و، هەواڵی دواڕۆژی خۆیشت دەداتێ. ئەگـەر كەسـێك وات پێ بڵێـت، لام وایـە ئامادەیت نیوەی تەمەنت بەخت بكەیت یان نیوەی سامانت لەو پێناوەدا دابنێیت!

شتێكی گەلـێ سەیرە كە ئامادە بیت لـە پێنـاوی زانینـی شـتێكدا - كـە زۆر پەرۆشـی بیزانیت - نیـوەی تەمـەن و سـامانت بـەخت بكـەیت، بـەڵام بایـەخ بـە هـەواڵدانی ئـەم پێغەمبەرە بەڕێزە ﷺ نەدەیت كە بەكدەنگیی "ئـەهلی شـهوود" و تـەواتوری پسـپۆڕان لـە پێغەمبەران و صیددیقان و ئەولیا و زانا لێكۆڵەرەكان تەسدیقی دەكەن، لە كـاتێكدا كـە ئەو پێغەمبەرە ﷺ لە بارەی ئیشوكاری پادشایەكەوە دەدوێت كە "مانگ" لە وڵاتی ئەودا لە مێشـێك زیـاتر نییـە كـە بـە دەوری پەپوولـەیەكدا بسـووڕێتەوە كـە ئـەویش بـە دەوری

چرایەك لـە نێوان هـەزاران چـرادا هەڵدەسـووڕێت کـە ئـەو پادشـایە لـە مـەنزڵێکدا دایگرساندوون لە نێوان هەزاران مەنزڵی میوانداریەیەکدا کە بۆ میوانەکانی ئامادەی کردوون.. هەروەها هەواڵی جیهانێکی پڕ لە شتی سەرسووڕهێنەر و لە عادەت بەدەر و، ڕووداوێکی گەردوونیی وەها سەیر ڕادەگەیەنێت کە ئەگـەر گۆی زەوی پارچە پارچە بێت و چیاکانیشی وەك هەور بچن بە حەوادا، هێشتا هێندەی یەك لە دەی ئـەو ڕووداوە گەردوونییە سەیرە دەرناچێت!

جا ئەگەر دەتەوێ ئەمانە بزانیت، ئەوا لەسـەر زمـانی ئەو پێغەمبـەرەوە ﷺ گـوێ لـەم جۆرە سوورەتانە ڕابگرە:

﴿إذا الشَّمسُ كُوِّرَتْ﴾.

﴿إذا السَّماءُ انْفَطَرَتْ﴾.

﴿إذا زُلْزِلَتِ الأرْضُ زِلْزالَها﴾.

﴿اَلْقَارِعَةُ ۞ ما الْقارِعَةُ﴾!

هەروەها بە جۆرێکـی ڕاسـت هەواڵـی داهاتوویـەك بـە ئێمـە دەدات، کـە داهـاتووی هەموو دنیا لە بەرامبەریەوە وەك دڵۆپێك سەرابی بێ سوود وایـە لـە بەرامبـەر زەریایـەکی بێ لێـوارەوە.. هـەروەها مزگێنیی ئـەوەمان پێ دەدات کە بـە چـاو دیویـەتی، لـە بـارەی بەختەوەرییەکی ئەوتۆ کە بەختەوەریی دنیا لە چاویا وەك بریسکەیەکی لـەناوچوو وایـە لە بەرامبەر خۆرێکی هەمیشەییەوە!

❑ نمی یازدەهەم:

بەڵێ، لـە پشـت پـەردەی ئـەم بوونـەوەرە پڕ لـە نـهێنی و شتە سەرسـووڕهێنەرانەوە، چەندین شـتی سەرسـووڕهێنەرتر چاوەڕێمـانن و، دەبێ کەسێکی سەرسووڕهێنەری لـە عـادەت بـەدەریش هـەبێت کـە هەواڵـی ئـەو شتە سەرسووڕهێنەرانە ڕابگەیـەنێت و، لـە ئەحواڵەکانی ژیانی ئەو کەسەوە بە ئاشکرا دەربکەوێت کە ئەو شتانەی باسیان دەکات، دەیانبینێت ئنجا هەواڵەکانیان ڕادەگەیەنێت و شایەتییان لەسەر دەدات.

بەڵێ، لە هەڵسوکەوت و ڕەفتارەکانیەوە دەبینین کە ئەو شتانەی لێیـان دەدوێت، لـە پێشـدا دەیـانبینێت ئنجـا شــایەتییان لەســەر دەدات و هەڕەشــە و مزگێنییــەکانیش ڕادەگەیەنێت.

هـەروەها ئـەو شـتانەش کـە باسـیان دەکـات، هـەموویان مایـەی ڕەزامـەندیی ئـەو خواوەندەن کە پەروەردگاری هەموو جیهانەکانە و نیعمەتە ئاشکرا و پەنهانەکانی خۆی

بەسەردا باراندووین. هەروەها پێمان ڕادەگەیەنێت کە ئەو پەروەردگارە چیی لە ئێمە دەوێت تاکو ئەنجامی بدەین، هەروەها... هتد. جا داخ بۆ ئەوانەی کە بێ ئاگان و، زەرەرمەندییش بۆ ئەوانەی ڕێگایان ون کردووە!

مرۆڤ سەری لە گەلحۆیی و بێ ئاگایی زۆربەی خەڵکی سوور دەمێنێت کە چۆن سەبارەت بەم حەق و ڕاستی‌یە خۆیان کەڕ و کوێر ڕاگرتووە و، بایەخ بە فەرموودەی ئەم پێغەمبەرە بەڕێزە ﷺ نادەن، لە کاتێکدا کە دەبێ مرۆڤ ڕۆحی خۆی بۆ مرۆڤی وا بەخت بکات و، واز لە هەموو دنیا بهێنێت و بە پەلە ڕووەو ئەو بڕوات؟!

❑ نمی دوازدەهەم:

بزانە ئەم پێغەمبەرە بەڕێزەی ﷺ کە ئێمە کەسێتی‌یە مەعنەوی‌یەکەی دەبینین و لە جیهانیشدا بە ئیشوکارە بەرزەکانی تابلێی بەناوبانگە، هەروەك بەڵگەیەکی گۆیا و ڕاستگۆیە لەسەر "تەوحید" و، ڕێ پیشاندەرێکی ئەوەندە حەق و ڕاستە بە ئەندازەی ڕاستیی "یەکتایی خوا"، هەر بەو جۆرەش بەڵگەیەکی بێ گومان و ڕوونە لەسەر "بەختەوەریی هەمیشەیی". بەڵکو هەروەك چۆن بە بۆنەی بانگەوازەکەی و ڕێنمایی کردنەکەیەوە بووە بەهۆی هاتنەدی و گەیشتنی مرۆڤ بە بەختەوەریی هەمیشەیی، هەر بەو جۆرەش، بە بۆنەی نزا و پاڕانەوە و بەندایەتی‌یەکەیەوە بۆ خوای گەورە، بووە بەهۆی بەدیهێنان و دروستکردنی ئەو بەختەوەری‌یە هەمیشەییە..

جا ئەگەر دەتەوێت ئەمە بزانیت، ئەوا فەرموو سەیری نوێژە گەورەکەی بکە، کە ئەوەندە گەورە و فراوانە خەڵکی دوورگەی عەرەب. بەڵکو دانیشتووانی گۆی زەویش لە پشت سەریەوە ڕیزیان بەستووە و ئەم نوێژەی لەگەڵدا دەکەن. ئنجا سەیری بکە، دەبینیت ئەو نوێژە بەو کۆمەڵە زۆرەوە بە شێوەیەك دەکات کە خۆی ئیمامە و لە میحرابی سەردەم و چەرخەکەیدا ڕاوەستاوە و لە پشت سەریشیەوە هەموو مرۆڤە بەڕێزەکانی گرۆی ئادەمیزاد هەر لە ئادەمەوە - دروودی لەسەر بێت - تا ئێستا و تا دنیاش دنیایە، لە ڕیزی سەردەمەکاندا نوێژیان لە پشت سەریەوە دابەستووە و "ئامین" بۆ پاڕانەوە و نزاکانی دەکەن. ئنجا گوێ ڕابگرە و بزانە لەو نوێژەدا کە بەو کۆمەڵە زۆرەوە دەیکات، چی دەڵێت؟ ئەوەتا بۆ شتێکی زۆر گەورە و پێویست و گشتیی وا دەپاڕێتەوە کە زەوی و ئاسمان و هەموو بوونەوەران بەشداریی ئەم پاڕانەوەیەی دەکەن و، هەموو بە زمانی حاڵیان دەڵێن: بەڵێ ئەی پەروەردگارمان! نزاکەی گیرا بکە، چونکە ئێمەش و هەموو ئەو دەرەوشانەوانەی ناوە جوانەکانی خۆیشت لە ئێمەدا،

هەموومان داوای هاتنەدیی هەمان خواست دەكەین كە ئەو پێغەمبەرە ﷺ لە نزاكەیدا داوای دەكات.

ئنجا سەیری چۆنێتیی پاڕانەوەكەی بكە، بزانە چۆن بە هەژارییەكی گەورە و، تاسەیەكی توندوتیژ و، خەمێكی قووڵ و، خۆشەویستییەكی خەفەتاوییەوە دەلاڵێتەوە، بە جۆرێك كە سۆز و هەستی بوونەوەرانی هەژاندووە و ئەوانیشی خستووەتە گریانەوە و، لە نزا و پاڕانەوەكەی خۆیدا بەشداری كردوون!

ئنجا سەیر بكە و بزانە بۆ چ مەبەستێك وا بەو جۆرە دەلاڵێتەوە. ئەوەتا بۆ ئامانج و مەبەستێك دەپاڕێتەوە كە ئەگەر نەیەتەدی ئەوا پایەی مرۆڤ، بەڵكو دنیا و تەنانەت هەموو بوونەوەران بۆ نزمترین پلە دادەبەزێتە خوارەوە و، هیچ نرخ و بایەخێكیان نامێنێت، بە هاتنەدیی ئەو مەبەستەش بوونەوەران بەرز دەبنەوە و پلەی كەماڵی خۆیان وەردەگرن.

پاشان بڕوانە چۆن بە داوای یارمەتیدانێكی دوور و درێژ و لاڵانەوەیەكی بەكوڵ و داوای بەزەییەكی خەماوییەوە، لە خوا دەلاڵێتەوە. بە جۆرێك كە تاسە و شەوقی عەرش و ئاسمانەكانیشی هەژاندووە و دەڵێی عەرش و ئاسمان پێكەوە هاوار دەكەن و دەڵێن: "خوایە گیان! پاڕانەوەكەی گیرا بكە"!

ئنجا بڕوانە ئەم داخوازییەی لە كێ داوا دەكات؟ بەڵێ، لەو خوایەی داوا دەكات كە بەتوانا و بیسەر و بەخشندە و زانا و بینەر و میهرەبان و بە بەزەییە.. ئەو خواوەندەی كە شاراوەترین نزای نادیارترین زیندەوەر لە پەنهانترین پێویستیدا، دەبیستێت و، وەك لە بەرچاودایە پاڕانەوەكەی گیرا دەكات و كارەكەی بۆ ئەنجام دەدات.. هەروەها لەو خواوەندەی كە كەمترین هیوای كەمترین زیندەوەر لە كەمترین مەبەستدا دەبینێت و، وەك لە بەرچاودایە، ئەو زیندەوەرە بەو ئاوات و مەبەستەی خۆی دەگەیەنێت، بە جۆرێكی پڕ لە دانست و شێوازێكی ڕێكوپێكیش كەرەم و میهرەبانیی خۆی بەرامبەریان دەردەخات. كەواتە هیچ گومانێك لەوەدا نامێنێت كە ئەم پەروەردە كردن و كارئەنجامدانە، تەنها لە لایەن خوایەكی بیسەر و زانا و بینەر و داناوەیە.

❑ نمی سیازدەهەم:

چەندە جێی سەرسووڕمانە!.. ئەم پێغەمبەرە ﷺ داوای چی دەكات كە وا لە سەرزەویدا ڕاوەستاوە و مرۆڤە بەڕێزەكانی گرۆی مرۆڤایەتیی لە پشت سەری خۆی كۆ كردووەتەوە و، ڕووەو عەرشی مەزنی پەروەردگار دەستی بەرز كردووەتەوە و خەریكی

دوعـا و پاڕانەوەیەكی وایە كـە هـەموو جینـنی و ئـادەمیزاد "ئـامین"ی بـۆ دەكـەن و، لـە كاروبارەكانیەوە دەردەكەوێت كە ئـەم مرۆڤە مایـەی شـەرەفمەندیی ڕەگـەزی مـرۆڤ و هەڵكەوتەی بێ وێنەی هەموو كات و گەردوونە و مایەی شانازیی هەموو بوونەوەرانە لە هەموو كاتێكدا..

لە پاڕانەوەكەشیدا هەموو ناوە جوانـەكانی خواوەنـد، كـە لـە ئاوێنـەی بوونـەوەراندا دەردەكـەون و دەدرەوشـێنەوە، دەكـات بـە تكاكـاری نزاكـانی، تەنانـەت خـودی ئـەو ناوانەش هەمان پاڕانەوە و داواكارییان هەیە كە ئەو داوایان دەكات!

گـوێ ڕابگـرە، ئـەوەتا داوای ژیـانی هەمیشــەیی و بـە بـەك گەیشـتن و بەهەشـت و ڕەزامەندیی خواوەند دەكات!

خۆ ئەگەر ئەو هۆكارە لە ژمارە بەدەرانـەی وەك: میـهرەبانی و چـاودێری و دانـایی و دادگەری، كە بە چاو دەبینرێن و لەسەر بوونی ئاخیرەت بەندن، ئەگـەر ئـەم هۆكارانـە و ناوە پیرۆزەكانی خواوەندیش كە چەند هۆكارێكی تری داخوازی قیامەتن، گـەر هـەموو ئەمانە نەبوونایە، ئەوا هـەر تەنـها پاڕانەوەكـەی ئـەم كەسـە نوورانییـە سـەروزیاد بـوو بۆ ئەوەی كە پەروەردگاری، بە تایبـەتی بەهەشـت بۆ ئـەو و هاوڕەگـەزی ئـەو (كـە گـرۆی مرۆڤە) بەدی بـهێنێت و دروسـتی بكـات، وەك لـە هـەموو بـەهارێكدا چـەندین بەهەشـتی ڕازاوە بـە موعجیزاتی بەدیـهێنراوانی، بـۆ ئێمـە دروسـت دەكـات! كەواتـە هـەروەك پێغەمبەرێتییەكـەی بـوو بـەهۆی كردنـەوەی دەرگـای ئـەم دنیایـە بـۆ تاقیكردنـەوە و بەندایەتی، هەر بەو جۆرەش نزا و پاڕانـەوەی بەندایەتییەكەی، بوو بـەهۆی كردنـەوەی دەرگای ئەودنیا بۆ تۆڵەسەندنەوە و پاداشت بەخشین.

جا ئایا دەگـونجێ ئـەم ڕێكوپێكییە زۆر و، بەرزییە فـراوان و، سـنعەتە جـوان و بێ عەیب و، جوانییە دوور لە ناشیرینییەی كە لە ڕادەیەكی وەهادایە وا لـە كەسێكی وەك (غەزالـی) دەكات كە بڵێت: "لیس في الإمكان أبدع مما كان"، هەموو ئەمانە بگۆڕڕێن و ناشیرینییەكی عەیبدار و، ستەمێكی ناڕەوا و، ئـاڵۆزبوونێكی گـەورە جێیـان بگرێتـەوە، واتـە: قیامـەت نەیەتەكایـەوە؟ چونكـە گـوێ لێبوونـی نزمـترین دەنـگ لـە نزمـترین بەدیـهێنراوەوە لـە بـارەی نزمـترین پێویسـتی و مەبەسـتیەوە و، گـمڕابوونی ئـەو نـزا و داواكارییەی بەوپەڕی بایەخ پێدانەوە، ئەم كارە - وەك لە بەرچاودایـە - ڕوو بـدات..

بـەڵام لـە هـەمان كـاتدا گـوێ لـە بـەرزترین دەنـگ و پاڕانـەوە لـە بـارەی گرنگـترین و پێویسـترین ئامانج و پێویستییەوە نەگیرێت و، جوانترین داواكاری لە جوانـترین هیـوا و

ئومێددا قبوولْ نەكرێت، كارێكی ئەوەندە ناشیرین و ناتەواوە كە هیچ ناتەواوی و ناشیرینی‌یەكی تری پێ ناگات. ئەوەش شتێكی یەكجار دوور و نەگونجاوە و، هەرگیز ئەم جوانی‌یە بێ عەیبە، ئەو ناشیرینی‌یە لە ڕادە بەدەرە قبوولْ ناكات!

دەسا ئەی هاوەڵەكەم لەم گەشتە سەیرەدا!

ئایا ئەمانەی كە بینیمان سەرووزیاد نین؟ خۆ ئەگەر دەتەوێت هەرچی شت هەیە لە بارەی ئەم زاتەوە بیانزانیت، ئەوا باش بزانە كە ئەو كارە شتێكی مەحاڵە و بۆ كەس نایەتەدی، تەنانەت ئەگەر سەد ساڵی ڕەبەقیش لەم دوورگەیەدا بمێنینەوە، هێشتا ناتوانین لە سەیر كردنی یەك لە سەدی كاروبار و فەرمانبەری‌یە سەیر سەرسووڕهێنەرەكانی بێینەوە و، بێزاریش نابین.

كەواتە با بەرەو دواوە بگەڕێینەوە و، چەرخ بە چەرخ و سەردەم بە سەردەم بڕوانین و بزانین چۆن ئەم چەرخانەی تر لە ڕووناكیی چەرخەكەی ئەویان وەرگرتووە و پێی گەشاونەتەوە و، وەكو بەهار پێی سەوز و ڕەنگین بوون..

بەڵێ، دەبینیت گوڵانی هەر چەرخێك لەم چەرخانەی بەسەریاندا تێپەڕ دەبین، دەمیان بە ڕووناكیی خۆری چەرخی بەختەوەری پشكوتووە و، هەریەك لەو چەرخانە چەندین بەرهەمی بەرز و بەنرخی بووە، وەك: ئەبوو حەنیفە و، شافیعی و، ئەبوو یەزیدی بەستامی و، جونەید و، شێخ عەبدولقادری گەیلانی و، ئیمامی غەزالی و، شاهی نەقشبەند و، ئیمامی ڕەببانی و، هەزاران بەروبوومی ڕووناكی تری وەك ئەو زانایانە، كە لە ڕووناكیی ڕێنمایی ئەو زاتە نوورانی‌یە بەهرەمەند بوون. جا با ئێستا باسكردنی ئەوەی كە لە گەڕانەوەكەماندا دیومانە، بە درێژی بۆ كاتێكی تری هەڵبگرین و، ئێستا صەلات و سەلام پێشكەش بەو زاتە نوورانی‌یە بكەین كە خاوەنی موعجیزاتە و گەورە و سەروەرمان حەزرەتی محەممەدە ﷺ لەو صەلات و سەلامانەی كە هێما بۆ هەندێ لە موعجیزەكانی دەكەن:

"علی مَنْ أُنزِلَ علیه الفرقان الحکیم من الرحمن الرحیم من العرش العظیم سیدنا محمد ألفُ ألفِ صلاةٍ وسلامٍ بعدد حسنات أمته.

علی مَن بشّر برسالته التوراة والإنجیل والزبور والزبر، وبشّر بنبوته الإرهاصاتُ وهواتفُ الجن وکواهن البشر وانشق باشارته القمر: سیّدنا محمد ألفُ ألفِ صلاةٍ وسلامٍ بعدد أنفاس أمته.

علـــى مَن جاءت لدعوته الشجر، ونزل سرعةً بدعائه المطر، وأظلّته الغمامة مـــن الحرّ، وشبع من صاعٍ من طعامه مئات من البشر، ونبع الماء من بين أصابعه كـــالكوثر، وانطق الله له الضبّ والظبي والذئب والجذع والذراع والجمل والجبل والحجر والمَـــدَر والشجر، صاحب المعراج ومازاغ البصر، سيدنا وشفيعنا محمد ألفُ ألف صلاة وسـلام بعدد كل الحروف المتشكلة في الكلمات المتمثلة باذن الرحمن في مرايا تموجات الهـــواء عند قراءة كل كلمة من القرآن من كل قارئ من أول النـــزول الـــى آخر الزمـــان، واغفرلنا وارحمنا يا إلهنا بكل صلاة منها. آمين".

(بزانە! ئەو شتانەی كە دەبن بە بەڵگەی پێغەمبەرێتیی حەزرەت ﷺ لە ژمارە نایەن و، زانا لێكۆڵەرە مەزنەكان لەم بارەیەوە كتێبیان داناوە، منیش لەگەڵ كۆڵەواری و كەم توانایی خۆمدا چەند تیشكێكی ئەو خۆرەم لە نامیلكەیەكی توركیدا بە ناونیشانی: "چەند تیشكێك لە ناسینی پێغەمبەرەوە ﷺ" و، لە مەكتوبی نۆزدەهەمیشدا ڕوون كردووەتەوە. بە كورتیش لایەنەكانی ئیعجازم لە موعجیزە گەورەكەیدا كە قورئانە، ڕوون كردووەتەوە و، بە پێی تێگەیشتنی كەموكورتی خۆیشم لە پەیامی "چەند بریسكەیەك"دا ئاماژەم بۆ چل ڕووی ئیعجازی قورئان كردووە، یەكێكیشم لەو چل ڕووە، كە لایەنی ڕەوانبێژییە بەرزە بێ وێنەكەی داڕشتنی قورئانە، لە نزیكەی چل لاپەڕەیەكدا لە تەفسیرە عەرەبییەكەم كە ناوی: "اشارات الاعجاز"ە، بە ڕوونی باس كردووە.. جا ئەگەر حەز دەكەیت ئاگاداری ئەمانە بیت، ئەوا فەرموو سەر لەو سێ كتێبە بدە).

❑ نمی چواردەهەم:

بزانە! قورئانی پیرۆز، كە خۆی لە خۆیدا دەریای موعجیزاتە و موعجیزەی هەرە گەورەی پێغەمبەرە ﷺ، "پێغەمبەرێتی"ی حەزرەت و، "یەكتایی" خواوەند بە جوانی دەچەسپێنێت و، ئەوەندە بەڵگەی زۆر و زەبەندەش لەسەر ئەم مەسەلانە دەردەخات و دەهێنێتەوە، كە ئیتر پێویست بە هیچ بەڵگەیەكی تر نامێنێتەوە، وا ئێمەش لێرەدا ئاماژە بۆ پێناسەكەی دەكەین و، پاشان پەنجە بۆ چەند بریسكەیەكی ئیعجازەكەی درێژ دەكەین، لەوانەی كە هەندێ كەس پرسیاریان لە بارەوە دەكەن:

ئەگەر دەڵێیت: قورئان چییە؟

لە وەڵامدا پێت دەوترێت:

قورئان سەرگوزەشتەی ئەزەلیی ئەم بوونەوەرانەیە و، وەرگێڕی ئەبەدیی ئەو زمانانەی بوونەوەرانـە کـە ئایەتـە تەکوینی‌یـەکانی گـەردوون دەخوێننـەوە و، موفەسســیر و ڕوونکـەرەوەی کتێبـی جیهانـە.. هـەروەها دەرخـەر و ئاشـکراکەری ئـەو گەنجینـە پەنهانانـەی ناوەکانـە کـە لـە نێـوان زەوی و ئاسمانـەکاندا شـارراونەتەوە.. هـەروەها کلیلێکـە بـۆ کردنـەوەی ڕاستیی ئـەو کاروبارانـەی کـە لـە نـاوەندی دێرەکـانی ڕووداوەکاندا حەشار دراون.. هـەروەها زمـانی جیهانی پەنهانە لـە جیهانی بینراودا.. هـەروەها گەنجینـەی گفتوگـۆ ئەزەلی‌یـە پـاك و بێگـەرد و، ئاوڕدانــەوە میهرەبانی‌یـە ئەبەدی‌یـەکانی خوایـە.. هـەروەها بناغـە و نەخشـە و ئـەندازە و خـۆری ئـەم جیهانـە مەعنەوی‌یە ئیسـلامی‌یەیە.. هـەروەها نەخشـەی جیـهانی ئەودنیایـە.. هـەروەها وتەیـەکی ڕوونکەرەوە و، تەفسیرێکی ئاشکرا و وتەیەکی ڕوون و، بەڵگەیەکی یەکلایی کـەرەوەی توندوتۆڵ و تەرجومانێکی ڕووناکی زات و سیفات و ناو و کاروبارەکانی خواوەنـدە.. هـەروەها پـەروەردەکاری جیـهانی مرۆڤایەتی‌یـە و.. وەك ئـاو و ڕوونـاکیش وایـە بـۆ مرۆڤایـەتیی گـەورە کـە ئیسـلامەتی‌یە.. هــەروەها وەك دانـایی ڕاسـتەقینەیە بـۆ جـۆر و ڕەگەزی مـرۆڤ، ڕابـەر و ڕێ پیشاندەریشیانە بۆ ئەو شتانەی کـە مرۆڤیـان لـە پێنـاودا دروست کراوە.. هەروەها قورئان وەك کتێبی شەریعەتە بۆ مرۆڤ، کتێبـی دانستیشـە.. هـەروەك کتێبـی دوعـا و بەندایەتی‌یـە، بـە هـەمان جـۆر کتێبـی فـەرمان و بانگەوازیشـە.. هەروەك کتێبی زیکرە، کتێبی فیکریشـە.. هـەروەك تەنـها یـەك کتێبـە، بـەڵام لـە بەرامبـەر پێویستی‌یە مەعنەوی‌یەکانی مرۆڤەوە چەندین کتێبـی تێدایـە.. هـەروەها ئـەم قورئانـە وەك مەنزلێکی پیرۆزی پڕ لە نامە و کتێـب وایـە، بـە ڕادەیـەك کـە بۆ مەشـرەبی هـەر یەکـە لـە ئەهلی مەشرەبە جۆراوجۆرەکان و ڕێبازی هەر یەکە لە خاوەنی ڕێبازە جیاجیاکان، لـە ئەولیا و صیدیقـان و خواناسـان و زانـا لێکۆڵـەرەکان، بۆ هـەر یـەك لەمانـە، نامەیـەکی پیشـان داوە کـە شیاوی چێژی مەشـرەبەکەی ئـەو بێـت و، ئـەو مەشـرەبەی پێ ڕوونـاك بیێتەوە و لەگەڵ ڕێڕەوی ڕێبازەکەیدا بگونجێـت، بـە ڕادەیـەك کـە دەڵێی ئـەم قورئانـە لـە کۆمەڵە نامەیەك پێکهاتووە!

◆ سـەیری ڕوونکردنـەوەی بریسـکانەوەی ئیعجـاز بکـە لـە دووپـات کردنـەوەکانی قورئـاندا، کـە نـەفامان بـە خـەیاڵی خۆیـان بـە ناتـەواویی لـە قەڵـەم دەدەن لـە ڕەوانبێژیـی قورئاندا:

بزانـە کـە لەبـەر ئـەوەی قورئـان کتێبی زیکـر و دوعـا و بانگـەوازە، ئـەوا دووپـات بوونەوەی جوانتر و ڕەوانتر و تەنانەت پێویستترە. کەواتە بـەو جۆرە نی‌یـە کـە نـەفامان و

کەسانی بیر کورت گومان دەبەن. چونکە زیکر دووپات دەبێتەوە و، دوعـا دەوترێتـەوە و بانگەوازیش جـەختی لەسـەر دە کرێتـەوە، ئەمـش لەبەر ئەوەی کە دووپات بوونـەوەی زیکر ڕووناکی دەبەخشـێت و، بە وتنـەوەی دوعـا و دووپات بوونـەوەی بانگـەوازیش، دوعاکە جێگیر دەبێت و بانگەوازەکەش جەختی لەسەر دەکرێت.

جا لەبەر ئەوەی کە قورئان دەرمان و شیفای هەموو کەسێکە لە هەموو کـاتێکدا و، هەموو کەسێکیش لە هەموو کاتێکدا بۆی نـالوێت کـە هـەموو قورئـان بخوێنێتـەوە، ئـەوا خواوەندی دانای میهرەبان زۆربەی مەبەستەکانی قورئانی لە زۆر سوورەتدا، بـە تایـەت لە سـوورەتە درێژەکاندا، داناوە. بە ڕادەیەك کە هەریەك لەو سوورەتانە وەك قورئانێکی بچووکی لـێ هاتووە و، بەم جۆرە ڕێگای بۆ هەموو کەسێك ئاسان کردووە بـێ ئـەوەی کەس بێ بەش بکـات. لەبەر ئەوە، باسـی "تـەوحید" و "حەشر" و چیرۆکی "حـەزرەتی مووسا"ی - دروودی لەسەر بێت - دووپات کردووەتەوە.

پاشان بزانە! هەروەك پێویستییەکانی لەش، بەپێی کات دەگۆڕێـن و جیاجیـان، هـەر بەو جۆرەش پێویستییە مەعنەوییەکانی مرۆڤ کاتەکانیان جیاجیایـە. ئـەوەتا پێویسـتیی مەعنەویی مرۆڤیش بۆ بەشێکیان بـە وێنـەی پێویسـتیی لـەش وایـە بـۆ "هـەوا" و لـە هـەموو چرکەیەکدایە وەك "هو الله" بۆ ڕۆح و، بۆ بەشێکی تر لـە هـەموو کاتێکدایـە وەك "بسـم الله".. ئیتر بەم جۆرە ئەوانی تریش بۆ خۆت لێك بدەرەوە.

کەواتـە دووپات بوونـەوەی ئایـەت و وشـەکان بـۆ دەرخستنی دووپات بوونـەوەی پێویستییە و، ئاماژەیە بۆ زۆری و توندیی ئـەو پێویسـتییە، هـەروەها بـۆ بێدارکردنـەوە و لەخـەو هەڵسـاندنی دەمـاری پێویسـتییە و، بـۆ شـەوق دروسـتکردنی مرۆڤـە بـۆ ئـەو پێویستییە و، بۆ جووڵاندنی ئیشتیهای پێویستییە سەبارەت بەو خۆراکە مەعنەوییانە.

بزانـە کـە: قورئـان دامەزرێنـەری ئـەم ئایینـە گـەورە و توندوتۆڵـە و بنیاتنـەری بنچینەکانیـەتی. هـەروەها بناغـەکانی ئـەم جیهانـە ئیسـلامییەیە و، هـەڵگێڕ و ئاڵوگۆڕکەری لایەنە کۆمەڵایەتییەکانی ژیانی گرۆی مرۆڤە و، وەڵامی گشت پرسـیارە دووپاتبووەکانی سـەرجەم چین و توێژە جیاجیاکـانی گـرۆی مرۆڤـی تێدایـە کـە چ بـە زمـانی دەم و چ بـە زمـانی حـاڵ دەیانکـەن. خـۆ دووپـات کردنـەوەش کـارێکی گەلـێ پێویستە بۆ "دامەزرێنەر"، تاکو ئەوەی دایدەمەزرێنێت جێگیری بکـات و.. پێویسـتی بـە وتنەوەی یەك لە دوای یەك هەیە، تاکو ئـەو شـتەی مەبەستیەتی جەختی لەسـەر بکـات و پشتی بگرێت.

بزانە! كە قورئان لە بارەی چەند كێشەیەكی گەورەوە دەدوێت و، دڵان بانگ دەكات كە باوەڕیان پێ بكەن و.. چەند ڕاستییەكی وردیش ڕوون دەكاتەوە و داوا لە ژیرییەكان دەكات كە بیانزانن. كەواتە بۆ ئەوەی ئەم كێشانە لەناو دڵاندا دابمەزرێنرێن و لە بیری زۆربەی خەڵكیشدا جێگیر بكرێن، پێویستە لە چەند شێوە و شێوازێكی جیاجیادا دووپات بكرێنەوە.

ئنجا بزانە كە هەموو ئایەتێكی قورئان بەر و پشت و سنوور و هەڵاتگەی خۆی هەیە و، هەر چیرۆكێكیش چەندین حوكم و سوود و مەبەست و ڕووی تێدایە. دەبینیت لە جێگایەكدا لەبەر یەكێك لەو ڕووانە باس دەكرێت، بەڵام لە جێگایەكی تردا لەبەر ڕوویەكی تر، لە سوورەتێكدا لەبەر یەكێك لەو مەبەستانە باس دەكرێت، كەچی لە سوورەتێكی تردا لەبەر مەبەستێكی تر. كەواتە دووپات بوونەوەكە، تەنها لە ڕواڵەتدایە.

* سەبارەت بەوەش كە قورئان باسی هەندێ بابەت و مەسەلەی گەردوونی بە كورتی و پوختی دەكات و، لە هەندێكی تریدا بە شێوەیەكی تەماوی دەدوێت، لە ڕاستیدا ئەم كارەی قورئان، بریسكەیەكی درەوشانەوەی ئیعجازە و، ئەهلی ئیلحاد بە هەڵەدا چوون كە بە وەهمی خۆیان ئەمیان بە نەنگی لە قورئاندا داناوە و، كردوویانە بە جێی ڕەخنەیان.

◆ ئەگەر دەڵێیت:

بۆچی قورئان وەكو فەلسەفە و حیكمەت لە بارەی بوونەوەرانەوە نادوێت و، هەندێ مەسەلە بە كورتی باس دەكات و، هەندێكی تریشیان بە شێوازێك باس دەكات كە لەگەڵ هەست و بیری زۆرینەی خەڵكیدا بگونجێت و، بیریان ماندوو ناكات و ئازاریان نادات. بەڵكو لە ڕواڵەتدا زۆر بە ڕەوانی و ئاسایی باسیان دەكات؟

لە وەڵامدا دەڵێین:

چونكە فەلسەفە لە ڕێی حەق لایداوە و ڕێی لێ ون بووە!

دیارە بە حەتمی لەو دەرس و وتانەی پێشوو تێگەشتیت لەوەی كە: قورئانی پیرۆز كاتێ باسی بوونەوەران دەكات، بۆ ئەوە باسیان دەكات كە بیانكات بە بەڵگە لەسەر زات و سیفات و ناوە جوانەكانی خوای گەورە. واتە: ناوەرۆك و واتاكانی كتێبی گەورەی گەردوون لە خەڵك تێدەگەیەنێت، تاكو بەدیهێنەری گەردوونیان پێ بناسێنێت. بەو واتایەی كە قورئانی پیرۆز "بوونەوەران" لە پێناوی بەدیهێنەرەكەیاندا

بەكار دەهێنێت، نەك لە پێناوی خودی ئـەو بەدیهێنراوانـەدا! ئەمە سـەرەڕای ئـەوەی كـە قورئان لە قسە و گوفتاریدا ڕوو لە جەماوەر دەكات.

كەواتە مادەم قورئان لە باسەكانیدا بوونەوەران بۆ ئەوە بەكار دەهێنێت كە بیانكـات بە بەڵگە لەسەر بەدیهێنەریان، ئەوا مەرجی "بەڵگە" ئەوەیە كە لە بەرچاوی جەماوەردا لە "ئەنجام"ەكەی ڕوون و ئاشكراتر بێت.

پاشـان مـادەم قورئـان ڕابـەرە، ئـەوا "بەلاغـەتی ڕابەرایـەتی" لەوەدایـە كـە لەگـەڵ بیركـردنەوە و ڕوانینی عـەوام(زۆرینـە)ی خـەڵكیدا بڕوات و، هەسـتەكانیان ڕەچـاو بكات و، بێزاری لە بیری جەماوەردا لاببات، تاكو ڕوانینیان بە بێ هـوودە و بێ سـوود گرفتاری بێزاری و نەشازی نەبێت و، بیركردنەوەشیان چەواشـە نـەكات و، هەسـتیان – بە بێ هیچ سوودێك – پەرتەوازە نەبێت..

كەواتـە ڕەوانـترین گوفتـارێك ئاراستەی ئـەوان بكرێـت و، باشـترین ڕێنمـایی بۆیـان ئەوەیە كە ئاشـكرا و ئاسـان و كـورت بێت، تـاكو بـە ئاسـانی لێـی تێبگـەن و لێـی بێزار نـەبن و، لەو شتانەدا كە ئەوان پێویستیان بە درێژەپێدانی نییە، ئەم بە كورتی بۆیـان بـاس بكـات و، بۆ شتە وردەكانیش نموونـە بهێنێتـەوە، تـاكو بـەم كـارە لـە تێگەیشتنی ئـەوان نزیكیان بخاتەوە.

جا لەبەر ئەوەی كە قورئان ڕابـەرە بـۆ هـەموو چینـەكانی مرۆڤایـەتی، ئـەوا بەلاغـەتی ڕابەرایەتی وا پێویسـت دەكـات كـە شـتێك بـاس نـەكات زۆربـەی خـەڵك بخـاتە هـەڵەكاری و سەرلێشێواوی كردنەوە سەبارەت بەو شتانەی كـە بـە گوێرەی ڕواڵـەت بینیـی خۆیان بە بەدیهیی دەزانن و، ئەو شتە هەست پێ كراو و باوانەی ناو ئەوان – بە بێ هیـچ پێویسـت كردنێـك بـە گۆڕیـن – نـەگۆڕرێن و، ئـەو شـتانەش كـە ئـەوان لـە كـار و فەرمانبـەری و ئەركە سەرەكییەكەیاندا پێویستیان پێیان نییە، ئەم هەر باسیان نەكات، یان ئەگەر باسیشی كردن، بە پوختی لە بارەیانەوە بدوێت..

بۆ نموونە:

قورئان باسی "خۆر" دەكات، بەڵام نەك لەبەر خـۆر خۆی و چییەتییەكەی، بەڵكو لەبـەر ئـەو كەسـەی كـە ڕوونـاكی كردووەتـەوە و كردوویـەتی بـە چـرا و، لـەبارەی كارمەندییەكەی خۆرەوە دەدوێت كـە لەوەدایـە بـووە بـە تەوەرەیـەك بـۆ دەرخسـتنی سنعەتی كردگار و ڕێكوپێكیی بەدیـهێنراوان. خۆ ڕێكخسـتن و ڕێكوپێكیش بریتیـن لـە چەند ئاوێنەیەك كە بەدیهێنەری مەزنمان پێ دەناسێنن.

کەواتە قورئان بە پیشاندانی ڕێکوپێکی لە تان و پۆی چنینی بەدیهێنراواندا، کەمالاتی بەدیهێنەری دانا و زانامان پێ دەناسێنێت و، کە دەفەرموێ: ﴿والشَّمْسُ تجري﴾ (یس:٣٨) تێمان دەگەیەنێت و بێدارمان دەکاتەوە بۆ هەلسوکەوتەکانی توانستی گەورەی خواوەند لە جیاوازیی نێوان شەو و ڕۆژ و، یەك لە دوای یەك هاتنی هاوین و زستاندا. بەم سەرنج ڕاکێشانەش گوێ ییست بۆ گەورەیی دەستەلات و توانای کردگار و یەکتایی لە پەروەردگارییەکەی خوادا بێدار دەکاتەوە. جا ئیتر حەقیقەتی هاتوچۆی خۆر هەرچۆن و بە هەر شێوەیەك بێت، هیچ کارێك ناکاتە سەر مەبەستەکەی قورئان، کە بریتییە لە پیشاندان و دەرخستنی ئەو ڕێکخستنە دیار و چنراوە(منسوج)ی کە لە کاروباری خۆردا هەیە.

هەروەها دەفەرموێ: ﴿وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِراجاً﴾ (نوح:١٦)..

کە قورئان وشەی: "سراج" لەم دەستەواژەیەدا بەکاردەهێنێت، جیهان لە شێوەی کۆشکێکدا دەردەخات و، کەرەسەکانی ناو جیهانیش لە شێوەی پێداویستییەکانی ناو ئەو کۆشکەدا پیشان دەدات و، شتە ڕازاوەکان و خۆراکەکانی ناویشی بە هی دانیشتووان و میوانەکانی ناو ئەو کۆشکە لە قەڵەم دەدات و، لەو دەربڕینەدا وا لە مرۆڤ دەکات کە هەست بکات و پەی بەوە ببات کە دەستێکی ڕەنگین و سەخاوەتمەند و میهرەبان بۆ میوانەکان و خزمەتگوزارەکانی ناو ئەو کۆشکە ئامادەی کردوون. "خۆر"یش لەو کۆشکەدا بریتییە لە کار پێ سپێرراوێکی بەردەست و چرایەکی ڕووناککەرەوە.

کەواتە بەکارهێنانی وشەی "سراج" لەم گوزارشتەدا، مرۆڤ بۆ بەزەیی و میهرەبانیی بەدیهێنەر لە نێوان گەورەیی پەروەردگارێتییەکەیدا بێدار دەکاتەوە و، مرۆڤیش لە چاکەکارییەکانی ئەو خواوەندە لە نێوان فراوانیی میهرەبانییەکەیدا تێدەگەیەنێت و، وایان لێ دەکات کە هەست بەو سەخاوەتمەندییانەی خواوەند بکەن کە لە گەورەیی پادشاییەکەیدا هەیە.

ئنجا ئێستا گوێ لەو مرۆڤە فەلسەفییە زۆربلێیە ڕابگرە، بزانە لە بارەی خۆرەوە چی دەڵێت ؟

ئەوەتا دەڵێت :

(خۆر پارچەیەکی زەبەلاحی تواوەی ئاگرە و، هەر لە جێی خۆی بە دەوری خۆیدا دەخولێتەوە و، چەند پزیسکێکی لێ جیا بووەتەوە، کە بریتین لە زەوییەکەمان و

هەسارە گەڕۆکەکانی تر. جا ئەم قەبارە گەورە و جیاجیانـەش، کە یەکجار زەبەلاحن، گەورەییان ئەوەندەیە و.. ماهییەتیان ئەوەیە).

جا بڕوانە ئەم مەسـەلەیە جگـە لـە سەرسووڕمان و واق وڕمـان چ سـوودێکی پـێ گەیاندیت؟

خۆ نە کەماڵێکی زانستی و، نـە چێژێکی ڕۆحی و، نـە ئامـانجێکی ئادەمی‌یانـە و، نـە سوودێکی ئایینیی پێ نەگەیاندیت..

لەمەوە قیاس و بەراوردی مەسەلەکانی تریش بکە، تـاکو نرخ و بـەهای ئـەو مەسـەلە فەلسەفی‌یانە بزانیت کە بە ڕواڵەت شتێکی ڕازاوەن، کەچی لە ڕاستیدا ناوەڕۆکەکەیان نەزانی‌یەکی خاڵی و بەتاڵە!

کەواتە با زرق و برقە ڕواڵەتی‌یەکەی فەلسەفە لە خشتەت نـەبات و، هـەرگیز پشـت لە ڕوونکردنەوەکانی قورئانی خاوەن ئیعجاز هەڵنەکەیت.

اللّهم اجعل القرآن شفاءً لنا – ولكاتبه وأمثاله – من كل داء ومؤنساً لنا ولهـم في حياتنا وبعد موتنا، وفي الدنيا قريناً، وفي القبر مونساً، وفي القيامة شفيعاً، وعلى الصراط نوراً، ومن النار ستراً وحجاباً، وفي الجنة رفيقاً، والى الخيرات كلها دليـلاً وإمامـاً، بفضلك وجودك وكرمك ورحمتك يا أكرم الأكرمين ويا أرحم الراحمين. آمين.

اللّهم صلّ وسلم على مَن أُنزل عليه الفرقان الحكيم وعلى آله وصحبـه أجمعـين. آمين. آمين.

بێداری:

لـەو چـل جۆرانـەی ئیعجـازی قورئـان پـازدە جـۆرمان لـە "مەسنەویی نووری"دا باس کردووە، لە شەش دڵۆپی نمی چوارەم، بە تایبەت لە شەش سەرنجە وردەکانی دڵۆپی چوارەمدا. لەبەر ئەوە لێرەدا بـە کورتی باسمـان کـردن. جـا هـەر کەسێك دەیـەوێت بـە درێژی ئاگادار بێت، با سەرێك لەوێ بدات.

الباقي هو الباقي

سەعیدی نوورسی

پاشکۆی وتەی نۆزدەهەم و سی و یەکەم

موعجیزەی لەت بوونی مانگ

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ۞ وإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌ﴾

(القمر: ١-٢)

چەند فەیلەسووفێکی ماددی و ئەوانەش کە کوێرانە چاویان لێ دەکەن، دەیانەوێت پەردە بەسەر ڕووی موعجیزەی "لـەت بوونـی مـانگ"دا، کـە وەك مـانگی چـواردە دەدرەوشێتەوە، بگێڕن و لە بەرچاودا لایبـەن. ئەوەتا چـەند وەهمێکـی هەڵـە و دوور لـە ڕاستی لە بارەیەوە بڵاو دەکەنەوە و دەڵێن:

(ئەگەر موعجیزەی لەت بوونی مـانگ لـە ڕاستیدا ڕووی بدایە، ئەوا سەرانسـەری جیهان دەیزانی و، هەموو کتێبەکانی مێژوویش باسیان دەکرد)!

وەڵام:

موعجیزەی لـەت بوونی مـانگ لـە بـەردەم کۆمـەڵێکدا ڕووی داوە کـە دەعـوای پێغەمبەرێتیی پێغەمبەریان ﷺ بیست و ئینکارییان کرد، ئەم موعجیزەیەش بۆ چەسپاندنی ئەو دەعوایە ڕووی داوە. ڕووداوەکەشی لە شەودا و لـە کـاتێکدا کـە خـەڵکی بێ ئاگـا بـوون و بـە شـێوەیەکی کـاتیش بـووە. ئەمـە سـەرەڕای ئـەوەی کـە جیـاوازیی هـەڵاتگەکان(مطالع) و پەڵە هەور و، هۆکارەکـانی تری جگـە لەمانـەش، ڕێ لـە بینیی مـانگ دەگـرن. شتێکی ئاشکراشـە کـە هۆکـارە شارستانییەکانی نـوێ و کاروبـاری ڕوانین و سەیرکردنی بۆشایی ئاسمان، وەك ئێستا، باو نەبووە.

کەواتە مەرج نییە کە هەرچی کەس هەیە لـە هـەموو جێگایـەکدا ئـەم لـەت بوونـەی مانگ ببینێت و، ئەم ڕووداوەش بچێتە ناو کتێبەکانی مێژووەوە!

ئێستا لە نێوان چەندین خاڵی زۆردا گوێ بۆ پێنج خاڵ ڕابگرە، کە گوێت ڕاگـرت، ئەوا پشت بە خوا، هەموو ئەو پەڵە هەورە وەهمییانەی کە لەسەر ڕووی ئەم موعجیزەیـە کەڵەکە بوون، دەڕەوێنەوە:

● خاڵی یەكەم:

سەرسەختی و ملنەدانی كافرانی ئەو كاتە - بەپێی هەواڵی مێژوو - شتێكی بەناوبانگ و زانراوە. جا كاتێ كە قورئانی پیرۆز ئەم موعجیزەیەی بە ئایەتی: ﴿وانشَقَّ القمر﴾ ڕاگەیاند و، دەنگدانەوەی ئەم ئایەتەش بە هەموو لایەكدا بڵاو بووەوە، هیچ كام لەو كافرانەی كە باوەڕیان بە قورئان نەدەهێنا، نەیانتوانی و پركێشیی ئەوەیان نەكرد كە ئەم ئایەتە بە درۆ بخەنەوە، واتە: بڵێن: درۆیە، ڕووداوی وا ڕووی نەداوە. چونكە ئەگەر لە ڕاستیدا ئەو موعجیزەیە ڕووی نەدایە و، شتێكی چەسپاو نەبوایە لایان، ئەوا بە توندی بۆ بەدرۆخستنەوەی و بەتاڵكردنەوەی دەعوای پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ ڕادەپەڕین. خۆ ئەوەتا هەموو كتێبەكانی مێژوو بگەڕێ، هیچ كامیان چ قسەیەكی كافرانی سەبارەت بە ئینكاریی لەت بوونی مانگ نەقڵ نەكردووە، مەگەر ئەوە نەبێ كە قورئان خۆی لە ئایەتی: ﴿ویقولوا سحرٌ مستمر﴾دا ڕوونی كردووەتەوە. ئەویش بریتییە لەوەی كە: ئەو كافرانەی ئەم موعجیزەیان بە چاوی خۆیان دی، وتیان: "ئەمە سیحرە" كەواتە با چەند كەسێك بڕۆن بۆ شوێنانی تر و بپرسن ئایا خەڵكی ئەو شوێنانەش ئەمەیان دیوە یان نا؟ كە ڕۆژ بووەوە لە "یەمەن" و شوێنانی ترەوە كاروان گەیشتە لەوێ. كافرەكانیش هەواڵی ئەمەیان لێ پرسین، ئەوانیش وتیان: بەڵێ، ئەمەمان دیوە. ئنجا كافرەكان وتیان: (سیحری هەتیوەكەی ئەبوو تالیب گەیشتووەتە ئاسمانیش)!

● خاڵی دووهەم:

زۆربەی پێشەوایانی زانستی كەلام، وەك سەعدی تەفتازانی، وتوویانە: (ڕوودانی لەت بوونی مانگ موتەواتیرە، وەك هەڵقوڵانی ئاو لە نێوان پەنجە پیرۆزەكانی و تێراوبوونی سوپایەكی تەواو لەو ئاوە، هەروەها وەك گریان و بێتاقەتیی بنەدارەكەی ناو مزگەوت لە دووریی پێغەمبەر ﷺ كە لە كاتی خوتبەدا پاڵی پێوە دەدایەوە، كە ئەمەش كۆمەڵی ناو مزگەوت هەموویان گوێیان لێ بوو.. واتە: ئەم ڕووداوە كۆمەڵێكی زۆر لە كۆمەڵێكی زۆرەوە، كە هەرگیز ناگونجێ لەسەر درۆ یەكیان گرتبێت، دەماودەم هێناویانە و بەم جۆرە بە ئێمەش گەیشتووە. كەواتە ڕووداوەكە موتەواتیری قەتعی و بێ گومانە، وەك گومان نەبوون لە هەواڵی دەركەوتنی ئەستێرەیەكی كلكدار لە پێش هەزار ساڵدا و، بوونی دوورگەی "سەرەندیب" هەرچەندەش نەماندیوە).

بەم جۆرە بۆت دەرکەوت کە وورووژاندنی گومان لە دەوری ئەم مەسەلە بێ گومانە و هاوچەشنی ئەمەدا کە بە چاو دەبینرێن، جگە لە نەفامی و بێ عەقلی هیچی تر نی‌یە..

چونکە لەم مەسەلانەدا ئەوەندە بەسە کە بزانرێت یەکێکە لە گونجاوەکان(الممکنات) نەك لە نەگونجاوەکان(المستحیلات). خۆ لەت بوونی مانگیش شتێکی گونجاوە و، وەکو ئەوە وایە کە چیایەك بە تەقینەوەی گڕکانێك لەت ببێت.

● خاڵی سێهەم:

موعجیزە بۆ ئەوە پیشان دەدرێت کە ئەوانەی ئینکاریی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ دەکەن، قەناعەت بە پێغەمبەرێتی‌یەکەی بکەن، نەك بۆ ئەوەی ناچاریان بکات ئیمانی پێ بهێنن! کەواتە هەر هێندە پێویستە کە ئەو موعجیزەیە پیشانی ئەوانە بدرێت دەعوای پێغەمبەرێتیان بیستووە، بەو ئەندازەیەی کە بیانگەیەنێتە دڵنیایی و قەناعەتی تەواو لە ڕاستیی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەردا ﷺ.

بەڵام دەرخستنی ئەو موعجیزەیە لە هەموو جێگایەکدا و بە ڕوونی، بە جۆرێك کە خەڵکی ناچار بکات بۆ ئیمان هێنان و ملکەچ کردن، ئەم کارە، دژی حیکمەتی خواوەندی دانای شکۆمەندە و پێچەوانەی نهێنیی "تەکلیف"ە کە خوا لە بەندەکانی دەکات. چونکە نهێنیی ئەو تەکلیفەی خواوەند داخوازی ئەوەیە کە دەرفەت بە ژیریی مرۆڤ بدات و "ویست" و "ئیختیار"ی لێ دانەماڵێت!

خۆ ئەگەر خواوەندی بەدیهێنەر موعجیزەی لەت بوونی مانگی بۆ ماوەی دوو سەعات بهێشتایەتەوە و پیشانی هەموو جیهانی بدایە و بچوایەتە ناو کتێبەکانی مێژوو - وەك فەیلەسووفەکان دەیانەوێت - ئەوا کافران دەیانوت: ئەمە دیاردەیەکی گەردوونیی ئاساییە و، ئیتر ئەو کاتە نەدەبوو بە بەڵگە لەسەر ڕاستیی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ و بە موعجیزەیەکی تایبەتیی پێغەمبەری مەزن ﷺ دانەدەنرا، یان دەبووە موعجیزەیەکی بەدیهیی وا کە عەقڵی ناچار دەکرد باوەڕ بهێنێت و ئیختیار و ویستی لێ دەسەندەوە و ئەو کاتەش ڕۆحە نزمە خەڵووزئاسا بێ نرخەکانی وەك هی ئەبووجەهل لەگەڵ ڕۆحە پاك و بەرز و ئەڵماس ئاساکانی وەك هی حەزرەتی ئەبووبەکری صیددیق - خوای لێ ڕازی بێت - یەکسان دەبوون! واتە ئەو کاتە نهێنیی تەکلیفی خوا لە بەندەکانی، لەناودەچوو.

لەبەر ئەوە، ئەم موعجیزەیە بە شێوەیەکی کاتی و، لە شەودا و، لە کاتی بێ ئاگاییدا ڕووی داوە و، جیاوازیی هەڵاتگەکان و، هەور و شتی تریش بوون بە پەردە و ڕێیان لەوە گرتووە کە هەموو خەڵکی ببینن. لەبەر ئەوانەیە کە ئەم موعجیزەیە نەڕۆشتووەتە ناو کتێبەکانی مێژوو.

● خاڵی چوارەم:

ئەم موعجیزەیە کە لە شەودا و، بە شێوەیەکی کاتی و، لە وەختی بێ ئاگاییدا ڕووی داوە، دیارە بێ هیچ گومانێك هەموو کەسێك لە هەموو جێگایەکدا نایبینێت. بەڵکو ئەگەر هەندێ کەسیش ببینێت، باوەڕ بە چاوی خۆی ناکات! خۆ ئەگەر باوەڕیشی پێ بکات، ئەوا ڕووداوێکی وا کە لە دەمی یەك کەسەوە بگێڕدرێتەوە، لە لای مێژوو بایەخی پێ نادرێت.

زانا لێکۆڵەرەکان ئەو زیادەیەیان ڕەتداوەتەوە کە لە ڕیوایەتی ئەم موعجیزەیەدا زیاد کراوە کە گوایا: (دوای لەت بوون، مانگ هاتووەتە سەرزەوی)!

ئەو زانایانە ئەم زیادەیەیان لە لا نەچەسپاوە و فەرموویانە: لەوانەیە هەندێ لە مونافیقان ئەمەیان لەسەر ڕیوایەتەکە زیاد کردبێت، تاکو بایەخ بۆ هەموو ڕیوایەتەکە نەهێڵن و، نرخ و بەهاشی دابگرنە خوارەوە!

ئنجا دەبێ بزانین لەو کاتەدا کە موعجیزەکە ڕووی داوە، پەڵە هەوری نەزانی ڕووی ئاسمانی ئینگلتەرای داپۆشیبوو، کاتیش لە ئیسپانیا لە خۆرئاوابووندا بوو، ئەمریکاش لە ڕۆژی ڕووناکدا بوون و، لە چین و ژاپۆنیش تازە بەرەبەیان سەری دەرهێنابوو، لە وڵاتەکانی تریشدا چەند ڕێگرێکی تر هەبوون لە ڕێی بینینی ئەم موعجیزەیەدا، کەواتە ئەم موعجیزەیەیان تێدا نابینرێت!

جا کە ئەمەت زانی، ئنجا سەرنج لە قسەی ئەو کەسە بدە کە دەڵێت:

(مێژووی ئینگلتەرا و چین و ژاپۆن و ئەمریکا و وڵاتانی تری وەك ئەوان، ئەم ڕووداوە باس ناکەن، کەواتە ڕووی نەداوە)!

ئەمە چ چەنەبازییەیە کە ئەوانە دەیکەن؟!

دەسا زەرەرمەندی و ڕسوایی بۆ ئەوانەی کە بە پاشخوانی ئەورووپا دەژین!

● خاڵی پێنجەم:

"لەت بوونی مانگ" ڕووداوێك نییە کە هەر لە خۆیەوە و لەسەر بناغەی چەند هۆکارێکی سروشتی و لە ڕێگای ڕێکەوتەوە ڕووی دابێت. نەخێر.. بەڵکو بەدیهێنەری

دانا - كە پەروەردگاری خۆر و مانگـە - ئـەم ڕووداوەی بەسـەر مـانگدا هێنـاوە و، كردوویەتی بـە ڕووداوێكـی بـازدەر بەسـەر هـەموو یاسـا گەردوونی‌یەكاندا، لـە پێنـاوی تەسـدیق كردنی پێغەمبـەرێتیی پێغەمبـەرە خۆشەویستەكەیدا ﷺ و، بۆ ئـەوەی كـە دەری بخات بانگەوازی ئەم پێغەمبەرە ﷺ بانگەوازێكی ڕاستە. كەواتە خواوەندی گەورە بەپێی دانایی و، داخوازیی نـهێنیی ڕێنمـایی و تـەكلیف و، حیكمـەتی ڕاگەیاندنی پەیامـەكانی خۆی كـە پێغەمبـەر ﷺ ڕایاندەگەیەنێت، ئـەو موعجیزەیەی پیشـان داوە و، بـۆ ئـەوەی بیانووی ئەو كەسانەش ببڕێت كە موعجیزەكەیان دیوە.. لە هەمان كاتدا خواوەند بـەپێی خواستی حیكمەت و ویستی خۆی، ئەم موعجیزەیەی پیشـانی دانیشـتووانی شـوێنەكانی تـری جیهــان نــەداوە، لــەو شــوێنانەی كـە بانگــەوازی پێغــەمبەرەكەی خوایـان پـێ نەگەشتووە و، بـە پەڵـە هـەور و جیـاوازیی هەڵاتگـەكان و مـانگ هەڵنـەهاتن یـان خـۆر هەڵهاتن لە هـەندێ وڵاتـدا و بوونـی ڕۆژ لـە هـەندێكی تـردا و خۆرئاوابوون لـە غـەیری ئـەواندا، بەمانـە و غـەیری ئەمانـە لـەو هۆكارانـەی كـە دەبنـە هـۆی نـەبینینی مـانگ، ئـەو موعجیزەیەی پێش چاوی ئەوان نەخستووە.

جا ئەگەر ئەو موعجیزەیە پیشانی هەموو خەڵكی جیهان بدرایە، ئەوا یان: لە ئەنجامی ئامـاژەی پێغەمبـەری مەزنـەوە ﷺ و بۆ مەبەستی دەرخستنی موعجیزە پێغەمبەرانەكـەی پیشانیان دەدرا، دیارە ئەو كاتە دەبوو بە شتێكی بەدیهی و خەڵكی ناچار دەبوون باوەڕی پێ بكـەن. واتـە "ویسـت" و "ئیختیـار"یـان لـێ دەسـەندرایەوە و نـهێنیی تـەكلیف تیـا دەچوو. لە كاتێكدا كـە ئیمـان پارێزگـاری لـە سەربەسـتیی "عـەقڵ" دەكـات و نایـەوێت ویسـت و ئیختیـاری لـێ داماڵێت.. یـان وەك ڕووداوێكـی ئاسمـانیی پـەتی و ئاسـایی پیشانیان دەدرا، ئەو كاتەش پەیوەندیی بـە پێغەمبـەرێتیی پێغەمبـەرەوە ﷺ دەپچڕا و، هیـچ تایبەتكاری‌یەكی تێدا نەدەما.

بە كورتی:

هیچ دوودڵی‌یەك لە ڕوودانی "لەت بوونی مانگ"دا نی‌یە و، بە جۆرێكی بـێ گومـان بۆمان چەسپا. وا ئێستاش دوای ئەمە، لە نێوان بەڵگە بێ گومان و زۆرەكـاندا بـە شـەش بەڵگە[1] ئاماژە بۆ ڕوودانی ئەم موعجیزەیە دەكەین، كە ئەمانەن:

---

(١) واتە شەش بەڵگەی توندوتۆڵی بێ گومان لە نێوان شەش جۆر بەڵگەدا هەن لەسەر ڕوودانی لـەت بوونی مانگ. بەڵام بەداخەوە لەم مقامەدا مافی خۆیمان نەدایێ و بە كورتی مایەوە. (دانەر)

* یەكدەنگیی هەموو هاوەڵە دادوەرەكانی پێغەمبەر ﷺ.
* یـەكگرتنی زانایـانی لێكۆڵـەر و تەفسیرنووسـان، كـاتێك كـە تەفسـیری ئایـەتی: ﴿وانشق القمر﴾یان كردووە.
* زانا ڕاستگۆكانی "فەرموودە" لە ڕیوایەتەكانیاندا ڕوودانی ئەم موعجیزەیەیان بە چەندین سەنەد و ڕێگای جیاجیا نەقڵ كردووە(١).
* شایەتیدانی هەموو ئەهلی "كەشف" و "ئیلهام" لە ئەولیا و پیاوچاكە ڕاستگۆكان.
* پشـت ڕاسـتكردنەوەی ئـەم موعجیزەیـە لـە لایـەن پێشـەوا هـەرە زاناكـانی زانسـتی كەلامەوە، هەرچەند مەشرەب و ڕێبازەكانیشیان جیاوازن.
* قبـووڵ كردنـی ئـەم موعجیزەیـە لـە لایـەن نەتـەوەی ئیسـلامەوە، كـە هـەروەك لـە فەرموودەدا هاتووە: "لەسەر گومڕایی هەرگیز كۆ نابنەوە و یەك ناگرن".

هـەموو ئەمانـە، ڕوودانـی لـەت بوونـی مـانگ ڕوون دەكەنـەوە و، وەك خـۆری ناوجەرگەی ئاسمان دەیسەلمێنن.

پوختەی ئەم قسانە:

ئەوەی تا ئێستا باسمـان كـرد، شتێك بوو بە نـاوی لێكۆڵینەوەی زانستییەوە و، بۆ مەبەسـتی بێدەنـگ كردنـی لایـەنی بەرامبـەر باسمـان كـرد. وا دوای ئەمـە، بـە نـاوی "حەقیقەت" و لـە پێنـاوی "ئیمـان"دا دەدوێین. زانیمـان كە لێكۆڵینەوەی زانستی چی دەڵێت..

بەڵام حەقیقەت دەڵێت:

كۆتایی هێنەر بە دیوانی پێغەمبەرێتی و مـانگی درەخشـانی ئـەو ئاسمانـە كـە حـەزرەتی "محمد المصطفى"یـە ﷺ، ویلایـەتی بەندایـەتییەكەی هـەتا پلـەی "مـەحبووبییەت" بەرز

---

(١) لێرەدا سێ فەرموودە دەهێنین لەوانەی كە ئیمامی بوخاری و موسلیم ڕیوایەتیان كردوون:
١- عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه قال: انشق القمر على عهد رسول الله ﷺ شقين فقال النبي ﷺ: "اشهدوا". متفق عليه. ٢- وعن أنس رضي الله عنه أن أهل مكة سألوا رسول الله ﷺ أن يريهم آية، فأراهم انشقاق القمر. متفق عليه. ٣- وعن ابن عباس رضي الله عنهما إن القمر انشق في زمان النبي ﷺ متفق عليه.
راجع: مسند الإمام أحمد ١/ ٣٧٧، ٤١٣، ٤٤٧، ٤٥٦، ٣/٢٠٧، ٢٢٠، ٢٧٥، ٢٧٨، ٤/٨١ ورواه الطيالسي برقم ٢٩٥، ١٨٩١، ١٩٦٠. وتفسير ابن كثير (٦/٤٦٩) لمعرفة تواتر الحادثة. وانظر كذلك: اللولو والمرجان فيما اتفق عليه الشيخان. ج٣/ص٢٨٠ (وەرگێڕ)

بووەوە، ئەوەتا كەرامەت و موعجیزە هەرە گەورەكەی ئـەوی بـە "میعـراج" دەرخست، واتـە بـە: هـاتوچۆكردن و ڕۆشـتنی جەسـتەیەكی سـەر ڕووی زەوی بـەناو ئاسـۆكانی ئاسمانە بەرزەكاندا و، خۆناساندنی بە ئەهلی ئاسمانەكان. ئنجا بەو موعجیزەیەی ویلایەتـە گەورەكـەی خۆی و، خۆشەویستییە بێگەردەكـەی بـۆ خـوا و، بەرزبوونـەوەی بەسـەر ئەهلی ئاسمانانداو بۆ ئاسـمان نشینان چەسپاند..

هەر بەو جۆرەش خواوەند ئەو مانگەی كە بە ئاسمـاندا هـەڵی واسیوە و پەیوەندیی بـە زەوییەوە هەیە، تەنها بە ئاماژەیەكی بەندەكـەی خۆی لەسـەر زەوییـەوە، كـرد بـە دوو لەتـەوە و، بـۆ مەبەستی چەسپاندنی پێغەمبـەرێتیی ئـەو بـەندە خۆشەویستەی خۆی، ئـەم موعجیزەیەی ئەوی پیشانی زەوی نشینان دا، بە ڕادەیـەكی وا كـە پێغەمبـەر ﷺ وەك دوو بەشە ڕووناكەكەی مانگی لـێ هات، چونكە بە هەر دوو بـاڵی نوورانیی: "ویلایـەت" و "پێغەمبەرێتی" بۆ بەرزترین پلەی كـەماڵات بـەرز بـووەوە تـا گەیشتە "قـاب قوسـین" یـان نزیكتر..

جا هەروەك مایەی شانازیی زەوی نشینانە، هـەروەها بـوو بـە مایـەی شـانازیی ئـەهلی ئاسمانیش!

علیه وعلی آله وصحبه الصلاة والتسلیمات ملء الأرض والسموات.

﴿سبحانك لا علمَ لنا إِلاّ ما علَّمتنا إِنك أنت العليم الحكيم﴾.

بۆچی تەنها "محەممەدی ئەمین" ﷺ بەم میعراجە مەزنە تایبەتمەند کرا؟

ئـەم باسـە لـە نێـوان باسـی بەڵگـەکانی پێغەمبـەرێتی پێغەمبـەری سەروەرماندا ﷺ و لە وەڵامی پرسـیارێکدا نووسـراوە کـە لـە دەمـی باسکردنی گرفتی یەکەمی سێ گرفتەکـەی کۆتـایی بناغـەی سـێهەمی پەیامی (میعراج)دا کرا. کەواتە ئەمە وەك پوختە پێرستێك وایە.

پرسیار:
بۆچی تەنها "محەممەدی ئەمین" ﷺ بەم میعراجە مەزنە تایبەتمەند کرا؟
وەڵام:
ئەم گرفتـەی یەکـەمتان، بـە درێژی لـە هـەر سـێ و سێ وتەکـەی کتێبـی سـۆزلەر (وتەکان)دا شی کراوەتەوە. بەڵام لێرەدا و بە پوختە پێرستێك سەبارەت بە کەماڵاتی ئـەم پێغەمبەرە بەرێزە ﷺ و، بەڵگەکانی پێغەمبەرێتی‌یەکەی و، دەرخستنی ئەوەی کە تەنها ئەم پێغەمبەرە ﷺ شایانی ئەم میعراجە بەرزەیە، ئاماژەیەکی پوخت پێش چاو دەخەین.

یەکـەم: کتێبـە پیرۆزەکـانی وەك تـەورات و ئینجیـل و زەبـوور، چـەندین ئامـاژە و مزگێنی‌یـان سـەبارەت بـە پێغەمبـەر ﷺ تێدایە، هەرچـەندەش بـە درێژایی مێژوو قەڵـەمی دەستکارییان تێ براوە. لەم چەرخەی خۆماندا زانای لێکۆڵەر: "حسـين الجسـر" سـەد و دە مزگێنیی لەو کتێبانە دەرهێناوە و، لە کتێبەکەیدا کە ناوی: "الرسـالة الحميديـة"یـە تۆماری کردوون.

دووهـەم: بـەپێی هـەواڵی "مێژوو" هـەروەها بـە گەلـێ ڕیوایـەتی صـەحیح، چـەندین مزگێنیی زۆری کاهینەکان چەسپاوە. وەك ئـەو دوو کاهینـە بەناوبانگـەی کـە ناویـان (شیق) و (سەتیح)ە و، پێـش نـاردنی پێغەمبـەر ﷺ مزگێنی‌یـان داوە و هـەواڵی هـاتنی پێغەمبەری ئاخر زەمانیان ڕاگەیاندووە.

سێهەم: ئەو ڕووداوانەی لـە شەوی لـەدایکبوونیدا ڕوویان داوە، وەك: ڕووخانی بتەکانی ناو کەعبە و، ڕووخانی هەیوانی کیسرا و، سەدان ئیرهـاص و ڕووداوی لـە ئاسایی بەدەری تری وەك ئەمانە، کە تەواو بەناوبانگن و "کتێبەکانی مێژوو" باسیان کردوون.

چوارەم: هەڵقوڵانی ئاو لە نێوان پەنجە پیرۆزەکانی و تێراوبوونی سـوپا لـەو ئاوە و، تاسە و گریان و ناڵەی بنەدارەکەی ناو مزگەوت و، لـەت بوونی مـانگ، وەك دەقـی ئایەتی: ﴿وانْشَقَّ الْقَمَرُ﴾ دەری بڕیوە و، چەندین موعجیزەی تری وەك ئەمانە کە لـە لای زانا لێکۆڵـەرەکان سەلماون و هـەزار موعجـیزەی وەکـو ئەمانـە دەبـن و، کتێبـەکانی بەسەرهاتی ژیانی پێغەمبەر ﷺ و مێژوو تۆماریان کردوون.

پێنجەم: هەموو دۆستان و دوژمنان، بە جۆرێکی بێ گومان، لـەوەدا یەکیان گرتووە کە ئەو ڕەوشتە جوانانەی لە پێغەمبەردان ﷺ لە بەرزترین پلەدان و، ئەو سیفەتە باشـانەی کە لـە بانگەوازەکەیدا هـەن لـە ئاسـتێکی گەلـێ بلنـددان و، هەڵسـوکەوتی لەگـەڵ خەڵکیدا باشترین شایەتە لەسەر ئەمە. شەریعەتە پاك و بێگەردەکەشی کاملترین ڕەوشتی بەرزی لـە خۆدا کۆکردووەتەوە، هـەروەك بـەرزی و شکۆمەندیی ئایینەکـەی شـایەتە لەسەری.

شەشەم: لە ئاماژەی دووهـەمی وتەی دەهەم(پـەیامی حەشـر)دا ئاماژەمـان بـەوە داوە کە:

زاتی پیرۆزی ئەم پێغەمبەرە بەڕێزە بـوو ﷺ کە بۆ جێبەجێ کردنی ویستی خوا لـە بارەی پیشاندانی خوایەتیی خوای گەورە و بـەپێی خواستی حیکمـەتی ئـەو خوایە، بەو بەندایەتی‌یە گەورەیەی کە لە ئایینەکەیدایە، بەرزترین پلەکانی "بەندایەتی"ی پیشان دا..

هەروەها وەك شتێکی بەڵگەنەویستە هەر تەنها ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ کە بـەڕێزترین ڕابـەر و ڕێ پیشاندەرە بۆ جوانیی کەماڵی ڕەهای بەدیهێنـەری جیـهان و، باشـترین و بـەرزترین ناسـێنەرە کە بـەدەم بانـگی ئـەو ویسـتەی خـواوە ڕۆشتووە سـەبارەت بـە دەرخسـتن و پیشاندانی ئەو جوانی‌یە لە ڕێی نێرراوێکەوە، وەك "ڕاستی" و "دانایی" داخوازی ئەمەن.

هەروەها، وەك شتێکی لەبەرچاو و بینراوە، هەر ئـەو پێغەمبەرەیە ﷺ کە گـەورەترین ڕێ پیشـاندەرە و شـارەزای کـەماڵی سنعەتی بەدیهێنـەری جیهانـە، ئـەو کەمالـەی کـە لەوپـەڕی جوانیی ڕەهادایـە، ئـەم ڕێنمایەشـی بەوپـەڕی گـەورەیی دەرخسـتووە و بـە زوڵاڵترین دەنگ ڕایگەیاندووە. بەم کارەشی بە دەم ویستی خوای گەورەوە ڕۆشـتووە و

سـەرنجی دنیـای بـۆ کـەماڵی سـنعەتی خواوەنـد ڕاکێشـاوە و خـەڵکی لـێ ئاگـادار کردووەتەوە..

هەروەها، وەك شتێکی پێویستە، هەر تەنها ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ کە کامڵترین کەسێك بێت هـەموو پلـەکانی "تـەوحید"ی بە خـەڵك ڕاگەیاندبێت و، بـەم پێیـە بـە دەم ویستی پەروەردگاری هەموو جیهانەکانەوە ڕۆشتبێت و، "یـەکتایی" خواوەنـدی بەسـەر هـەموو چینە زۆرەکانی بەدیهێنراواندا ئاشکرا کردبێت.

هەروەها، وەك شتێکی پێویستە، هەر ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ کە خاوێنترین و ڕووناکترین ئاوێنەیە بۆ پیشـاندان و ڕەنگدانـەوەی جوانکارییـەکانی جوانیـی خـاوەنی جیـهان و وردەکارییەکانی جوانییە بـێ وێنـە و بەرزەکـەی، وەك ئـەو شـایەتییەی کـە ئاسـەوارە ناوازەکـانی دەستەڵاتی ئـەو دەیـدەن لەسـەری. هـەروەها ئـەم پێغەمبـەرە ﷺ بـەرزترین و چاکترین کەسێکە خواوەند خۆشـی ویستبێت و لـە لای غـەیری خۆیشی خۆشەویستی کـردبێت. پێغەمبەریش ﷺ بەدەم ویسـتی خواوەندەوە ڕۆشـت لەوەدا کە ئەو جوانییـە بەرز و پیرۆزەی خواوەندی دی و، بەپێی داخوازیی "حەقیقـەت" و "حیکمـەت" پیشـانی غەیری خۆیشی دا.

هەروەها وەك شتێکی بەڵگەنەویستە، هەر ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ مەزنترین کەسێك بێـت کە هەر شتێك لـە گەنجینە پەنهانـەکانی بەدیهێنـەری جیهاندایە، بـە جیـهانی ناسـاندبێت، ئـەو گەنجینانـەی کـە بـە نـاوازەترین موعجـیزە و بـەنرخترین گەوهـەر پـڕ کـراون. ئـەم پێغەمبەرە ﷺ گەورەترین و بەرزترین کەسە کە ئەمـەی دەرخسـتووە و وەسـفی کـردووە. بـەم کارەشـی بـە دەم ویسـتی خواوەنـدەوە ڕۆشـتووە لـەوەدا کـە دەیـەوێت ئـەم گەنجینـە شارراوانە دەربخات و ئاشکرایان بکات.

هەروەها، وەك شتێکی بەڵگەنەویستە، هـەر ئـەو پێغەمبەرەیـە ﷺ کـە کامڵـترین ڕابـەر بێـت بۆ جینـی و ئـادەمیزاد، تەنانـەت بۆ ڕۆحـانی و مەلائیکـەتانیش.. هـەر تەنـها ئـەو مـەزنترین کەسێکە واتـای ئاسـەوار و جێ دەستەکانی بەدیهێنـەری ئـەم بوونەوەرانـەی ڕوون کردبێتەوە، کە بە جوانترین ئارایشتکاری ڕازاندوونیەتەوە و، دەرفـەتی بـە خـاوەن هەستانی ناو بەدیهێنراوانیشی داوە کە بە تێڕامـان و پـەند لـێ وەرگرتـن سـەرنجی بـدەن. بەمەش ئەم پێغەمبەرە ﷺ بەدەم ئەو ویستەی خواوەندەوە ڕۆیشـتووە کـە دەیـەوێت واتـای

ئەو ئاسەوارانەی سنعەتی خۆی و دەستنیشان کردنی نرخیان بۆ ئەهلی بینین و تێرامان روون بکاتەوە.

هەروەها وەك شتێکی ئاشکرا و بەڵگەنەویستە، هەر ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ کە باشترین کەسێك بێت، لە رێی حەقیقەتەکانی قورئانەوە، ناوەرۆکی ئەو ئامانجەی ئاشکرا کردێت کە لە ئالوگۆڕەکانی بوونەوەراندا هەن و، هەر ئەویشە کە مەتەڵ و گرێ کوێرەی سەرسووڕهێنەری گەردوونی شی کردێتەوە، کە بریتییە لە سێ پرسیارە سەختەکەی : (تۆ کێیت؟.. لە کوێوە هاتوویت؟.. بۆ کوێ دەرۆیت)؟! بەمەش ئەو ویستەی خوای گەورەی جێبەجێ کرد کە دەیویست ئەو نهێنی و گرێ کوێرەیە بەهۆی نێراوێکی خۆیەوە بۆ خاوەن هەستان دەربخات و بیکاتەوە.

هەروەها، وەك شتێکی ئاشکرا و بەڵگەنەویستە، هەر ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ کە کاملترین کەسێك بوویێت بەهۆی قورئانی پیرۆزەوە، ئامانجەکانی خوای گەورەی دەرخستبێت و، هەر ئەویشە ئەو رێگایەی روون کردێتەوە کە مرۆڤ دەگەیەنێتە رەزامەندیی پەروەردگار. بەمەش ئەو ویستەی خواوەندی بەجێ هێنا کە دەیویست بەهۆی نێراوێکی خۆیەوە روونی بکاتەوە کە چیی لە خاوەن هەستان دەوێت و بە چی لێیان رازی دەبێت، دوای ئەوەی کە لە رێی بەدیهێنراوە بێ وێنە و ناوازەکانیەوە خۆی پێ ناساندن و، بە نیعمەت و بەخششە بەرز و بەنرخ و لە ژمارە بەدەرەکانیشی خۆی لە لا خۆشەویست کردن.

هەروەها، وەك شتێکی ئاشکرا و بەڵگەنەویستە، هەر ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ کە بەهۆی قورئانی پیرۆزەوە، مەزنترین کەسێکە ئەرکی پێغەمبەرایەتیی بە تەواوی راپەڕاندبێت و، لە بەرزترین پلە و جوانترین و رێکترین شێوەدا و بەوپەڕی باشی رایگەیاندبێت. بەمەش بەدەم ئەو ویستەی پەروەدگارەوە رۆشت کە دەیویست رووی مرۆڤ لە "زۆری"یەوە بەرەو "یەك" و، لە "فانی"یەوە بەرەو "باقی" وەربچەرخێنێت..

ئەو مرۆڤەی کە خواوەندی بەدیهێنەر کردوویەتی بە بەروبوومی جیهان و.. هێندەش توانا و قابلییەتی پێ بەخشیوە کە جێی هەموو جیهانی تێدا ببێتەوە و.. بۆ بەندایەتییەکی گشتی ئامادەی کردووە و.. بە چەند هەست و شعوورێکیش تاقیی کردووەتەوە کە روویان لە "زۆری" و "دنیا"یە..

جا لەبەر ئەوەی کە بەرزترین پلەی بوونەوەران: زیندەوەرانن و.. بەرزترینی زیندەوەرانیش: خاوەن هەستانن و.. بەرێزترینی خاوەن هەستانیش: مرۆڤە راست و کاملەکانن.. ئەوا لەبەر هەموو ئەمانە، ئەو کەسەی کە لە نێوان هەموو مرۆڤە

بەرێزەکاندا ئەو فەرمانبەرییە ناوبراوانەی ئەنجام داوە و، بە شێوەیەکی جوان و پلەیەکی بەرز مافی خۆیانی پێ داون.. بە بێ هیچ گومانێك ئەو مرۆڤە بەهۆی میعراجی مەزنەوە بۆ بەرزترین پلەی وەك (قاب قوسين أو أدنى) بەرز دەکرێتەوە و، لە دەرگای بەختەوەریی هەمیشەیی دەدات و، دەرگای گەنجینەکانی میـهرەبانیی فراوانی خواوەند دەکاتەوە و، ڕاستییە پەنهانەکانی ئیمان بە بینینی چاو دەبینێت..

جا دەبێ ئەو کەسە کێ بێت جگە لەو پێغەمبەرە بەڕێزە ﷺ؟

حەوتەم: هەر کەسێك سەرنج لەم بەدیهێنراوە پەرش و بڵاوانەی نـاو گـەردوون بدات، بە حەتمی جوانکاری و ئارایشتی لە ئەندازەبەدەر و ناوازەیان تێدا دەبینێت. خۆ شتێکی ئاشکرایە کە ئەم جوانکاری و ئارایشتانە بەڵگەن لەسەر ئەوەی بەدیهێنـەری ئـەو بەدیهێنراوانە ویستی لەسـەر جوانکـاری و ئارایشـتدانی ئـەو بەدیهێنراوانەیەتی، جـا ئـەو ویستە توندوتیژەی ئەو - بە بێ هیچ گومانێك - دەبێت بە بەڵگە لەسـەر ئـەوەی کـە ئـەو بەدیهێنـەرە حەزێکی بـەرز و خـاوێن و خۆشەویستییەکی پیرۆزی لـە بەرامبـەر ئـەو بەدیهێنراوانەی خۆیەوە هەیە.

لەبەر ئەوە، شتێکی ئاشکرا و بەڵگەنەویستە کە خۆشەویستترین کـەس لـە لای ئـەو بەدیهێنـەرەی کـە بەدیهێنراوانی خۆی خۆش دەوێـت، ئـەو کەسـەیە کـە هـەموو ئـەو سیفەتانەی تێدا جەم بووبێت و، لە خودی خۆیشیدا وردەکارییەکانی سنعەتی خواوەند بە جوانی و تەواوی دەربخات و بیانزانێت و بە غـەیری خۆیشـیانی بناسێنێت.. کەسێك بێـت کـە خـۆی لای خـوای گـەورە خۆشەویسـت بکـات و، بەویـەڕی ڕێـز و سەرسووڕمانەوە دان بە جوانیی بوونەوەرانی تردا بنێت و، ئەو جوانییانەیان دەربخات.

جا ئـەو کەسە کێیە کە بەرامبـەر ئـەو جوانکـاری و وردەکـاری و کەماڵاتـەی کـە بوونەوەران بە جـوان دەردەخـەن و دەیانڕازێننەوە و ڕووناکییـان تێدا پـەخش دەکـەن، وای لە زەوی و ئاسـمانان کـردبێت کە بە زایەڵەی دەنگی: (سبحان الله.. ماشـاء الله.. الله أكبر) و، بە (زیکر و تەسبیحات و الله أكبر) وتنی سەرسووڕمانەوە، دەنگ بدەنەوە؟

ئەو کەسـە کێیـە کـە بـە ئـاوازی قورئـانی پیرۆز سـەرانسەری بوونـەوەرانی ڕاچڵەکانـدووە و، وشـکایی و دەریاکانیشـی خستووەتە جـۆش و خرۆشـێکی تـابڵێی توندوتیژ و، شەوق و تاسـەیەکی یەکجار زۆریشـی بەرامبـەر بـەو قورئانـە پیرۆزەوە تێدا هەژاندوون و، هانی داون کـە ڕێزلێنـان و سەرسووڕمانی خۆیـان بەرامبـەر جوانیی ئـەو قورئانە بە بیر کردنەوە و دەرخستن و، بە زیکر و تەهلیلە دەربڕن؟ دەبێ ئەو زاتە پیرۆزەی کە ئەم کارانە ئەنجام دەدات کێ بێت جگە لە حەزرەتی محەممەدی ئەمین ﷺ؟

جا پێغەمبەرێکی ئاوا مەزن ﷺ کە بەهۆی نهێنیی: "السبب کالفاعل"ەوە هەردەم بە ئەندازەی ئەو چاکەکارییانەی نەتەوەکەی، کردەوەی چاك دەخرێتە سەر تای تەرازووی چاکەکارییەکانی.. ئەو پێغەمبەرەی ﷺ کە سەرجەمی ئەو سڵاواتانەی نەتەوەکەی لەسەری دەدەن، دەخرێنە سەر کەمالاتە مەعنەوییەکانی.. ئەو پێغەمبەرەی ﷺ کە هێندە میهرەبانی و خۆشەویستیی خواوەندی بەسەردا دەبارێت کە نەتوانرێت سنووری بۆ دابنرێت، سەرەڕای ئەو بەروبوومانەش کە پاداشتی گەورە و مەعنەوین و هی بەئەنجام گەیاندنی ئەرکی پێغەمبەرایەتین..

بەڵێ، ڕۆیشتنی پێغەمبەرێکی گەورەی ئاوا ﷺ - بە بێ هیچ گومانێك - بۆ بەهەشت و "سدرة المنتهى" و "قاب قوسين أو أدنى": عەینی حەق و حەقیقەتە و، سەرتاپا حیکمەتی خواوەندە و، کارێکە هیچ گومانێکی تێدا نییە[1].

---

(١) ڕۆژنامەیەکی ئیسلامی کە بایەخ بە بارودۆخی موسڵمانان دەدات، دەڵێت:
پیاوە بەناوبانگەکانی یاسا و سیاسەت لەوانەی کە گرنگی بە ژیانی کۆمەڵایەتیی مرۆڤ دەدەن، ساڵی ١٩٢٧ز لە ئەورووپا کۆنگرەیەکیان بەستووە کە چەندین فەیلەسووفی یاسایی لەو کۆنگرەیەدا لە بارەی شەریعەتی ئیسلامەوە دواون. وا لە خوارەوەدا دەقی وتەکانیان دەهێنین. بەمەش ژمارەی ئەو شایەتییانەی کۆمان کردوونەتەوە لەسەر ئەوەی کە شەریعەتی ئیسلام لە هەموو یاسایەك حەق و ڕەواترە دەگەنە بیست و پێنج شایەتی، دوای ئەوەی کە ئەم دوو شایەتییەش دەخەینە سەر ئەو بیست و سێ شایەتییە ڕاستەی لە کۆتایی "پەیامی نوور"دا باس کراون. (والفضلُ ما شهدتْ به الأعداءُ)!

ئەوەتا تەنانەت زانایانی خۆرئاواش دانیان ناوە بە بەرزیی بیروباوەڕەکانی ئیسلام و چاکی و شیاوییدا بۆ هەموو جیهان. مامۆستا "شبرول"ی ڕاگری کۆلیجی "مافەکان"ی زانکۆی ڤییەننا لە کۆنگرەی ساڵی ١٩٢٧ی یاسازاناندا دەڵێت:

"مرۆڤایەتی شانازی دەکات بەوەی کە پیاوێکی وەك محەممەد ﷺ یەکێکە لە ڕۆڵەکانی، چونکە هەرچەندە محەممەد ﷺ کەسێکی نەخوێندەوار بووە بەڵام دوازدە سەدە پێش ئێستا توانیی یاسایەك بهێنێت کە ئێمەی ئەورووپایی ئەوپەڕی بەختەوەر دەبین گەر پاش دوو هەزار ساڵی تر بتوانین پێی بگەین"!

"بەرناردشۆ"ش دەڵێت: "ئایینی محەممەد ﷺ هەمیشە جێی بەرزترین ڕێزم بووە، لەبەر ئەوەی ژیان و تین و گوڕێکی سەرسووڕهێنی تێدایە، چونکە وەك بۆم دەرکەوتووە تاکە ئایینێکە توانای هەرس کردنی گشت قۆناغە جیاجیاکانی ژیانی بێت و بتوانێت هەموو بەرەیەکی مرۆڤ بەرەو خۆی کێش بکات. بە پێویستی دەزانم کە بە محەممەد ﷺ بوترێت: " ڕزگارکەری مرۆڤایەتی". من لەو باوەڕەدام کە ئەگەر پیاوێکی وەك ئەو سەرکردەیی جیهانی نوێی پێ بسپێررێت ئەوا لە چارەسەر کردنی کێشەکانی جیهاندا سەردەکەوێت و ئاسایش و بەختەوەری (واتە ئاسایش و سوڵحی گشتی) لە جیهاندا بڵاو دەکاتەوە. ئای چەندە جیهانی ئەمڕۆ پێویستی بەم بەختەوەری و ئاسایشەیە"! (دانەر)

پلەی شازدەهەمی پەیامی:

(الآية الكبرى)

کە سەبارەت بە پێغەمبەرێتیی پێغەمبەری خۆشەویست ﷺ دەدوێت

لەبەر ئەوەی ئێرە جێیەکی گونجاوە بۆ ئەم پلەیە، ئەوا کرا بە پاشکۆی ئەم باسە.

پاشان ئەو گەشتیارەی کە لە دنیادا خەریکی گەشتوگوزار بوو، بە "عەقڵ"ی خۆی وت:

مادەم من بە دوای بەدیهێنەر و خاوەنی خۆمدا دەگەڕێم و لەم پێناوەدا پرسیار لە بەدیهێنراوانی ناو گەردوون دەکەم، ئەوا باشتر وایە سەر لەو کەسە بدەم کە کاملترین مرۆڤی ناو بوونەوەرە و مەزنترین کەسێکە بە شایەتیی دوژمنانیشی - چ جای دۆستانی - خەڵکی بەرەو چاکە دەبات و، بەناوبانگترین و ڕاستگۆترین و پلە بەرزترین و خاوەنی ڕووناکترین ژیرییە، کە بریتییە لەو محەممەدە ئەمینەی ﷺ بەهۆی ڕەوشتە بەرزەکانی و قورئانەکەیەوە چواردە سەدەی ڕەبەقی ڕووناك کردەوە.. جا لەبەر ئەوەی بە سەرلێدانی شاد بیم و لە بارەی ئەو شتانەی بە دوایاندا عەودالم پرسیاری لێ بکەم، ئەوا دەبێ بە یەکەوە (واتە خۆی و عەقڵی) بڕۆین بۆ باشترین سەردەم و سەدە و کات، کە چەرخی بەختەوەرییە، چەرخی پێغەمبەرێتیی ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ.

بەم جۆرە ئەو مرۆڤە گەشتیارە، بە "عەقڵ" ڕۆشتە ناو چەرخی بەختەوەرییەوە. کە ڕۆشت، بینیی:

ئەم چەرخە بەهۆی پێغەمبەرەوە ﷺ بە ڕاستی بووە بە چەرخی بەختەوەریی مرۆڤایەتی. چونکە بە بۆنەی ئەو نوورەی کە ئەم پێغەمبەرە ﷺ هێنابووی، لە ماوەیەکی کورتدا نەتەوەیەکی نوقم بووی ناو نەخوێندەواری و ڕەگداکوتاوی ناو ژیانی "دەشتەکێتی"ی گۆڕی و، کردنی بە مامۆستا و سەرکردەی جیهان!

هەروەها ئەم گەشتیارە بە عەقڵی خۆی وت:

دەبێ لە پێشدا، سەبارەت بە مەزنیی ئەم زاتە خاوەن ئیعجاز و پیرۆزە شتێك بزانین، ئەمەش لە ڕێی ڕاستگۆیی و حەق بوونی گوفتار و هەواڵدانەکانیەوە. ئنجا لە بارەی بەدیهێنەرمانەوە پرسیاری لێ بکەین.

پاش ئەمە، ئەو گەشتیارە دەستی بە لێکۆڵینەوە کرد. لە ئەنجامدا ئەوەندە بەڵگەی سەبارەت بە ڕاستیی پێغەمبەرێتیی ئەو دەست کەوت کە لە ژمارە نەدەهاتن، بەڵام توانیی (نۆ) دانەیان دەستنیشان بکات:

یەکەم:

ئەوەیە کە: هەرچی سیفەت و ڕەوشتی بەرز و جوانە لەم پێغەمبەرەدا ﷺ هەیە، بە ڕادەیەك کە دوژمنانیشی شایەتی لەسەر ئەمە دەدەن. هەروەها دەرکەوتنی هەزاران موعجیزە لەم پێغەمبەرەوە ﷺ وەك: لەت بوونی مانگ کە بە پەنجە بۆ ڕاکێشانی پێغەمبەر ﷺ بوو بە دوو کەرتەوە و لە دەقی قورئاندا بە: ﴿وانشَقَّ القَمَر﴾ باس کراوە.. هەروەها وەك ئەوەی کە سوپایەکی تەواوی دوژمنانی، تەنها بەوەی کە مشتێك خاکی بە سەر و چاودا وەشاندن، هەموو یەکێکی ئەو دوژمنانە لەو گڵ و خاکە ڕۆشتە ناو چاویانەوە، هەروەك دەقی ئایەتی: ﴿وما رَمَيْتَ إذْ رميتَ ولكنَّ اللهَ رَمَى﴾ باسی دەکات.. هەروەها وەك تێراوبوونی هاوەڵەکانی لەو کانیاوەی کە وەك کەوسەر لە کاتی تینوێتیی سەختدا لە نێوان هەر پێنج پەنجە پیرۆزەکانیەوە هەڵدەقوڵا و.. جگە لەمانەش سەدان موعجیزەی تر کە لەسەر دەستی ئەو پێغەمبەرەدا ﷺ ڕوویان داوە و، بە نەقڵی صەحیح و بێ گومان، یان بە تەواتور پێمان گەیشتوون.

ئیتر ئەم گەشتیارە داوای لە "عەقڵ"ی خۆی کرد کە: بڕوات مەکتووبی نۆزدەهەم(موعجیزاتی ئەحمەدی) بخوێنێتەوە، کە پەیامێکی وەهایە خۆی لە خۆیدا کارێکی لە عادەت بەدەر و خاوەنی کەرامەتە و، زیاتر لە سێ سەد موعجیزەی لە موعجیزەکانی پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ بەڵگە بێ گومان و سەنەدە باوەڕ پێ کراوەکانیاندا لەخۆ گرتووە.

پاشان ئەم گەشتیارە لەبەر خۆیەوە بە خۆی وت:

کەسێك بەم ئەندازەیە ڕەوشتی جوان و بەم زۆرییەش موعجیزەی بێت، بێ هیچ گومانێك ئەو کەسە خاوەنی ڕاسترین گوفتارە و، بە هیچ جۆرێك ناگونجێ لەو مرۆڤە

لـەو پلەیـەی خۆی دابـەزێت و، وەك خراپكـاران دەست بـە سـاختە و درۆ و دەلەسـە بكات.

دووهەم:

ئەوەیە كە: ئەو قورئانەی بە دەستیەوەیەتی، لە حەوت ڕووەوە خاوەنی ئیعجازە.. ئەو قورئانـەی كـە فەرمانێكـە لـە لایـەن خـاوەنی گەردوونـەوە دەرچـووە و، لـە هـەموو چەرخێكدا سێ سەد ملیۆن كەس باوەڕیان پێیەتی.

جا لەبـەر ئەوەی وتـەی بیسـت و پێنجەم، واتـە: پەیامی (موعجیزاتی قورئانی) كە خۆری پەیامەكانی نوورە، بە چەندین بەڵگەی بەهێزی دامەزراو چەسپاندوویەتی كە بە چـل ڕوو قورئـانی پـیرۆز خـاوەنی ئیعجـازە و فـەرموودەی پـەروەردگاری هـەموو جیهانەكانە.. لەبەر ئەوە، گەشتیارەكە ئەم كـارەی بـەو پەیامـە ناوبراوە سپارد، چونكـە ئەو پەیامە بە درێژی ئەو ئیعجازەی ڕوون كردووەتەوە.

پاشان وتی: ئەو كەسەی كە خواوەند بیكات بە ئـەمیندار لەسەر وتەكانی خۆی و، ئەویش ئەم وتانەی خوای گـەورە لـە خۆیـدا جێبەجێ بكـات و بـەم كـارەش واتاكـانی ڕوون بكاتەوە.. ئەو كەسەی كە خوای گەورە ئەركی ڕاگەیاندنی ئـەم قورئانـە مەزنـەی بە هەموو خەڵكی پێ سپاردبێت، كـە ئەمـەش كـارێكی تـەواو حـەق و ڕەوایـە، هـەرگیز مومكین نییە مرۆڤێكی وا درۆی لـێ ببینرێت یان جێی گومان بێت.

سێهەم:

ئەوەیـە كـە: ئـەم پێغەمبـەرە ﷺ بـە شـەریعەتێكی پـاك و ئـایینێكی سروشـتی و بەندایەتییەكی خاوێن و نزا و لاڵانەوەیەكی بەكوڵ و بانگەوازێكی گشـتی و بـاوەڕێكی دامـەزراوەوە ڕەوانـە كـراوە، كـە هیـچ شـتێك نییـە هاوچەشـنی ئەوانـە بێـت كـە ئـەم هێناونی و، هەرگیز لەوانە باشتر نەبووە و نابێت..

چونكە ئەو شەریعەتەی كە ئەو نەخوێندەوارە ﷺ هێنای و پێنج یـەكی مرۆڤایـەتیی بـە درێژایی چـواردە سـەدەی ڕەبـەق لەسـەر بناغـەی حـەق و دادگـەری و بـە یاسـا پـڕ لـە وردەكاری و زۆرەكانی بەڕێوەبرد، هەرگیز هاوتای نییە و نابێت.

هـەروەها ئـەو "ئیسـلام"ەی كـە لـە كـردار و گوفتـار و هەڵسـوكەوتی ئـەو كەسـە نەخوێندەوارەوە دەرچووە، پێشەوا و جێی پرس و ڕای سێ سەد ملیۆن مرۆڤە لە هەموو چەرخێكدا و، مامۆستا و ڕابەری عـەقڵ و، ڕووناككـەرەوەی دڵ و، پـەروەردەكار و

پاکژکەرەوەی دەروون و، هۆی بەرزبوونـەوەی ڕۆحیانە.. ئەم ئیسلامە، نە هاوو‌ێنـەی بووە، نە هەرگیز دەبیشی بێت.

هەروەها پێشکەوتن و بەرزبوونەوەی بەسەر هەموو کەسێکدا لەو پەرستنانەی کە لـە ئایینەکەیدا هەن و، تەقوا مەزنەکەی کە لە هەموو کەسێك زیاترە و، ترسانە زۆرەکەی لە خواوەند و، موجاهەدە بەردەوامەکەی و، چاودێرییە لە ڕادە بەدەرەکەی بۆ وردترین نهێنییەکانی بەندایەتی، تەنانەت لـە ناخۆشترین بارودۆخیشـدا و، بەندایەتی کردنە بێ گەردەکەی هەر لە سەرەتاوە بە جوانترین شێوە، بێ ئەوەی لاسایی کـەس بکاتەوە و، لـە سەرەتا و کۆتاییدا هەر یەکتاپەرست بێت، بێ گومان هاوچەشنی مرۆڤی وا نـە تـا ئێستا بینراوە و نە لەمەولاش دەبینرێت.

هـەروەها بـە دوعـا و لالآنـەوەی "الجوشـن الکبـیر" کـە یەکێکـە لـەو هـەزاران نـزا و پاڕانەوانەی ئەو، وەسفی پەروەردگاری خۆی لە پلەیەکی عارفانەی وەهادا دەکـات کـە هیچ کـام لـە عارفـان و ئـەولیاکان لـە خواناسیدا نەگەیشتوونەتە ئەو پلەیە و، هـەر لـە کۆنەوە تا ئێستا وەسفی کەسیان نەگەشـتووەتە ڕادە و پایـەی ئـەو وەسـفەی کـە ئـەو هـی خواوەندی دەکات، هەرچـەندەش ئـەوان دەیـانتوانی یـەك لـە دوای یـەك سـوود لـە بیری یەکتر و پێشینانیان وەربگرن. ئەمەش ئەوەمان بۆ دەردەخات کـە هیـچ کەسـێك نییـە لـە پاڕانەوەدا وەکو ئەو وابێت. هەرکـەس سـەیری ئـەو ڕوونکردنـەوە کورتـەی بڕگەیـەکی نـەوەد و نـۆ بڕگەکـەی موناجـاتی "الجوشـن الکبـیر" بکـات لــە ســەرەتای پـەیامی "موناجـات"دا، هیچی بۆ نامێنێتەوە جگـە لـەوەی کـە بڵێـت: هیـچ نزا و پاڕانەوەیـەك هاوچەشنی ئەم دوعا بەرز و جوانە نییە کە لە چلەپۆپەی خواناسیدایە.

هەروەها لە گەیاندنی پێغەمبەرێتییەکەی و ڕاگەیاندنی بانگەوازەکەیدا بـە خـەڵکی، دامـەزراوی و ئازایەتییەکی ئـەوتۆی پیشـانداوە کـە هیـچ کەسـێك - بـا بـە ئـەندازەی گەردیلەیەکیش بووبێت - لەمەدا نزیکـی نایێتـەوە و پێـی ناگاتـەوە و لەگەڵیدا بـەراورد ناکرێت. هیچ جۆرە دوودڵی و دڵەتەپێیەکیشی تووش نەبووە و هەرگیز ترس نـەیتوانیوە زەفـەری پێ بـبات، خـۆ هـەرچـەندە دەوڵەتە گـەورە و ئایینـە مەزنـەکانی ئـەو دەمـە و تەنانەت هۆز و مام و خزمانیشی ئەوپـەڕی دوژمنایـەتییان لەگەڵدا دەکرد، کـەچی ئـەم هەر بە تەنها خۆی تەحەددای گشت دنیای دەکرد و، خواوەندیش پشتی گرت و سەری

خست و سەربەرزی کرد و، ئەویش سەری گێتیی بە تاجی ئیسلام ڕازاندەوە.. کەواتە کێ هەیە لە گەیاندنی ئەو ڕاسپاردانەی خوای گەورەدا وەك محەممەد ﷺ وا بێت؟!

هەروەها ئەم پێغەمبەرە ﷺ ئیمانێکی توندوتۆڵی مەحکەم و، یەقینێکی دامەزراوی لە عادەت بەدەر و، دەرخستنی حەقیقەتی سروشتی مرۆڤی بە جۆرێکی دەراسا و، بیروباوەڕی بەرزی ئەوتۆی لەگەڵ خۆیدا هێناوە کە نە بیروباوەڕ و نە دانایی دانایان و سەرگەورە ڕۆحیەکانی ئەو سەردەمە، نەیانتوانی هیچ گومانێك یان دوودڵیەك یان لاوازیەك یان تەنانەت وەسوەسەیەکیش لە دڵی ئەودا دروست بکەن! بەڵێ، هەموو ئەوانە نەیانتوانی هیچ کارێك بکەنە سەر هیچ شتێکی ئەو، چ یەقینی، چ بیروباوەڕی، چ پشت بە خوا بەستنی، چ ئەو دڵنیاییەی کە بە خوای گەورە هەیبوو، هەرچەندەش گشت ئەو بیروباوەڕ و داناییانەی باس کران، هەموویان دژ و پێچەوانەی ئەو بوون و دوژمنایەتیان لەگەڵدا دەکرد! جگە لەمەش: سەرجەمی ئەولیا و پیاوچاکان کە لە پلە و پایە مەعنەوییەکاندا بەرز بوونەتەوە، لە پێشەکیی هەموویانەوە: هاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەر ﷺ هەموویان بەهۆی ئیلهام و دەرس وەرگرتن لە پێغەمبەر ﷺ و سوود وەرگرتنیان لە پلەی ئیمانەکەی و بەوەی کە پێغەمبەریان ﷺ لە بەرزترین پلەدا دیوە، بەرز بوونەوە و گەیشتن بەو پلە بڵندانە..

هەموو ئەمانە، بە جۆرێکی ئاشکرای بەڵگەنەویست، دەری دەخەن کە ئیمانی ئەم پێغەمبەرە ﷺ ئیمانێکە هەرگیز هاوتا و هاوێنەی نییە.

ئیتر گەشتیارەکە تێگەیشت و تەسدیقی عەقڵی خۆی کرد، کە: کەسێك خاوەنی شەریعەتێکی ئاوا بێ وێنە و، ئیسلامێکی پاکی بێ هاوتا و، بەندایەتییەکی خاوێنی بێ گەرد و، پاڕانەوەیەکی جوانی ناوازە و، دەعوایەکی گشتیی گەردوونی و، ئیمانێکی موعجیزی بەم چەشنە بێت، هەرگیزاو هەرگیز جێی درۆی لانابێتەوە و خەڵکیش ناخەڵەتێنێت.

بەڵگەی چوارەم:

یەکدەنگیی هەموو پێغەمبەران، درودیان لەسەر بێت و، یەکگرتنیان لەسەر ئەو ڕاستییانەی ئیمان کە ئەم پێغەمبەرە ﷺ هێناونی، بەڵگەیەکی بێ گومانە لەسەر "بوون" و "یەکتایی" خواوەندی گەورە، هەروەها شایەتییەکی ڕاستیشە لەسەر ڕاستی و پێغەمبەرێتیی ئەم پێغەمبەرە ﷺ. چونکە هەر شتێك ببێت بە بەڵگە لەسەر پێغەمبەرێتیی پێغەمبەرانی تر و لە خولگەی پێغەمبەرێتیی ئەواندا بخولێتەوە، وەك سیفاتی

بەرز و پیرۆز و موعجیزاتیـان و ئەو کارانەی ئـەنجامیان داون، کتومـت وەك ئەوانـە و لەوانیش تەواوتر لەم پێغەمبەرەدا ﷺ هەیە، هەروەك مێژوو تەسدیقی ئەمە دەکات..

چونکە ئـەو پێغەمبەرانـە – درووديـان لەسـەر بێـت – بە زمـانی تەورات و ئینجیـل و زەبوور و ئەو "صوحوفانەی" لە بەردەستیاندا بـوون، ئـەوالّ و مزگێنیی هـاتنی ئـەم زاتـە پیرۆزەیـان بە خەڵکی داوە (تەنانـەت بیسـت ئامـاژەی ڕوون و ئاشکرا زیاترمـان ڕوون کردووەتـەوە کـە لـەو کتێبـە پیرۆزانـەدا هـەن و، لـە پەیامی "موعجیزاتی ئەحـــمەدی"دا تۆمارمان کردوون). جا هەروەك ئەوان مزگێنیی هاتنی ئەمیان بە خەڵکی داوە، بە زمانی حاڵیشیان – واتە زمانی پێغەمبەریتی و موعجیزاتیان – تێکڕا تەسـدیقی دەکـەن و مۆری پشتگیری لەسـەر ڕاستیی بانگەوازەکـەی دەدەن. چونکـە هـەر ئەو پێغەمبەرەیە کە لـە بانگەوازەکەیدا بۆ لای خواوەند، پێش هەموو پێغەمبەرانی تر کەوتووەتەوە.

لەمـەوە گەشتیارەکە تێگەیشـت کـە ئەو پێغەمبەرانـە – درووديـان لەسـەر بێـت – هەروەك بە زمانی گوفتار و یەکدەنگییان دەبن بە بەڵگە لەسەر "یـەکتایی" خـواوەنـد، بـە هەمان جۆر، بە زمانی حاڵیشیان و یەکگرتنیان شایەتی لەسـەر ڕاستی و ڕاستگۆیی ئەم پێغەمبەرە ﷺ دەدەن.

بەڵگەی پێنجەم:

گەیشـتنی هـەزاران ئەولیا بـە "حـەق" و سـەرچاوەی "حەقیقـەت".. هـەروەها ئـەو کەماڵات و کەرامەت و کەشف و موشاهەدانەش پێیان بەهرەمـەند بوون، تەنـها بـەهۆی شـوێنکەوتنی دەسـتوورەکان و، پەروەردەی پێغەمبــەر ﷺ و، شـوێن پـێ هەڵگرتنیـەوە هەموو ئەمانەیان دەست کەوتووە.. جا هەروەك هەموو ئەمانە بەڵگەن لەسـەر "یەکتایی" خواوەند، هـەروەها بـە یـەکدەنگی و یەکگرتنیشـیان شـایەتن لەسەر ڕاستیی مامۆستا و پێشەواکەیان، کە ئەم پێغەمبـەرە بەرێزەیە ﷺ و، لەسـەر ئـەوەش کـە پێغەمبەریتییەکـەی لەوپەڕی حەق و ڕاستیدایە.

جـا گەشتیارەکە لەمـەوە تێگەیشــت کــە ئـەم پیاوچاکانـە بـە "نـووری ویلایـەت" هەندێکیان لـەو شـتە غەیبییانە دیوە کە پێغەمبـەر ﷺ لـە بارەیانەوە دواوە و هـەواڵیانی ڕاگەیاندووە، بـە نـووری ئیمـانیش هـەموو هەواڵدانەکانی ئـەویان دیـوە و باوەڕیـان پـێ هێناوە و، چ بە "علم اليقين" و چ "عين اليقين" و چ "حـق اليقين" تەسـدیقیان کـردووە. ئەمەش وەك خۆری ڕووناك دەری دەخات کە: تا چـەندە ئـەم پێشـەوا و ڕابەرە گـەورە و مەزنەیان ڕاستگۆیە و، تا چەندەش لەسەر حەقە.

بەڵگەی شەشەم:

ملیۆنـان زانای هـەڵبژاردەی وردەكـار و صیددیقـانی لێكۆڵـەر و دانایـانی بلیمـەتی ئیماندار، لەوانەی كە بە بەرزترین پلە گەیشتوون، تەنها بەهۆی ئەوەی كە قوتابیێتیی ئـەو پێغەمبەرە نەخوێندەوارەیان ﷺ كـردووە و وانـەی حەقیقەتـە بـەرز و پیرۆزەكانیـان لـە لا خوێندووە و لەمەشەوە چەندین زانستی بـەرزیان بەدەسـت هێنـاوە و چەندین پلـەیان لـە خواناسـیدا بـۆ دەر كـەوتووە.. گشـت ئـەو مرۆڤانـە، هــەروەك هــەموویان بناغــەی بانگەوازەكەی پێغەمبەر ﷺ (كە یەكتاپەرستیی خواوەنـدە) دەچەسپێنن و بـە بەڵگـە بێ گومانەكانیشیان و بە یەكدەنگی تەسـدیقی دەكـەن.. هـەر بـەو جۆرەش هـەموویان یـەك دەگرن و، لەسەر ڕاستی و ڕاستگۆیی ئەم مامۆستا مەزنـە و لەسـەر ئەوەی كـە سـەرجەم فەرموودەكانی حەق و ڕاستن، شایەتی دەدەن.

جـا ئـەم شـایەتیدانەی ئـەوان، وەك ڕۆژی ڕوونـاك، بەڵگەیـەكی ڕوونـە لەسـەر ڕاستگۆیی ئـەم زاتـە و ڕاستیی پەیامەكەی. بۆ نموونـە: "پەیامـەكانی نـوور" بـە هـەموو بەشەكانیەوە كە لـە سـەد تێدەپەڕن، تەنـها یـەك بەڵگـەن لەسـەر ڕاستی و دروسـتیی ئـەم پێغەمبەرە خۆشەویستە ﷺ!

بەڵگەی حەوتەم:

ئەو كۆمـەڵە مەزنـەی كـە پێیـان دەوترێـت: "ئـال و ئەصـحاب" و، سـەبارەت بـە فیراسـەت و زانسـت و كەماڵاتـەوە لـە دوای پێغەمبـەران - درووددیـان لەسـەر بێـت - بەناوبانگترین مرۆڤن و لە هەموو كەسێك وریاترن و لە پلە و پایـە و كەماڵاتیشـدا پلـەیان بەرزترە و، بـەناوبانگتر و وردبینـترن و لـە هـەموو كەسـێكیش زیـاتر دەسـتیان بـە ئاینـەوە گرتووە..

جا كە ئەم كۆمەڵە مەزنە بەوپەڕی تاسە و شەوق و لێبڕان و وردەكارییەوە بە شـوێن هـەموو حاڵـەت و بیر و هەڵسـو كەوتێكی ئاشكرا و پەنـهانی پێغەمبـەردا ﷺ بـە وردی گەڕاون و، ئنجا بە یەكدەنگی و یەكگرتن تەسدیقی ئەوەیان كردووە كە پێغەمبەر ﷺ لە قسە و گوفتارەكانیدا لە گشت كەسێكی ئـەم دنیایـە ڕاسـتگۆترە و، لـە هـەموویان پلـەی بەرزترە و، لە هەمووشیان زیاتر و توندتر دەستی بە حەق و حەقیقەتەوە گرتووە.. جا ئـەم تەسدیقەی ئەوان كە هێندە دامەزراوە هەرگیز لە جێگـای خۆیـدا نـابزوێت، لەگـەڵ ئەو ئیمانە قووڵەش كە هەیانە، بەڵگەیەكی گەلـێ ڕوونە و وەك ئەوە وایە كـە ڕۆژی ڕوونـاك دەبێت بە بەڵگە لەسەر ڕووناكیی خۆری ناوجەرگەی ئاسمان.

بەڵگەی هەشتەم:

هەروەك ئەم گەردوونە بەڵگەیـە لەسـەر ئـەو بەدیهێنـەر و نووسـەر و وێنەكێشـەی كـە دروسـتی كـردووە و بـەڕێوەی دەبـات و كـاری دەسـازێنێت و بـە وێنەكێشـان و ئەنـدازەدانان و ڕێكخسـتن دەسـتكاریی دەكـات، وەكـ بڵێـی گـەردوون كۆشـكێكی ڕەنگین، یـان پەڕاوێكی گـەورە، یـان پیشـانگایەكی جوانـی نـاوازە، یـان جێگـای دەرخسـتن و ناوبانگ پێ دەركردن بێت بۆ ئەو شتانەی كە تیایدایە..

هەروەك ئـەم گەردوونـەی كـە بـەم جۆرەیە، بەڵگەیە لەسـەر بەدیهێنـەری خـۆی، بـە هەمان جۆر و بە چەشنێكی بێ گومان، داخوازی ئـەوەش دەیێـت كـە یـەكێك بێـت ئـەو واتایانە دەرببڕێت كە لەم كتێبە گەورەیەی گەردووندان و، ئامانجەكانی خواوەندیـش لـە بەدیهێنانی گەردووندا بزانێت و بەخەڵكیشیان بڵێت و، ئەو دانستە پەروەردگاریـیانەش كە لە ئاڵوگۆڕی گەردووندان و ئەنجامی فەرمانبـەری و هەڵسوكەوتەكانی گـەردوون، بـە دەرس بیانڵێتـەوە و، نـرخ و بایـەخ و كـەماڵاتی ئـەو شـتانەش لـە گـەردووندا ئاشـكرا بكـات. واتـە داخـوازی ئـەوە دەیێـت كـە بانگـەوازكارێكی مـەزن و ڕاسـتگۆ و مامۆستایەكی لێكۆڵەر و كارامە، بۆ ئەم كارانە بێت.

گەشتیارەكە لەم وانەیەوە تێگەیشـت لـەوەی كـە گـەردوون بەڵگـە و شـایەتە لەسـەر ڕاسـتی و دروسـتیی ئـەم پێغەمبـەرە ئەمینـەی كـە بـەڕێزترین و بـەرزترین كەسـە لـەم فـەرمانبەری و ئەركانـەی بـە تـەواوی ئەنجام دایێـت و، بەڵگەیە لەسـەر ئـەوەش كـە ئـەم پێغەمبەرە ﷺ بەڕێزترین و ڕاستگۆترین نێرراوی پەروەردگاری هەموو جیهانەكانە.

بەڵگەی نۆهەم:

مادەم لە پشت پەردەوە یەكێك هەیە كەماڵی بێ وێنە و وردەكاریی سـنعەتی خۆی لـە ڕێی ئەم بەدیهێنراوە پڕ لە وردەكاری و دانـاییانەوە ئاشـكرا دەكات و.. بەو بەدیهێنراوە لەژمارەبەدەر و ڕازاوە و ناسكۆڵە و جوانانـەش، خۆی بـە غـەیری خۆی دەناسـێنێت و خۆشەویستی دەكات لە لایان و.. بەو نیعمەتە بەنرخ و خـۆش و لـە ژمارەبەدەرانـەش كـە بەخشیونی، سوپاس و شوكرانە لەسەر ئەو بەدیهێنراوانـەی خۆی پێویسـت دەكـات و.. بەدیـهێنراوانی دەخاتـە تاسـە و شـەوقەوە و هانیـان دەدات كـە لـە بەرامبـەر پەروەردگاریتیـیەكەی ئەودا پەرستشێكی ئەوتۆ ئەنجامبدەن كە پڕ بێت لە خۆشەویستی و سوپاس و شـوكرانەبژێری بۆ ئـەم پـەروەردگاری و ژیاندنـە گشـتیـیەی خواوەنـد كـە بەدیهێنراوانی خۆی پێ پـەروەردە دەكـات و بـە جۆرێكـی پڕ لـە شـەفەقەت و چـاودێری

دەیانژییەنێت (بە ڕادەیەك کە خۆراك و میوانداریی پەروەردگارییانەی وا ئامادە و ساز دەکات کە پێویستییەکانی وردترین هەستی چەشتنی ناودەمەکان و هەموو جۆرە ئیشتیهاکان دابین دەکات) و.. داوا لە بەدیهێنراوانیشی دەکات کە باوەڕ و تەسلیم بوون و ملکەچی و گوێڕایەڵییان لە بەرامبەر ئەو خوایەتییەی خواوەندەوە بێت کە بە گۆڕینی وەرزەکان و، شەو بە دوای ڕۆژدا هێنان و، جیاوازییان و، هاوچەشنی ئەم کاروبارە مەزن و هەڵسوکەوتە گەورە و کردارە پەروەردگارییە سەرسووڕهێنەر و پڕ لە داناییانەوە، ئەو خوایەتییەی خۆی پیشانی ئەوان دەدات و، دادگەری و حەقڕەویی خۆیشی بەوە دەردەخات کە هەمیشە پەنای چاکەخوازان دەدات و، خراپە و خراپکاران لەناودەبات و، بە بەڵا و گیروگرفتە ئاسمانییەکانیش ستەمکاران و ئەوانەی پێغەمبەران بە درۆ دەخەنەوە، لەناو دەبات.

کەواتە بێ هیچ گومانێك، خۆشەویستترین بەدیهێنراو و ڕاستگۆترین بەندە لە لای ئەو خواوەندەی کە پەردەی غەیبی بەسەر خۆیدا داداوەتەوە، ئەو کەسەیە کە بە جۆرێکی پاك و بێگەرد و خاوێن بۆ ئەو ئامانج و مەبەستە باسکراوانەی خواوەند کار بکات و، نهێنیی هەرە گەورەی بەدیهێنان لە گەردووندا بدۆزێتەوە و، ئەو مەتەڵە حەل بکات و گرێ کوێرەکەی بکاتەوە و دەری بخات و، هەمیشە بە ناوی بەدیهێنەرەکەیەوە تێبکۆشێت و، لە هەموو شتێکدا داوای هێز ویارمەتی لەو بکات و، بەم جۆرە یارمەتی و سەرکەوتنی لەوەوە دەست کەوتبێت..

جا دەبێ ئەو کەسە کێ بێت جگە لە حەزرەتی محەممەد ﷺ؟

پاشان ئەم گەشتیارە بە "عەقڵ"ی خۆی وت:

مادەم ئەم (نۆ) حەقیقەتە شایەتی ئیسپاتن لەسەر ڕاستیی ئەم پێغەمبەرە مەزنە ﷺ، ئەوا هیچ گومانێك لەوەدا نییە کە پێغەمبەر ﷺ تەوەرەی ڕێزی مرۆڤایەتی و، مایەی شانازیی جیهانە و، ئەوپەڕی شایانی ئەوەیە کە ناوی: "مایەی شەرەفی ئادەمیزاد" و نازناوی: "جێی شانازیی هەموو جیهان"ی لێ بنرێت. ئەو فەرمانەی خواوەندی میهرەبانیش کە لە دەستیدایە، بریتییە لەو قورئانە پیرۆزەی کە باڵی شکۆمەندی و دەستەڵاتی مەعنەویی خۆی بەسەر نیوەی گۆی زەویدا ڕاکێشاوە. ئنجا کەماڵاتی کەسی و ڕەوشتە بەرزەکانی خۆیشی، لەگەڵ ئەو قورئانەدا، دەری دەخەن کە مەزنترین مرۆڤ لە جیهاندا ئەم پێغەمبەرە مەزنەیە ﷺ. کەواتە وتە و گوفتاری حەقی باوەڕ پێ کراو لە بارەی بەدیهێنەرمانەوە، تەنها وتە و گوفتاری ئەوە!

دەسا ئەی عەقڵە کەم! وەرە سەرنج بدە لەوەی کە بناغەی هەموو دەعواکانی ئەم پێغەمبەرە مەزنە ﷺ و ئامانجی سەرەکیی هەموو ژیانی بریتییە لە: شایەتیدان لەسەر "بوون" و "یەکتایی" خواوەند و، ڕوونکردنەوە و دەرخستنی "سیفەتە مەزن" و "ناوە جوانەکان"ی بەدیهێنەرمان. ئەوەتا هەموو ئەمانەی چەسپاندووە و ئاشکرای کردوون و، لەمەشدا پشتی بەو هەزاران ڕاستییە ڕەگداکوتاوە دامەزراوانە بەستووە کە لە ئایینەکەیدان و، هێزی ئەو سەدان موعجیزە ڕوون و ئاشکرایانەش کە خواوەند لەسەر دەستی ئەو دەری خستوون.

واتە: ئەو خۆرە مەعنەوییەی کە ئەم گەردوونەی ڕووناك کردووەتەوە و، بەڵگەی ڕوون و ئاشکرای "بوون" و "یەکتایی" خواوەندی بەدیهێنەرمانە، تەنها ئەم پێغەمبەرە بەڕێزەیە ﷺ کە نازناوی: "خۆشەویستی خوا"ی خەڵات کراوە. چونکە سێ جۆر یەکدەنگیی گەورەی ئەوتۆ هەن کە هەرگیز پشتگوێ ناخرێن و خۆیشیان شت پشتگوێ ناخەن، پشتی ئەم شایەتیدانە دەگرن و تەسدیقی دەکەن:

یەکدەنگیی یەکەم:

یەکدەنگیی ئەوانەیە کە لە جیهاندا بە ناوی "ئالی بەیتی محەممەد ﷺ" ناسراون و ناوبانگیان دەرکردووە. ئەو کۆمەڵە نوورانییەی کە پێشەواکەیان ئەو ئیمامی عەلییە بەڕێزەیە کە دەفەرموێ: "ئەگەر پەردە لە ڕووی پەنهاندا هەڵبدرێتەوە، یەقینم هەروەك خۆی دەمێنێتەوە" و.. لە دوای خۆیشی هەزاران ئەولیای گەورەی خاوەن بەسیرەتی تیژ و پەنهانبینیان تێدا هەڵکەوتووە، لە پیاوانی وەك شێخی گەیلانی (قُدِّسَ سِرُّهُ) کە هێشتا لەسەر زەوی و لە ژیاندا بووە بە چاوی تیژی بەسیرەتی خۆی سەیری عەرشی مەزن و حەزرەتی ئیسرافیلی، بەو گەورەییە، کردووە!

یەکدەنگیی دووهەم:

بریتییە لە یەکدەنگیی ئەو کۆمەڵەی کە بە "هاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەر ﷺ" بەناوبانگ و ناسراون، کە بە یەکگرتنیان و ئیمانە دامەزراوەکەیان تەسدیقی ئەم پێغەمبەرە مەزنە ﷺ دەکەن. ئەم تەسدیقەشیان لە ڕادەیەکی وادا بوو کە گەیاندنیە ئەوەی گیان و سامان و باوك و تیرە و هۆزیان لە پێناوی ئەودا بەخت بکەن. ئەوانەی کە پێش پێغەمبەر ﷺ کۆمەڵێکی دەشتەکیی ناو جێگایەکی دوور لە خوێندەواری و بێ بەش لە هەموو ڕواڵەتێکی ژیانی کۆمەڵایەتی و بیری سیاسی بوون و، خاوەنی هیچ پەڕاو و ڕێبازێکی ڕوون نەبوون و، لە تاریکستانی چەرخی "فەترەت"دا ون ووبوون و

هەر ناویان نەدەهێنرا، کەچی لە پاش موسڵمان بوونیان و لە ماوەیەکی کەمدا بوون بە مامۆستا و ڕابەر و سیاسی و کاربەدەستی دادوەری ئەو نەتەوانەی کە لە باری شارستانێتی و بواری زانستی و ژیانی کۆمەڵایەتی و ڕامیارییەوە پێشکەوتووترین نەتەوەی ئەو کاتەی سەرزەوی بوون، بەم جۆرە فەرمانڕەوایی خۆرهەڵات و خۆرئاوایان گرتە دەست و، ئاڵای دادگەرییان لە دەریا و وشکایی جیهاندا دەشەکایەوە.

یەکدەنگیی سێهەم:

بریتییە لە تەسدیقی ئەو کۆمەڵە مەزنەی کە لە زانایانی بەڕێز و لە ژمارە بەدەری ئەوتۆ پێکهاتوون کە لە زانستەکانیاندا وەك دەریا وان و تابڵێی لێکۆڵەر و وردەکار بوون و، لەناو نەتەوەی ئەم پێغەمبەرەدا ﷺ هەڵکەوتوون و گەشەیان کردووە و، لە هەموو چەرخێکدا هێندە مرۆڤی کامڵ و کارامە و لێهاتوویان هەیە کە لە گشت زانستێکدا پێش هەموو کەسێك کەوتوونەتەوە.

جا تەسدیقی هەموو ئەو زانایانە، پێکەوە و بە پلەی "علم اليقين" - لە ڕاستیدا - یەکدەنگییەکە لە وێنەی نییە.

لەمانەوە گەشتیارەکە بڕیاری دا کە: شایەتیدانی ئەم پێغەمبەرە نەخوێندەوارە ﷺ لەسەر "یەکتایی خواوەند" شایەتیدانێکی جوزئی و تاکە کەسی نییە، بەڵکو شایەتیدانێکی هەمەکی و گشتیی ئەوتۆیە کە هێندە مەحکەم و دامەزراوە هەرگیز لە جێی خۆی نەبزوێت و، گەر سەرجەم شەیتانەکانیش لە هەموو لایەکەوە لێی کۆببنەوە، ناتوانن خۆیان لە بەرامبەریەوە ڕابگرن.

هەر بەم جۆرەش لە پلەی شازدەهەمی مەقامی یەکەمدا، ئاماژەیەکی کورت بۆ ئەم ڕاستییە کراوە کە ئەو گەشتیارە لە گەشتە عەقڵییەکەیدا بە ناو لایەنەکانی ژیان لەو قوتابخانە نوورانییەی چەرخی بەختەوەریدا دەستی کەوت. ئەو ئاماژەیەش بەم جۆرەیە:

(لا إله إلاّ اللهُ الواجبُ الوجودُ الواحدُ الأحدُ الذي دلَّ على وجوبِ وجودِهِ في وحدتِهِ: فخرُ عالمٍ، وشرفُ نوعِ بني آدمَ، بعظمةِ سلطنةِ قرآنِهِ، وحشمةِ وسعةِ دينِهِ، وكثرةِ كمالاتِهِ، وعلويّةِ أخلاقِهِ، حتى بتصديقِ أعدائِهِ، وكذا شَهِدَ وبَرْهَنَ بقوةِ مئآتِ المعجزاتِ الظاهراتِ الباهراتِ الْمُصَدَّقَةِ وبقوةِ آلافِ حقائقِ دينِهِ الساطعةِ القاطعةِ، بإجماعِ آلِهِ ذوي الأنوارِ، وباتفاقِ أصحابِهِ ذوي الأبصارِ. وبتوافُقِ محققي أُمَّتِهِ ذوي البراهينِ والبصائرِ النّوارة).

فەرهەنگۆك

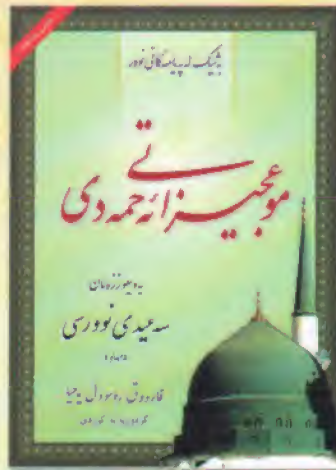
باوەر پێ كراو: ثقة(موثوق)
بەڵگەنەویست: بدیهي
بنەدار: الجذع
بوونەوەران: الكائنات(الموجودات)
بیر: ذاكرة
پاسەوان: الحارس
پاشگەزبوو: المرتد
پاشگەزبوونەوە: الإرتداد
پەروەردەكار: المربي
پشكنەر: المفتش
پەنهان(شارراوە): الغیب
پێخۆر: الأُدم
پێغەمبەرێتی: النبوة
پێگەیشتوو: الكامل(الإنسان الكامل)
پیلان: المؤامرة
پێناسەر: الْمُعَرِّف
توانایی(توانست) القدرة
تیرەستێرە: الشهاب
جەمسەر: القطب
جوو، جوولەكە: الیهود
جێنشین: الخلیفة
جێنشینی: الخلافة
چەسپاندن: الإثبات
چەسپاوە: ثَبَتَ
چەسپێنراوە: أُثبتَ
چییەتی: الماهیة
خەرمان: البیدر
دادگەر: العادل (مصطلح حدیثي)
داوەریی ژیری: المحاكمة العقلیة
دانایی(دانست): الحكمة
درەوشانەوە: لمعة(إلتماع)

دەستەڵاتداری: السلطنة، السلطة
دەهێنێتە ژێربار: يُسَخِّر
دڵنیایی: اليقين
دوانگە: المنبر
ڕەبەن: الراهب
ڕەها: المطلق
ڕەوان: البليغ
ڕێرەو: المذهب
زۆربە: الأغلبية
سووسەمار(بزنمژە): الضَّب
سرووش: الوحي
فەلە (دیان، گاور): النصارى
کارژەلە: عناق
کەڵەشاخ گرتن: الحجامة
کەسێتی: الشخصية
گەشتیار: السائح
گەریدە: السيارة(للكواكب)
گەزندە: العضوض
لە عادەت بەدەر: الخارق
لێکۆڵەر: المُحقق
لوو: سلعة
میهرەبانی: الرحمة، الرأفة
ناوەکی: ضمني
نیشانە: الآية، العلامة
هەسارە: الكوكب
هەڵاتگە: المطلَع
هەڵکەوتوو، بلیمەت: العبقري
هەمەکی: كلي
هەندەکی: جزئي
هێشوو: عِذق
وردەکار: المدقق
یەکدەنگی: الإجماع

پێرستی بابەتەکان

بابەت | **لاپەڕە**

* * *

که جیهان به هاتنی نوێنەری پادشای ئەزەل و ئەبەد، کە پێغەمبەری سەروەرە ﷺ، شاد و بەهرەمەند بوو.. کە ئەم پێغەمبەرە ﷺ لە لایەن خواوەندی پەروەردگاری هەموو جیهانەکانەوە بۆ لای سەرجەم خەڵکی سەر ڕووی زەوی ڕەوانە کرا و، چەندین دیاریی مەعنەوی و ڕاستیی ڕوونی ئەوتۆشی لەگەڵ خۆدا هێنا کە پەیوەندییان بە هەموو بوونەوەرانەوە هەیە.. لەم کاتەدا، لە لایەنی هەموو دەستە و تاقمێك لەم جۆرانەی بوونەوەرەوە - هەر یەکەیان بە زمانی تایبەتیی خۆی - نوێنەریان بۆ پێشوازی لێکردن و بەخێرهاتنی ئەم پێغەمبەرە ﷺ هات و، هەریەکەشیان موعجیزەی دەستە و تاقمی خۆیان لە بەردەم پێغەمبەردا ﷺ پێشکەش کرد. بەمەش تەسدیق کردن و بەخێرهاتنی پێغەمبەریان ﷺ دەربری. ئەوەبوو هەر لە بەرد و دار و ئاو و مرۆڤەوە، تا دەگاتە مانگ و خۆر و ئەستێرەکان، هەموو ئەم کارەیان ئەنجام دا. وەك بڵێی هەر یەکەیان بە زمانی حاڵی خۆی دەڵێت:

"یاخوا بەخێربێیت"!

سەعیدی نوورسی

ISBN 0-0206-0000-3

9 780020 600008

نرخی (٤٠٠٠) دینارە